منهنجون بهترين ڪهاڻيون

نجم عباسي

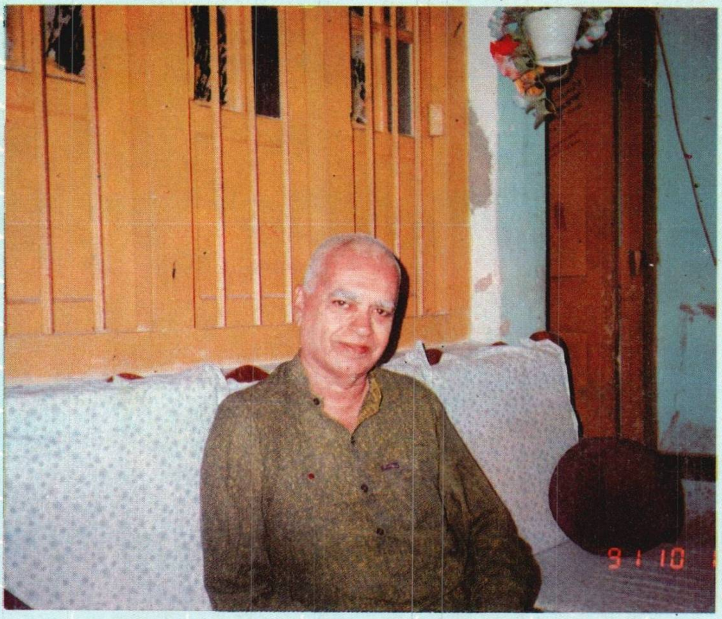

- طوفان جي تمنا
- پٿر تي ليڪو
- ڳاڙهو لال ٽين
- جيڪي منهنجي من ۾ آهي
- ناچڻي
- ايڏو سور سهي
- مون پڻ ڳايو هو
- ڏنم اڻ ڏٺل
- رشتا ناتا
- اڪيلا نہ آهيون
- سور ۾ هوندي مرجهايل
- للڪار
- پهاڙن ۾ پڪار
- پيار ڪهاڻي
- بلنديون
- پروفيسر
- دارو هن ديواني جو
- ڪهاڻي جو ڪافل
- گانڌي
- تصوف جي چير ڦاڙ
- تلا ش
- زلزلو
- ماستر ياڻي
- دوڪو
- مٺي سنڌ سڪار
- لينن جي انقلابي ڪهاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجون بهترين ڪهاڻيون

نجم عباسي

ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن خانواهڻ
تعلقہ ڪنڊيارو ضلع نوشهروفيروز سنڌ
١٩٩١ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(سيئي حق ۽ واسطا لکيک وٽ)

ڇپائيندڙ: غلام نبي ناشاد
جنرل سيڪريٽري ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن
خانواهڻ- ضلع نوشهروفيروز.

تعداد: هڪ هزار

ڪمپوزنگ: سنڌ ٽيڪ ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ سنيٽر حيدرآباد سنڌ

ڪمپيوٽر آپريٽنگ: حبيب قادر قريشي - سارنگ رام

ڇپيندڙ: نيو فيمس پريس - حيدرآباد

ڇاپو: پهريون

قيمت: ٦٠ روپيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

جاڻ سڃاڻ	6
ڪڏهن ٻه ٽڪيٽ وارو ليکڪ	8
ادب. ساڃاهه ۽ سگهه	11
مان فهيم جو مامو آهيان	14
1- ڪوريءَ جي ڪهاڻي	22
2- حادثا	26
3- لطيفان(فهيم جو خط)	30
4- قدمن چمڻ لاءِ	37
5- پٿر تي ليڪو	41
6- ڪراچيءَ جي ميزبان	48
7- هٿ ڪشڪول نه آهن	58
8- پروفيسر	6.
9- وري نه ايندو وڻجارو	71
10- سنڌ ۾ طوفان	76
11- چوريءَ جا انگل	82
12- ڪتي جو موت	87
13- ٻگهو ٻرامو	95
14- باهه جو چنڊ	101
15- ڌوڪو	104
16- منهنجي ڌرتي جي روشني	109
17- ويهبو نه هاڻي ماٺ	114
18- ڪارو صوبيدار	118
19- سرٽيفڪيٽ	125
20- سائيهه مٿائن سون تي	128
21- مڙسي	135

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئي سنڌ	ويھين سالگرھ (٢٤.٩.٩١)	سدا جيئي

"شيام" املھ يا بي مُلھ جِيون
ڪٽجي ڪيئن، ڪُو مَانُ نہ اھڙو.

موتن جنيھن ميھٽو

I LOVE SINDH

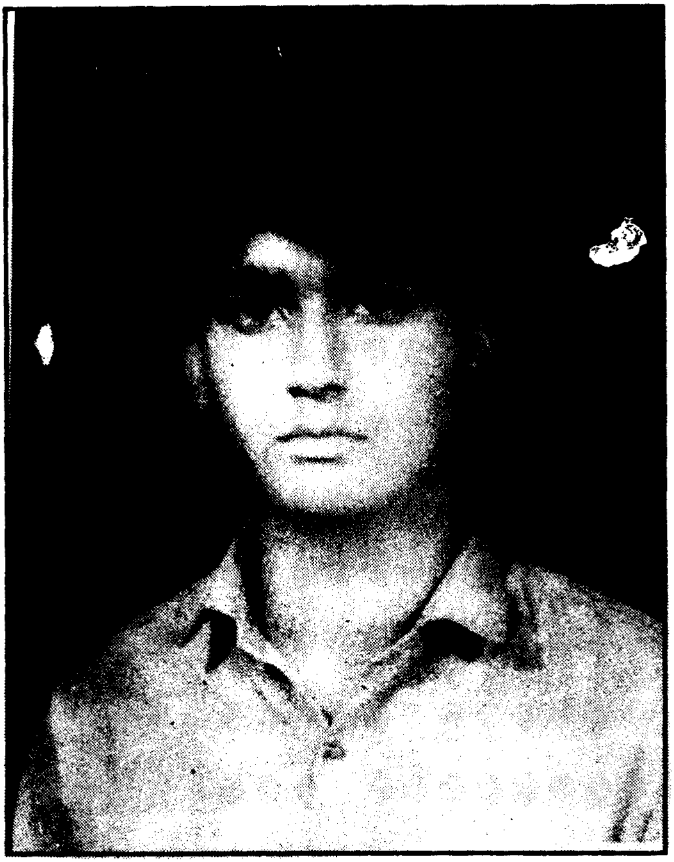

YOUNG ENGINEER

(90)

PROUD TO BE SINDHI

اَديسي اڄ مَرُ، سيان مزندو سيڪو
(١٩ مئي ١٩٩١ع، ھالا ناڪہ حيدر آباد سنڌ)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انتساب

غزل

هيرو صراف جي ڳولا ۾ هٿون هٿ هلندو،
نيٺ لهندو ۽ وڃي مٽ ۾ انهيءَ جي پوندو!

ننڍ تارن کي، نه دريا کي ملي ويساهين،
ياڳ ۾ جاڳ هنن جي، ۽ هي هلندو رهندو!

کنهن به ساحل تان ڪڏهن ڪو نه ڪو موتي پاتو،
لهي پاتار ۾ پوندو جو انهيءَ کي ليندو!

جاوري ياد پئي يا ته حقيقت هوندي، وسرندو،
وسري وري ياد نه سپنو پوندو!

پير هلندڙ نه کي بيٺل ئي ڪٿي پير ٽڪل،
جو وٺن مان ٿو وڃي ڪنهن کي سو رستو لڳندو؟

مينهن ڪڻ، ماڪ ڦڙا، لڙڪ به آخر پاڻي،
جو ڦڙو موتي بڻيو سو ته نه پاڻي بڻندو!

نارائڻ شيام

فَهيم عباسيءَ جي نالي....
جنهن ١٩ مئي ١٩٩١ع، حيدر چوڪ حيدر آباد تي، سڏايل سنڌ جي قومي جلسي ۾ شرڪت لاءِ نوابشاهه جي پانڌيئڙن سان ويندي، هالا ناڪي حيدر آباد وٽ پنهنجي جيون ييتا ڪئي.

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جاڻ سڃاڻ

اهڙو ادب تخليق ڪيو وڃي، جيڪو انساني جذبن ۽ اُمنگن جي ترجماني ڪري. ائين هرو ڀرو نہ آهي تہ اديب پنهنجي ذات، پنهنجي ذهني سُڪون خاطر لکي ٿو. پر اڄ تائين سائين نجم عباسيءَ جيڪي بہ ڪجھہ لکيو آهي، اهو ٻين کي ٻڌائڻ لاءِ ، ٻين جي ذهن تائين پهچائڻ لاءِ لکيو آهي، پنهنجي عوام جي نفسيات کي سامهون رکي لکيو آهي. هن، سماجي مسئلن ، معاشي مسئلن، ثقافتي، سياسي ۽ ديس وارن جي مسئلن تي قلم کنيو آهي.

اڄ بہ هو اڌرنگ جهڙي موذي مرض ۾ مبتلا آهي. شديد جسماني ڪمزوري جي باوجود هي اڏول ارادي وارو مهان اديب (اڃا خاموش نہ ٿيو آهي) پنهنجي قوم ۽ عوام جي نجات جي لاءِ مسلسل لکي پيو هو ٿڪو نہ آهي، پنهنجي سنڌي پڙهندڙن کي نيون نيون ڪهاڻيون ڏئي پيو، پنهنجي ڪهاڻين ۾ جن ماڻهن جي دلين جي ڳالهہ پيو ڪري، ڳالهہ سان گڏ ان تي عمل ڪرڻ جي وات بہ ڏسي ٿو. سائين نجم عباسيءَ سادگيءَ سان گذاريو آهي . پاڻ ڪڏهن بہ شهرت جي ضرورت محسوس نہ ڪئي اٿن، نہ ئي ڪي وري هن حيلا هلايا آهن ۽ هي واحد سنڌ ۾ ڪهاڻيڪار آهي، جنهن جا ايترا ڪتاب ڇپجي سنڌي قوم جي هٿن تائين پهتا آهن. هو ڳالهہ ڪندو تہ صاف ڪري، جنهن ۾ نہ مُنافقيءَ وارو رويو هوندو نہ ئي وري ڪنهنجي اجائي طرفداري هوندي. هن ثابت ڪري ڏيکاريو آهي تہ هو قول ۽ فعل ۾ سچو آهي. ڪهاڻي هجي، مضمون هجي، ناول هجي، آتم ڪٿا هجي،مڪالمو هجي يا ترجمو هجي، هن تخليقي ادب سان گڏ تحقيقي ادب ۾ بہ پاڻ ميڙايو آهي- سائين نجم عباسي مختلف موضوعن جهڙوڪ: سياست، فلسفو، ادب ۽ سنڌ جي تاريخ تي سٺي ڄاڻ رکي ٿو، هن ڪڏهن بہ سمجھوتو نہ ڪيوآهي، پنهنجي لکڻين ۾ اوليت پنهنجي نظرين کي ڏني آهي- سائين امان الله عباسي ۽ مون سائين نجم عباسيءَ کي چيو تہ اسان ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن خانواهڻ طرفان اوهان جو ڪتاب ڇپرائڻ ٿا چاهيون، اوهان پنهنجون پسنديده ڪهاڻيون چونڊي اسان کي ڏيو ۽ سائين نجم عباسيءَ اُهي ڪهاڻيون اسان کي چونڊي ڏنيون. هي ڪتاب نجم عباسي جو ٢٧هون ڪتاب آهي -

.. هتي تنظيم خانواهڻ جو بنياد ١ سيپٽمبر ١٩٨٤ع تي پيو. هيءَ تنظيم، تعليم، ادب، صحت ۽ ماڻهن جي سماجي مسئلن جي خدمت لاءِ قائم ڪئي وئي آهي. هن تنظيم طرفان هن وقت ساهتي لائبريري ۽ ساهتي ٽيوشن سينٽر هلن پيا. - ١٨ آڪٽوبر١٩٨٥ع تي ساهتي لائبرري جو افتتاح ۽ سائين نجم عباسي جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنم ڏينهن خانواهڻ ۾ ملهايو ويو.٢٦ اپريل ١٩٩١ع تي خانواهڻ ۾ نجم عباسي جو سنڌي ادب ۾ گولڊن جوبلي سال (٩١-١٩٤١ع) ملهايو ويو - پاڻ هن تنظيم جو ميمبر پڻ آهي، ساهتي لائبرري کي ڪافي ڪتاب امداد ڪيا آهن ۽ ڪندو رهي ٿو.

شهيد فهيم فاروق عباسي جيڪو ساهتي تنظيم جو بنيادي ميمبر هو، نهايت خوش مزاج، ادب دوست ۽ سنڌ دوست انسان هو. لائبريريءَ کي پڻ ڪافي ڪتاب امداد ڪيائين، جڏهن به خانواهڻ آيو ته ساهتي لائبريري ۾ اچي ضرور حاضري ڀرائي.

ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن خانواهڻ جو سرپرست اعليٰ ۽ صدر سائين امان الله عباسي آهي. ساهتي لائبريري ١٩٨٤ع کان اڄ تائين هلائڻ ۾ ان جو ساٿ رهيو آهي. اها حقيقت آهي ته جيڪڏهن سائينءَ امان الله جو لائبريري سان ساٿ نه هجي ها ته ساهتي لائبريري پوين پساهن۾ اچي ختم ٿي وڃي ها. مفت ۾ جاءِ ڏيڻ، لائبريرين کي پگهار ، ڪتاب ۽ اخبارون گهرائڻ لاءِ امداد ۽ هر ممڪن مدد ڪندو رهي ٿو. هن ڪتاب جي تياريءَ ۾ اسان يوسف سنڌي،علي نواز گهانگهرو، سرمد عباسي ۽ سارنگ سهتو جا ٿورائتا آهيون جن پنهنجو قيمتي وقت سيڙائي هن ڪتاب ڇپائڻ ۾ مدد ڪئي -

"منهنجون بهترين ڪهاڻيون" اوهان جي هٿن ۾ آهي، آئنده به هن اداري طرفان سٺا ۽ معياري ڪتاب ڇپرائي پڌرو ڪنداسين.

ساٿ سلامت

غلام علي ناشاد

جنرل سيڪريٽري ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن

(رجسٽرڊ) خانواهڻ ضلع نوشهرو فيروز سنڌ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڏهن به نه ٿڪجڻ وارو ليکڪ!

هڪ مسلسل لکندڙ ليکڪ، ڪڏهن نه منجهندڙ، وات نه وڃائيندڙ ۽ پنهنجي همعصر ليکڪن کي پنتي ڇڏي اڳتي وڌي ويندڙ ليکڪ طور جي ڪنهن ليکڪ جو نالو ڪٿجي ته اهو سائين نجم عباسيءَ جو ڪٿجي ته صفا ٺهڪي ايندو. سائين نجم عباسي پيشي جي لحاظ کان ڊاڪٽر ته آهن ئي پر بحيثيت اديب به پاڻ سماجي، صنعتي، مذهبي ۽ معاشي بيمارين جو ڪنهن اسپيشلسٽ ڊاڪٽر جيان پتو لڳايو آ. نه صرف پتو لڳايو آ، بلڪ ان جي جاچ پڙتال ڪري حل به ڏسيو اٿن – ان جي مثال طور سيپٽمبر ١٩٨٩ع وارو سهڻي منڪرين ڪٿجي ته ڪهاڻي "لطيفان" پر اها خوبي تمام چٽي نظر ايندي. هن ڪهاڻيءَ جو مک ڪردار هڪ نوجوان عورت "لطيفان" جو آهي جنهن جو پوڙهو پيءُ نسلي هنگامن پر ڪلاشنڪوف جي ديوتا آڏو پينٽ طور استعمال ٿئي ٿو. لطيفان جي گهر جا حالات خراب ٿي وڃن ٿا جن کان تنگ اچي هوءَ آپگهات ڪري ٿي، پر بچي وڃي ٿي ۽ اسپتال پهچي ٿي. جت ڊاڪٽر سهاڳ سندس علاج ڪري ٿو ۽ نيڪ حسن سلوڪ سان ڊاڪٽر سهاڳ، لطيفان کي پيهر جيئري رهڻ جي خواهش ڏانهن مائل ٿو ڪري ۽ لطيفان کي هڪ سلائي مشين ٿو وٺي ڏي جنهن سان هوءَ پورهيو ڪري سکي زندگيءَ لاءِ جاکوڙ ٿي ڪري. هن ڪهاڻيءَ جي مک ڪردار لطيفان جهڙيون الائجي گهڻيون عورتون آهن جن لاءِ حياتي ڪنڊن واري راهه آهي ۽ جيڪي ڪنهن ڊاڪٽر سهاڳ جون منتظر آهن. ڊاڪٽر نجم عباسي اهڙين عورتن جو مسئلو ڪٿي نه صرف ان جي پس منظر کان پڙهندڙن کي آگاهه ڪيو آهي بلڪ ان جو حل به ڏسيو اٿائون. جي اهڙين لاچار ۽ غربت جو شڪار عورتن کي سلائي مشينون وٺي ڏنيون وڃن ته نه صرف سندن پيٽ جي پالنا ٿي سگهي ٿي بلڪ، پيون به گهڻيون اٿيوريون آسون پوريون ٿي سگهن ٿيون.

سائين نجم عباسي جڏهن به لکيو آهي ته نالي چپرائڻ يا چيپل ليک، مٽن مائٽن کي ڏيکارڻ لاءِ ناهي لکيو. پاڻ سدائين پنهنجي ديس سنڌ ۽ سنڌ واسين لاءِ لکيو اٿائون. پاڻ سدائين پنهنجي لکڻين پر سنڌ خلاف ٿيندڙ سازشن کي وائکو ڪيو اٿائون. سندن ڪهاڻين پر مسڪين ماروئڙن مٿان ٿيندڙ ڏاڍاين جو ذڪر آهي ۽ شهرن توڙي ڳوٺن پر سنڌي ماڻهن مٿان ٿيندڙ ڦهري ڪاروائين تي احتجاج ڪيل آهي. سندن هر ڪهاڻيءَ پر سنڌ ۽ سنڌيت جو جذبو تمام چٽو نظر ايندو –

ڪنهن ناڪام ليکڪ هڪ دفعي سائين ڊاڪٽر نجم عباسي لاءِ چيو ته نجم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عباسي اهو ليکڪ آهي جيڪو پاڻ پنهنجي خرچ تي زوريءَ ليکڪ ٿيو آهي. بهرين ڳالهه تہ ڪوبہ شخص ليکڪ ٿيندو ناهي. بلڪ ليکڪ تہ پيدائشي ليکڪ هوندو آهي. ڪير ڪٿي ڪيترا بہ لفظن جا جهان جوڙي ۽ اهي چهرائي تہ جيستائين انهن منجهہ عوام جو درد ۽ ذات جو اظهار نہ هوندو تہ اهو شخص عوامي مقبوليت حاصل ڪري نہ سگهندو. هونءَ بہ ليکڪ لاءِ بہ شيون تمام ضروري آهن. هڪ تہ ذات ٻيو عوامي پذيرائي. اهي ٻئي شيون جنهن وٽ هونديون اهو ئي اصل ۾ ليکڪ آهي. ۽ اسان ١٩٤١ع کان ١٩٩١ع تائين جي پنجاهہ سالن جو جائزو وٺنداسين ۽ ان عرصي ۾ ڊاڪٽر نجم عباسيءَ جن جي ڇپيل ڪتابن ۽ اڪيلين ڪهاڻين جو جائزو وٺنداسين تہ اسان کي سندن ڪهاڻين ۾ ذات جو اظهار ڪهاڻيءَ جي بيهڪ، موضوع جي چونڊ ۽ بهترين ڊائلاگس جي صورت ۾ نظر ايندو، ۽ عوامي پذيرائي انهيءَ صورت ۾ نظر ايندي جو ڊاڪٽر صاحب جي ڪيترن ئي ڪهاڻي ڪتابن ۽ ناولن آڏو (ٻيو ڇاپو) جا لفظ لکيل نظر ايندا. هڪ ليکڪ جي ان کان وڏي ۽ وڌيڪ ڪاميابي ڇا هوندي تہ ڪيس سندس ديس جو عوام چاهي ٿو ۽ ڪيس پڙهڻ ٿو چاهي. هت ڊاڪٽر صاحب جي ٢٦ ڪتابن جا نالا پڻ ڏيندس.

١. طوفان جي تمنا - ٻہ ڇاپا - ڪهاڻيون
٢. پٿر تي ليڪو - ٻہ ڇاپا - ڪهاڻيون
٣. ڳاڙهو لالٽين - ٻہ ڇاپا - ڊرامو
٤. جيڪي منهنجي من ۾ - ڪهاڻيون
٥. ناچڻي - ڪهاڻيون
٦. ايڏو سور سهي - ڪهاڻيون
٧. مون پڻ ڳايو هو - شاعري
٨. ڏنم اڻ ڏٺل - آتم ڪهاڻي - ٻہ ڇاپا
٩. رشتا ناتا - ڪهاڻيون
١٠. اڪيلا نہ آهيون - ڪهاڻيون
١١. سورج هوندي مرجهايل - ڪهاڻيون
١٢. للڪار - ڪهاڻيون
١٣. پهاڙن ۾ پڪار - ڪهاڻيون
١٤. پيار ڪهاڻي - ناول
١٥. بلنديون - ٻہ ڇاپا - ناول
١٦. پروفيسر - ڪهاڻيون
١٧. دارون هن ديواني جو - ڪهاڻيون
١٨. ڪهاڻيءَ جو قافلو - تنقيد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۱۹. گانڌي - جيون چرتر
۲۰. تصوف جي چير ڦاڙ - مضمون
۲۱. تلاش - ناول
۲۲. ماسترياڻي - ناول
۲۳. دوکو - ڪهاڻيون
۲۴. مٺي سنڌ سڪار - ڪهاڻيون
۲۵. زلزلو - ناول
۲۶. لينن جي انقلابي ڪهاڻي - جيون چرتر

ڊاڪٽر نجم عباسي جو اصل نالو نجم الدين عباسي آهي، پاڻ ۱۸ آڪٽوبر ۱۹۲۷ع تي ضلع نوشهروفيروز جي ننڍڙي شهر خانواهڻ ۾ ڄاوا هئا. پاڻ ۱۹۵۳ع ۾ ايم-بي-بي-ايس جي ڊگري ورتي هئائون. سائين نجم عباسي صاحب لاءِ شايد ڪيترن کي اها خبر نه هوندي ته سائين جن شاعر به رهي چڪا آهن. پاڻ اسڪول جي زماني ۾ شاعري به ڪندا هئا جيڪا 'مون پڻ ڳايو هو' جي نالي سان ڇپجي به چڪي آهي. پاڻ هاڻي شاعريءَ کان ايترو ته دور آهن جو اهو چوڻ ڏاڍو ڏکيو ٿو لڳي ته ڪو پاڻ شاعر به هيا. توڙي جو سندن ڪيترن ڪهاڻين مثلن 'ڪراچيءَ جا ميزبان' (پٿر تي ليڪو)، ڪتاب ناچڻي جي انتساب، ڪهاڻي ناچڻي، ڦلڙي(ناچڻي) وغيره ۾ پاڻ ڪهاڻين کي اهڙو رنگ ڏنو اٿائون جو آزاد ۽ نثري نظم جو مزو ملي ٿو. ۽ هاڻي پاڻ شاعري کان دور آهن.

سنڌي ادب ۾ پنجاهه سال گذارڻ وارو(پاڻ اڃا به لکن پيا) ۽ ۲۶ڪتابن جو وارث وچ ۾ اڌ رنگ جهڙي موذي بيماري جو ٻاندي بڻجي ويو هو ۽ سال کن لکڻ کان هلاڪ هيا. ۽ ان وچ ۾ پاڻ وري وري ان عزم جو پرچار ڪندا رهيا ته جڏهن به ٺيڪ ٿيندس ته هڪ نئون اديب ٿي نئين حوصلي سان لکندس ۽ اڄ جڏهن پاڻ ڏڪندڙ هٿن سان پنهنجي سنهيالي ڪاڳر تي ڊوڙائن ٿا ته مان آڪاش ۾ سنڌي ادب کي چوڏهين جي چنڊ جيان چمڪندو ڏسان ٿو.

سرمد عباسي
بيراج ڪالوني، سکر
۲۱. ۹. ۱۹۹۱ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ادب، ساڄاهه ۽ سگهه

سنڌ جي مهان ليکڪ، محترم نجم عباسي کي خاموش ۽ بي ضرر ڏسي پيو سوچيندو هوس تہ اديب سست ۽ بي همت ٿا ٿين. نجم عباسي وٽ مانوارن محمد ابراهيم جويو ۽ ايم- اي عالماڻي صاحب جن جي هاڻي ڏسي، ويتر پڪ پئي ٿي. پرڏيهي شيءِ ۽ رائي کي ترقي پسند ٿيڻ لاءِ اڪيڻ تي رکندو آهيان. سو جڏهن ڪن انگريزي ڪتابن ۾ پڙهيم تہ عوام جي پيڙائن کي سيني ۾ ولوڙڻ سان اديبن جو رت خرچ ٿو ٿئي ان ڪري هو هاڻيءَ ۾ هيٺا پر ارادي جا پهاڙ ٿا ٿي پون. اهڙا انسان، مارشلائن، فوجي ۽ سول آمرن کي لوڏي زمين دوز ٿا ڪن ۽ وري پاڻ سڀاجها قائم ۽ دائم آهن. دنيا جي عظيم ترين شاعر (بقول سورلي صاحب) جو ڪجهہ هينئن بيت بہ ڏان اخبار ۾ پڙهيم:

هر اوک با خبر بود، پر درد بود

هر اوک پر درد بود، زرد بود (رومي)

سو ادا معافي ٿو وٺان.

١٩٤٦ع آهي، انگريزن جي بادشاهي ۾ عوام ڏمر کان بچيل آهي. سنڌ بہ ان ۽ ادب ۾ پاڻ پيرو آهي. اسان جو هي اديب ١٩ سالن جو ڳڀرو ۽ حسين جوان آهي. حق پرستن جي پرچار ۾ اچي پاڪستان جي لاءِ گيت لکي ٿو، جفاڪشي ڪري ٿو ۽ اردو کي رابطي جي زبان سمجهي ٿو.

١٩٥٥ع آهي، سنڌ جو نالو وٺڻ ڏوهہ آهي. ون يونٽ اسانجي ٽيهن سالن جي اديب کي جاڳائي ٿو، چوي ٿو تہ هي سبوتاز آهي. سنڌ جو ان،ادب ۽ امن پامال ٿيو آهي. قلم ڪڻي، سچ لکي ڪفارو ادا ڪري ٿو. قائد اعظم ۽ قائد ملت جي قولن ۽ فعلن جو تجزيو ڪري ٿو. سنڌن انجام ڏسي ٿو، جن جا ڪيس ۽ قاتل اڄ جي جوڏي فهيم وانگر موزون وقت جي انتظار ۾ آهن. وڏيڪ قلم ڪڻي ٿو، ڪتاب ڇپيل ڇويهہ ٿين ٿا. ١٩٩٠ع اچي ٿو، اسانجو اديب سٺ ٽپيو آهي، فالج جو حملو آهي، ملڪ اڌ بچيل آهي، اڌ، ١٩٧١ ۾ قوم پرست بنگلاديش، قرباني جا انبار ڏئي آزادي ماڻي. پاڪستان ۾ اسلامي، چونڊيل حڪومت آهي، جا اسلام آباد تائين محدود آهي. شهرن ۾ ايم ڪيو ايم حق پرستن جو تشدد ۽ باقي سنڌ ۾ ڌاڙيلن جو راڄ آهي. عوام پيڙجي ٿو، بلاول تہ پاڳ وارو ڇنبو اڄ جي پيٽ ۾.

اسانجي اديب کي، سنڌس نياڻي غزالہ ٻاهر ڪٽ تي ليٽائي ٿي. گهر آڏو مسجد مان، اسلام جو مولوي فتوي ٿو ڏئي (آگسٽ ١٩٩٠)، سنڌي مسلمان راڄا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏاهر جو اولاد آهن،اهي ڪافر آهن، اسلام ۽ اردو جا دشمن آهن، انهن کي مارڻ جائز آهي.

گيٽ جي گهنٽي وڄي ٿي، ١٢-ڪلاڪ مهلت آهي نہ تہ عورتون بہ ڪٿي ويندا سون. اديب، ڏيءُ غزالہ کي چوي ٿو: تون پنهنجا ٻار وٺي وڃ. آئون ١٩٦٠کان آباد آهيان، آئون نہ هلندس. ڌيءُ ۽ سندس معصوم ٻار انڪار ڪن ٿا. اديب، سنڌ جي اثاثي بچائڻ لاءِ اڃان ميجي ٿو.

اڄ ڪلهہ سکر جي بوسيدهہ ۽ اڌ زمين زير ڪورٽر ۾ آهي. ڪڏهن تہ لطيف آباد ۾ سنو گهر، ٿڌو ڪمرو، ائرڪنڊيشنڊ ڪار، نفيس ٽائيل وارو سائو غسلخانو، ذاتي لئبريري، صرف اديب جي ذاتي استعمال لاءِ هيا. واقفيت هوندي بہ استعمال جي اجازت نہ.

جون١٩٩١ آهي. سکر ۾ گرميءَ بہ رڪارڊ ٽوڙيا، ۽ پارو ٥٣ ڊگري سينٽي گريڊ ڪراس ڪيو. پارهن سو سال کان پويان هلو. عرب سڳورا سنڌ، سنڌ (باهہ) ڪري وڃي عربستان جي واري ۾ ساهہ ڪنيائون.

ڏيڍ سو سال کان وري پوئنتي ڏسو، گورو، رڇرڊ برٽن رات جو جهلي هلنڊڙ ڪمري مان رڙ ٿو ڪري، انهيءَ کي تہ پڪڙي اچو. گارڊ ڪمانڊر بندوق ڪٽي چوي ٿو تہ لاٽ صاحب ڪنهن کي؟ برٽن صاحب حڪم ٿو ڪري "هوا کي!"

خاڪي جويو اديب سان ملڻ ڪمري ۾ ٿو اچي، پکو بہ هلي ٿو ۽ ڪمرو ٻاهر کان وڌيڪ گرم . ڪجهہ ترسي موڪلائي ٿو تہ ٻئي دفعي حيدرآباد کان هوا ڪٽي پوءِ ايندس.

۽ اسانجو اديب، اهڙي هنڌ، ڪليل غسلخانو، هو وري آهي بہ پٽر ۾ ، گذارو ڪري ٿو. عوامي سواري، راڪيٽ ويگن ۾ گناهہ معاف ڪرائي سواري مائي ٿو. ڳوٺ خانواهڻ ۾ پنهنجي ادب جي گولڊن جوبلي ٿو ملهائي. ڏاڙيلن جي ڊپ کان شهر وارا دوست بہ مجبور ٿي شامل نہ ٿا ٿين. ڳوٺ جي ننڍي ساهتي لئبريري ۽ سنڌي ادبي سنگت ۾ شامل ٿي ماهوار باقاعده رسيد سان پئسا پياري ٿو ۽ عوامي اخبارون پڙهي ٿو.

اديون، اها ساڃاهہ ۽ سگهہ ادب ئي ڏني ٿو.

هن سال، سنڌ تي سر ڏيندڙ جوڌن مان فهيم بہ آهي ١٩مئي ١٩٩١ آهي، پارٽي حيدرآباد پهچڻ جو حڪم ڏنو آهي هالا ناڪي وٽ زور آزمائي آهي، نوابشاهہ جون ٻہ بسون ڪنهن بہ صورت ۾ شهر ۾ ناهن چڙهيون. دڙڪن دهمانن کي جوڌا ۽ جوڌيون لفٽ نہ ٿا ڏين. قانوني ادارا بندوقون تاڻين ٿا، فائر جي وارننگ ڏين ٿا. جوڌا سينا تاڻي قومي جذبي ۽ شعور جا برسٽ ڇوڙين ٿا. هڪ سرڪاري گولي ڊرائيور کي لڳي ٿي. اسانجو جوڌو اهو ڏسي اٿي ٿو، هڪدم ٻي گولي هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي ڳل وٽان رهڙينديون، للڪاري چوي ٿي، اٿئي همت ته بس مان هيٺ لهه. اسانجو ١٩ سالن جو ڳڀرو جوان، سنڌ جو ينگ انجنيئر وراڻي ٿو: "حاضر آهيان، مونکي ميهڻو آهي، سنڌڙي تي سر ڪير نه ڏيندو" پراڻا ساٿي بس ۾ ليٽڻ لاءِ هدايت ڪن ٿا. اديون قميص پڪڙي منٿون ٿيون ڪن. اڻ ٽار ڪري جوڌا لهن ٿا. ٻه جوڌا لهي ويا. گوليون ڪنهن انتظار ۾ آهن. ٽيون جوڌو فهيم آهي. ادين ڪان پلاند ڇڏائي هيٺ لٿو. برسٽ سيني ۾ لڳي ٿو. جوڌا ڊڪي سهارو ڏين ٿا. محافظ سرڪار جا قنداڪ بندوقن جا هٿي ڪين پري ڪن ٿا. ٻئي بس مان وڏيڪ جوڌا اچن ٿا. انهن جي پيرن ۾ برسٽ ٿا لڳن. هڪ ڪار بيهاري وٺي. سرڪاري ڪارندا زخمي جوڌي کي ڪڻڻ نه ٿا ڏين، ڪابه مدد جوڌن جي ڪامياب نه ٿي ٿيڻ ڏجي. زخمي جوڌو چوي ٿو اهڙن غدارن کي نه آزمايو، مونکي هاڻي ڪنهن به مدد جي ضرورت نه آهي. آواز اچي ٿو:

" I love sindh" - "Proud to be Sindhi:

"اڄُ آديسي مَرُ، سپان مرندو سيڪو."

هن ڪتاب جي مهاڳ، "مان فهيم جو مامو آهيان" ۾ مهان ليکڪ نجم عباسي کي پنهنجي ڀيڻ فهيم جي ماءُ ، چوي ٿي: "توهان به جيئي سنڌ جون ڪهاڻيون لکندا آهيو ۽ منهنجو فهيم ننڍي هوندي کان تنهن جا ڪتاب شوق سان پڙهندو هيو......"

اديون، اها ساڃاهه، سگهه فهيم کي به ادب ڏني.

٢۴ سيپٽمبر ١٩٩١

امان الله عباسي

صدر، ساهتي سوشل ويلفيئر آرگنائيزيشن، خانواهڻ

فهيم سنڌ ولا

2/2 بي -نوابشاهه هائوسنگ سوسائٽي

نوابشاهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان فهيم عباسيءَ جو مامون آهيان.

(سنڌ جي سهاري فهيم عباسيءَ جي قتل جي چاليهي تي سنڌ جي انقلابي پارٽين ڏانهن پيغام)

اسان جي خاندان وارا، جيڪي سکر ۾ هنا سين، سي سڀ صبح جو اٺين وڳي ڳوٺ خانواهڻ پهچي ويا سين، پوليس هٿان قتل ٿيل فهيم عباسيءَ جو لاش، رات هڪ بجي، هن جي ماءُ پيءُ ۽ پيڻ وٽ نواب شاه ۾ پهچي ويو هو. اهي به لاش سميت صبح جو ڳوٺ پهتا هئا.

گهر ۾ ضاعفن جو پارَ ڪڍي رنڻ مونکي جُهوري رهيو هو. مان سارو وقت ڪوشش جي باوجود ڳوڙها روڪي ڪونہ ٿي سگهيس ۽ ماٺ ۾ اکيون اگهندو رهيس. مان اڏرنگ بيماري ڪري هلڻ چلڻ جهڙو ڪونہ هئس، گهر جي هڪ ڪنڊ ۾ وڻ هيٺان ويٺو هوس، ڪرسي تي اڪيلو ئي اڪيلو، اهو سوچي رهيو هئس تہ پنهجي غم ۽ صدمي ۾ ٻڏل پيڻ کي ڪيئن سامهون ٿيندس.

نيٺ پيڻ آئي ۽ لاش بہ آيو. پيڻ سڄي ڳوٺ ۾ ٻڌجندڙ دردناڪ دانهون ۽ آهون ڪري رهي هئي. چار پنج ضاعفون هن کي پڪڙي رکڻ جي ڪوشش ڪري رهيون هيون، پر هوءَ پنهنجي ٻنڪي سِنڪي ۾ سيني جي هٿان نڪري ٿي وئي.

مان پَريرو ويٺو هئس، پر هن جي حالت ڏسي منهنجو هيانءُ ٿي ڦاٽو. هوءَ رڙيون ڪري خدا جي اصليت ۽ حقيقت کي وائکي ڪري رهي هئي.

سنياسي، پير ، پنڊت، پادري ۽ ٻيا مذهبي مهندار خدا جو سچ لهڻ لاءِ مهينن جا مهينا، ورهين جا وره، عمرن جون عمريون مراقبن، چلن، جبلن ۾، غارن ۾، عبادت گاهن ۾، پوڄائون، رياضتون ، تپسائون ، ۽ هڪ من لڳائيندي گذاريندا آهن. پر ورندو ڪجهہ ڪونہ اٿن. پر مان ڊاڪٽر آهيان ۽ مون اهو "سچ" ان ماءُ جي واتان واڪن ۽ چنن اکرن ۾ ٻڌو آهي، جنهنجو ننڍيو نوجوان پار (ڏيءَ يا پٽ) اوچتي موت جو شڪار ٿيو آهي ۽ هوءَ ان جي لاش مٿان ماتم ڪندي آهي. اهوئي وقت آهي، جو هوءَ خدا جي حقيقت ۽ اصليت وائکي ڪري وجهندي آهي ۽ هن جو لاشعور ٻوليندو آهي. لاشعور ۾ نہ فقط شخصي حقيقتون لڪل هونديون آهن، پر انهن ۾ گذريل صدين جي پيڙهين جون اجتمائي حقيقتون ۽ تهذيبون پڻ گڏ ٿيل، اسٽور ٿيل يا زخيرو ٿيل هونديون آهن، اهي اهڙن وقتن تي ڇهن تي اچي ويندڀون آهن.

سڄو گهر روڄ راڙي سان ڀرجي ويو هو. مون کي محسوس ٿيو تہ آسمان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

روئي رهيو آهي. ڌرتي روئي رهي آهي. پکي روئي رهيا آهن، جايون روئي رهيون آهن پر اهي سڀ شيون مون وانگي ڳوڙها روڪڻ ۾ ڪامياب ٿي رهيون آهن. سڀ مٽ مائٽ پهچي ويا هئا. مرحيات جا سوٽ، سوٽيون، ماسات ماساتيون، چاچا چاچيون، ماما ،ماميون ۽ ٻيا هڙئي عزيز هيانءُ جهوريندڙ واڪا ۽ رڙيون ڪري روئي رهيا هئا. ڪير پرچائڻ واروڪونہ هيو.

ڪلاڪ ٻن کان پوءِ منهنجي وڏي ڪڪي مون وٽ آئي تہ پڪي هٿن مان نڪرندي ٿي وڃي، لاش کڻڻ ٿي ڪو نہ ٿي ڏئي، تورهان هلي آئت ڏيوس. مان ٿي ڇهن پينرن پاٿرن ۾ وڏو آهيان ۽ اها پيڻ سيني ۾ ننڍي ۾ ننڍي آهي.

سيني مائٽ جنازي جي چوڌاري مڙيابيٺا هئا ۽ روح راڙو متل هو. مون پيڻ جي مٿي تي هٿ رکيو.

ڪجهہ ڳالهائي نہ سگهيس. پيڻ رڙندي چيو مون کي آخري پيرو بہ پٽ جو منهن ڏسڻ نہ ٿا ڏين، مان هن کي کڻڻ نہ ڏيندس.

مون هڪ مائٽن کي چيو تہ مٿي کان هن جو ڪفن کوليو، ڪفن مٿي تان هٽايو ويو تہ مون ڏٺو تہ مرحيات فهيم جو سارو منهن ڪهہ جي تهن سان ڍڪيل هو. مان سڄو مامرو سمجهي ويس تہ پوليس، گولين جو برسٽ هن جي ڇهري تي هنيو آهي. جنهن ڪري هن جو سارو چهرو چچرجي ويو آهي ۽ سڃاڻپ جو نہ رهيو آهي ۽ خوفناڪ ٿي ويو آهي. انڪري ڊاڪٽر ڪپهہ جي تهن سان هن جو منهن ڍڪي ڇڏيو آهي. ۽ هتي غسل ڏيڻ وقت بہ ڪپهہ هٽائي نہ وئي آهي. ڪفن وري بند ڪيو ويو، ۽ جنازو کڻي قبرستان روانا ٿيا.

مان قبرسان وڃڻ جهڙو ڪونہ هئس. انڪري پيڻ جي پر سان ٿي ويٺس. هوءِ روئندي، رڙندي فرياد ڪندي رهي. هڪ وقت مون ڏي منهڙ ڪري چيائين، " ڪٿي آهي جي ايم سيد؟ پاڻ آرام سان بنگلن ۾ ويٺو آهي. ۽ ٻين جي جگر جي ٽڪرن کي پيو مارائي !"

منهنجي پيڻ اهڙي هٿ ٺوڪيل عورتن مان نہ آهي. جڏهن فهيم جو پيءُ ١٩٧١ع کان ١٩٧٤ع تائين مشرقي پاڪستان، بنگلا ديش ۽ وري هندوستان ۾ قيد هيو، تہ ساهيوال کان پنديءَ تائين اڪيلي سر پنهنجي ٻارن سان رهي، اسان جي زور پرڻ تي بہ سنڌ نہ آئي. ريڊيو تان پاڻ خيريت جو احوال اپريل ١٩٧٢ع ۾ پاڪستان قيدين جي پرو گرام ۾ پنهجي همت ڀرئي آواز ۾ نشر ڪرايائين. هن اڄ لباڙ يا مڪاريءَ سان نہ چيو تہ هيءُ هڪ پٽ آهي، پر منهنجا ڏه پٽ هجن ها تہ اهي پڻ قوم تان قربان ڪندس . حقيقت ۾ مون اڄ تائين اهڙي ماءُ نہ ڏٺي آهي. جا اهڙي داڙ هئندي هجي. هن خدا کي بہ سٽ سريون ٻڌايون ۽ جي ايم سيد کي پڻ. مون کي بہ ڏوراپو ڏنائين تہ تون بہ جيئي سنڌ جون ڪهاڻيون لکندو آهين.۽ فهيم ننڍي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هوندي ڪان تنهنجا ڪتاب شوق سان پڙهندو هو. هاڻي آئي ڏي مون کي منهنجو فهيم!

مان اڳهر ئي اهو سوچيندو هوس ته جلسن جلوسن ۽ مظاهرن ۾ سدائين عام شاگرد مرن ٿا. وڏن ليڊرن جا پٽ ولايتن ۾ تعليم پرايئن ٿا يا هتي محفوظ ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ پڙهن ٿا. ۽ سياسي تحريڪن ڪان پاسرو رهن ٿا. انڪري ڪڏهن به اهو ڪو نه ٿيو ته دولت مند سياسي اڳواڻ جو ڪو پٽ، سياسي جلسي يا مظاهري ۾ گولين جو شڪار ٿيو. ان ڪري سياست ۾ حصو وٺندڙ شاگردن کي اهڙن ليڊرن کي ڇتاءُ ڏيڻ گهرجي ته اسين توهان جي ليڊر شپ ايستائين قبول نه ڪنداسين، جيستائين توهان جو اولاد اسان سان گڏ نه پڙهندو ۽ سياسي هلچل ۾ اسان سان ساٿ ڏئي. اسان سان پيرن پنڌ نه هلندو. باقي شاگردي جي زماني ۾ اسان کي اهو طبقاتي فرق قبول نه آهي. جتي ڪٿي رڳو غريبن کي ماراڻ وارو توهان جو اهو نڪيءُ جو ناهه هاڻي اسين سمجهي ويا آهيون.

پيڻ پنهنجي اٿاهه غم ۾، جي ايم سيد تي به چوهه ڇنديا. جي ايم سيد جي به نرالي شخصيت آهي. هن ستر سالن کان سياست ڪئي آهي پر اڄ تاءِ ڪا مضبوط سياسي پارٽي نه ٺاهي سگهيو آهي. دنيا ۾ ڪيترن سياسي ليڊرن جن جي ايم سيد جي وقت ۾، يا هن کان پوءِ يا وري ايئن ڪٿي ڇنجي ته هن کان به گهٽ پوءِ سياست ۾ پير رکيو، تن پنهنجي قوم ۾ شعور جاڳايو، سگهاري ۽ هٿيار بند سياسي پارٽي کي وجود ۾ آندو ، ان ذريعي عوام هاري، پورهيت مزدور ۽ شاگردن کي سجاڳ ڪيو ۽ عملي ويڙهه وڙهي آمرن ۽ سامراجين کي شڪست ڏيئي پنهنجو ملڪ آزاد ڪرايو ۽ سوشلزم جي تعمير ۾ لڳي ويا. اهڙن سياسي اڳواڻن ۾ مائوزي تنگ، چون اين لاي، هوچمن، ڪم ايل سنگ، انڪولا جو ڊاڪٽر آگستينو، ڪيوباجو ڊاڪٽرڪئسٽرو ۽ ٻيا ڪيترائي انقلابي ليڊر ان دوران ٿي چڪا آهن، جن سامراج سان مقابلو ڪري پنهنجو پنهنجو ملڪ آزاد ڪرايو ۽ اتي سوشلزم جاراڄ شروع ڪيو ۽ هنن جا ملڪ عوام ۽ ترقيءَ طرف گامزن آهن.

اڄ به ايشيا، آمريڪا ۽ لئٽن آمريڪا جي ڪوڙ ملڪن ۾ قوم ۽ قومي ۽ سماجي آزاديءَ لاءِ تحريڪون هلي رهيون آهن ۽ انهن جا انقلابي اڳواڻ طوفان بڻجي، پنهنجي پيڙيل قوم جي ڪاميابيءَ سان قيادت ڪري رهيا آهن. جيئن ته جي ايم سيد انقلابي نه آهي. ۽ سارو وقت يعني ستر سال هن جي سيا ست وڏيرڪي يا بورجوا سياست رهي آهه، ان ڪري هو سنڌي قوم کي پاڻ زوال طرف وٺي وڃڻ ۾ مددگار ثابت ٿيو آهي. جنهن جي وڏير ڪي سياست جون خصوصيتون هي رهيون آهن. پارٽيءَ ۽ اتحاد ۾ ڀيچ ڊاهه، عملي هٿيار بند سياست کان دوري،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوطاقي سياست يعني رڳو ڳالهيون ڪرڻ، بيان ڏيڻ ۽ ٺهراءُ پاس ڪرڻ قيادتي هڪ هٽي، يعني پنهنجي ڳالهه هلائڻ ۽ ميرائڻ، ساٿين سان صلاح مصلحت ڪرڻ يا گڏيل قيادت کان انڪار ڪرڻ، نوجوان ڪارڪنن جون همتون ٽوڙڻ ۽ هنن جون صلاحيتون ضايع ڪرڻ، فيصلي جي قوت ڪانه، ارادي جي سگهه کان وانجهيل، مستقبل مزاجي اڻ لپ، پنهنجي طبقي (وڏيرن جي، موجودگيءَ) کان سواءِ پاڻ کي اپاڻڪو ۽ بيوس محسوس ڪرڻ ۽ هر اهم مامري ۾ هٿن کي آڻڻ. خبر ناهي ته هو "اهنسا" جهڙي غير فطري، ناقابل عمل ۽ نڪمي نظريي کي ڇو تو پسند ڪري! ڏيکه کان بچڻ خاطر ، ٿوري ۾ ايئن چئجي ته جي ايم سيد جي وڏيرڪي سياست سنڌي قوم جا ترا ڪڍيا آهن، ان جا هي ٽي ٿنيا آهن:

(١)وڏيرڪي ذهنيت ۽ وڏيرڪو عمل

(٢) اوطاقي سياست

(٣) نسلي سيد پڻي جي برتري جو احساس. ان جو مطلب هن جو دماغ جاگيرداراڻي سوچ کان اڳتي وڌي نه سگهيو آهي. جي ايم سيد جو سنڌين تي جيڪو سچ پچ ته احسان آهي، اهو سندس ڪتاب. هو تقريرن ۾ گفتگو ۽ سياست تي ڳالهائيندي چا به چوي، پر ڪتابن ۾ هن هرو پرو غلط ڳالهيون نه لکيون آهن.

هن جو اڀياس اونهون ۽ وسيع آهي ۽ هن جون لکڻيون گهڻي حد تائين انقلابي آهن ۽ سنڌين لاءِ نهايت ڪارائتيون آهن ۽ هر سنڌي کي هن جا ڪتاب پڙهڻ ۽ هيٺن سان هنڊائڻ کپن.

ان ڪري جي–ايم سيد سنڌيت جو وڏو دانشور ۽ عظيم مفڪر آهي. هو سياستدان نه ٿي سگهيو آهي. البت هن جي لکڻين ۾ ڪي تضاد آهن. هڪ پاسي اها حقيقت همت سان ۽ چٽيءَ طرح لکي ٿو ته اسلام ٽوڙي بيا مذهب مدي خارج ٿي ويا آهن ۽ ٻئي پاسي پڻو اٿم ته نماز ۽ روزي جو پابند آهي ۽ چوندو آهي ته عبادت ڪرڻ سان مونکي ذهني سڪون ملي ٿو! چڻ ته ٻين پوڄا پاٺ ڪرڻ وارن کي بي آرامي ملندي آهي!

وري پنهنجي لکڻين ۾ بار بار تصوف جهڙي مدي خارج وات ۽ ڇڙ ڏيارينڌڙ تصوف جي اصطلاح کي به اهميت سان استعمال ڪيو اٿائين. تصوف به مذهب جي حوالي سان وجود رکي ٿو. مارڪس، لينزم، ڪيونزم، سوشلزم ۽ پرو سٽرائيڪا جهڙن نظرين سامهون اچڻ کان پوءِ تصوف جي نه ضرورت آهي ۽ نه فائدو. پوءِ ان کي چنبڙي پوڻ جو ڪهڙو مقصد آهي؟ هتي هن جي اهاتي جا ڪيرداري سوچ آهي.

سوشلزم تي دنيا ۾ جيڪا وٺ پڪڙ ٿي رهي آهي، سا ته سوشلزم کي صاف سٿرو ڪرڻ ۽ ان ۾ پيدا ڪيل خرابين کي ڪڍڻ لاءِ آهي ۽ پوءِ اهو گند ڪڍي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان کي صاف ڪبو آهي. سو سوشلزم کو ختم ڪرڻ تي تُلي، پر ان کي خرابين ۽ برائين کان آزاد ڪيو پيو وڃي.

خبر نہ آهي تہ جي ايم سيد اڪثر ڪميونزم تي چوٽ ڇو ڇنڊيندو آهي. ڪميونزم تہ اڃان آئي بہ ڪانهي، اها تہ سوشلزم کانپوءِ ترقيءَ جو ٻيو ڏاڪو آهي. پر اهو وسارڻ نہ گهرجي تہ سوشلزم ۽ ڪميونزم جا نظريا نہ ڏنا وڃن ها تہ هن وقت دنيا ۾ سامراج طرفان ايذا ظلم هجن ها، جنهن جو تصور بہ ڪري نہ ٿو سگهجي.

ٻئي ڏينهن تي ترقي پسند محاذ جي مرڪزي قيادت جا ڪجهہ عهديدار، فهيم جي پرچاڻي لاءِ آيا هئن سان اسان جي مائٽن جون ڳالهيون ٿيون. وچ ۾ مون بہ ڳالهايو ۽ چيو: "جتي ڪٿي اسان جي ڇوڪرن تي حملا ٿين ٿا، هو زخمي ٿين ٿا يا مارجي وڃن ٿا. پوءِ اهو ٿوري ڦاٽڪ وارو واقعو هجي، يا سنڌ ۽ مهراڻ يونيورسٽين جا حملا هجن يا هي حيدرآباد ٻاهران هالا چيڪ پوسٽ جو حملو هجي يا ٻيا اهڙا ڪوڙ واقعا ٿيا آهن، هن ۾ اسان جي سنڌي ڇوڪرا بي هٿيار هوندا آهن ۽ اهي با هٿيار فوجين، پوليس وارن ۽ پناهگير دهشتگردن هٿان اوچتي حملي ۾ ماريا آهن. اهڙن تجربن کان پوءِ اهو ضروري نہ ٿي پيو آهي تہ توهين پنهنجي پارٽيءَ جي ميمبرن ۽ ڪارڪنن کي نہ رڳو ذهني طور باشعور بنايو، نظرياتي طرح بالغ ۽ بيدار بنايو ۽ قومي ۽ سماجي احساس سان انقلابي بنايو، طبقاتي سماج کان باغي بنايو؟ ..... پر هر هڪ ميمبر، ڪارڪن ۽ عهديدار کي بہ لازمي هٿيار بند سياست جي سکيا ڏني وڃي. جن بہ پارٽيءَ جي واسطيدارن کي جلسن، جلوسن، احتجاجن، مظاهرن، بسن ۽ گاڏين ۾ موڪليو، اهي گهٽ ۾ گهٽ، دشمن جي حملي خلاف پنهنجو بچاءُ ڪري سگهن ۽ ان لاءِ هنن وٽ سڀ گهربل سامان موجود هجي. ائين بہ اوهين مارجو ٿا، ڦٽجو ٿا، گرفتار ٿيو ٿا ۽ جيلن ۾ پئو ٿا. هاڻي تہ عمل Action ۽ مقابلي جو زمانو آهي، پلاند تہ اسان جي پراڻي ريت آهي، پوءِ ڇو ٿا ائين سَتا قتل ٿيو، مارجو ۽ جيلن جو جنيون سهو؟ آزاديون نمرن سان ڪونہ ملنديون آهن ...... انقلابي پارٽين جو اصول آهي تہ دنيا ۾ ڪٿي بہ ڪو واقعو يا سانحو ٿيندو آهي، پنهنجي ملڪ ۾ ڪو واقعو يا سانحو ٿيندو آهي، پنهنجي پارٽيءَ سان ڪو واقعو يا سانحو ٿيندو آهي تہ پارٽي جي پوري قيادت ويهي ان واقعي يا سانحي جي هر پهلو کان چنڊ ڇاڻ ۽ ڇيد ڪندي آهي، ان جي ڪارڻن ۽ نتيجن تي غور ڪندي، ان ۾ ڪاميابين ۽ ناڪامين جو جائزو وٺندي آهي. ڪاميابين کي وڌيڪ مضبوط ڪيو ويندو آهي ۽ ناڪامين ۽ نقطن کي قبول ڪري، آئندي انهن کي درست ڪرڻ لاءِ گڏيل جاکوڙ ڪري، پنهنجن ڪوتاهين تي قابو پاتو ويندو آهي. هن ملڪ ۾ نہ قانون آهي ۽ نہ انصاف. جي قاتلن کي ڏنو ۽ سڃاتو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجي ٿو تہ پارٽي ايتري سگهاري هجڻ گهرجي، جو انهيءَ تي سڌو قدم Direct Action کڻڻ کپي. مان وري بہ چوندس تہ هڪ انقلابي پارٽي ان شخص کي پنهنجي پارٽي جو ميمبر ڪري جو ذهني ۽ نظرياتي طرح قومي ۽ سماجي انقلاب کي سمجهي چڪو آهي، پوءِ پارٽي هن کي هٿيار بند سياست جي پوري سکيا ڏئي. ۽ صرف اهڙن ذهني تيار ۽ سکيا ورتلن کي پوري ساز وَ سامان سان جلسي يا احتجاجي مظاهري ۾ وڃڻ جي موڪل ڏجي. جي ائين ڪري نہ ٿا سگهو تہ تيستائين انتظار ۽ صبر ڪيو، جيستائين پارٽي کي انهيءَ سطح تائين تيار ۽ منظم ڪري سگهو. باقي رڳو ڇوڪرا مارائڻ تہ وڏيرڪي ۽ بورجوا سياست ٿيندي!

مون هن مضمون ۾ ڪٿي بہ فهيم عباسيءَ کي شهيد ڪونہ ڪوٺيو آهي. اهو هڪ عربي لفظ آهي ۽ انهيءَ لفظ جي دوکي ۾ لکين حياتيون، خليفن، اميرن، بادشاهن، جاگيردارن ۽ ٻين پرمارن غريبن، معصومن ۽ پورهيتن جون برباد ڪيون آهن.

سنڌيءَ ۾ انهيءَ لاءِ ڪو لفظ ڳولهڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم، پرمون کو موزون لفظ ڪو نہ لڌو آهي ..... جهڙوڪ: گهوريل، قربان ..... شايد توهين ڪو ٻڌائي سگهو!

نجم عباسي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجون بهترين ڪهاڻيون

نجم عباسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوريءَ جي ڪهاڻي

هو ڦٽي هياءُ روئي رهيو هو، ڳوڙها هن جي ڳلن تان نيسارا ڪري ٿي نڪتا. سڏڪن مٿي سڏڪا پئي پريائين. مون کي ڏسي هيڪاري وڌيڪ هنجون هارڻ لڳو... هيءُ هو نظير ميمڻ.

هن متعلق ماڻهن جا رايا مختلف هئا، ڪي هن کي لچ ۽ لفنگ سمجهندا هئا، ڪن جي خيال موجب هو اڌ چريو ۽ مسخرو هو، ۽ بعض جو رايو ته اهو به هو ته نظير هڪ سادو لوح، حق گو ۽ شريف انسان آهي. خير، ڪجهه به هجي، هو هڪ عجيب ماڻهو ضرور هو. هن جي گفتگو، هن جو ڪردار ۽ هن جو ويچار، انوکا ۽ اچرج ۾ وجهندڙ هئا. عام طرح هن کي "نظير ڪوري" جي نالي سان ياد ڪيو ويندو هو.

پاسي ۾ ويهي پڇيومانس، "ميان نظير، اڄ وري ڇا ٿيو؟" هن ڄڻ ته ڪجهه ٻڌو ئي ڪو نه، ۽ نيڻن مان، نير وهائيندو رهيو. مون وري رڙ ڪئي، "ڀائي، آخر قصو ڪهڙو آهي، ڪجهه ٻڌائيندين به يا نه؟"

هن جواب ڏنو، "هائو، ڀائو، آئون تو کي سڀ ڪجهه ٻڌايان ٿو.. اڄ اسيمبليءَ جي چونڊن واسطيناميش پيپر پريا ويا."

مون کان ٽهڪ نڪري ويو. چيومانس، "اڙي جي نامينيشن پيپر پريا ويا، ته تنهنجو ڪهڙو محل ڊهي پيو. ڪو تون پاڻ ٿي چونڊن ۾ لڙئين، يا ڪو تنهنجو ابو ڏاڏو ٿي بيٺو، جنهنجي پيپر رد ٿيڻ تي ماتم پيو ڪرينءَ."

هنجا سڏڪا وري وڌي ويا. چيائين، "تون ڳالهه ئي ڪو نه ٿو سمجهين... اجوڪي اخبار ۾ اميدوارن جا نالا ڏٺا اٿئي؟"

مون چيو، "نالن ڏسڻ کان سواءِ ئي سمجهي ٿو سگهجي ته هوندا اهي ساڳيا سرمائيدار، زميندا، جاگيردار ۽ پير. پوءِ اها ڪهڙي ڳالهه آهي، جنهن تنهنجي دل کي دکايو آهي."

چيائين، "تو کي خبر ناهي، منهنجي روح راڙي جو بنهه ٻيو سبب آهي."

مون پڇيو، "ڪهڙو؟"

ٽڏو ساهه کڻي چيائينس، "اڄ اهي اميدوارن جا نالا ڏسي مون کي وسريل ـ ٿي تري آيا."

"ڪهڙا واقعا؟" مون سوال ڪيو.

"ترس، تو کي ٻڌايان ٿو..."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(۲)

"منهنجي مفلسيءَ کان تہ توهان واقف آهيو. هڪ دفعي ڪنهن پر وڃڻ ڪري منهنجي قميص کي ڇهڪ اچي ويو. لنگهي ويس ڳوٺ جي وڏيري کپڙ خان وٽ. مان سنئون سنئون آدمي آهيان، ۽ وڃڻ سان ئي صاف لفظن ۾ هن کي چيم تہ منهنجيءَ قميص کي ٽوپو ڏئي ڏي. مان وڏيري وٽ هن ڪم لاءِ ان ڪري ويس، جو معلوم هوم تہ هو وڏو ماڻهو آهي ۽ ساري تر ۾ هن جو ئي رعب آهي. مون کي يقين هو تہ انهيءَ مرتبي وارو شخص، مون کي هيءُ خسيس ڪم ڪري ڏيندو، پر وڏيرو منهنجي ڳالهہ ٻڌي تهي باهہ ٿي ويو. چيائين، "اڙي حرامي! تون ڇا ٿو بڪين، منهنجي شان ۽ عزت کان بي خبر آهين ڇا؟ مان ڪو درزي آهيان، جو آيو آهين ٽانڪو لڳرائڻ. نڪري وڃ هتان نہ تہ بيعزتو ڪرائيندو سانءِ."

مان روئندو ٻاهر نڪري آيس، جڏهن روئي ٿڪس، تڏهن ڳوڙها اگهي سوچيم تہ هاڻي ڪنهن وٽ وڃان؟ آخر هلندي هلندي، ملان موسي جي اوطاق وٽ پهتس. خيال ڪيم تہ هي بہ مشهور ۽ مقبول هستي آهي، ضرور مونکي هي معمولي ڪم ڪري ڏيندو پر هتي بہ منهنجي ساڳي درگتي ٿي، ۽ مون کي لوڏي ٻاهر ڪڍيو ويو. منهنجي اکين مان وري بہ جر جاري ٿي ويو. ٻين بہ ڇهن ڇڳن وٽ ويس، مگر هر هنڌ اهائي وراڻي ملي تہ "اسين درزي ٿورو ئي آهيون!"

(۳)

"ٻئي هڪ موقعي جو ذڪر آهي، منهنجو بوٽ ڦاٽي پيو، ڪٿي ويس سائين ڪرڙ شاهہ پير وٽ. وڃي عرض ڪيومانس، "سائين پير صاحب، مون غريب جو جوتو ڇڄي پيو آهي، ڏٽيءَ توهان کي وڏايو آهي، نوازش ڪري ان کي چتي لڳائي ڏيو." منهنجو ائين چوڻ ۽ پير جو پنگ وارو ڏنڊو ڪٿي پنيان پوڻ. چي: "ڪمذات ڪوري! تو اسان کي موچي سمجهيو آهي؟ ڪميٽا ڪٿي جا!"

مون پنهنجي جان بچائي ۽ روئڻ اچي ويم تہ هيڏي وڏي روحانيت جي صاحب کي موچڪي جهڙو رواجي ڪم نٿو اچي. ساڳئي سوال واسطي مان ٻين وڏن وڏن زميندارن ۽ رئيسن وٽ پهتس، پر هر جڳهہ اهو ئي جواب مليو تہ اهو ڪم موچي ئي ڪري سگهندو.

(۴)

"هڪ ڀيري مون کي ڇاتيءَ ۾ سخت سور پيو. يڪس شهر جي وڏي ۾ وڏي سيٺ شيخ پير بخش ڏانهن. وڃي چيومانس، "سيٺ صاحب، ڏاڍي تڪليف اٿم، منهنجو ڪو علاج ڪر." اکيون ڦوٽاري جواب ڏنائين، "دماغ تہ ٺيڪ اٿئي. مان ڪو ويج ڪو طبيب. ٽري وڃ نظرن کان، نہ تہ بي عزتو ڪري ڪيرائيندو سانءِ."

مان اتان روئندو پٽيندو پنهنجي آيس ۽ عجب کائيندو رهيس تہ اهڙو شاهوڪار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجو معمولي مرض سڃاڻي نٿو سگهي."

(٥)

هن پنهنجي گفتگو جاري رکندي چيو، "مون گهڻن ئي اهڙن موقعن تي ڏکا ڪاڏا ۽ بي عزتيون برداشت ڪيون. آخر پنهنجي جهالت ۽ حماقت جو مون کي احساس ٿيو، ۽ هي راز مون تي روشن ٿيو ته ڪو به ڪم فقط اُهو ئي ڪري سگهندو، جنهن ان ڪم ۾ سکيا ورتي هوندي ۽ تجربو حاصل ڪيو هوندو. هن حقيقت کان هر ڪو واقف آهي. اهو ئي سبب آهي. جو جڏهن به مان ڪنهن وڏي کان وڏي ماڻهوءَ وٽ ٿي ويس، ته مون کي قائل قميس سبي ڏي، تڏهن هن پنهنجي بيوسي ڏيکاري چيو ٿي ته اهو ڪم صرف درزي ئي ڪري سگهندو. ساڳيءَ طرح بوٽ ڳنڍڻ واسطي چيو پئي ويو ته موچي ڪري ڏيندو. ۽ بيماريءَ جي دوا درمل، ڊاڪٽر جي اختيار ۾ آهي."

مان هن جي تقرير مان تنگ ٿي پيس ۽ چيومانس "آخر تون چوڻ ڇا ٿو چاهين؟ هن بڪواس جو چونڊن ۾ نامينيشن پيپرن سان ڪهڙو لاڳاپو آهي؟"

چيائين، "بابا، صبر ڪر، مان تو کي سڀ ڪجهه ٿو ٻڌايان... ها، سو مون ڳالهه تي ڪٿي ته مٿين ڳالهه منهنجي مغز ۾ ويٺي مس هئي، ته چوڌاري چونڊن جو چرچو شروع ٿي ويو. منهنجي دماغ ۾ به اچي نوان ويچار ويٺا ۽ سوچڻ شروع ڪيم ته، "حڪومت ڪرڻ، دنيا ۾ ڏکئي ۾ ڏکيو ڪم آهي، انهيءَ ڪري ان واسطي وڏي ۾ وڏي طاقت ۽ قابليت جي ضرورت آهي. ووٽن جو زمانو آيو. مون خيال ڪيو ته هاڻي حڪومت جو بار کڻڻ لاءِ ته ڪو ماڻهو ڳولڻي به مشڪل ملندو، جيئن ته اهو ڪم نهايت اهم ۽ دشوار آهي، ۽ اهڙي قابليت وارا ماڻهو ته اسان جي ديس ۾ تمام ٿورا آهن. آئون ٽهيءَ ۾ پنجي ويس ته حڪومت جو چرخو ڪيئن هلندو؟انهيءَ ٻُڏ تَر ۾ ٻاهر نڪتس ته وڃي ملڪ جو واڻ سواءِ لهان. ۾ يار، وري به پنهنجا آنسون روڪي نه سگهيس. مون ڏٺو ته هر ڪو للو - پنجو پاڻ کي حڪومت ڪرڻ جو اهل پيو سمجهي. جاهل کان جاهل، احمق کان احمق آدمي به حڪومت جي ڪرسي هٿ ڪرڻ لاءِ تيار هو. جنهن وٽ به ويس. هن اهو ئي سُر آلاپيو ته ووٽ مون کي ڏجان. مان ئي ان جو اڪيلو حقدار آهيان. ڪنهن به ان سوال ته حڪومت ڪندين؟ جو جواب اهو نه ڏنو ته اهو ڪم، تعليم يافته يا قانوندان يا سياستدان ئي ڪري سگهندو، ۽ اسان جي وس جي اها چيز ناهي، جهڙيءَ طرح ڪپڙي سبڻ لاءِ چياڻون پئي ته اهو ڪم درزي ئي ڪري سگهندو.

بس، اهو آهي منهنجي ڏک ۽ بيچينيءَ جو سبب ته جي شخص بوٽ ڳنڍڻ لاءِ به مهارت ۽ تجربي جا قائل هئا، سي حڪومت هلائڻ جي باري ۾ ڪا به لياقت ضروري نٿا سمجهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان کان پوءِ اخبار ۾ اميدوارن جي لسٽ ڏانهن ڏيان ڇڪائيندي نظير چوڻ لڳو: "هاڻي نالا ٻـ ڏس."

وڏيرو ڪپڙ خان بـ اميدوار آهي. هن جون لياقتون هي آهن تـ اسڪول ۽ تعليم سان هن جي خانداني دشمني آهي، پيو تـ ڇڏيو پر "اسيمبلي" جو لفظ اچارڻ بـ ڪو نـ اچيس. ان کي هو "اسان جي ٻلي" ڪري ڪوٺيندو آهي، نـ اٿس علم ۽ عقل، نـ ڳالهائڻ جي تميز ۽ نـ نشست برخواست جو طريقو. هو جيڪڏهن ڪجهہ ڄاڻي ٿو تـ صرف اپوجهہ ڳوٺاڻن کي هيسائڻ ۽ ڪاريون ڪند ڏيڻ، غريب هارين تي ظلم ڪرڻ، هنن جي ڄڃن کي لٽڻ، هنن کان هر قسم جا حق کسڻ، هن وٽ پئسو آهي فقط رنڊين ۽ شراب واسطي. پاڻاريداري تـ پيءُ ۽ ڏاڏي کان ورثي ۾ مليل اٿس.

سائين ڪرڙ شاهہ جو بـ اسم مبارڪ موجود آهي، ۽ پير صاحب جون خوبيون تـ ڪنهن بـ تعارف جي محتاج نـ آهن. مڪار آهي، عياش آهي، پهرين درجي جو جاهل آهي. هن جو سمورو وقت ڪڪڙن ۽ ڪتن جون ويڙهيون ڪرائيندي گذري. ڀنگ ۽ چرس تـ هن جي حياتيءَ جو اهم جزو آهن. هي آفيمي تـ اسيمبلي هال ۾ بـ دنيا جهان کان بي خبر، گهيرٽ کائيندو رهندو آهي.

هن پيري تـ ملان موسو بـ مقابلو ڪري رهيو آهي. هن کي اسلامي پارٽيءَ جي ٽڪيٽ ملي آهي. ملان موسي جو تعلق ان طبقي سان آهي، جنهن کي عام طرح مولوي سڏيو وڃي ٿو. هي ڪنهن مدرسي يا دارالعلوم ۾ ٻن جا ٻاروٽا ٽڪر کائي، ست اٺ سال پڙهي ٻاهر نڪرندا آهن، مگر ان بعد پبلڪ لائيف ۾ هنن واسطي ڪا جڳهہ ڪا نـ هوندي آهي. ڇو تـ نـ هوندا آهن ڪنهن هنر مان واقف ۽ نـ هوندي اٿن سرڪاري ملازمت ڪرڻ جي ڪا اهليت. انهيءَ ڪري هنن جو بيڪار ۽ بيروزگار بنجڻ لازمي چيز آهي. ها، البت "مذهب جا ٺيڪيدار" ضرور بنجي ويندا آهن؛ تنهنڪري روزگار جو ڪو بيو وسيلو نـ ڏسي، مذهب جي آڙ ۾ ٿي اپوجهن کي اُلو بڻائي، خوب چندا ڦريندا آهن يا مُئن جي مانين، صدقن ۽ خيراتن سان پنهنجا جهول ڀريندا آهن، يا پيري مريديءَ جو چار پکيڙيندا آهن. بيو معاش جو ذريعو اٿن فتوائون. مطلب تـ پيٽ ۾ پرائو لقمو وجهڻ سان هر قسم جي ضمير فروشي ڪرڻ لاءِ آماده ٿي ويندا. پوءِ سرمائيدارن جي هٿ ۾ هوندا آهن رانديڪي مثل، جيڏانهن ورائين، اوڏانهن پيا ورن. ڪڏهن ڪانگريس وٽان ڪيسو گرم ٿيڻ تي قائداعظم کي ڪافر قرار ڏيندا، ڪڏهن ڪشمير متعلق فتوائون شايع ڪندا، ۽ اڄڪلهہ بـ زور اٿن زمينداري ۽ جاگيرداري کي حق بجانب ثابت ڪرڻ تي.

ملان موسو بـ ٽڙي ڦاڙي، چيخندو ٿو وتي تـ اسلام ۾ زمينداري جائز آهي ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زمين تي شخصي ملڪيت جي منع ڪانهي. مون کي معلوم آهي ته ڪجهه عرصو اڳ اهو ٿي مُلو موسو گهٽيءَ ۾ پننڊو وتندو هو ۽ ڪيپي پور واسطي پريشان هو. مگر اڄ ڪلهه چونڊن ۾ لڙڻ جا سانباهه ڪري رهيو آهي. ڪٿان آنڊائين ايترا پئسا؟ ڇا جي ڪري اڄڪلهه تر جا وڏيرا پنهنجين ميٽنگن ۾ هن کي گهرائين ٿا؟ ڪهڙو سبب آهي جو هو هر اخبار ۾ زميداري ۽ جاگيرداري جي فائدي ۾ حديثن ۽ روايتن جي حوالن سان وڏا وڏا بيان جاري ڪري رهيو آهي!

تنهن ڪان سواءِ سيٺ پير بخش به بيٺو آهي. هن جي زندگيءَ جو مقصد آهي پئسو ڪٺو ڪرڻ، جنهن لاءِ ڪڏهن ڪان ڪتا ۽ ذليل ترين رستا اختيار ڪرڻ کان به ڪڏهن نه گسندو آهي. جيڪڏهن هن جي خير جي ڪمن ڏانهن نظر ڪئي وڃي ته اهي صرف ٻه آهن: هڪڙو وياج ڪائڻ ۽ ٻيو بليڪ مارڪيٽ ۾ ڪمائڻ.

نظير هينئر جوش ۽ جذبات ڪان ڏڪي رهيو هو. چيائين "اٿون سچ ٿو چوان ته هن کي انسان ڪوٺڻ ٿي حيوانيت آهي، ۽ اهي ٿي حيوان اسان جي مٿان حڪومت هلائيندا، اسان واسطي قانون ٺاهيندا... بگهڙ کي ٻڪرين جي ڌڻ جو پاسبان بنايو ٿو وڃي. بوٽ ڳنڍڻ واسطي به قابليت ۽ آزمودي جي ضرورت آهي. مگر حڪومت هلائڻ واسطي ڇا ڪا به لياقت لازمي نه آهي؟"

نظير انهن چئني وري اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳو. وري اوچتو هو روئڻ بند ڪري چوڻ لڳو، "بس، هاڻي مان نه رئندس، آئينده ڳوڙها ڳاڙڻ جي بدران مان هڪ هڪ ڳوٺ ۾ ويندس، هڪ هڪ گهر ۾ ويندس، هڪ هڪ هاريءَ سان ملندس، هڪ هڪ مزور کي منٿ ڪندس، هڪ هڪ ووٽر وٽ ويندس ۽ هن کي چوندس ته تون تعليم پراءِ، تون وڪيل بڻج، تون منتظم ۽ سياستدان بڻج، تون پاڻ ۾ قابليت پيدا ڪر، حڪومت تنهنجي هجڻ گهرجي ۽ تون پنهنجا حق حاصل ڪر، ۽ پنهنجي حڪومت حاصل ڪر!"●

خانواهڻ: ١٣- جون ١٩٤٨ع

انسان: ٨- فيبروري ١٩٦٠ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حادثا

هن سان آخر ڪهڙي ويڌن هئي؟ ڇا نظر گهٽ هئس، موڳو هو، يا هر وقت فڪرن ۾ ٻڏل ٿي رهيو، يا پنهنجي حياتيءَ مان ڪڪ هو جو بار بار موٽرن سان پيو متو ٽڪرائي؟

گذريل ڇهن مهينن اندر، منهنجي ڊيوٽيءَ ۾، اڄ هو ٽيون دفعو حادثي جو شڪار ٿي پهتو هو.

پهريون ڀيرو هڪ وڏيري جي جيپ سان ٽڪريو هو. رستي جي وچ ۾ اوچتو هو سامهون اچي ويو. موٽر وڏيرو پاڻ هلائي رهيو هو، هن بريڪ لڳائي، بندو خان ڏهه فوٽ پري وڃي ڦهڪو ڪيو. وچ شهر، سو خلق اچي مڙي، پوليس به پهچي وئي، اسپتال ۾ کڻي آيس.

وڏيري کي موٽر هلائڻ جو پروانو به ڪو نه هو، ۽ ڳوٺ پهچڻ جي به جلدي هئس. جي ٿي پوليس ڪاروائي ڪري ته موٽر به روڪي ڇڏيندا، هو پاڻ به مصيبت ۾. ان ڪري ڏاڍو پريشان ٿي رهيو هو. سپاهي به سٽيو شڪار ڏسي، ڊگها ڊگها بيان لکي رهيا هئا ۽ آڏي پڇا ڪري رهيا هئا. پوءِ مون اندازو لڳايو ته پوليس ۽ وڏيرو ڪنهن فيصلي تي پهچي چڪا هئا. هڪڙو چاڙتو زخميل وٽ ويو ۽ هن کي چيائين، "تو کي سؤ روپيا خرچي وٺي ٿا ڏيون، تون فرياد ڪرڻ تان هٿ ڪڻ، ۽ ڊاڪٽر کي لکي ڏي ته ڏڪ پير ترڪي پوڻ ڪري لڳو آهي."

سؤ روپين جي اڄ ٻڌي هن جون واڇون ٽڙي ويون. هن کي اعتبارَ ئي نه پئي آيو، ايتري دولت هن خواب خيال ۾ به ڪا نه ڏٺي هئي، نڙي خشڪ ٿي ويس، ان ڪري ڪنڌ لوڏي "ها" ڪيائين.

هن جو نالو بُندو هو، عمر ويهه سال، بدن بڪ ۽ غربت جو شڪار، منهن پيلو رت کان خالي، ڪمزور ايترو جو پاسريون پري کان ڳڻي سگهجن: ڪپڙا تمام ميرا ۽ ليڙون ليڙون ٿيل. چيائين: "ڪچي جهوپڙيءَ ۾ اڪيلو رهندو آهيان، ڪو مٽ مائٽ ڪو نه اٿم."

پئسن ملڻ کان پوءِ هو هڪدم غائب ٿي ويو. شايد ڊپ هوس ته متان ڦري نه وڃن.

مون هن کي چئن ڏينهن کان پوءِ بازار ۾ ڏٺو، هو وڏي ٺٽ ۾ هو. نئين رنگين قميص، نئون پناپٽي جامون، نئون بوٽ، وات ۾ پان، سگريٽ جا سوٽا هڻندو پئي ويو. مٿي تي پٽي ٻڌل هئس.

ٻئي دفعي منهنجي هڪ دوست انجنيئر جي موٽر سان حادثو ٿيو هوس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دوست ٻڌايو: "مون هن کي ڏٺو به ڪو نه. هڪ رستي وٽان آئون مڙيس ته اچانڪ هن کي موٽر جي پرسان ڪرندي ڏٺم ۽ دانهن ٻڌم "اڙي مون کي ماري وڌائين، وارو ڪريو، منهنجا عضوا پيچي ڇڏيائين." موٽر ڪٽي بيهاريم. هن جو واڪو هڪ هيبت هڪ مٿي. رت يا زخم نه نظر ڪو نه ٿي آيو. پوءِ به موٽر ۾ ليٽائي وٺي آيو آهيانس."

بندو خان جا اهي ڪپڙا پراڻا ٿي ويا هئا ۽ ڦاٽڻ شروع ڪيو هئائون. هن کي ظاهري زخم ته ڪو نه هو، پر دانهون ڏاڍيون پئي ڪيائين ته ڇاتي سور ڪان ڦاٽي ٿي پئي. مون تسلي ڏيندي چيومانس: "فڪر نه ڪر، ڪجهه ڪونهي، مڙني خير ٿيندو."

پنهنجي دوست کي به دلداري ڏنم ته ڪا به خطري جي ڳالهه ڪانهي. پر هن قصي کي مختصر ڪرڻ ٿي چاهيو. بندو خان کي پنجاهه روپيا ٻاسيائين. بندو خان چيو: "سائين، مون کي ڪو ڪاپاري ڌڪ لڳو آهي، مان خانگي ڊاڪٽر وٽان علاج ڪرائيندس، سَو ڪان گهٽ خرچ ڪو نه ايندو، مان غريب ڪٿي پڄي سگهندس." پر، نيٺ پنجاهه تي راضي ٿيو.

اڄ مان پنهنجي هڪ سنگتي ڊاڪٽر جي خانگي اسپتال ۾ ويٺو هوس ته بندو خان رت ڳاڙيندو پهتو. هن سان گڏ هڪ سڪر ماڻهو به هو. اهو هن ڊاڪٽر جو دوست هو. هو پنهنجي هڪ ڪرستان گرل فرينڊ سان ڪراچيءَ آچر ملهائڻ وڃي رهيو هو ته هي حادثو پيش آيو. هن جا ڪراچي جا سڀ پروگرام ٿي ڦُسيا، سو بندو خان کي منٿون ميڙون ڪري خاموش رهڻ تي راضي ڪيائين. پنجاهه روپيا خرچي ڏنائينس ۽ ملم پٽيءَ لاءِ هتي ڇڏي ويس.

"مون پڇيو مانس، "اڙي تون اڪيون ٻوٽي رستن تي هلندو آهين ڇا، جو روز روز ٿو موٽرن هيٺان اچي وڃين؟"

چيائين: "حضورا اسان غريبن جي قسمت به غريب آهي، شاهوڪارن جون موٽرون به اسان مٿان ٿي چڙهن، هو پنهنجي دولت جي نشي ۾ اهو به ڪو نه ڏسن ته ڪو انسان آڏو وڃي رهيو آهي، بس حضور اسين لڪٽي جو پيا پوڳيون، جو قسمت ۾ اٿين ٿي آهي."

مون پڇيومانس، "تون ڪم ڪهڙو ڪندو آهين؟"

هو ڪجهه هڪ ٻڪو ٿي ويو.

"سائين مون جهڙي دائمي بيمار ۽ ڪمزور کان ڪهڙو ڪم ٿي سگهندو، يا مون ٻي واهي کي ڪير نوڪري ڏيندو، ڪوشش ته مون گهٽي ڪئي. سمجهه ڪٽي ته ڪڏهن ڪڏهن مزدوري ڪندو آهيان، پيٽ جي باهه وسائڻ لاءِ ڪجهه ته ڪرڻو ٿي پوي ٿو."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن جا جواب فلمي گفتگوءَ جا رٽيل جملا هئا.

مون مشڪيو. مون کي هن غريب ۽ زماني جي ستايل انسان جي بار بار حادثن جو ٿيڻ سمجهه ۾ اچي ويو هو.

ڪجهه مهينا لنگهي ويا.

هڪ شام جو اسپتال جي دروازي مان نئين ماڊل جي شورليٽ ڪار لنگهي اندر آئي. پٺين خاني ۾ ڪو جسم ڍڪيل هو، اڳيان سپاهي به ويٺل هو.

سپاهيءَ اچي ڪاغذ پيش ڪيا، ڪو اڻ سڃاتل ماڻهو انهيءَ موٽر هيٺان اچي ڪري مري ويو هو ۽ پوسٽ مارٽم لاءِ اسپتال ۾ آندو ويو هو.

مون لاش جي صورت ڏٺي. هو بندو خان هو. اهو بندو خان جنهن جو "حادثا" گذران جو ذريعو هو. •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لطيفان

ڇوڪريءَ جي عمر سورنهن سال هئي. سڪئي گهر جي هجي ها تہ بدن پريل هجيس ها ۽ پريل بدن جون پريل گولايون ۽ پريل اُڀار هجنس ها، هن جو بدن سڪل سڙيل ۽ نبل نستو هو، نہ ساماٽائپ واري سونهن، نہ جوڀن جو جرڪو. اکيون بي رنگ ۽ منهن رونق کان خالي. ۽ هينئر تہ مرڻ جيئڻ جي ڇڪتاڻ ۾ ڦٿڪي پئي. هن اهڙو موتمار قدم ڇو کنيو هو؟

لطيفان ڏاڍي چنتا ڀري حالت ۾ اسپتال آندي ويئي. هوءَ آت ڏيئي رهي هئي ۽ پيٽ جي سور کان ليٽڙيون پئي پاتائين. ڊاڪٽر سهاڳ کي ٻڌايو ويو تہ هن کي پيشاب ۾ رت اچي رهيو آهي. ڊاڪٽر هن جي چڪاس ڪئي. هن جي اکين ۾ ساڃي هئي ۽ بيحد ضعيف ٿي ويئي هئي. هن جي منهن مان پيڙا ۽ پيلاڻ سان گڏ معصوميت ۽ بيوسي بکي رهيون هيون.

"ڏاڪٽر صاحب! ڇوڪريءَ ساري رات اک نہ ٻوٽي آهي النيون ڪندي رهي آهي ۽ پيٽ ۾ وڍن سبب ولڇندي رهي آهي." لطيفان جي ماءُ ٻڌائڻ شروع ڪيو.

"ڪجهہ ڪالهہ آهي تہ اها تڪليف شروع ڪيئن ٿي؟" ڊاڪٽر دريافت ڪيو.

"ڊاڪٽر سائين! اها .... اها هينئن شروع ٿي." وچ ۾ لطيفان هٻڪندي چيو. " اها تڪليف تڏهن شروع ٿي جڏهن مون فنائيل جون ڪجهہ گوريون کائي ڇڏيون. اهي ٺي فنائيل جون گوريون. جي چڙن جيڏيون ٿينديون آهن ۽ جيتن جڻن کان بچائڻ لاءِ اوني ڪپڙن ۾ رکبيون آهن."

پيڙا سبب لطيفان جو چهرو ڪارائجي ويو. هن جو سڄو سرير سيٽجي ويو ۽ اکيون زور سان بند ڪري، چپ پڪوڙي، پنهنجي هٿن سان پنهنجي پيٽ کي ڪٽي دٻايائين.

لطيفان جي ڳالهہ ٻڌي، ڊاڪٽر جي بدن ۾ سياٽو پئجي ويو ۽ هن جي زبان ڇرن پرڻ ڇڏي ڏنو. هن ڇوڪريءَ ڏانهن چتائي ڏٺو. هنجي چمڙيءَ تي مُرَ جا تهہ چڙهيل هئا ۽ هنجا ڪپڙا جهريل، ميرا ۽ گپ هاڻا هئا. هن مان ڏاڍي ڌپ اچي رهي هئي. ڳالهين ڪرڻ جو وقت ڪونہ هو. ڊاڪٽر کي لطيفان لاءِ پنهنجائپ واري همدردي ۽ هن کي هر قيمت تي بچائڻ جو جذبو جاڳي پيو.

هو هن کي ترت علاج ڏيڻ ۾ جنبي ويو ۽ پنهنجي نائب ڊاڪٽرن کي بہ لطيفان تي پورو توجهہ ڏيڻ لاءِ چيائين. هن کي هڪدم سور لاءِ سئي لڳائي ويئي ۽ گلوڪوس جي بوتل چاڙهي ويئي ۽ ٻيا ضروري ذريعا ڪتب آندا ويا.

هن جي ماءُ چنتا ڀري انتظار مان پنهنجي نوجوان ڌيءُ ۽ ڊاڪٽرن کي ڏسندي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪونگا ڪُوڙها ڳاڙيندي رهي. هوءَ صفا سنهي سيهڪڙي هئي ۽ پنهنجي عمر کان گهڻو جُهور لڳي رهي هئي. هن جا چپ آهستي آهستي چُري رهيا هئا، شايد ڪا دعا گهري رهئي هئي.

ڊاڪٽر سهاڳ، لطيفان جي بستري پرسان ڪرسيءَ تي ٿي ويٺو، ۽ هن ڪي ڏاڍي پاٻوهہ مان تسلي ڏيندو ۽ مرڪ سان همٿائيندو رهيو. هو چڱي ڪجهہ تہ سمجهي ويو هو. تڏهن بہ هن ڪي عجب لڳي رهيو هو تہ هيڏڙي عمر ۾، هيءَ معصوم ڇوڪري ڇو انتهائي قدم کڻڻ تي مجبور ٿي آهي!

نائب ڊاڪٽرن ۾ بہ غير سنڌي هئا. هنن پاڻ ۾ سس پس ڪئي ۽ پوءِ ڊاڪٽر سهاڳ کي چئون، "صاحب، هي آپگهاپ جو ڪيس آهي. هڪدم پوليس کي اطلاع ڪرڻ گهرجي."

"ها صاحب، بنا دير رپورٽ ڪرڻ گهرجي. هن تي قانوني ڪاروائي ٿيڻ گهرجي." ٻئي ڊاڪٽر پنهنجي زبان سان سُرَ ۾ سُرُ ملايو.

وڏا آيا آهن قانون تي هلندڙ شهري .... ڊاڪٽر سهاڳ دل ئي دل ۾ چيو، ۽ وڏي آواز ۾ چيائين، "هينئر تہ هن غريب ڇوڪريءَ جو علاج ڪرڻو آهي، هن کي آٿت ڏيڻو آهي ۽ هنجي حياتي بچائڻي آهي. پوليس کي ٻڌائڻ سان ڪو هن جي مائٽن جو ڀلو ڪونہ ٿيندو ۽ نہ هن خاندان جي اقتصادي حالت ۾ ڪو ڦيرو ايندو. ٻہ پوليس کي رپورٽ ڪرڻ جي ڪالم پري بہ مان ڪريان ٿو. مان هٿنئون هٿ ٿاٺي ڏي ليٽر موڪليان ٿو."

پوليس جو ماٺهو آيو. ڊاڪٽر سهاڳ هن کي ٻڌايو ۽ سرٽيفڪيٽ لکي ڏنو تہ لطيفان غلطيءَ سان غلط دوا کاڌي هئي. پوليس واري بہ مريض ۽ مريض جي ماءُ کي ڏٺو ۽ هنن جا فقيراڻا حال افعال ڏٺا ۽ شايد ڪنهن اپراسي جي اميد نظر نہ آيس ۽ ڪنهن بہ قسم جي پڇا ڳاڇا غير ضروري سمجهي. واپس هليو ويو.

زهر لطيفان جي جيري ۽ ٻڪين تي چڱو خاصو خراب اثر ڪيو هو. هنکي وارڊ ۾ داخل ڪيو ويو.

ڊاڪٽر دل مں سان ۾ گهور لهي. لطيفان کي صحتياب ڪرڻ جا جتن ڪندو رهيو. هو ڏهاڙي هن جي چڱيءَ طرح چڪاس ڪندو هو، هن کان حال احوال وٺندو هو ۽ ڪجهہ وقت هن سان ڪچهري ڪري هن کي وندرائيندو هو، هن جي دلجوئي ڪندو هو ۽ هن کي دلجاءِ ڏيندو هو. هن کي ڳالائڻ جي ڪوشش ڪندو هو ۽ پاڻ ڳالهہ ڳالهہ تي زور سان ٽهڪ ڏيندو هو. ائين ٿي ڏسڻ ۾ آيو تہ هو شعوري طرح لطيفان ۾ زندهہ رهڻ جو چاهہ پيدا ڪري رهيو هو.

هڪڙي دفعي لطيفان وٽ ويٺو هو تہ هڪڙي نرس اسٽوڊنٽ، هنجو ٽيمپريچر ڏسڻ آئي. هوءَ ڏاڍي ٺڙي ڪڙي، هشاش بشاش، سهڻي، صحتمند ۽ ڳاڙهي ڳٽول

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي.

ڊاڪٽر لطيفان کي چيو، ”ڏس هيءَ نرس ڪيتري نه من موهڻي آهي. هنجي عمر به تو جيتري آهي. تازو مئٽرڪ پاس ڪئي اٿائين ۽ هتي نرسنگ جو ڪورس ڪرڻ آئي اهي. تون به صحت قائم رکڻ ۽ سنڀال ڪرڻ سان اهڙي خوبصورت، تازگيءَ سان ڀرپور ۽ ڳاڙهي ڳٽول ٿي ويندينءَ.“

اهو ٻڌي، لطيفان مرڪي ۽ شرمائجي ويئي. اسٽوڊنٽ- نرس به مرڪيو ۽ ڊاڪٽر ڏي مهڙ ڪري چيائين، ”ٿئنڪ يو، ڊاڪٽر!“

ڊاڪٽر لطيفان جي کاڌي پيتي جي باري ۾ به اسپتال وارن کي خاص هدايتون ڏيندو هو. هو پنهنجي طرفان به اڪثر لطيفان لاءِ ڪير، ميوو ۽ بيون ڪائڻ جون وٿون آڻيندو هو.

بيماري گهٽجندي ويئي. لطيفان جي منهن تي رونق اچڻ لڳي. هنجو بدن ڪي قدر ڀرجڻ لڳو. هوءَ خوش رهڻ ۽ آسپاس ۾ دلچسپي وٺڻ لڳي. هن کي هاٿي طاقت جي دوائن جو به چڱو وزن ملڻ لڳو.

لطيفان جي گفتگوءَ مان، ڊاڪٽر کي هن جي گهر وارن ۽ گهر وارن جي گهٽڻ ٿي واقعن بابت واقفيت ملي چڪي هئي.

هو پيڙهين کان حيدر آباد کان ڏهن ميلن جي پنڌ تي هڪڙي ڳوٺ ۾ رهندا هئا. لطيفان جو پيءُ پنهنجن ابن ڏاڏن وارو ڪنڀار ڪم ڌنڌو ڪندو هو. آويءَ ۾ مٽيءَ جا ٿانوَ پچائيندو هو، ڪن ڳوٺائن کي آهت تي ڏيندو هو. ته جي فصل لهڻ تي ڳوڻ اڌ ان ڏيندا هئا. ٻين کان هن کي روڪ پئسا ملندا هئا. وقت گذرڻ سان ٺڪر جي ٿانون جو واهپو گهٽجڻ لڳو. هن ڪنبي جو گذر سفر ڏکيو ٿيڻ لڳو. ٻارن جو تعداد وڌڻ تي، نوبت ڪيئي ويلا بکيو رهڻ تي اچي پهتي. ان کان ڇوٽڪاري جو رستو هن کي ڳوٺ ڇڏڻ ۾ نظر آيو. هو پنهنجو گهر گهاٽ وڪڻي حيدر آباد ۾ لڏي آيو. هڪهڙي ڪچي آباديءَ ۾ مسواڙ تي جاءِ هٿ ڪيائين. گذران لاءِ ڪاٺ جو گاڏو خريد ڪيائين. ان تي ٻارن جا پلاسٽڪ جا رانديڪا، پلاسٽڪ جا ننڍا ٿانو ۽ ٻيون ننڍيون ننڍيون شيون رکي، شهر جي گهٽين ۾ هوڪا ڏيندي ڦيري ڏيندو هو. پهرين ته ان مان ماني ٽڪر تي ويندو هو، پر وقت گذرڻ سان ۽ ٻارن جو تعداد وڌڻ ۽ مهانگائي چوٽ چڙهڻ ڪري، ڪيئي ويلا ڪُنو ۽ دانگي چلهه تي چڙهڻ کان رهجي وڃڻ لڳا.

”اما ڀوري باقاعدگيءَ سان هر سال هڪ ٻار ڄڻيندي رهي. اسين نوَ ڀائر ۽ ڀينر آهيون. مان سڀني کان وڏي آهيان. صبح جو بابو خالي پيٽ گاڏو ڪاهي، ڦيري ڏيڻ نڪرندو هو ۽ اسين ٻيا گهر جا ڀاتي سڄو ڏينهن خالي پيٽ تي سانجهيءَ جو انتظار ڪندا هئا سين، ته بابو ڪمائي ڪجهه ڳنڍڻ آڻي ته پچائي پيٽ جي باهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي ڪجهہ ٺاريون." لطيفان چيو.

"شهر ۾ وينا آهيو، توهان ٻاٽر پينرون اسڪول پڙهڻ ڪونہ وجو؟" ڊاڪٽر پڇيو.

"پيٽ جي پورت ٺي ڪاڏ هٺي تہ پڙهڻ جو بندوبست ڪٿان ٿيندو. منهنجي ڪيتري نہ دل چوندي هٺي ۽ چوندي آ تہ مان ٻئہ چوڪرين وانگر اسڪول وڃان. هن وانگر پيٽ پري ڪانوان." لطيفان ورائيو.

"توهانجو گهر ڪٿي آهي؟"

"ڪاڏي ڪاتي واري ڪچي آبادي ۾. ڪجهہ ڪچين ڪجهہ پڪين سرن جي هڪ ٺي اونداهي ڪوٺي آهي. ان کي نہ دري آهي ۽ نہ روشندان. ان جو فرش ڪچو آهي. مينهن پوندو آهي تہ پاڻي اندر ڪاهي پوندو آهي ۽ ڇت ٽمڻ لڳندي آهي، ۽ ڪيچڙ ۽ ڪپ جو گٽر بنجي پوندو آهي، گهر ڪان ٿورو پريور هڪ سا هلاتن وارو نلڪو آهي. اُتان پاڻي ڀري ايندا آهيون. ۾ رهڻ جي جاءِ ڪانهي. ان مقصد لاءِ ان رهڻ واري ڪوٺيءَ جي هڪڙي ڪنڊ ۾، پراڻي ڦاٽلي رليءَ جو نالي ماتر پردو ڏيئي ڇڏيو اٿئون ۽ ضروري حاجت لاءِ ۾ وارين ڪڍڻ ۽ پنڻ ۾ اڪثر ڪري اونده وقت وجڻو پوندو آهي. ڪاڏو پڪو بہ ان ڪوٺيءَ ۾ ڪرڻو پوي ٿو، جنهن ڪري دونهين ڪري دم گهٽبو آهي ۽ اکيون سُڄي پونديون آهن."

ڊاڪٽر ان گهر جي مسواڙ جو پڇيو تہ لطيفان جواب ڏنو، "ان گهر جي، جنهن ۾ بجلي بہ ڪانهي، ماهوار مسواڙ پہ سؤ رهيا آهي. جڏهن بابي کي گوليون هڻي ماريون ويو هو، ان وقت اسان ڏي مالڪ جي ڇهن مهينن جي مسواڙ رهيل هئي."

"تنهنجو بابا جيئرو نہ آهي ۽ هن کي گوليون هڻي ماريو ويو هو؟ ڪڏهن ۽ ڇو؟" ڊاڪٽر ان تڻ مان پڇيو.

ڇهہ مهنيا اڳ، هن شهر ۾ جيڪي نسلي هنگاما ٿيا هئا ۽ پناهيگرن اوچتو بي هٿيار سنڌين تي حملا ڪيا ۽ هن جي ملڪيتن جي پيع ڊاهہ ڪئي هئي، ان وقت لطيفان جو پيءُ شهر ۾ گاڏي تي ڦيري ڏيئي رهيو هو. ماٺهن ۽ گاڏين کي ڀڄندو ڏسي ۽ گولين ڇٽڻ ۽ ڌماڪن جا آواز ٻڌي، هو بہ تڪڙو تڪڙو گهر طرف وڃڻ لڳو. سندس وڏو پٽ جو ٻارهن سالن جي آهي. سو بہ هن سان گڏ هو. رستي تي چار پنج پناهگير شودا هن کي ڦري آيا. هن جي هٿن ۾ ڪلاشنڪوف ۽ پستول هئا. لطيفان جو پيءُ پوڙهو ۽ ڪمزور هو. هن وٽ ڪو هٿيار بہ ڪونہ هو.

هن ڏانهن هٿيار تاڻي، هن سوالن جو وسڪارو ڪيو، "ڪير آهين؟" هڪڙي غنڊي پڇيو.

"جيئي مهاجر جو نعرو هڻ." ٽئين غنڊي چيو. "مهاجر آهين يا سنڌي؟" ٻئي غنڊي پڇيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ڳالهائين ڇو نہ ٿو؟" ڇوٽين غنديءَ پڇيو.

"ڇو ٿا اهي سوال پڇو؟" لطيفان جي پوڙهي پيءُ جو همٿ ڀريو آواز اڀريو.

...... ٺڪ ٺڪ ٺڪ ٺڪ ...... ڪلاشنڪوف جو برسٽ ڇٽو ۽ پوڙهو پنهنجي ڌرتيءَ تي ڪريو ۽ ٿڌو ٿي ويو.

هن جو پٽ، جو ساٿس هو، تنهن کي پڇڻ جو وجهه ملي ويو ۽ هو ڪهڻين ماڻ ڪندو اچي گهر پهتو ۽ پيءُ جي باري وحشتناڪ خبر ٻڌايائين.

سنڌ قومي اتحاد وارا لطيفان جن وٽ آيا ۽ هنن کي عملي همدردي ڏيکاريائون. هنن کي پنج هزار رپيا امداد طور ڏنائون هنن اهو به ٻڌو تہ هنگامن ۾ قتل ٿيل هر شخص کي سرڪار پنجاهہ هزار ڏيئا ڪيا آهن. هنن جي گهر ۾ ڪو مرد ماڻهو ڪونہ هو. جو ان مامري جي پوئواري ڪري. سرڪار کي مارجي ويل جي پوليس رپورٽ، پوسٽ مارٽم رپورٽ ۽ ٻيا ڪاغذ گهربل هئا ۽ ٻي آفيس جي گهليباريءَ کي منهن ڏيڻو هو. ان ڪري اڄ ڏينهن تائين ڪجهہ ڪونہ ٿيو هو.

غندن هنجي پيءُ کي مارڻ کانپوءِ هنجو ڳاڏو اونتو ڪري، ان کي ٽوڙي ٽڪر ٽڪر ڪري چڏيو هو. لطيفان وارن سنڌ قومي اتحاد وٽان مليل پئسن مان ٻيو ڳاڏو ورتو. ۽ ر ـ ـ مسواڙون پياريون.

لطيفان جو وڏو پاٽ، جو ٻارهن تيرهن سالن جو آهي، سو ساڳيون پيءُ واريون شيون ڳاڏي تي رکي وڪڻندو آهي. هو جدا جدا گهٽين ۾ ڦيري نہ ڏيندو آهي. پر پنهنجي گهر سامهون رستي تي هڪ هنڌ ڳاڏو بيهاري، ڪجهہ نہ ڪجهہ اپت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي.

ڳالهين مان ڊاڪٽر سهاڳ کي، لطيفان ذهين لڳي هئي ۽ هن کي ڄاڻ هئي تہ ذهين انسان حساس ۽ دلير ٿيندو آهي. شايد ننڍي ڄمار ۽ ناتجربيڪاريءَ ڪري هن کي مايوسي ٿي هئي.

"پر بہ تو هي موقعار قدم ڇو کنيو؟" هڪ ڀيري، ڊاڪٽر هن کان پڇيو.

"سڄي عمر فاقن ۽ محروميءَ ۾ گذري هئي. نہ مٽ نہ مائٽ، نہ ساٿي نہ سڄڻ، ڪا واهہ ئي نظر ڪانہ ٿي آئي. برداشت جي حد ٿي چڪي هئي. سوچي سوچي دماغ خراب ٿي پيو هو ۽ سمجهيم تہ هاڻي چري ٿي پونديس. هونءَ بہ ڏينهن ۾ هڪ ويلو نصيب ٿيندو هو، سو بہ اڌررو ۽ اڌورو. ان ڏينهن کان ٿي ڏينهن اڳ، پناهگير شودا رستي تان پستولن سان هوائي فائر ڪندا آيا. ماڻهن دڪان بند ڪري ڇڏيا ۽ گهرن ۾ وڃي لڪا. منهنجو پاٽ بہ ڳاڏو ڇڏي اچي گهر ۾ بند ٿيو. پٺيان شودا ڳاڏو ڪاهي الٽي ڪيڏانهن کڻي ويا. ٽيون ڏينهن کان اسانجي گهر جي ڪنهن بہ پاتيءَ کي پيٽ ۾ هڪڙو داڻو بہ نہ پيو هو. مان پاڻ کي وڌيڪ روڪي نہ سگهيس ۽ پنهنجو انت آڻڻ لاءِ فنائيل جون گوريون ڦڪي ڇڏيم."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اهي گوليون توهان گهر ۾ استعمال ڪندان آهيو ڇا؟"

"اسان وٽ ڪٿان آيا اوني ڪپڙا. بابو يا ڀاءُ جيڪي شيون ڳاڏي تي وڪڻندا هئا. تن ۾ فنائيل جو گوليون به هونديون هيون. انهن شين مان ڪجهه شيون گهر جي هڪڙي ڪنڊ ۾ رکيل ڪوڪي ۾ پيون هونديون هيون. انهن ۾ اهي گوليون به هيون."

هڪ ڏينهن ڊاڪٽر سهاڳ، لطيفان کي هڪڙي تجويز ڏني. "مون وٽ تو لاءِ هڪ تجويز آهي. خبر ناهي تون مڃيندينءَ الائي نه؟"

لطيفان هن جي مهربان ۽ مرڪندڙ مک ڏي نهارڻ لڳي.

"مان چاهيان ٿو ته توکي سلائيءَ جي مشين وٺي ڏيان، جيئن تون اوڙي پاڙي جي سلائيءَ جو ڪم ڪري، پنهنجي گهر وارن جو خرچ هلائي سگهين."

"پر سلائي نه مونکي اچي ۽ نه منهنجي ماءُ کي."

"ان لاءِ به مون سوچيو آهي ته سلائي سيکارڻ واري ڪنهن اسڪول ۾ داخلا وٺ، توکي فقط هڪ مهينو اها سکيا وٺڻي پوندي ۽ اسڪول جي فِي به مان ڀاڻ ڀريندس."

هوءَ ڪافي دير ڏاڍي سوچ ۾ پئجي ويئي.

"مان اول ئي توهانجي الاهي احسانن جي بار هيٺ آهيان، توهان تي وڌيڪ بار وجهڻ مناسب ناهي."

"ڀيڻ جو به ڪو ڏيءَ تي احسان ٿيندو آهي ڇا؟ ڀيڻ جو به ڪو ڏيءَ تي بار ٿيندو آهي ڇا؟ تون به ته منهنجي ڏيءَ آهين."

"پر مان اهڙي خود مطلب نه ٿينديس. توهانکي وعدو ڪرڻو پوندو ته توهين اهي پئسا مون کان واپس ضرور وٺندا. پوءِ ڪٿي مونکي ڏيڻ ۾ دير ٿي وڃي يا قسطن ۾ ڏيان. مان واعدو ٿي ڪريان ته سلائيءَ جي ڪم ۾ ڏاڍي محنت ڪنديس، ضرورت پئي ته چوويهه ئي ڪلاڪ پورهيو ڪنديس." لطيفان جي گفتگوءَ مان خود اعتمادي، زندگيءَ سان چاهه ۽ جيئڻ جو نئون اتساهه ڇلڪي رهيو هو.

"جي تو ايڏي محنت ڪئي ته تون پنهنجن ڀائرن ۽ ڀينرن کي اسڪول به موڪلي سگهنديءَ. مون اڄان به هيو سوچيو آهي ته مان تنهنجي ڀيڻ جي سلسلي ۾ سرڪار جا آچيل پنجاهه هزار رپيا پڻ ڏياريندس. مان سڀ لاڳاپيل ڪاغذ هٿ ڪندس. هنگامن ۾ ستايل سنڌين جي امداد لاءِ سنڌي وڪيلن جي ڪاميٽيءَ وٽ به ويندس ۽ سنڌ قومي اتحاد وارن جو به سهڪار حاصل ڪندس ۽ هيو به هر حيلو هلائيندس. اهو توهانجو حق آهي ۽ مونکي اعتماد آهي ته اهو توهانکي ملي ويندو. پوءِ توهان پنهنجي لاءِ ڪو بهتر گهر به وٺي سگهندا."

ڊاڪٽر ماٺ ٿي ويو. هن کي دل ۾ ويچار آيو ته هي هيٺريون تجويزون ۽ سٺاءُ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪي لطيفان کي ٻڌايا اٿم، سي سڀئي سپنو ٿي رهندا يا ساپيا جو روپ به وٺندا.

لطيفان به نظرون هيٺ ڪري سانت ٿي ويئي. هن جون اکيون آليون ٿي ويون هيون.

"پر بابا، توهان پنهنجن پئسن وٺڻ جي ته ڳالهه ئي ڪانه ڪئي."

"مان پنهنجي ڌيءُ کي ڪيئن ٿو احسان جتائي سگهان. جڏهن ڪو احسان ئي ڪونهي ته وڏيڪ ڳالهائي منهنجي دل کي رنج نه ڪر."

لطيفان روئي ڏنو ۽ ڪو وقت رئندي رهي.

• هن ڪهاڻي بابت شهيد • فهيم عباسيءَ جو رايو

سيپٽمبر جو شمارو بيحد نازڪ ۽ نفيس سر ورق سان هٿن ۾ آهي. پنهنجي طرفان ۾، "سنڌين وات" ، واقعي ۾ هڪ بهترين تبصرو هو. خاص ڪري "مشير جو واعدو" ۾ اوهان جنهن جي باڪي سان حقيقت لکي آهي، ان تي اوهان کي جس هجي. ان کان پوءِ "جيڪي منجهان" ۾ پولينڊ جي باري ۾ انتهائي معلوماتي مضمون ۽ بهارين جي مسئلي تي معلومات واقعي پنهنجو مٽ پاڻ هئا.

انٽرويو ۾ پير مظهرالحق جنهن صاف گوئي سان سنڌي عوام جو بلينڪ چيڪ، ايم ڪيو ايم جهڙي تنظيم کان ڪيش ڪرائڻ ۽ سنڌين جي پيٽ ۾ مهاجرن جا مطالبا مڃڻ واري سوال جي جواب ۾ جهڙي طرح حقيقت کان انڪار ڪيو آهي، ان مان پ پ پ جو ايم ڪيو ايم هٿان بليڪ ميل ٿيڻ جو پورو ثبوت ملي ٿو. غلام نبي مغل جو ڪالم به هڪ بهترين ليک هيو.

ڪهاڻين ۾، برک ليکڪ نجم عباسي جي ڪهاڻي، "لطيفان" تمام بهترين هئي.

(ماهوار سهڻي آڪٽوبر ١٩٨٩)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قدمن چمڻ لاءِ

گهوگهٽ ڪندي، شور مچائيندي، لڏندي لمندي، لانچ هلي رهي هئي. پاڻيءَ پر سمنڊ واريون ڇوليون هيون. رڳو ڊگهن وڻن جو ن ڇوليون. پاڻيءَ جي مٿاڇري کان مٿي بيٺل هيون. ڪن ڪن وڻن جي ٽارين تي جدا جدا رنگن وارا نانگ نظر ٿي آيا. پري کان مڪليءَ جي قبا ڏسڻ ۾ اچي رهيا هئا.

منهنجي ذهن ۾ هڪڙا خيال ٿي آيا، ٻيا ٿي ويا. مون کي فقير الهه ورايو ياد اچي ويو. هو ڪٿي ڪهڙي حال ۾ هوندو؟ مون کي خبر هئي ته جنهن پير جو هو مجاور هو، تنهن جو مقبرو پاڻيءَ هيٺ اچي ويو هو.

فقير الهه ورايو نهايت نهٺو ۽ خوش طبع انسان هو. ننڍي وڏي سان نوڙت سان پيش ايندو هو، ۽ غريب غربي جي وت آهر خذمت ڪندو هو. جو نئون ماڻهو، پير جي مزار جي زيارت ڪرڻ ايندو هو، ان کي هو مقبرو گهمائيندي، پير صاحب جي تاريخ، شجرو ۽ هن جون ڪيل ڪرامتون ٻڌائيندو هو. هن جو گهڻو وقت خدا جي ذڪر فڪر ۾ گذرندو هو. پير جي مريدن، زيارتين وٽان هن کي نذرانا، خير خيرات ۽ لٽو ڪپڙو پيو ملندو هو، جنهن مان هن جو ۽ هن جي ڪٽنب جو ڪشادو گذر ٿي ويندو هو. ٻارهين مهيني پير جو عرس ٿيندو هو. ان موقعي تي فقير کي هزارن جا نذرانا ۽ تحفا ملندا هئا.

هو ان ڏينهن مون وٽ دوا وٺڻ آيو هو، جنهن رات بچاءُ بند ٻڪو هو، پر پاڻي اڃا ٽڪي کان گهڻو پري هو. ٻه چار ڄڻا ٻيا ٻه موجود هئا. ٻوڏ جي باري ۾ گفتگو پئي ٿي.

هن چيو "پاڻيءَ کي طاقت ئي ناهي، جو ٽڪي ۾ پير پاڻي سگهي. هي پيرن فقيرن جو آستانو آهي. هتي سائين ..... گهوٽ جو روضو آهي. منهنجي عمر سٺ سال آهي. ڪڏهن ڪڏهن بند لڳو ضرور آهي پر ٽڪي ۾ پاڻي نه گهڙيو آهي. هي لڏپلاڻ ڪرڻ وارا ماڻهو احمق آهن، هنن ۾ ايمان ڪونهي، خدا تي ڀروسو ڪونهي. جي هتي ٻوڏ آئي ته پوءِ نعوذبا الله اسان جو مرشد ڪوڙو!"

هن جي ڳالهائڻ ۾ خود اعتمادي ۽ اطمينان جي جلهڪ هئي.

پاڻي ته ان رات ئي ٽڪي جي گهٽين ۽ گهرن ۾ گهڙي آيو. مون کي ٻه سخت ڪم ڪرڻو پيو. هينئر ٻه لانچ ۾ بکهاڙ بند تي پناهه وٺندڙن کي طبي امداد ڏئي، واپس مڪليءَ وڃي رهيا هئاسين. لانچ ۾ ڏهه ٻارهن ڄڻا هئا: ڊاڪٽر، ڪمپائونڊر، پٽيوالا ۽ نيويءَ جا ماڻهو. ڳالهه ٻولهه جو موضوع اٽل هئي:

"هتي ڪيترا نه پير فقير آهن، پر اهي به هن مصيبت کي روڪي نه سگهيا."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪڙي چيو.

"هي سڀ اسان جي ڪرتوتن جو نتيجو آهي. ماڻهن جو آخرت ۾ اعتبار نہ رهيو آهي، خدا ۾ ايمان نہ رهيو آهي ۽ پيرن اوليائن کي چڏي ڏنو اٿن." ٻئي چيو.

"دوست، اسان جي بدڪاري ۽ گناهن ڪري ٻوڏ تہ اچي نٿي سگهي، البت انجنئيري وارن جي بد انتظامي ۽ بي پرواهي ان لاءِ جوابدار ٿي سگهن ٿيون." ٻهرين مرڪي جواب ڏنو.

ٽئين چيو "اها خدا جي سچن ٻانهن ۽ ولين جي ٻلاٽي آهي، جو ٺٽي جو گهڻو حصو بچي ويو."

ٻهرين وري چيو "انهن ڳالهين جو مدار فطرت جي قانونن تي آهي. پاڻي پنهنجي ليول مطابق جتي پهچي سگهيو ٿي، اتي ويو آهي. جيڪي جايون مٿي دڙي تي هيون، اهي بچي ويون. هيٺاهين وارين جڳهين کي پاڻيءَ ٻوڙي ڇڏيو. ائين ڪونہ آهي تہ بدڪارن جا گهر ٻڏي ويا، ۽ ٻين جي جاين کي پاڻي پاسو ڪري ويو هيٺاهينءَ وارا مقبرا، مسجدون ۽ مندر بہ بچي ڪونہ سگهيا."

چوٿين چيو "شهر ۾ تہ هيءَ ڳالهہ پئي هلي تہ هڪ الله لوڪ بزرگ، ٺٽي ۾ پاڻيءَ جي اثات ڏسي، جامع مسجد ۾ دعا گهري تہ مولا، ٺٽي کي ايترو پاڻي ڏي، جو شهر بہ درياهہ ٿي وڃي. ان ڪري ئي هي سيلاب آيو."

مڪليءَ تي پهتاسون تہ معلوم ٿيو تہ جن سيلاب جي ستايلن، قبن اندر وڃي ٻارن ۽ زالن سميت اجهو ورتو هو، تن کي اتان ڪڍيو پيو وڃي؛ چو تہ ان نموني قبرن جي بيحرمتي پئي ٿي.

چوڌاري ماڻهو ئي ماڻهو ٿي نظر آيا. ٻوڏ ڪري ماڻهن کي سخت مصيبتن سان مقابلو ڪرڻو پيو هو.

شروع ۾، جڏهن بند ٽٽڻ جي خبر آئي، تڏهن هراس ۾ ماڻهو گهر ۽ مال ڦٽو ڪري وٺي ڀڳا. ان گهٻراهٽ جو فائدو وٺي، چلن ۽ لفنگن خوب ڦرلٽ ڪئي. ٻهراڙيءَ وارن کي اوچتو اچي پاڻيءَ گهيرو ڪيو، جنهن ڪري هو فقط جانيون بچائي، مشڪل سان ٻاهر نڪتا. گهر جو سمورو سامان سڙو، ٻورو ٻڳا ۽ فصل پاڻيءَ جو ٻڪُ ٿي ويا. ڪن کي پنهنجيءَ حياتيءَ تان بہ هٿ ڌوئڻا پيا.

مڪليءَ تي پهتا. ڪيسا خالي، رهيو کهيو ڪٺي ڪونہ سگهيا، ڌنتا ڌاڙي بند، اُپت ڪونہ رکو ڪپت. ٻہ مکيہ مسئلا هئا، هڪ اجهو، ٻيو اٽو. بارش بہ پئي پئي، مچر بي انت هئا. ڪن مقبرن ۾ مٿو لڪايو هو، ڪن جهوپڙيون جوڙيون هيون، ۽ ٻيا وري کليل ميدان تي مينهن ۽ مچرن جو مقابلو ڪندي، بيمارين جو شڪار بنجي رهيا هئا. پردي نشين عورتن واسطي تہ هر معاملو ڪٺن هو. سڀ حيران ۽ پريشان هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آن ڪونہ ٿي مليو، يا مليو ٿي تہ ٿمام مهانگو. ڪاڌي پيتي جون پيون شيون بہ اڻ لڀ، دال بصر ملڻ بہ مشڪل. آمريڪي ڪير ۽ گيهہ وٺڻ لاءِ ماڻهو پارين پهرين، ڪلاڪن جا ڪلاڪ، اچي قطار ۾ بيهندا هئا. ڪالرا ۾ مدي جي تپ جا ٽڪا ماڻهن نہ ٿي هڻايا. پوءِ شرط وڌو ويو تہ مفت سرڪاري راشن انهن کي ملندو، جيڪي ٽڪا هڻائيندا. اهو ٻڌي، ڪن ماڻهن پيٽ راشن حاصل ڪرڻ خاطر، ڪوڙ ڳالهائي، ٻہ ٻہ، ٽي ٽي دفعا ٽڪا هڻايا: جنهن جي نتيجي ۾ هو بيمار ٿي پيا ۽ مرندي مرندي بچيا.

نانگ بلائون بہ ٻاهر نڪري آيا هئا، ۽ اهي پڻ انسانن کان ڏاڍا وير وٺي رهيا هئا. مليريا، پيچش ۽ پيٽ جون بيماريون وڌي ويون هيون.

سوين ماڻهو بگهاڙ بند تي وڃي ڪٺا ٿيا هئا. بند جي چوڏاري ميلن ۾، پاڻي ئي پاڻي هو. هنن کي مدد پهچائڻ آسان ڪم نہ هو. اسين، جڏهن وياسون، تڏهن ڪيترن ماڻهن ٻڌايو تہ ڪين ٻن ڏينهن کان مانيءَ جو گرهہ نصيب نہ ٿيو آهي. ڪيترن ئي ماڻهن دوائن وٺڻ ۽ ٽڪا هڻائڻ کان صفا انڪار ڪري ڇڏيو. هنن چيو تہ "اسان جا پيٽ خالي آهن، اسان کي ڪاڏو کپي، دوائن کي ڇا ڪنداسون؟ ڀلي تہ بيمارين ۾ مري وڃون، گهٽ ۾ گهٽ هنن بکن کان تہ جان ڇٽي پوندي."

هڪ ڏينهن، مڪليءَ واري عارضي اسپتال ۾، دوا وٺڻ لاءِ فقير الهہ ورايو اچي نڪتو. پيون خبرون چارون بہ ڪيائين. جڏهن پاڻي لٿي کي ويجهو اچي پهتو، تڏهن هن بہ سلامتي ان ۾ سمجهي تہ سامان سميت ڪنهن محفوظ هنڌ ڏانهن لڏي وڃي. هو ٻيڙيءَ رستي مڪليءَ تي پهتو. هتي مريدن هن کي جهوپڙي ٺاهي ڏني. مريدن جي مدد ۽ ڪوشش ڪري، هن کي ڪا خاص تڪليف ڏسڻي ڪانہ پئي. تڏهن بہ چيائين "پوڙ ڪري ڏاڍا دربدر ٿيا آهيون. خدا اهڙو عذاب دشمن تي بہ نہ آڻي."

اٿل جو پاڻي هٽي ويو. ماڻهن واپس اچي پنهنجا وٿاڻ وسايا. حالتون سڌري ويون. هڪ ڏينهن، مان پنهنجي پٽيوالي سان هڪ گهٽيءَ مان لنگهي رهيو هوس تہ هڪ هنڌ ماڻهن جو ميڙ ڏٺم. پٽيوالي کان پڇيم تہ هي ڇا ٿي رهيو آهي؟ ۔ نہ هي "سائين .... اولياءَ" جو عرس ملهائجي رهيو آهي. مون کي ياد اچي ويو تہ هي فقير الهہ ورائي وارو پير آهي. وڌي وڃي ميڙ جي هڪ پاسي کان بيٺس. فقير الهہ ورايو تقرير ڪري رهيو هو. هن پنهنجي مرشد جي ڪرامتن جو ذڪر پئي ڪيو .....

هو چوڻ لڳو "جڏهن درياهہ ٻي ڪپ تي، سائين ..... گهوٽ، اسلام لاءِ لڙندي شهيد ٿي ويا، تڏهن درياهہ شاهہ قسم کڻي وعدو ڪيو هو تہ مان ڪڏهن نہ ڪڏهن ضرور سائين ..... گهوٽ جا قدم اچي چمندس ..... ۽ صدين ڪانپوءِ، هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سال ... شاهہ پنهنجو وعدو پورو ڪيو، جنهن کي عام ماڻهو پوڙ سمجهي رهيا آهن......“

مون ميڙ مان ”حقا حقا“ جو نعرو بلند ٿيو، ۽ مان مرڪندو موٽي آيس.

ٺٽو، ٩- فيبروري ١٩٥٦ع

ماهوار هلال پاڪستان: جولاء ١٩٥٧ع •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٺ تي ليکو

اڃا پاڪستاني فوج ڪونه پهتي هئي.

گذريل ٽورن ڏينهن اندر، هن شهر ۾ باهيون، ڦرلٽ، مارڪٽ، زور زبردستي، ظلم، قتل ۽ عورتن جي آبروريزيءَ جا ڳاٽاڪي ڪان ٻاهر واقعا ٿيا هئا.

اها ته خبر ڪانهي ته شروعات ڪيئن ۽ ڇو ٿي؟ هڪ رات، آڌيءَ جو، اوچتو ماڻهن جي ننڊ ڦٽي پئي. پر ۾ رهندڙ هڪ غير بنگالي سيٺ جو گهر، اُپ سان ڳالهيون ڪندڙ باهه جي پيڙن ۾ هو. ان پاڙي ۾ پيو ڪوبه غير بنگالي ڪونه هو، ۽ ڪوبه بنگالي هن جي واهر لاءِ نه وڌيو. باهه جي دوران مردن جون نيزاريون، عورتن جون دانهون ۽ ٻارن جون ڪيهون ٻڌڻ ۾ آيون. پوءِ ڪا گولي هلي، ڪو چاقو چمڪيو، ڪنهن لٺ جو ڦهڪو ٿيو ...... ڏينهن جوماڻهن ڏٺو، ته ان سڙيل گهر سامهون، سڙڪ تي مردن، عورتن ۽ ٻارن جا رَتَ ۾ ٻڏل لاش پيا هئا.

هن سيٺ جا شهر ۾ به کهڙي جا وڏا دُڪان هئا، هڪڙو ٻڌي واپار جو، ٻيو ريزڪيءَ جو، ٻئي دڪان لٽيا ويا. ڪا اڳڙي به ڪانه ڇڏي ويئي. ان ڪان پوءِ بزار ۾ پيا به ڪجهه دڪان جلايا ويا ۽ ڦريا ويا.

انهيءَ ڏينهن منجهند ڌاري، هڪ سي- ايس- پي آفيسر جي گهر تي حملو ٿيو. گهر وارن کي خواب خيال به ڪو نه هو. زالن کي ذبح ڪيو ويو. هن جي هڪ نئين ساماٿيل سهڻي ڇوڪري، جا ڍاڪا ۾ ڪاليج ۾ پڙهندي هئي ۽ موڪل تي آيل هئي، تنهن تي هڪ ٻئي پٺيان، ڏهن ٻارهن مردن وحشي غوني مجرمانه حملو ڪيو. هوءَ نستي ٿي پئي ۽ بيهوش ٿي ويئي؛ تڏهن هن کي لنيون هٽي ڇڇري ماريو ويو. آفيسر جڏهن ٻڌو، تڏهن موٽر ۾ پوليس وارا ساڻ ڪري آيو. هن جي گهر وٽ گڏ ٿيل هجوم، هن تي هلان ڪري آيو. ساٿس آيل سپاهي بنگالي هئا. هنن پنهنجون بندوقون هڪ ئي وقت آفيسر جي جسم ۾ ڇوڙيون، ان جي مٿان انبوهه جي لٺين ۽ خنجرن جا حملا. ڳيا ڳيا ٿي ويو.

اهڙيون ڪيتريون ئي وارداتون ٿينديون رهيون.

هيءَ هڪ ننڍو شهر آهي. شمشير گنج جي نالي سان سڏجي ٿو. منجهس ڏهاڪو هزار ماڻهن رهن ٿا. هندستان جي سرحد ويجهو آهي. شهر جي آسپاس ڏاڍا دلڪش ڏيک آهن. پرسان ميرانجهڙي پاٽيءَ واري ندي پئي وهي. هيءَ ته اهو ديس آهي، جتي نه رڳو ماڻهن ۽ پکين جي آواز ۾ جادو آهي، پر هتي جون نديون به سريلا آواز ڪينديون رهنديون آهن، ۽ ڇوليون جهمر هڻنديون، چلنديون وينديون آهن. ندين جي انهن آلاپن ۽ ناچن جي درميان، جڏهن ملاح، ونجهن ۽ ڇولين جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ننڪن ۽ سڙهن جي ڦڙ ڦڙ جي تان تي پنهنجا گيت ڳائيندا آهن، تڏهن اهي گيت هنن جي جياپي جو سهارو بنجي پوندا آهن.

پوري پوري ٽائين چانهه جي فصل جا ڪيت آهن. اڪثر بارش به پوندي رهي ٿي. اپرندي طرف جبل آهن، جن جي خصوصيت آهي رنگن جو بدلجڻ. صبح جو ڪارڙا هوندا، منجهند جو ساوا ۽ سانجهيءَ جو نيرا پيا پسبا، ۽ مينهوڳيءَ ۾ چٽڪمرا، ڪي حصا پورا، ڪي هلڪا ڪارا، ڪي ڳوڙها ڪارا، ڪي اڇا، ڪي ساوا، ڪي واڱڻائي.

اڄ ان نظاري ۾ هڪ رنگ جو واڌارو ٿيو هو. نديءَ جي وهڪري ۾ ڪي ڌاراٽون ڳاڙهيون هيون. ڪن ماڻهن ڪي خون ڪري نديءَ ۾ اڇلايو ويو هو. هونءَ به اڄ نديءَ ۾ غير معمولي جوش ۽ جولان هو، جڻ ته هوءَ به پنهنجي ديس واسين جي احساسن کي محسوس ڪري رهي هئي. عام طرح ان جي وهندڙ ڇولين ۽ ڪنڌيءَ سان پاڻي لڳڻ جو آواز هلڪي موسيقيءَ وانگر سريلو محسوس ٿيندو آهي. پر اڄ لهرن ۾ لڙ ۽ لوڏا هئا. منجهند ڌاري ان گوڙ، گجگوڙ جي صورت اختيار ڪئي... هڪ وڏو ڌماڪو ٿيو، پاڻيءَ مٿان دونهين جا ڪارا ڪڪر پکڙجي ويا ۽ فضا ۾ گندرف جي بوءِ ڦهلجي ويئي. جڏهن وايو منڊل صاف ٿيو، تڏهن ماڻهن ڏٺو ته نديءَ جي پل اڌ مان اڏامي ويئي هئي.

هوا به جوش ۾ هئي. سوساٽ ڪندي، سيسڙاٽ پريندي، سيٽون وڄائيندي، هلڪين ۽ بيهاڙ وڻن کي هٽائيندي، هڪليندي پوري گهليندي ٿي وئي. وڻ ٽڻ جهولي اٿين ٽڙڦي رهيا هئا، جيئن مڇي پاڻيءَ کان ٻاهر ڦٽڪندي آهي، ۽ جڻ ته ٻڌل ڇٽي مرونءَ وانگر زنجيرون ڇنائڻ لاءِ زور لڳائي رهيا هئا.

هڪ رات، ٻين لڳي جو وڳڙو هجي، هڪڙي گهر مان ڪو ماڻهو نڪتو. ڪي شخص ٽوليءَ جي صورت ۾، هيڏانهن هوڏانهن نهاريندا وڃي رهيا هئا. هنن ان شخص کي سڃاتو. هو پوليس انسپيڪٽر هو، ۽ غير بنگالي هو. ان وقت هو نشي ۾ الوٽ هو، ۽ لڏي لمي رهيو هو. حقيقت ۾ هو ان گهر اندر شراب ۽ ڇوڪريءَ سان عيش ڪندو رهيو هو، ۽ هاڻي پنهنجي گهر ٽاٽي وڃي رهيو هو.

ماڻهن جو ٽولو ڏسي، انهن کي هڪڙي ڪچي گار ڏني، رڙ ڪيائين ته: ڪير آهيو. انهن ماڻهن ڏنهن ۽ ڏاندارين جو هن تي اهڙو وسڪارو ڪيو، جو هو ورِي ڪو لفظ واتان ڪڍي ڪو نه سگهيو: ۽ اتي ئي ڍير ٿي پيو، انهن ٽولي وارن پاڻ ۾ صلاح ڪئي، ۽ بنگالي زبان ۾ هڪ تختي تي هي اکر لکيا ويا: "اسين اهو به برداشت نه ڪنداسين، ته هن پليت ماڻهوءَ کي اسان جي سڳوري بنگالي زمين ۾ پوريو وڃي. ان ڪري هن کي دفن ڪرڻ لاءِ هن جو لاش بنگال کان ٻاهر موڪليو وڃي، نه ته جيڪي به ماڻهو هن جي جنازي ۾ شريڪ ٿيندا، يا دفن ڪفن ۾ حصو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وڃندا، تن کي پڻ پنهنجي حياتيءَ تان هٿ کڻڻا پوندا.“

لاش کي اگهاڙو ڪري، ان کي ڪافي بيعزتيءَ نموني بگاڙيو ويو. اختياريءَ وارن تائين بہ ان لکيل ڌمڪيءَ جي خبر پهچي چڪي هئي. پوءِ ڪنهن نہ ڪنهن نموني لاش اتان ڪڻائي ويا، ۽ گهٽ ۾ گهٽ ان شهر يا ان جي ويجهڙ ۾ ان کي دفن ڪرڻ جي ڪنهن کي همت ڪين ٿي.

هڪ لڳا، هڪڙي ڊپٽي ڪليڪٽر جي گهر کي گهيرو ڪيو ويو. هو هڪ رشوتي ڪامورو هو، وڏيون وڏيون ملڪيتون ناهيون هنائين، ۽ ڪيتري ئي زمين جو مالڪ ٿي ويو هو، جيتوڻيڪ اتي اچڻ وقت هڪ رواجي ڪلارڪ هو، ۽ معمولي مسواڙي جاءِ ۾ رهندو هو.

ڊپٽي مٿي ماڙيءَ تي چڙهي، ماڻهن کي ڏاڍيون منٿيون ايلاز ڪرڻ لڳو تہ: ”خدا جي واسطي، رسول جي واسطي، چئن يارن جي صدقي، توهين اسين مسلمان آهيون، پاڪستاني آهيون، اسان کي جيئدان ڏيو ۽ ڇڏيو تہ اسان هن ملڪ مان ئي هليا ويندا سين، وري پلجي بہ هيڏي ڪونہ ايندا سين.“

پر هو معاف ڪرڻ وارا ڪين هئا، ۽ هن جي رت جا پياسي هئا. پوءِ هن کي پنهنجا کي پاڙيسري نظر آيا. انهن ڏي منهن ڪري چيائين تہ: ”ڀيو نہ تہ من پاڙي جو ننگ پئيو، پاڙي جو واسطو ٿو وجهانوَ، ويهہ ورهيہ گڏ گذاريا اٿئون، پاڙي جي واسطي اسان کي وڃڻ ڏيو.“

خبر ناهي ان ڳالهہ تي پاڙي وارا ڪيئن ڪجهہ نرم ٿيا، ۽ هجوم کي ان تي راضي ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيا تہ هو هي ديس هينئر ئي ڇڏيندا، ۽ پاڻ سان ڪاري ڪوڏي بہ نہ کڻي ويندا، ايتري قدر جو هندستان جي سرحدن تي پهچڻ وقت بدن تي پيل ڪپڙا بہ لاهي ڏيندا ۽ الف ننگا ٿي پنهنجا اصلوڪي پرڳڻي ۾ داخل ٿيندا، ڇو تہ اهي سڀ شيون اسان جي رت ست مان بنايل آهن.

ڊپٽي وارن لاءِ اهو ڀيو ڪو بہ چارو ڪو نہ هو. ڏاڪو ڪن ماڻهو هن سڄي خاندان کي پنهنجي نظر داريءَ هيٺ سرحد تي پهچائڻ ويا. اتي جڏهن مڙني مردن، عورتن، ڇوڪرين ۽ ٻارن پنهنجا سمورا لٽا لاهي، هنن جي حوالي ڪيا، تڏهن هنن کي هڪ دفعو وري بہ چتاءُ ڏيئي سرحد پار وڃڻ ڏنو ويو.

ملاح ۽ مانجهي بہ انهيءَ وهڪري ۾ وهي رهيا هئا. جڏهن نديءَ واري پل تباهہ ڪئي وئي، تڏهن شهر تائين اچ وڃ ٻيڙين رستي ٿيڻ لڳي. ملاح بنگالين کي مفت ۾ پار پهچائيندا هئا، پر غير بنگالين کي وچ درياهہ ۾ آڻي ٻوڙي ڇڏيندا هئا. هو پاڻ ۾ چوندا هئا، تہ بنگالين جي زمين ۽ هر چيز تي اسان بنگالين جو حق آهي. هي زمينون، هي کيت، هي باغ، هي نديون، هي ڪارخانا، هتي جو واپار، مزوري ۽ نوڪريون ڀهريون اسان کي ملڻ کپن. پناهگير ۽ ٻيا پرديسي، جي هتي رهڻ چاهين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿا. تن کي اسان جي سيتا ۽ ٻولي قبولڻ هڻ جو پهريون فرض آهي.

ڪيئي ٽوليون لٺين، خنجرن، بندوقن ۽ ٻانن سان هٿيار بند ٿي، رستن ۽ راهن تي ٿي بيٺيون. جو بہ لنگهيو ٿي، اهو جي بنگالي نٿي لڳو، يا بنگاليءَ ۾ پڇيل سوال جو جواب بنگاليءَ ۾ نہ ڏيئي ٿي سگهيو، تہ هن کي ٽلي تي قتل ٿي ڪيو ويو.

غير بنگالين بہ حملن جي ڪوشش ڪئي. ٻن وات ويندڙ اڪيلن بنگالي هندو ڇوڪرن کي بندوق سان ماريو ويو. هڪ ڇوڪر جي عمر پنج سال هئي ۽ ٻئي جي عمر ٻارهن سال. جيئن اها خبر شهر ۾ پهتي، تيئن هزارين بنگالي انهن ڇوڪرن جي قاتلن جي گهر ۽ ان سان گڏ ٻن ٻين غير بنگالين جي گهرن کي گهيرو ڪري ويا. گهرن تي پٽرو بارزي ڪئي، ۽ گاسليٽ جا دٻا هاري، باهہ ڏني ويئي. مرد، زالون ۽ ٻار منٿون، خدا جا واسطا، دانهون ڪوڪون، فرياد ڪندا رهيا، پر ٻاهر وارن جي اندر جي آگ ٽٽي ڪين ٿي سگهي، ۽ انبوهہ ايستائين اتان نہ هٽيو، جيستائين تيئي گهر، سيني رهندڙ سميت سڙي خاڪ نہ ٿيا ويا.

ٻاهيون بلند ٿينديون رهيون، چاقو چمڪندا رهيا، ٻمن جا ٺڪاءَ فضا کي چيريندا رهيا، چيخون ڪندي ڪندي عورتن جا جسم ٺرندا رهيا، رت سان راند ٿيندي رهي.

هڪ ٻيري، شهر جو هڪ چڱو مڙس، جو غير بنگالين کي آٿت ڏيڻ لاءِ هڪ غير بنگالي پاڙي ۾ ويو هو، ان کي اتي خنجر هٿي خون ڪيو ويو.

هن واقعي ٻرندڙ باهہ تي پيٽرول جو ڪم ڪيو. واقعن ۾ تيزي اچي ويئي، ۽ اهڙيون وارداتون ٿيون، جو ٻڌائڻ سان وار ڪانڊارجي وڃن. ماڻهن لاءِ لڪڻ ۽ ڀڄڻ جي جاءِ ڪا نہ بچي هئي. سڄو ٻرڳٽو ان آڳ ۾ وڪوڙجي ويو هو. ڪا بہ واهر ڪا نہ ٿي پهتي.

بنگالي، غير بنگالي جي آرين منٿن جو پهرين تہ ڪو جواب ئي ڪو نہ ڏيندا هئا، پر جي ڏيندا هئا، تہ اهو هڪ لفظ ۾ هوندو هو: "توهان اسان تي ڪهڙو رحم ڪيو آهي، جو اسان اوهان تي ڪريون. توهان اسان جي ساري دولت ٻهاڻ وٽ سميٽي، اسان کي روزگار کان محروم ڪيو آهي، اسان جون نوڪريون توهان ماڻهن کي آهن، هتي جا ڪارخانا، کيت، جايون، زمينون سڀني تي توهان جو قبضو آهي. اسان واسطي رڳو غربت ڇڏي اٿوَ... ۽ اهو توهان سڀ پاڪستان ۽ اسلام جي نالي ۾ ڪيو آهي. هاڻي وري توهان پنهنجي جان جي سلامتي لاءِ بہ پاڪستان ۽ اسلام جا واسطا ڏيئي رهيا آهيو، اسين هاڻ ان فريب ۾ ڪو نہ ايندا سين."

غير بنگالين کي پنهنجي حياتي بچائڻ جو آسرو نظر ڪو نہ ٿي آيو. ڪن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماٺهن هنن کي همدردي ڏيکاري چيو: توهان کي پنهنجي حفاظت لاءِ هڪ هنڌ هلي رهڻ کپي. پوءِ جدا جدا پاڙن وارن لاءِ ٽي جدا جڳهيون مقرر ڪيون ويون، هڪ سئنيما ۽ ٻه اسڪول. اتي هنن کي وڏن صفن ۾ واڙيو ويو.

هن شهر ۾ غير بنگالين جي آدمشماري ڇهه ست سؤ کن هئي، جن مان ڪيترائي مارجي ويا هئا.

ان وقت ڪجهه هندستاني ڇاڙتا، پاڪستان جي سرحدن اندر ڪاهي پيا هئا، ۽ پاڪستانين ۾ ڏڦيڙ وجهڻ جي ڪوشش ۾ هئا، اهڙن سپاهين جو هڪڙو ويهن پنجويهن سپاهين جو جٿو، شمشير گنج ۾ اچي پهتو.

هن شهر وارن ان وقت واڙيل غير بنگالين کي ختم ڪرڻ جون سٽون پئي سوچيون. هندستاني ڇاڙتن پهچڻ سان هنن کي پنهنجي پوري سهڪار جو يقين ڏياريو.

شهر وارن وٽ اهڙا هٿيار يا بم ۽ باروت ڪو نه هئا، جو سئنيما ۽ اسڪولن جي عمارتن کي اندر واڙيلن سميت ختم ڪري سگهن. اهڙيون شيون هندستاني سپاهين وٽ هيون.

منصوبو ٺاهي، پهرين سئنيما واري جاءِ وٽ ويا. بندوقن، مشين گنن ۽ هٿ بمن سان درن ۽ درين مان ماٺهن کي ماريو ويو. واڙيلن ۾ واٺويلا مچي وئي. هنن گهڻيئي خدا ۽ رسول جا واسطا وڌا، معصوم ٻارن ۽ نياڻين تي رحم ڪائڻ جو اپيلون ڪيون، توبهون زاريون ڪيون، ملڪ ڇڏي وڃڻ جا قسم کنيا: ۾ ڪنهن کي ٻه رحم ڪين آيو. نه بنگالين کي نه هندستاني سپاهين کي. پڇاڙيءَ ۾، ان سئنيما کي آتش جو نذر ڪيو ويو. هيءَ سئنيما ڪنهن غير بنگاليءَ جي هئي.

پوءِ هڪ اسڪول ۾ واڙيلن سان ٻه ساڳي ڪار ڪئي وئي. هڪ ٻه جيئرو نه ڇڏيائون. ان اسڪول کي بمن سان اڏايو ويو. ان ۾ اردو پڙهائي ويندي هئي.

باقي هڪڙي اسڪول ۾ رهيل ماٺهو ٻچيا. هيءَ ٽولو اوڏانهن روانو ٿيو. درين ۽ ڳڙکين، روشندانن ۽ درن جي چيرن مان ڪيترائي ڇهرا جهاتيون پائي رهيا هئا. سيني جي ڇهرن تي موت جا پاڇولا هئا.

پيا ماٺهو ڪجهه پوئتي ٿي بيٺا، ۽ ٻارتي سپاهي بندوقون ۽ مشين گنون تاڻي، اڳتي وڌڻ لڳا. واڙيلن جا ڇهرا خوف ۽ هراس کان پيلا پئجي ويا. هنن ٻانهون ٻڌي نيزاريون شروع ڪيون، ۽ حياتيءَ جي ڀيک پنڻ لڳا:

"رب جي واسطي، پيران پير جي واسطي، داتا گنج جي واسطي..."

وڏنڊڙ سپاهي جڏهن ويجهو آيا ۽ آوازن جا لفظ ۽ لهجو سمجهه ۾ آيو، تڏهن اوچتو ئي اوچتو هنن جا پير هڪ هنڌ کپي ويا ۽ هو بيهي رهيا. آوازن کي وري ٻه چٽيءَ طرح ٻڌائون. پوءِ هڪ ٻئي ڏانهن نهاريائون ۽ نظرن ئي نظرن ۾ نياپا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسائون ۽ ٻرتائون، ۽ هنن کي فيصلي ڪرڻ ۾ دير ني ڪو نه لڳي. هٿيار موٽي مياڻن ۾ پئجي ويا. هنن موت سان کيڏنديڙن ۽ قاتلن جون پٿر دليون موم جون بنجي ويون واڙيلن جي لفظن ۾ ڪهڙي ڪرامت هئي، هنن جي لهجي ۾ ڪهڙو جادو هو؟ گذرڻ ۾ جهڪيل تي ته ماڻهن جي آزين نيزارين هنن تي ڪو اثر ڪو نه ڪيو! هتي ڪهڙو ڦيرو آيو؟

هڪ سپاهيءَ چيو، "هي ته اسان جي پنهنجي ٻولي ٿا ڳالهائين، اهي ته اسان جي پنهنجي ٻولي ٿا ڳالهائين، اهي ته اسان جي پنهنجي اصلي ديس جا رهاڪو آهن، هي ته اسان جي ابن ڏاڏن جي ڏيهه جا ماڻهو آهن."

ٻئي چيو، "هائويار هائو."

هو اجهان ٻه اڳتي وڌيا. درين مان جهڪيءَ ريت ٻانڌين جي چڪاس ڪيائون... گوڏين ۽ ڍڳهن ڍلن چولن واريون ضاعفون، هي قداور قداور ڪٽڪ رنگا مرد، هي ويڪرن سينن وارا ڳڀرو جوان... هتي جي ڪارن ڪارن، ڏٻرن، ٻُچين ۽ بندرن باشندن کان بلڪل نرالا....

هڪڙي سپاهيءَ پنهنجي اباڻي زبان ۾ هنن کان پڇيو، "ڪٿي جا آهيو؟"

گهڻن ئي هڪ آواز ٿي جواب ڏنو، "گجرات پنجاب جا."

سپاهين هڪ ٻئي ڏي نهاريو. هو ٻه ته اصل گجرات ۽ ان جي آس پاس جا رهاڪو هئا. اهو گجرات جو شهر، جو جهلم ۽ چناب ندين جي وچ واري واديءَ ۾ آهي. جتي ساوڪ سايون ٻنيون، ڍڳها ڍڳها وڻ ۽ خوبصورت باغ هوندا هئا، جتي هنن ٻالڪپڻ ۾ کيڏيو ۽ ڪڏيو هو......

پوءِ ته قيدي ۽ قاتل پاڻ ۾ کير کنڊ ٿي ويا، ۽ هڪ ٻئي جون خبرون وٺڻ ۾ ايترو محو ٿي ويا، جو اها سمڪ ٻه ڪو نه رهي ته پنيان ماڻهو بيقرار ٿي رهيا آهن ۽ شڪي نگاهن سان ڏسڻ شروع ڪيو اٿن. آخر انهن مان ٿي ڄڻا وڌي آيا. پڇيائون "دير ڇا جي آهي؟"

سپاهين جي اڳواڻ ڦڙتائي، ترشي ۽ تيزيءَ سان وراڻيو، "اسين هنن کي نه ماريندا سين. اسان کي هيڏي پاڪستاني فوج سان وڙهڻ واسطي موڪليو ويو آهي ۽ نه شهري ماڻهن مارڻ لاءِ."

بنگالين جون اکيون ڦاٽي ويون. هو ڪو جواب ڏئي ڪو نه سگهيا.

ساڳئي سپاهيءَ وري ڪڙڪو ڪري چيو، "ها، سڀ ماڻهو هتان هٽي پنهنجي پنهنجي گهر وڃو. اسين هنن کي هتان صحيح سلامت وٺي وڃڻ ٿا چاهيون. جي توهان مان ڪنهن به ڪا شرارت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ته هي گوليون توهان جي سينا پار ڪنديون. سمجهيوَ، ڇگو هاڻي وڃو!"

بنگالي هيسجي ويا، ۽ پوئتي وڃي پنهنجي هجوم کي حال جي حقيقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻڌايائون، ۽ پوءِ هو ٽڙي پکڙي ويا.

اسڪول جي ڪلاسن ۾ ڏيڍ سو کن ننڍيا وڏا واڙيل هئا. هي خاندان هڪ چانهن جي ڪيٽ ۾ ڪم ڪندا هئا اهو ڪيٽ، جو اڳي هڪ انگريز جو هو، سو پنجاب جي هڪ چوڌريءَ کي مليو هو. هو ان تي ڪم ڪرڻ لاءِ هاري ۽ پورهيت ٻه پنهنجي ڳوٺان آندا هئا. هي سڀ هتي پندرهن سالن کان رهيل هئا.

سپاهين هنن کي چيو ته: اسين توهان کي ڪنهن ويجهي ٽيشن تي حفاظت سان هلي تا پهچايون، اڳتي توهان جا ڀاڳ ڪٽن.

هو سچي وات، سچو وقت ڪلنڌي خوش ٿيندي پنجاب جي ديس جون هڪ ٻئي کي خبرون چارون ڪندا رهيا.

ٽيشن تي پهچي، پورهيتن مان هڪڙي پوڙهي، سپاهين ڏي مهڙ ڪري، احسانمند نگاهن سان نهاريندي چيو، "منهنجا پيارا ٻچڙو، اڄ اسان کي خبر پئي آهي ته انسانن جي وچ ۾ وڏي ۾ وڏو ۽ پائدار ناتو ڪهڙو آهي." •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪراچيءَ جا ميزبان

فلم جي وچ واري انٽرول ٿي. هال ۾ هلڪي روشني ڦهلجي وئي. ماڻهو چانهه پيئڻ ۽ سگريٽ ڇڪڻ لاءِ ٻاهر وڃڻ لڳا. ڪي ٿورا اسان وانگر ويٺا ئي رهيا. ان وقت هڪ سوٽ بوٽ وارو نوجوان ڇوڪرو ڦري اسان جي سامهون آيو ۽ خُبَ سان هر هڪ کي ياڪر پائي "جيئي سنڌ، جيئي سنڌ" چئي ڳلاجڻ لڳو. نه رڳو ايترو، پر هن اسان کي وڏيهيل اجرڪن کي به ٿي چميو ۽ ساڳئي وقت چوندو ٿي ويو، "جيئي اَجرڪ"، "جيئي ٽوپي"، "جيئي سنڌ."

اسين ٽي دوست ڪراچي گهمڻ ويا هئاسين. هن وقت فلم ڏسڻ آيا هئاسين. سياري جي مند هئي، ان ڪري اسان سڀني کي اجرڪ ويڙهيل هئا، ۽ هونءَ به سڄو لباس اسان جو پنهنجو ٻهراڙيءَ وارو هو: ڪانئچ، قميص ۽ مٿي تي ٽوپي.

هي ڇوڪرو، جو اوچتو اهڙي اوپري هنڌ ۽ اهڙي خُبَ سان اچي مليو ته حيراني وٺي وئي.

مون به اٿي بيهي، ياڪر پائي، هن کي هٿ ڏنو. هن ته منهنجا هٿ به چميا ۽ اجرڪُ به چميو ۽ جيئي سنڌ وغيره چوندو رهيو. پريان ڪجهه ويٺل ماڻهو عجيب نگاهن سان اسان جي طرف نهارڻ لڳا.

ان سمي، سنڌ، سنڌين ۽ سنڌي زبان جي باري ۾ هلچل هلندڙ هئي، مان ٻهراڙيءَ جو آهيان. پر پڙهيل ڳڙهيل آهيان، ۽ اخبارون پڻ باقاعدي سان پڙهندو آهيان. ان ڪري سمجهيم ته هي ڇوڪرو به ڪو قومي خيالن وارو آهي.

چيائين، "مان پنيان ويٺو هوس، توهان کي هن سهڻي سنڌي پوشاڪ ۾ ڏسي دل پرچي آيم، هن پنهنجي ديس ۾ جتي سنڌي ڳالهائيندڙ ۽ سنڌي پهريندڙ سنڌي، قسمت سان ڏسبا آهن، اتي توهان کي ڏسي خوشيءَ جي لهر اُبري آيم:

توهان سنڌ جي سونهن آيو،
توهين سنڌ جا سپوت آهيو،
توهان تي سنڌ کي ناز آهي،
جيئي اجرڪ، جيئي ٽوپي، جيئي سنڌ."

هو اهڙي اتساهه ۽ شوق مان ڳالهائي رهيو هو، ايترو خوش ٿي نظر آيو، ۽ اسين هن ساري قصي ڪري منجهي پيا هئاسين ۽ حيران هئاسين، ان ڪري ڪو اکرئي ڪو نه اڪليو.

ايستائين انٽرول پوري ٿي، ۽ وري اونداهه ٿي وئي. ماڻهو موٽي اچي واپس وهڻ لڳا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن وينديءَ چيو، ”چڱو ڀائو، جيئي سنڌ.“

هن جي وڃڻ کان پوءِ اسان مان هڪڙي سنگتيءَ چيو، ”يار ڪريو خبر، ڪير همراهه هو؟“

اسان مان ته ڪنهن به هن کي نه سڃاتو. نه ڏٺل، نه ٻڌل.

ٻئي سنگتيءَ شبهو ظاهر ڪيو ته، ”يار، هي ڪو شهري لليچو ته ڪونهي، متان اسان کي ٻهراڙيءَ جا ڄٽ سمجهي ڪو ٺڳيءَ جو ناهه رٿيو هجائين.“

هن جي اها ڳالهه مون کي ٻڻ ڪُڪي.

ڇوڪرو ڏسڻ ۾ ڪاليجي شاگرد ٿي آيو. بهترين انگريزي ڪپڙا پهريل هنس، پنيان ڪياڙيءَ تي وار وڌيل، خط اڌ ڳچي تائين اڻ ڪوڙيل، رنگ جو پورو، بدن پريل.

فلم شروع ٿي وئي هئي، اسين جي ڏسڻ ۾ مصروف ٿي وياسين. فلم پوري ٿيڻ تي هجوم سان گڏ رڙهندا رڙهندا ٻاهر آياسين. رستي جي ڪناري تي اهو ڇوڪرو، هڪڙي ڪناري پيلي ٽيڪسيءَ جي پرسان اسان جي انتظار ۾ بيٺو هو. ٽيڪسيءَ جو ڊرائيور هڪ ٿلهو متارو حبشي اندر ويٺل هو.

اسان کي ڏسي، ڇوڪري جي چهري تي مرڪ ڇانئجي وئي. ڏاڍي سِڪَ مان چيائين، ”ڀائو اچو، وهو ته اوهان کي اوهان جي گهر پهچائي اچان.“

هن جي انهيءَ دعوت تي شايد اسان ٽنهي جي اندر ۾ پنهنجي انديشي جي تصديق ٿيندي نظر آئي. وري به جواب ڏيڻ لاءِ منجهي پياسين.

هن دهرايو، ”ادا، اچو اچو، حجاب نه ڪريو.“

مون جواب ڏنو، ”نه، توهان کي تڪليف ٿيندي.“

هن ڪِلي چيو، ”اها تڪليف نه، پر منهنجي لاءِ وڏي خوشيءَ جي ڳالهه آهي.“

مون سوچيو: هو ايتري حُبَ ۽ سِڪَ مان صلاح ڪري رهيو آهي، ڇو نه قبول ڪجي:

قرب جو ڪٽورو ڀنبو ڀنبو،

زهر جي آهي، زندگي ڏيندو.

۽ شايد اهو خيال ساڳئي وقت اسان ٽنهي سنگتين جي دل ۾ پيدا ٿيو ته: ’جي هو ٺڳ آهي ته اسين به ڪراچيءَ جا واقف ۽ ٽي ڊنگ جوان آهيون، هي وات ڳاڙهو ڇوڪرو اسان کان ڏاڍو ڪونه ٿيندو.‘

مون پنهنجي ساٿين کي چيو، ”اچو وهو.“

هن اسان کي ڀويان وهاري، موٽر جو دروازو بند ڪيو، ۽ پاڻ اڳين جڳهه تي ٿي ويٺو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان ڏي مهڙ ڪري پڇيائين، تہ "پائو، ڪيڏانهن هلبو؟"

اسان ڪياماڙيءَ تي رهيل هئاسين. ڊرائيور کي چيائين، "ابا هل ڪياماڙي."

هو ڳالهائيندو رهيو. هو اسان تي حاوي پنجي ويو هو. اسان کي تہ ڪجهہ سمجهہ ۾ ئي نہ ٿي آيو، تہ ڇا جي باري ۾ ڳالهايون، ۽ ڇا جواب ڏيون، بس ماٿ ۾ ٻڌندا رهياسين.

"هيءَ ڪراچي آهي، سنڌ جي دل ۽ دماغ، سنڌين جي رت سَتَ ۽ پگهر پورهئي مان پليل. جوان ٿي ٻين جي ور چڙهي ويئي آهي. حالت اها آهي جو هتي سنڌي سڏائيندي بہ ڊپ ٿو ٿئي، سنڌي ڪپڙا پائڻ ۾ گهبرايون ٿا، پنهنجي گهرن ۽ دُڪانن تي سنڌيءَ ۾ بورڊ هڻڻ جي همت ڪانہ ٿي ٿئي. هتي جيڪي نيون ڪالونيون ۽ نيون رٿائون ٺهن ٿيون، اتي سنڌين کي پَتَ نہ ٿا ڏنا وڃن. هتي يونيورسٽيءَ مان سنڌيءَ کي نيڪالي ڏني ويئي آهي، ۽ سنڌي اسڪولن کي ختم ڪرڻ لاءِ هڙئي حيلا هلايا ويا آهن."

جڏهن ريڊيو پاڪستان وٽان لنگهڻ لڳاسين، تڏهن چوڻ لڳو: " هي ريڊيو پاڪستان آهي، جو سنڌ جي سڄوري سرزمين تي آهي، پر سنڌي پروگرام کي رڳو اڌ ڪلاڪ ڏنو ٿو وڃي، رڳو اڌ ڪلاڪ! عربي، پارسي ۽ ٻين غير ملڪي ٻولين کي بہ ان کان وڌيڪ وقت ڏنو وڃي ٿو. ...... ريڊيو رڳو ٻوليءَ جي ترقيءَ جو ذريعو نہ آهي، پر ٽيليويزن ۽ ريڊيو هڪ معاشي حل بہ مهيا ڪن ٿا. جي سنڌي ٻوليءَ کي ان جو پوريءَ ريت وقت جو حقي حصو ڏنو وڃي تہ ڪيترن ئي سنڌي اديبن فنڪارن ۽ ملازمن لاءِ روزگار جو وسيلو ٿي سگهي ٿو."

ڊوميڊيڪل ڪاليج جي پرسان پهتاسين تہ چيائين، "هي ڪاليج سنڌين شروع ڪيو هو، ان واسطي هن کي الائي ڪيترا ورهيہ جاکوڙ ڪرڻي پيئي ۽ پنهنجي هڙان پنسا ڏيڻا پيا، پر اڄ ان ۾ سنڌي شاگرد کي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا مس داخل ڪيا وڃن ٿا."

جڏهن سنڌ مدرسي جي سامهون ٿي لنگهياسين، تڏهن چوڻ لڳو، " مون ٻڌو آهي تہ پاڪستان ٺهڻ وقت جڏهن پناهگير هتي پهتا، تڏهن شاگردن کي موڪلون ڏيئي، اسڪول، ڪاليج ۽ هاسٽلون خالي ڪرائي، هنن کي رهايو ويو. سنڌين جيءَ ۽ جان سان، مال ۽ پئسي سان هنن جي آجيان ڪئي. ان وقت ڪنهنجو بہ ايڏانهن خيال ڪونہ ويو تہ هي 'آئي ٽانڊو ڪٽڻ، ٿي ويٺي ٻورچياڻي' وانگر ڪندا. جيتوڻيڪ اهو هن صديءَ جو وڏي ۾ وڏو ڪوڙ آهي، تہ ٻاهران آيل، اصل سنڌين کان تعداد ۾ سرس آهن، پر جيڪڏهن ائين هجي بہ، تڏهن بہ جي ڪو پنهنجي گهر ۾ ايترا مهمان ٽڪائي ٿو، جن جو عدد سندس گهر جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ياتين کان وڌيڪ آهي، ته ان جو مطلب اهو نه آهي ته ميزبان پنهنجو سڄو گهر مهمانن جي حوالي ڪري ڇڏي، ۽ مهمان ئي ان گهر جو چرخو هلائين، ۽ ميزبان پنهنجي مادري زبان ۽ قومي سڃاڻپ ترڪ ڪري مهمانن واري ٻولي ۽ تهذيب اختيار ڪن.

"اسان جي ملڪ ۾ ته جو پنهنجا حق گهري، ان کي غدار سڏيو ٿو وڃي:

"اڱڻ ڪاتو ڪڇ، ماڻڪن موٽ ٿي،

پلئه پاڻي سچ، آچيندي لڄ مران."

ڪن رستن تي رڪيل نون نالن ڏانهن ڌيان ڇڪائيندي چوڻ لڳو: " سنڌ سڳوريءَ جي شهرن جي رستن، عمارتن ۽ پلين تي اهڙن شخصن جا نالا رکيا ويا آهن، جن جو ڪڏهن به سنڌ، سنڌي زبان ۽ سنڌين سان واسطو نه رهيو، جن ڪڏهن به سنڌين ۽ سنڌي زبان ۽ سنڌ وطن واسطي ڪجهه به ڪين ڪيو. سنڌ جي سرزمين تي انهن جو ڪهڙو ڪم؟ ڇا اسان وٽ انهن کان به وڌيڪ عزت ۽ مرتبي وارين، خوبين ۽ خصلتن وارين هستيون موجود ڪين هيون يا ڪين آهن؟ ۽ ڏسجي ٿو ته سنڌ جي هرڪا چڱي شئي انهن جي اکين ۾ ڪنڊو ٿي ٿي لڳي. هنن جي لاءِ ته اهي شخص به سنڌين کان وڌيڪ عزت جي لائق آهن، جن ساري ڄمار بادشاهي درٻارين ۾ نرڙ گسائيندي ۽ وقت جي حڪومت جي واڪاڻ ۾ گيت ڳائي تڙي خشڪ ڪندي گذاري. هي ته هتي هوندي به اُتي جو اوليائن جا عرس ملهائيندا ۔ گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ قواليون ڳائيندا آهن. هنن ڪڏهن به لطيف سائين يا سچل سرمست جو عرس ڪين ملهايو هوندو. هي ته باس باسيندا ته به اُتي جي پيرن فقيرن جي، ۽ پوءِ خاص ان مقصد لاءِ هندستان وڃي انهن جي درگاهن تي باسيل نذرانا ڏيندا ۽ خير خيراتون ڪندا."

هو ڳالهائيندو رهيو. اسان جي دماغ جون دريون کلنديون رهيون، اکيون ڦاٽنديون رهيون. هن ڇوڪري ۾ ايتري ڪڙاڻ ڇو آهي؟ هن ڇا ڇا ڏٺو آهي؟ ۽ ڇا ڇا محسوس ڪيو آهي؟ هن کان پڇون ته سهي ته": پاڻڙا تون ڪير آهين؟ اسان کي هي ڳالهيون ڇا لاءِ ٻڌائي رهيو آهين؟--"

ميري ويدر ٽاور وٽ، اسان ڏي منهن ڪري چيائين. "يارو، اچا توهان سان گهڻيون ڳالهيون ڪرڻيون آهن، هيڏانهن هڪ سنڌيءَ جي هوٽل آهي ۽ دير تائين ڪليل هوندي آهي. اتي هلي ويهي ٿا چانهه به پيون ۽ ڪچهري به ڪريون."

۽ اسان جي جواب جي انتظار کان سواءِ ئي ڊرائيور کي اشارو ڪري، ساڄي پاسي هڪ گهٽيءَ ۾ موٽر موڙڻ لاءِ چيائين. ڊرائيور به بنا دير اوڏانهن گاڏي ڦيرائي.

اسان جو شڪ هڪ دفعو وري تازو ٿيو، ۽ موٽر جي اونده ۾ ئي هڪ ٻني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏي نهاريوسين. منهنجي پر ۾ وينل سنگتيءَ ٺونٺ هڻي، مون کي چڻ تہ خبردار ڪرڻ چاهيو.

اڌ رات جو هڪ وڄي چڪو هو. رستي تي اچ وڃ گهٽي گهٽجي وئي هئي. هي گهٽيون تہ خالي خالي هيون. مٿي ماڙين ۾ ڪن ايڪڙ ٻيڪڙ گهرن جي درين مان روشني چمڪي رهي هئي.

گاڏي ويران گهٽين مان ٿيندي، اچي هڪ معمولي قسم جي هوٽل وٽ بيٺي. اندر چئن پنجن ميزن جي چوڌاري ڪاٺ جو بينچون پيل هيون. پنج ڇهہ ماڻهو انهن مان ڪن تي ويٺا هئا، ۽ چانهہ جون سُرڪيون پرڻ سان گڏ ڳالهيون بہ ڪري رهيا هئا. رڪارڊ وڳا پئي.

ڇوڪري چيو، "مان هوٽل واري کي چئي ٿو اچان، تہ اسان لاءِ چانهہ هتي ڪٺي اچي. موٽر ۾ وهندي ڳالهيون بہ ڪنداسين ۽ چانهہ بہ پيئنداسين."

هو در کولي لهي ويو. ڊرائيور ويٺو رهيو. هوٽل جي در وٽ رکيل ميز ڪرسيءَ تي وينل سان پاڪر پائي وڃي مليو، ۽ هن سان ڳالهائڻ لڳو. اسين آواز سمجهي نہ ٿي سگهياسين.

اسان .ي اندر ۾ اڻ تڻ وڌڻ لڳي: هي کهڙيون ٿا ڳالهيون ڪن، کهڙي ٿا سازش سٽين!

هو مُرڪندو مُرڪندو موٽي آيو.

"مان ڏهن ميلن تان هلي بہ اچي هن هوٽل جي ماني کائيندو آهيان. ان ۾ مون کي سنڌي کاڌي جو سڳنڌ ايندو آهي ۽ منهنجي هيانءَ کي روحاني فرحت حاصل ٿيندي آهي. خبر اٿو هن هوٽلڙيءَ جو مالڪ پاڪستان کان اڳ ڪراچيءَ جي وڏي ۾ وڏي هوٽل جو مالڪ هو. پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ ڌمڪائي، ڊيڃاري ۽ فريب ڏيئي هن کي ان ملڪيت کان محروم ڪيو ويو، ڇاڪاڻ تہ هو سنڌي هندو هو."

اتي اهو هوٽل جو مالڪ بہ موٽر وٽ اچي پهتو. هن کي ڪانڇ ۽ قميص پهريل هئي ۽ مٿي تي جناح ٽوپي. اچڻ سان ئي ٻئي هٿ ٻڌي چيائين، "ادل پلي ڪري آيا."

اسان موٽ ۾ چيو، "ڪاڪا خير هوندو."

سنڌين کي اٿين هڪ ٻئي کي ڪيڪاريندو ڏسي، ڇوڪرو ٻهڪي رهيو هو. هن جو چهرو مُرڪون ئي مُرڪون، مسڪراهٽون ئي مسڪراهٽون هو.

پوءِ واڻئي چيو، "مان وڃي ٿو توهان ڏي چانهہ موڪليان."

چانهہ اهڙي مزيدار هئي جو ڇا ڳالهہ ڪجي. ان ۾ پٽن ۽ کنڊ سان گڏ، سنڌي قرب جو ميناج ۽ سنڌي هٿن جي سچائي بہ گهوٽيل هئي، مون کي وري بہ شڪ ڪانہ ويو تہ ان ميناج ۽ سواد جي ڍُڪَ ۾ ڪو نشو تہ ڪو نہ ملايو ويو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چانهه پيئندي مون کان رهيو نه ٿيو ۽ پڇيومانس، "ياڻو، تو اهو ڪونه ٻڌايو ته تون ڪير مڙس آهين؟"

چيائين: "هينئر اهوئي ٻڌائڻ ڪافي آهي، ته مان هڪ سنڌي آهيان. هڪ سنڌيءَ لاءِ ڪنهن ٻئي سنڌيءَ سان واقفيت هجڻ ئي وڏي ۾ وڏو ناتو آهي. مان توهان کي اهو ڪونه ٻڌائيندس، ته منهنجو پيءُ ڪير آهي. هو هڪ وڏو آفيسر آهي. هن کي سدائين اهو فڪر دامنگير رهندو آهي ته هن جو عهدو ڪيئن قائم رهي. ان لاءِ ٻين ڳالهين سان گڏ، هن جي اها ڪوشش به هوندي آهي ته هن جا بالا آفيسر اهو ڀانئي نه وڃن، ته هو ڪو سنڌي آهي، يا جي سنڌي آهي ته سنڌي نواز به آهي. انهن ٻنهي حالتن ۾ هن جو عهدو خطري ۾ اچي سگهي ٿو. منهنجو نندپڻ ته ڳوٺن ۽ ننڍين شهرن ۾ گذريو آهي، پر جڏهن کان بابو وڏو عملدار بڻيو آهي، تڏهن کان ڪراچيءَ ۾ رهون ٿا. هاڻي ته ماحول جاڻائڻ ۽ بابي جو نوڪريءَ جون اهي مجبوريون آهن، جو اسان گهر ۾ سڀ پاڻ ۾ پينر ڇاڻي ڇم کان اردو ڳالهايون ٿا. بابو ۽ امان به اولاد سان اردو ڳالهائين. بابي جو ته مون کي خاص ڇوڻ آهي ته جڏهن ڪو غير سنڌي آفيسر اسان جي گهر اچي ته هن جي سامهون سنڌي هرگز نه ڳالهائيندو ڪر. ٻارن تي هندستاني ۽ فلمي طرز جا نالا رکيا پيا وڃن. پر جڏهن کان مون ۾ سنڌي قوميت جو احساس اڀريو آهي، ۽ مون سنڌي روشنيءَ ۾ دنيا ۽ پنهنجي حياتيءَ تي سوچيو آهي، تڏهن کان گهر ۾ به بغاوت شروع ڪئي اٿم. بابي جا اهڙا غير سنڌي مهمان اچن ته مان ان ڪمري ۾ وڃان به ڪونه. گهر جا ڀاتي مون سان اردو ڳالهائين ته مان هنن کي سنڌيءَ ۾ جواب ڏيان، ۽ ساڻن سنڌيءَ ۾ ڳالهايان، ۽ اوپري ٻولي ڳالهائڻ تي هنن کي ڇينڀيان ۽ شرمايان. نتيجو چڱو نڪري رهيو آهي. تنهن کان سواءِ مون پنهنجي گهر ۾ ون يونٽ ٽوڙي، سنڌ قائم ڪئي آهي. اهو هن طرح جو پنهنجو ڪمرو سنڌي سامان سان سجايو اٿم. اجرڪ، ڇُر واريون چادرون، رليون، سنڌي پرت پريل گديون جا پوش، هالن جون جنڊيءَ تي ٺهيل کٽون ۽ ڪرسيون. سنڌي شيون استعمال ڪرڻ سان هڪ ته اسين پنهنجي سڀيتا قائم رکون ٿا، جا سونهن پري ۽ وڻندڙ آهي، ۽ ٻيو ته اسين سنڌي ... ن ۽ هنرمندن کي وڏيڪ روزگار مهيا ڪرڻ ۾ مدد ڪريون ٿا. سنڌ جو پرت جو ڪم، رليون، اجرڪ، ڇُر جو ڪم، جنڊيءَ جو ڪم دنيا ۾ نفيس ترين ۽ حسين ترين شين کي جنم ڏئي ٿو. اسان جي سنڌ ته سونهن ئي سونهن آهي.

"منهنجي ٻي صلاح آهي، ته سنڌين کي ڏهاڙي صبح جو شاهه لطيف جي رسالي جو ڪجهه نه ڪجهه حصو پڙهڻ گهرجي، بلڪل اهڙيءَ طرح، جهڙي طرح ماڻهو مذهبي ڪتابن جي تلاوت ڪندا آهن، پر اسان کي شاهه جو شعر نه رڳو پڙهڻ گهرجي، پر ان کي سمجهڻ جي به ڪوشش ڪرڻ گهرجي. شاهه، هڪ پڪو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ [illegible] جو عاشق ۽ معمار، سنڌي قوم جو گهٽگهرو ۽ خوشذوق انسان هو. اسا [illegible] جا بزرگ، لطيف سائينءَ کي صفا غلط نموني پيش ڪن ٿا. هو هن جي شعرن کي مروڙي سروڙي، اهڙيون معنائون ۽ مطلب ڪڍي، اهي ڳالهيون ٻڌائين ٿا، جو مسجد جو ڪوڙ ترڙ ڪلاس مُلو توهان کي ساري عمر ٻڌائيندو رهي ٿو. مارئي، سسئي، ليلا، نوري، چانر تماچي، ڪونرو، سهڻي ميهار، ڏمر وغيره کي روح، رسول ۽ رب سان مشابهت ڏيڻ ۾ هو ڪوڙ شرم محسوس ڪونه ٿا ڪن. جيتوڻيڪ شاهه صاحب انهن جي صورت ۾ اسان جي سماج جا جيئرا جاڳندا ڪردار پيش ڪيا آهن، ۽ انهن مسئلن جو ذڪر ۽ حل ڏنو آهي، جي اڄ به اسان جي روزمره جي رهڻي ڪرڻيءَ ۾ اسان لاءِ پهاڙ بنيل آهن.

"لطيف سائينءَ اهي ڳالهيون عام ماڻهن لاءِ ڪيون آهن، پر اسان جا بزرگ انهن کي آسماني ڳالهين جو رنگ ڏيئي، عام ماڻهن کي، شاهه جي شعر کي سمجهڻ کان پري ڪري رهيا آهن. شاهه صاحب انهن شعرن ۾ قوميت جي جذبن ۽ وطن جي سِڪَ جو بيان آندو آهي، سماجي مسئلن، ۽ مرد ۽ عورت جي لاڳاپن طرف ڌيان ڇڪايو آهي، سنڌي سپيتا ۽ سنڌي ٻوليءَ جون آمر تصويرون چٽيون آهن، پرديسين جي روش جي اڳڪٿي ڪئي آهي:

ڌريان ٿي ڌاريا، مٽ منيءَ جا نه ٿيا،
مدي ڏيرن من ۾، ڪليو ڪيڪاريان،
صبح ٿي ساريان ته اُٺ نه اوطاقن ۾.

لطيف سائينءَ سنڌين کي بهادر بنجڻ ۽ جاکوڙ ڪرڻ جو سبق ڏنو آهي. اهي مڙئي ڳالهيون اسان پاڻ ئي شاهه جو شعر پڙهي، سمجهي ۽ محسوس ڪري سگهون ٿا. ان ڪري ته مان چوان ٿو ته هر پڙهيل سنڌيءَ کي ڏهاڙي شاهه جي رسالي جي ڪجهه شعرن جو اڀياس ڪرڻ گهرجي. باقي اسان جي بزرگن جي شاهه جي تشريح ته اسان کي گمراهه ڪري ٿي ۽ حياتيءَ جي حقيقي مسئلن کان پري وٺي وڃي ٿي.

"خبر اٿو ته مان سي-ايس-پي امتحان ۾ ويٺو هوس. مون پيپر ڏاڍا سٺا ڪيا ۽ انٽرويو ۾ به سڏايو ويس. پر مون کي نا اهل ٺهرايو ويو. مان امتحانن ۾ سدائين فرسٽ ڪلاس ۾ ايندو آهيان، پر هن چٽاڀيٽيءَ ۾ منهنجا اهڙا هم ڪلاسي به چونڊيا ويا، جي صفا ڏڏ هئا ۽ ٿرڊ ڪلاس کان ڪڏهن به مٿي چڙهي ڪونه سگهيا هئا. انهن جي ڪاميابيءَ جو سبب فقط اهو هو، ته هو سنڌي نه هئا ۽ هن جي ڪي مانٽ اول ئي سي-ايس-پي هئا، ۽ سنڌ جي ڪوٽا ۾ به ٻين پرڳڻن وارا کنيا ويا، جو هن ڪوڙا ڊوميسائيل هٿ ڪري ورتا هئا. ساڳئي وقت، منهنجي رڪارڊ تي شايد اهو به هو ته مون ون يونٽ جي خلاف نعرا هنيا هئا، ۽ هڪ دفعي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ان سلسلي ۾ بنا پڇاڳاڇا، هڪ مهينو جيل ۾ بہ رکيو ويو هوس."
بيرو خالي ڪوپ کڻڻ آيو.
ڇوڪري پڇيس، "گهڻا ڏوڪڙ ٿيا؟"
"سائين، سيٺ چيو آهي تہ پيسا نہ وٺبا."
"نہ، پيسا ضرور ڏبا، ڪيترا ٿيا؟"
"سائين، مان نہ وٺندس. سيٺ کي تو موڪليان."
سيٺ اچڻ سان چيو، "بابا، هي مهمان آهن. هنن کان پيسا ڪين وٺبا."
"نہ ڪاڪا، هي منهنجا مهمان آهن، مان ضرور ڏيندس."
"هي منهنجا بہ مهمان آهن."
"نہ، هنن جي مهماني ڪرڻ تي مونکي وڏي خوشي ٿيندي."
اسان هنن جو اهو مزيدار جهيڙو ٻڌي رهيا هئاسين. نيٺ، سيٺ پيسا ورتا، پر ساڳئي وقت اسان ڏي مهڙ ڪري، هٿ ٻڌي چيائين، "اول، سياڻي ماني مون وٽ اچي کائجو. پر ادل، اوهين آيا ڪٿان کان آهيو؟"
جڏهن اسان ٻڌايس تہ راڻي پور کان، تڏهن هن جو منهن ٽڙي پيو. چيائين، "سچل سائينءَ جي جُوءِ کان، منهنجي مرشد جا آستان تان، ڀلي ڪري آيا، جيءُ آيا...." ۽ پوءِ سُرَ ۾ سچل سرمست جي هيءَ ڪافي ڳائڻ لڳو:
"منهنجو پانڌيڙا! پرين کي ڏيج هي نياپو،
ڏيئي ٻاهہ ٻنيور کي، هيءَ ڪنيج ڪندي ڪاپو؛
اصل لا ڪون آهي، منهنجو ساڻن سياپو؛
آهي اوهان جو سهرين، هن ڇوريءَ تي ڇاپو،
منهنجو محبوبن کي پيو ڏيج نہ ڏوراپو،
سدا آهين 'سچوءَ' کي، تون جيءَ جو جياپو."
موٽر ڪياماڙي طرف رواني ٿي. ڊرائيور ڏي ڇوڪري منهن ڪري چيو، "تو کي خبر آهي تہ هيترين ٽيڪسين مان مون تنهنجي ٽيڪسي ڇو چونڊي؟"
"جي سائين، الائي!"
"مون چاهيو ٿي تہ سنڌي ڊرائيور واري ٽيڪسي هجي. شڪل صورت مان ڏٺم تہ تون سنڌي آهين. ان ڪري توکي هلڻ لاءِ چيم."
"جي سائين، مهرباني."
"توکي خبر آهي. هوش محمد شيدي ڪير هو؟"
"ها سائين، هو بهادر سپاهي هو ۽ چيو هئائين: 'مر ويسون پر سنڌ نہ ڏيسون'."
ان تي هن ڇوڪري زور سان نعرو هنيو، "جيئي سنڌ!"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان ڏي مهڙ ڪري چيائين، "جڏهن سنڌي ڊرائيورن ۾ ايتري سجاڳي ۽ ڄاڻ آهي، ته هاڻي سنڌ وري ڦلندي ۽ ڦولندي ۽ سنڌي پنهنجا حق حاصل ڪرڻ کان پوئتي نه هٽندا."

ڊرائيور چيو، "سائين، 'مر ويسين سنڌ نه ڏيسين' جو مطلب اڄ ئي مون کي سوهان جي ڳالهين مان سمجهه ۾ آيو آهي، ته سنڌين سان کهڙيون کهڙيون زيادتيون ٿيون ٿيون ۽ اسان کي ڇا ڪرڻو آهي."

چوڪري اسان ڏي منهن ڪري چيو، "شهرن ۾ جڏهن گهٽائيءَ وارن کان زيادتين جو انديشو ٿيندو آهي،تڏهن اسان هميشه ان خيال سان پاڻ کي تسلي ڏيندا آهيون، ته سنڌ فقط شهر ناهي، پر ڳوٺ به آهي ۽ سنڌين جي گهڻائي ۽ طاقت ڳوٺن ۾ آهي..... اسين سنڌي نه رڳو ديانتدار، رحمدل، مهمان نواز ۽ سادا آهيون، پر ان سان گڏ بهادر پڻ آهيون.

"بيحد بهادر. عربن سنڌ فتح ڪرڻ کان اڳ، سنڌين هٿان ڇوڏهن ڪاهن ۾ شڪست کاڌي. هيءَ هڪ تاريخي حقيقت اٿو. اجوڪي دؤر ۾ به حُرن جون بهادريون دشمن به مڃن ٿا. سنڌي ڌاڙيل ڪيترن سالن کان پوليس کي لوہا چبائي چڪا آهن. ڌاڙيلن جو ڪردار گهٽ ۾ گهٽ اها ڳالهه ته ثابت ڪري ٿو، ته سنڌين ۾ بي پناهه طاقت ۽ هوشياري موجود آهي. البت ضرورت آهي ته اها طاقت صحيح نموني قومي ڪمن ۾ استعمال ڪئي وڃي. اهي ڌاڙيل پنهنجي طاقت غلط ۽ ڪتن ڪمن ۾ ضايع ڪري رهيا آهن. هنن کي پنهنجون اهي طاقتون صحيح نموني ڪتب آڻڻ جي تعليم ۽ احساس ڏياريو وڃي.

"غير سنڌين وٽ اخبارون ۽ پريس آهي،انهن شين ۾ هن زماني ۾وڏي قوت آهي. انهن جي ئي زور تي هو پنهنجا جائز ۽ ناجائز مطلب ۽ مقصد پورا ڪندا ۽ ڪرائيندا رهن ٿا.توهان ڏٺو ڪونه آهي، ته اهي ديانتدار ۽ همت وارا سنڌي ڪامورا ، جي هنن جي مرضيءَ مطابق نه هلندا آهن يا هنن جي هٿن ۾ رانديڪو ٿي هنن جا ناجائز ڪم نه ڪندا آهن، تن جي پٺيان ڪيئن هنن جون اخبارون ۽ رسالا ڪات کهاڙا کڻي پوندا آهن، ۽ هنن لاءِ جنسي باهه ٻاري ڏيندا آهن. توهان کي ياد .. ٿو ته تازو ئي ڪن مخلص، قابل ۽ ڄاتو سنڌي عملدارن کي، غيرسنڌين جي اخبارن جي اجاين واڪن ۽ واويلا ڪري، پنهنجن عهدن تان بدلي ڪيو ويو آهي ..... اسان وٽ انهن شين جي ڏاڍي کمي آهي. منهنجي ته دل چوندي آهي ته سنڌيءَ ۾ گهٽي کان گهٽا ڪتاب، رسالا ۽ اخبارون شايع ٿين، ۽ انهن کي گهٽي کان گهٽان ماڻهو پڙهن. مان ته کهڙو به سنڌي ڪتاب يا رسالو يا اخبار ڏسندو .. ان ته اهو ضرور خريد ڪندو آهيان........ تازو هڪ سنڌي ناول شايع ٿيو آهي .. جو نالو آهي 'پڙاڏو سوئي سڏ.' اهو پڙهڻ سان ايترو پسند آيم، جو دل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چاهيو ته هرڪو پڙهيل سنڌي پاڻ پڙهي ۽ اڻ پڙهيلن کي پڙهي ٻڌائي. مان سمجهان ٿو ته هي ڪتاب هڪ سنڌيءَ کي پنهنجو پاڻ ۽ سنڌي قوم کي سڃاڻڻ لاءِ وڏي مدد ڏيئي سگهي ٿو. مون ڇا ڪيو آهي، جو ان ڪتاب جون ڪجهه ڪاپيون خريد ڪري، اهڙن دوستن کي پڙهڻ لاءِ ڏنم، جن نه پڙهيو هو. هنن کي اهو به عرض ڪيم ته هو پنهنجن ٻين واقفڪارن کي اهو ناول پڙهڻ لاءِ هرڪائين. منهنجا ڪي دوست جي ڳوٺن جا رهاڪو آهن، تن ڏي به هي ڪتاب موڪلي تاڪيد ڪيو اٿم ته گهٽ ۾ گهٽ ڪان گهٽ ماڻهن کي اهو ڪتاب پڙهائين.

"ڏسو ته ڪراچيءَ جو شهر ڪيترو نه وڏو ويو آهي. سوسائٽي، ناظم آباد، لالوکيت ۽ ٻين اهڙن ڪالونين ۾ فقط انهن ٻاهران ايندڙن کي آباد ڪيو ويو. اتي پاڪستان جا پلي ۾ پلا بنگلا ۽ شاندار عمارتون آهن..... اهي حال آهن انهن 'ويچارن' جا، جي ستايل ۽ مظلوم هجڻ ڪري، ڏتڙيل ۽ خالي ڪيسي هتي پهتا هئا... ٻين به سيني شهرن ۾ هنن لاءِ ڪالونيون ٺهرائي، وسايو ويو آهي. پر اسان جا ٿري، ڪوهستاني، مارو، ميهار ۽ هتان جا اصل رهاڪو صدين ڪان وٺي اڄ تائين ڏڪاريل ۽ ڏتڙيل آهن، بي گهر ۽ بي زمين آهن، بيروزگار ۽ بيوس آهن."

اسان جو گهر اچي ويو. سڀ بيٺا سين. هو اڄان به ڳالهائيندو رهيو.

پوءِ ڊرائيور ڏي منهن ڪري چيائين، "هاڻي هلون؟"

"سائين توهان جي مرضي. اڄ سنڌ جي صدقي توهان جي ٻلي آهيان. سڄي رات هلايو ته به هڪ پئسو نه وٺندس. هي منهنجا به مهمان آهن."

ڇوڪري چيو، "جيئي سنڌ!"

پوءِ اسان مان هر هڪ سان پاڪر پائي موڪلايائين.

موٽر چالو ٿيڻ تي چيائين، "چڱو پائو، هاڻي جيئي سنڌ!"

اسان ڪان پهريون ئي دفعو، هڪ ئي وقت ٽنهي جي واتان ان نعري جو جواب نڪتو: "سدا جيئي!" چو ته اسان جا سڀ شڪ دور ٿي چڪا هئا، هن جي روش جي باري ۾، ۽ سنڌ ۽ سنڌين جي جدوجهد جي ڪاميابيءَ جي باري ۾، هر قسم جا شڪ. •

حيدرآباد، ١- نومبر ١٩٧٢ع
سهڻي : مارچ ١٩٧٢

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هٿ ڪشڪول نہ آهن

اديب ڪيترائي ڏينهن سوچيندو رهيو تہ هو ان باري ۾ ڪهاڻي لکندو. انڪري هن اهڙن شاگردن سان ملڻ ٿي چاهيو جن سان تشدد ٿيو هو. هن انهن کان ڪجهہ سوال پڇڻ ٿي چاهيا. مثال طور: تشدد جي ڌمڪي ٻڌڻ وقت توهان ڇا محسوس ڪيو؟ توهان کي پنهنجي ڪئي تي پشيماني تہ ڪانہ ٿي؟ توهان کي پنهنجي مقصد يا ارادي ۾ لوڏو تہ محسوس ڪونہ ٿيو؟ توهان ٻان ڪرڻ جو تہ نہ سوچيو؟ جڏهن توهان تي تشدد ٿي ڪيو ويو، تڏهن توهانجي اندر ۾ ڇا پئي وهيو واپريو؟ ان وقت توهان جا ڪهڙا احساس هئا؟ تشدد ڪندڙن ۽ تشدد ڪرائيندڙن لاء توهانجي دل ۽ دماغ ۾ ڪهڙا ويچار اڀريا؟ هاڻي توهان ڇا ٿا محسوس ڪيو؟ ان تشدد جو توهان تي ڪهڙو اثر ٿيو آهي؟

ان دوران، يهودين، لبنان ۾ فلسطينين تي حملو شروع ڪري ڏنو، ۽ اخبارن ۾ هڪ فلسطيني سرويچ جي آتم ڪهاڻي (ڊان: ١٦ جولاء ١٩٨٣) ۽ بنديخانن ۾ ڇيچلاٽڻ جون وارداتون (جنگ: ١۴ جون ١٩٨٣) پڙهيائين. فلسطين جي تاريخ ۽ فلسطينين جي ڪاز سان اديب پاڻ کي ايترو ويجهو ۽ ڳنڍيل سمجهيو، جو جيڪي هنن سان ٿيندو هو يا هنن کي پوڳڻو پوندو هو، تنهن لاء هن کي محسوس ٿيندو هو تہ سڀ ڪجهہ هن سان بہ ٿي رهيو آهي يا هن سان ٿيڻ وارو آهي، ۽ جيڪا جاکوڙ هو ڪري رهيا آهن، سا هو بہ ڪري پيو يا هن کي ڪرڻي آهي. پوء اخبارن جي متين لکڻين جا ڪي ٽڪرا هنجي ڪهاڻيء جو حصو بنجڻ لڳا......

پربت جهڙي يهودي ميجر جي فوجي بوٽن جي دٻاء هيٺ جيتامڙو شاگرد پيڙا کان ميچيء وانگر تڙڦي رهيو آهي.

"ٻڌاء، توهانکي گهٽين ۾ مظاهرو ڪرڻ لاء ڪنهن پڙڪايو؟" ميجر رنڀيو ٿو.

ابو حمزو جواب ڪونہ ٿو ڏئي.

ميجر کي مرچ لڳي وڃن ٿا. هو پوري زور سان پنهنجي فوجي بوٽ سان، هن جي پيٽ تي ٺوڪر وهائي ٿو ڪڍي. ابو حمزي کان ڪيڪون نڪري ٿيو وڃن. ميجر هن کي پيو ٿلو ڳچيء تي ٿو هڻي. هن جو ساهہ چڙهي ٿو وڃي ۽ ساهہ کڻڻ لاء ڦٿڪندي ڦٿڪندي هو بيهوش ٿي وڃي ٿو.

هنجي عمر سورنهن سال آهي. گذريل سڄي رات هو نہ سمهي سگهيو هو ۽ نہ ننڊ ڪري سگهيو هو. هن کي هڪڙي پڃري ۾ بند ڪيو ويو هو. ها، اهو هڪڙو پڃرو ئي هو، هڪ جانور جو پڃرو. اهو ايترو تہ ننڍيو هو، جو هو سنئون ڌگهو ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمهي نہ ٿي سگهيو. يا تہ ويهي پٽ کي ٽيڪ ڏيئي سمهڻ ٿي پيس يا چنگهون پٽ سان اپيون ڪري ليٽڻ ٿي پيس. صبح جو هن کي هڪڙي ٻئي ڪمري ۾ آندو ويو، جتي يهودي فوجي "پڇا ڳاڇا" ڪرڻ لاءِ، واري واري تي هن کي ٺوڪرون، ٿڏا، ٺونشا، لتون ۽ مڪون هڻندا رهيا.

ابو حمزي جو قصور؟ بيت الحمر شهر جي پنهنجن شاگردن سان گڏ، هن جلوس ۾ حصو ورتو هو، هي جلوس "يوم وطن" ملهائڻ لاءِ ڪڍيو ويو هو. يوم وطن، فلسطيني هر سال دنيا جو ڌيان ان ڏانهن ڇڪائڻ لاءِ ملهائيندا آهن تہ فلسطين، فلسطينين جو آهي ۽ نہ يورپ ۽ آمريڪا مان آيل ڌارين يهودين جو. بيت الحمر، اردن نديءَ جي الهندي ڪناري واري علائقي ۾ آهي، جو يهودي والاريو ويٺا آهن.

سال کن اڳ بہ ابو حمزي کي هڪ مظاهري ۾ شامل ٿيڻ ڪري گرفتار ڪيو ويو هو. يهودي ڪورٽ هن کي ڇهہ مهينا جيل يا ٻہ هزار ربيا ڏنڊ جي سزا ڏني هئي. هنجي پيءُ پنهنجي سڄي اها رقم ادا ڪئي هئي ۽ هو ڇڏيو ويو هو.

هن پيري شاگردن کي وحشي طرح چيچلايو ويو. هڪ رات هن کي نيم بيهوشي ۾ اڌ مئي حالت ۾ ڪورٽ ۾ پيش ڪيو ويو. يهودي ڪورٽ ۾ ڪيس اڌ رات جو هلايو ويو. جج بہ يهودي هو،فريادي بہ يهودي هئا، شاهد بہ يهودي. مختصر ڪيس هلائي ابو حمزي کي ٻہ سال ٽيپ يا هڪ لک ربيا ڏنڊ جي سزا ٻڌائي وئي. ايتري رقم ڀرڻ جي هنجي پيءُ ۾ پهچ ڪانہ هئي.

جيل ڏانهن وٺي وڃڻ واسطي، رات جي اونداهيءَ ۾، هڪ ٽرڪ آندي وئي. پنهنجي شاگردن وانگر ابو حمزي جا هٿ، پٺيءَ پٺيان ٻڌا ويا هئا. هن کي ٽنگوٽالي ڪري ٽرڪ ۾ اڇلايو ويو جيئن ڪو ڪاٺ جو بنڊ اڇلائجي. هنجو مٿو ٽرڪ جي لوهي ديوار سان وڃي لڳو ۽ هنجو مٿو ڦاٽي پيو. ان ڌڪ جي ڪري هنجي کاٻي اک جي بينائي سدائين لاءِ ويندي رهي. رستي ۾ ٽرڪ ۾ بہ هن تي لتن ۽ لٺين جي بارش ٿيندي رهي ۽ ابو حمزي کي ڪيترائي ٿڏا مغز ۾ ان هنڌ لڳا جتي هن کي ڦاڙ ٿي پيو هو ۽ رت ريلا ڪري وهندو رهيو.

ٽي ڏينهن بيت الحمر جيل ۾ رکڻ کانپوءِ هن کي ٻئي شهر رمالا جي جيل ۾ آندو ويو. هتي هن کي چيچلائڻ جو نئون دور شروع ٿيو. هڪ ڏينهن هن کي صفا ننگو ڪيو ويو ۽ ننگي بدن تي ڪا گهاٽي پاٽيٿ لڳائي وئي. يهودي سپاهياڻيون، خوفناڪ ڪتا ڪاهيندييون اچي نمودار ٿيون. پوءِ انهن ڪتن کي شاگردن تي ڇڏي ڪئي وئي. جن هنڌن تي پاٽيٿ لڳائي وئي هئي، جسم جي انهن هنڌن کي اهي ڪتا پنهنجون ڊگهيون ۽ کهريون زبانون ڪڍي چٽڻ لڳا. هن کي ائين ٿي محسوس ٿيو ڄڻ بدن کي ڪنڊن جي برش سان رهڙيو ٿي ويو. ان عمل ايڏو ٿي سور پيدا ڪيو جو هو عمر ڀر وساري نہ سگهندا. هو ڦٽڪي بہ نہ ٿي سگهيا، جو هن جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هٽ ۽ پير ڀڃا ويا هئا.

اتي هن کي ڪي فلسطيني قيدي ڏيکاري چيو ويندو هو ته توهانجو به اهڙو حال ڪيو ويندو. انهن مان هڪڙي شخص کي ابو حمزي سڃاتو ٿي. هو خوبصورت نوجوان ابو ابراهيم هو ۽ فلسطين آزادي تنظيم جو گوريلو هجڻ ڪري، هن کي پندرهن سال سزا ڏني وئي هئي، هو هينئر سڃاڻپ کان ٻاهر هو. بدن ڳري ڪنڊا ٿي ويل هوس. منهن سڄو چچريل ۽ زخمن جي نشانن سان ڀريل. هنجو نڪ غائب هو ۽ چهرو ڏاڍ پيانڪ لڳي رهيو هو.

اتي ئي ابو حمزي جي ملاقات هڪڙي ٻئي فلسطيني قيديءَ سان ٿي. اهو هو احمد رياض. هو پي. ايل - او جو ڪو چڱو خاصو عهديدار هو ۽ گريجيوئيٽ (بي.اي) هو. پنهنجي چيچلاڻ جي روئداد ٻڌائيندي، هن ابو حمزي کي چيو: مونکي اگهاڙو ڪري اونڌو ٽنگيندا هئا. مونکي اگهاڙو ڪري، هٽ پير ٻڌي، منهنجي بدن تي ڳڙ جوليپ ڪري مون تي ماڪوڙا ڇڏيندا هئا. زمين ۾ سوراخ ڪرڻ وارو ڪيڙو منهنجي ڏُنَ ۾ وجهي ان مٿان ٽيپ چنبڙائي ڇڏيندا هئا. مان دل ڏاريندڙ رڙيون ڪندو هوس ته هي درندا يهودي کلڻ لڳندا هئا. پنج پنج سؤ پاور جا بلب ٻاري انهن سامهون وهاريندا هئا، ۽ اکيون بند ڪرڻ نه ڏيندا هئا. ان سزا ذري گهٽ مونکي انڌو بنائي ڇڏيو. ننڍو ڪري مون کي پنيان مرچ وڌا ويا. ميڻ بتي ٻاري، ان جا گرم گرم ٽيپا منهنجي نازڪ عضون تي ڪيرايا ويا. پنڪيءَ کان ڪرفتي گهرائي، زوريءَ منهنجي وات ۾ وڌي وئي. ان جي نتيجي ۾ فورن منهنجي وات ۾ قلوڪٽا ٿي پيا. ٻريل سگريٽ سان منهنجي جسم جي جدا جدا هنڌن تي ڏنڀ ڏنا ويا ۽ انهن ڏنڀن ڏيڻ ذريعي مونکي ساندهه سورنهن ڏينهن سمهڻ نه ڏنو ويو. بجليءَ سان مونکي ڌڌڪا ڏنا ويا. مونکي اگهاڙو ڪري، يهودين لاءِ تماشو بنائڻ واسطي، پوري جيل اندر گهمايو ويو. مونکي اهو به دڙڪو ڏنو ويو ته جي اسانجي مرضيءَ مطابق بيان نه ڏيندين ته تنهنجي ماءُ، ڀيڻ ۽ زال کي هتي گهرائي تنهنجي سامهون هنن جي آبرو لٽي ويندي."

ابو حمزي ٻڌايو ته اردن ندي جي الهندي ڪناري جي علائقي جي ڪاليجن، خاص ڪري ڊاڪٽري، ٽيڪنيڪل ۽ انجنيري ڪاليجن ۾ اسانجو حق ريٽي يهودي شاگردن کي سيٽون ڏنيون وڃن ٿيون. انڪري اسانجي قوم جي تنظيم، پنهنجي نوجوان ڇوڪرن کي دنيا جي ٻين ملڪن جي يونيورسٽين ڏي موڪلي رهي آهي. اهڙي طرح مان به اوچي تعليم خاطر هتي ڪراچيءَ موڪليو ويو آهيان. اتي اسانجي مادري زبان ۾ تعليم ڏيڻ بدران يهودين جي مذهبي ٻولي عبرانيءَ ۾ ڏني وڃي ٿي. نه رڳو ايترو پر ڪورٽن ۾ ان ڌاري ٻولي عبرانيءَ ۾ ڪيس هلايا ٿا وڃن، جا اسانجا ماڻهو سمجهي ڪونه سگهن، ۽ پنهنجي مطلب جي دستاويزن تي اسان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ماڻهن کان زوريءَ صحيحون وٺندا آهن، حالانڪ اسان انهن دستاويزن جي عبراني ٻوليءَ نه پڙهي ڄاڻون ۽ نه سمجهي سگهون.....

جون ١٩٨٢ ۾ يهودين، لبنان اندر فلسطيني ٺڪاڻن تي حملو ڪيو. بيروت شهر جي الهندي حصي ۾: جتي ڇهه هزار کن فلسطيني گوريلا هئا، تنهن کي لک کان وڌيڪ يهودين جو لشڪر گهيرو ڪري ويو. فلسطيني مڙس تي مقابلو ڪري رهيا هئا ۽ ٻه مهينا گذرڻ تي به يهودين کي پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيڻ نه ڏنو هئائون. ورنه اڳي عربن ۽ يهودين جي وچ ۾ جيڪي به لڙايون لڳيون هيون ۽ جن ۾ مصر سميت مڙني عرب ملڪن جي فوج وڙهندي هئي، تن مان ڪنهن به لڙائيءَ ۾ عرب، يهودين جو هفتي کان وڌيڪ مقابلو ڪري نه سگهيا هئا ۽ يهودي پنهنجي مقصد ۾ سوڀارا ٿيا هئا. پر هن جنگ ۾، فلسطينين اڪيلي سر يهودين جو مقابلو پئي ڪيو، جيتوڻيڪ هو تعداد ۾ به تمام ٿورا هئا، هنن وٽ يهودين وانگر نه بحري فوج هئي ۽ نه هوائي، ۽ هو شهر اندر يهودين جي گهيري ۾ بند هئا، ايتري قدر جو يهودين شهر جو پاڻي ۽ بجلي به بند ڪري ڇڏي هئي.

لبنان جي لڙائي ڇڙڻ شرط، فلسطيني شاگرد جنگ جي ميدان تي پهچڻ لاءِ هتان هليا ويا هئا. ٿورا هتي رهيا هئا. انهن جي هتي ئي ڊيوٽي لڳائي وئي هئي. ابو حمزو ته هڪ اک کان نابينا ٿي چڪو هو. انڪري هن جي ڊيوٽي هتي لڳائي وئي هئي.

اديب پڻ انهيءَ يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندو هو جتي ابو حمزو تعليم وٺي رهيو هو. بيروت واري لڙائيءَ دوران اديب، ابو حمزو سان خيالن جي ڏي وٺ ڪرڻ لاءِ ملندو رهندو هو.

ابو حمزو جڏهن ٻڌندو هو ته هتي فلسطينين جي حق ۾ دعائون گهريون ٿيون وڃن، تڏهن هو مرڪي ڏيندو هو.

"دنيا جا مڙئي عرب ملڪ گڏجي به ڇهن ڏينهن کان وڌيڪ يهودين جو مقابلو نه ڪري سگهيا آهن، پر هينئر اسين فلسطيني، انهن يهودين جو ٻن مهينن کان اڪيلي سر مقابلو ڪري رهيا آهيون ۽ اڃا نه مڃي اٿئون." ابو حمزو چوندو هو.

ٿيهه لک يهودن جو نوي ڪروڙ عربن مٿان برتريءَ جي ڪارڻن جي ڇنڊ ڇاڻ ڪندي، هڪ ڀيري ابو حمزي چيو ته ان کي هڪ سٽ ۾ سمجهڻو هجي ته هئين چئي سگهجي ٿو ته "سماجي ارتقا موجب يهودي سرمائيداري دور ۾ آهن ۽ عرب اڃا قبائلي ۽ جاگيرداري دور ۾."

انجي چٽائي ڪندي هن چيو: "اسرائيل ۾ حڪومت جو سرشتو جمهوري آهي، پر عرب ملڪن ۾ بادشاهت آهي يا آمريت ۽ ڊڪٽيٽرشپ. جمهوريت يهودين ۾ تنظيم ۽ تعليم پيدا ڪئي آهي. جمهوريت هنن ۾ قومي جا ڳرتا ۽ سياسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شعور پيدا ڪيو آهي. يهودي هڪ انتهائي منظم قوم آهي ۽ جمهوري ادارن ۽ جمهوري قدرن مان سکڻ حاصل ڪري ٿي. هتي جو هر ماڻهو حڪومت ۽ حڪومت جي ڪاروبار ۾ پاڻ کي حصيدار سمجهي ٿو، ۽ انڪري هتي وٽ عوام جي قوت آهي. هتي جو هر ماڻهو شعوري طرح قومي جاڳرڙ ڪري ٿو. هتي کي رسمي تعليم نه ٿي ڏني وڃي، پرجديد دور جي سماجي ۽ سائنسي تقاضائن مطابق هتي جي ذهني اوسر ڪئي ٿي وڃي. هتي وٽ رضاڪار فوج آهي ۽ هر صحتمند ماڻهو فوجي سکيا وٺندو آهي ۽ ضرورت وقت پاڻمرادو جنگ جي ميدان تي پهچي ويندو آهي. هتي جا دانشور سماجي ۽ سائنسي شعور جاڳائڻ ۾ رڌل رهن ٿا. هتي جون عورتون سجاڳ، تعليم يافته آهن ۽ مردن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي ڪم ڪن ٿيون. جڏهن مردجنگ ۾ محاذ تي مصروف هوندا آهن، تڏهن هي عورتون آفيسن، ڪارخانن ۽ ٻنين تي سارو ڪم سنڀاليندون آهن. يهودين وٽ جديد جنگي سکيا ملي ٿي. وڏي ڳالهه ته هتي کي آمريڪا جهڙي سپرپاور جي سنئين سڌي پٺڀرائي آهي. يهودين جي مقابلي ۾، عرب عوام کي جهالت ۽ غلاميءَ ۾ رکيو ويو آهي. هتي کي سياسي، سماجي ۽ سائنسي طور پوئتي ۽ پراڻ پسند رکيو ويو آهي. مجموعي طرح عرب ملڪن ۾ انتهائي جهالت، عياشيپڻو ۽ جهنگليپڻو آهي. ڏسجي ٿو ته هن وقت عرب جي اها ئي حالت آهي، جا اسلام اچڻ کان اڳ هئي. انهيءَ غار مان ڪيڻ لاءِ هتي کي هاڻي "نئين اسلام" جي ضرورت آهي. يهوديت هاڻي مذهب نه رهيو آهي پر يهوديت هڪ ذهنيت جو روپ اختيار ڪيو آهي، ۽ ان ذهنيت کي سامراجيت سڏجي ٿو. انڪري ئي دنيا جو وڏي ۾ وڏو سامراج آمريڪا، يهودين جو مک مددگار آهي. هاڻي هتي جو مقابلو عرب اهڙي نظام سان ڪري سگهن ٿا، جو جاگيرداري، سرمائيدار ۽ سامراجي نظامن کان سماجي ارتقا ۾ اڳيرو آهي، جنهن ۾ عوام شعوري ۽ حقيقي طرح پاڻ کي پنهنجي مقصد، پنهنجي ملڪ، پنهنجي قوم، پنهنجي ڌرتي، پنهنجي ڌرتيءَ جي خزانن، پنهنجي ملڪي دولت ۽ پنهنجي حڪومت جو مالڪ سمجهي ۽ مالڪ هجي. باقي دعائون ۽ خطبا، باروت ۽ ٻن جو مقابلو ڪري ڪونه سگهندا. وقتي مقابلي واسطي به هٿيارن سان جنگ جي ميدان تي اچڻو پوندو. ڪي عرب ملڪ هن دور ۾ سامراجي بنجي نه سگهيا آهن ته سامراجين جا ٻانهن ٻيلي يا هتي جا دلال بنجي ويا آهن ۽ هتي جو ڪردار هن لبنان جي جنگ ۾ وڌيڪ واڪو ٿي پيو آهي. جي ۾ وارن عرب ملڪن ۾ عوامي راڄ ۽ جمهوريتون هجن ها ته هن وقت اتان جا عوام پاڻمرادو اسانجي مدد واسطي درياهه جي اٿل وانگر اٿلي پون ها."

هن فلسطينين جي ڪاميابين جي ڪارڻ تي به تبصرو ڪيو. هن چيو:

"عربن ۾ فقط فلسطيني ئي آهن، جن يهودين جو ان حد تائين ۽ ايترو وقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مقابلو ڪيو آهي. ان جو سبب آهي فلسطينين جي تعليم، تربيت ۽ تنظيم. ڪوشش ڪري هر فلسطينيءَ کي نه رڳو رواجي تعليم ڏني وڃي ٿي پر اوچي سماجي، سائنسي ۽ ٽيڪنيڪل تعليم پڻ. هر فلسطينيءَ جي ننڍي هوندي کان ئي سياسي، ذهني ۽ نظرياتي تربيت ڪئي وڃي. اسان جي تنظيمن پر نه رڳو باشعور قومي ۽ انقلابي تنظميون آهن، پر گوريلا تنظيمون پڻ آهن. اهي تنظيمون راڄنيتي هلچلون هلائين ٿيون ۽ گوريلا جنگيون لڙن ٿيون. فلسطيني عوام باشعور ۽ سجاڳ آهي. ان جي هر تحريڪ عوامي تحريڪ آهي. ٻين عرب ملڪن جي ليڊرشپ يا موروثي آهي يا فوجي. فقط فلسطينين جي ليڊرشپ ئي عوام مان اڀري آهي. فلسطينين جي ڪاميابيءَ جو هڪڙو وڏو ڪارڻ اهو به آهي ته هو هڪ مقصد لاءِ وڙهي رهيا آهن، پنهنجي حقن لاءِ وڙهي رهيا آهن، پنهنجي ڌرتيءَ لاءِ وڙهي رهيا آهن، ظلم جو مقابلو ڪرڻ لاءِ وڙهي رهيا آهن. هو ظالم جو ظلم سانت پر سهڻ لاءِ تيار نه آهن."

ابو حمزي پنهنجي ڳالهه جاري رکندي، زور ڏيندي چيو "يهودين جو ظلم اسين ماٺ پر سهڻ وارا نه آهيون. اسين هنن جو مقابلو ڪندا رهندا آهيون. اسانکي اوچي تعليم سان گڏ فوجي سکيا به ڏني ويندي آهي. يهودي تشدد ڪري رهيا آهن. اسانکي خبر آهي. اسانکي خبر آهي ته تشدد، تشدد کي ئي جنم ڏيندو آهي ۽ تشدد جو خاتمو پڻ تشدد سان ئي آڻي سگهبو آهي. اسين ماٺ پر سهڻ وارا نه آهيون."

ابو حمزي جي اها گفتگو ٻڌي اديب کي گيتا پر آيل هڪ چوٽي ياد اچي وئي ته "ظلم سهڻ پاپ آهي."

هن جنگ هلندي، هتي جا ڪي شخص پنهنجي همدردي ۽ سهائتا جي آڇ ڪرڻ لاءِ، فلسطيني شاگردن وٽ ايندا رهندا هئا. ڪي اديب جي موجودگيءَ پر آيا:

هڪ سياسي ليڊر، اخبار پر اسرائيل خلاف ۽ فلسطينين جي حق پر پنهنجو ڇپيل بيان ڏيکاري هنن کي پنهنجي همدردي جتائڻ لڳو. فلسطيني شاگردن، هنجو اهو ڪارنامو رد ڪري ڇڏيو ۽ چيو "عرب ملڪن ئي اسانکي بيانن سان ڍءُ ڪرائي ڇڏيو آهي."

هڪڙي ڪارخانيدار سيٺ ڪٽڪ، چانور ۽ ڪاڌي پيتي جي ٻئي سامان جون پنج ٽرڪون فلسطينين لاءِ لبنان موڪلڻ جو ارادو ڏيکاريو. فلسطينيءَ انڪار ڪندي سيٺ کي جواب ڏنو "اسانکي ڪاڌي کائڻ جي فرصت ئي ڪانهي. اسين چوويهه ئي ڪلاڪ جنگ پر جنبيل رهون ٿا."

هڪڙو وڏيرو هڪ وڏي رقم جو چيڪ هنن کي ڏيڻ آيو. پر هنن اهو نه ورتو ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيو " سان کي خيرات جا سڪا نہ کپن، پر اسانکي گوليون گهرجن ۽ اهي آگريون کپن جي بندوقن جون گهوڙيون دٻائن ۽ اهي سر کپن جي ڪٽجڻ لاءِ تيار هجن."

هڪڙو شاعر آيو ۽ جهڪي جهڪي الائي ڪيترا لکنوي سلام ڪيائين، ۽ پوءِ هڪڙي اخبار ۾ فلسطينين جي ٻنيراتيءَ ۾ پنهنجو ڇپيل شعر ڏيکاريائين. هن اهو پڙهڻ يا ٻڌڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو، ۽ چيو "اسان تاريخ جي ورقن تي پنهنجي رت سان پنهنجا شعر لکي رهيا آهيون. توهان جهڙن آسودن ۽ معزز شهرين جي شعرن جي اسانکي ضرورت ڪانهي."

هڪڙي مولانا، ڊگهي اڇي ڏاڙهيءَ وارو، هڪ وڏي آمريڪن موٽر ۾ اچي پهتو ۽ پنهنجي عربيءَ جي ڄاڻ جو مظاهرو ڪندي، عربيءَ ۾ چيو "اسان پوري ملڪ جي مسجدن ۾، توهان فلسطيني ڀائرن جي فتح واسطي هر نماز پٺيان دعائون گهرڻ جو بندوبست ڪيو آهي." فلسطيني شاگرد اصلي متاثر ڪونہ ٿيا ۽ مولانا سان اڪين ۽ اکيون ملائي چيائون "جنگ لوهہ رڪ ۽ جرئت جو مامرو آهي. خالي هٿن جي دعائن سان ان کي منهن ڏئي نہ ٿو سگهجي. اهي هٿ دشمن خلاف کڄڻ کپن. هٿن کي دعائون پڙهڻ جو خالي ڪشتو بنائڻ بدران هٿ هٿيار پڪڙين ۽ بندوقن جون گهوڙيون دٻائن."

هڪڙي سياسي پارٽيءَ جو وفد آيو. ان جي اڳواڻ چيو "اسين پڪا ۽ امن پسند شهري آهيون، انڪري مظاهرا ڪري نہ ٿا سگهون، پر ڳوٺ ڳوٺ ۾، شهر شهر ۾ توهانجي حق ۾ ٺهراءَ پاس ڪرايا اٿئون." فلسطينين وراڻيو، "ڪڏيل قومن ۽ ڪڏيل عرب جماعتن جي ٺهرائن جو ٻہ پائيءَ جيترو اثر ڪونهي."

شاگردن جو ٽولو آيو. انهن ۾ اديب پڻ شامل هو. هنن جي هٿن ۾ ڪهاڙيون هيون. هنن چيو "اسين لبنان ۾ محاذ تي هلڻ ڪاڻ تيار آهيون. توهانجي پيڙا، اسانجي پيڙا آهي."

فلسطينين اٿي، هن ٽولي جي هڪ هڪ ڄڻي کي ڀاڪر پاتو. ●

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پروفيسر

اڳي غائب دماغ قسم جي پروفيسرن جا ٽوٽڪا ٻڌبا هئا. هي پروفيسر انهن مان نہ آهي. پر هن کي ليڪچر ڏيڻ جو خبط هوندو آهي، سو بہ ڪلاس کان ٻاهر. هو سماج ڄاڻ (Sociology) جو پروفيسر آهي، ۽ جڏهن بہ سماجي بي انصافيءَ جي ڪا ڳهٽنا ٻڌندو آهي تہ ليڪچر شروع ڪري ڏيندو آهي، هنجو ليڪچر سدائين اڻ ڪٽندڙ هوندو آهي، ايتري قدر جو ٻڌندڙ بور ٿي کسڪڻ لڳندا آهن. انڪري هڪڙي ڪهاڻيءَ ۾ هڪ واقعو ۽ هن جو هڪ ليڪچر مس ماپي سگهندا.

اهو واقعو ان ملڪ جو آهي، جتي اڇوت رهندا آهن. پر پهرين مان هن پروفيسر جو ان واقعي تي ليڪچر ٻڌائيندس ۽ پوءِ اهو واقعو، ڇوتہ انديشو آهي تہ دلچسپيءَ ڪري واقعو تہ پڙهيو ويندو، پر دلچسپيءَ جي اڻاٺ ڪري متان پنيان ڏنل ليڪچر اڌ ۾ نہ ڇڏيو وڃي.

هن ڀيري غير رواجي ڳالهہ اها آهي تہ جڏهن ساڳئي ملڪ مان، هن واقعي کان اڳ، پوليس جي ظلم جي، هڪ ٻئي واقعي جي خبر آئي هئي، جنهن ۾ هڪ ٿاڻي تي ٽتل سيخن وجهي، ڪيهن ماڻهن جون اکيون انڌيون ڪيون ويون هيون، تڏهن بہ پروفيسر لڳ ڀڳ ساڳيو ليڪچر ڏنو هو ۽ هن کي اهو بہ ياد نہ رهيو هو تہ اتفاق سان ان ڀيري پڻ ٻڌندڙ ساڳيا هئا........

پروفيسر چئي رهيو آهي: ”بنيادي ڳالهہ سمجهڻ جي هيءَ آهي تہ پوليس، طبقاتي سماج جي پيداوار آهي. ملڪيت رکڻ وارو طبقو وجود ۾ آيو تہ ان پر مار طبقي نہ رڳو پنهنجي مال ۽ جائداد جي حفاظت لاءِ پر پنهنجي جان جي بچاءُ واسطي بہ پوليس کي وجود ۾ آندو. ٻي بنيادي ڳالهہ سمجهڻ جي هيءَ آهي ـ گهٽ ۾ گهٽ ٽين دنيا جي ملڪن ۾ پوليس ڏوهہ گهٽائڻ ۽ ضابطي ۾ رکڻ بدران، ڏوهہ وڌائڻ ۽ ڏوهہ پيدا ڪرڻ جو باعث بنجي ٿي. پوليس ڏوهن کي هٿي ڏئي ٿي، ماڻهن ۾ ڦرلٽ پيدا ڪري ٿي، دهشت پکيڙي ٿي، تشدد ۽ بدامنيءَ کي ٽيڪ ڏئي ٿي، ڪوڙا فرياد داخل ڪري ٿي، جڙتو الزام لڳائي ٿي، ڪوڙا ڪيس ٺاهي ٿي، ڪوڙا شاهد ۽ ڪوڙيون شاهديون تيار ڪري ٿي، بيگناهن کان سچي ڪرائڻ جي بهاني هنن سان غير انساني سلوڪ ڪري ٿي ۽ هنن کي خوفناڪ عذاب ڏئي ٿي، ۽ اهو سڀ ڪجهہ پئسا حاصل ڪرڻ ۽ ’متان حڪم‘ ميڄڻ لاءِ. جوا جون پاتاريون، نشي جا اڏا ۽ ٻيا سماج دشمن ۽ قانون جي ڀڃڪڙي ڪندڙ مرڪز، پوليس جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سهائتا ۽ سرپرستيءَ ۾ هلن ٿا. وئشائن جي ڪاروبار ۽ عياشيءَ جي اڏن جي ڪمائيءَ جو وڏو حصو پوليس جي کيسن ۾ پهچي ٿو. سمگلنگ، چوربازاري ۽ ملاوت، ۽ پرڏيهي ناٽي جي مٿا سٿا تہ پوليس جا نقد فصل (Cash crops) آهن. شاهراهن تان لنگهندڙ هر ٽرڪ ۽ هر مسافر لاريءَ کي هر چونڪيءَ تي خرچي ڏيٺي پوي ٿي، پوءِ چاهي هنن جا ڪاغذ پٽ پورا هجن ۽ هنن کابہ قانون جي پيڪڙي نہ ڪئي هجي. پر اهو ائڊوانس آهي ڪڏهن بيقانوني يا حادثو ڪرڻ جي حالت ۾ حفاظت لاءِ. شهرن ۾ پيو تہ ٺهيو پر فوٽ پاٿي دڪاندارن، ريڙهي وارن گهوراڙن، ٽانگي وارن ۽ رڪشا وارن کي بہ منٿليون ڏيٺيون پون ٿيون. اهڙي ريت هر ٿاڻي کي ڏهاڙي اٺ لک جي لڳ ڀڳ آمدني ٿئي ٿي ۽ ان ۾ هيٺان کان مٿي تائين ڏاڍي اصول سان ونڊ ورڇ ٿئي ٿي......

پروفيسر رلٽو ملٽو ماٺهو آهي. ڪنٽين ۾، ڪامن روم ۾، ورانڊن ۾، راند جي ميدان تي، ساٿي ۽ سيپتاني ڳڌجائين ۾، هاسٽلن ۾، عملي جي ڪالونين ۾ ۽ لئبريءَ ۾ وڃي شاگردن، استادن، ڪلارڪن، پٽيوالن، چوڪيدارن ۽ بورچين سان ڪچهريون ڪندو آهي .... رات جي مانيءَ کانپوءِ ڪجهہ شاگرد، بورچي، پٽيوالا ۽ چوڪيدار، ڊرائنگ هال (ڪاڏي جي صفي) ۾ ويهي ڪچهري ڪري رهيا آهن. اخبارن ۾ هڪ پاڙيسري ملڪ ۾ پوليس جي ظلمن جون خبرون آيون هيون ۽ هي همراهہ ان تي ٽيڪا ٽپڻي ڪري رهيا آهن. هو هڪ وڏي ميز جي چوڌاري ڪرسين ۽ بينچن تي ويٺا آهن. ہہ ٽي ڄڻا بيٺا آهن. صفي ۾ ٽيوب لائيٽ جي ڪيراٺي روشني آهي ۽ اوبر بچيل پوڙ ۽ ڳين جي سرهاڻ. پروفيسر اچي نڪري ٿو. سڀ اٿي بيهن ٿا ۽ هن کي وهڻ واسطي هڪڙي ڪرسي ڏين ٿا. هو ڇهري مان ڇاليهن جو نہ ٿو لڳي. ڏاڍو صحتمند ۽ شاگردن جهڙو سمارٽ آهي. وهڻ سان چيائين تہ جيڪا ڳالهہ هلي پئي، سا جاري رکي وڃي. هن جي چوڻ جو اهو دستوري جملو آهي. موجود ماٺهو هن جي ان عادت کان واقف آهن. هو پنهنجي ڳالهہ پولهہ جاري رکن ٿا. ٿورو بحث مباحثو مانڻ ۾ پڌڻ کانپوءِ پروفيسر پاڻ ڳالهائڻ جو وارو ورتو هو.

هن جو ليڪچر اجا چالو آهي: "توهان گهٽو ڪري پهراڙيءَ جا آهيو. اتي پاڻ پوليس جا ٿهر ۽ ڪلوراسرس آهن. اتي ڦرلٽ ۾ پوليس سان گڏ وڏيرا ۽ ميمبر بہ شامل ٿين ٿا. هو پوليس جا دلال ۽ سهڪاري بنجن ٿا ۽ پوليس هنن سان سازشن ۾ شريڪ ٿي ڳوٺاڻن کي ظلم جي گهاڻي ۾ پيڙي ٿي ..... نرجوان ڏيڍ جي پيڍ کي ڪوڙي پوليس ڪيس ۾ ڦاسائي بند ڪيو وڃي ٿو. هن غريب کي پنهنجا بند خلاص ڪرائڻ جي هڪ ئي واهہ پڌائي وڃي ٿي. پوءِ هي بيوس ۽ مجبور پيڍ، پاڻ جيتري بيوس ۽ مجبور ڏيڍ کي سازشين جا پهلو گرم ڪندي، ڏسندو رهجي وڃي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو.... ڪنهن اچڻ واري وزير يا وڏي آفيسر جي موزون مهماني ڪرڻ جي بهاني سان پوليس ۽ ميمبر تہ مان پڪي، ڪڪڙ، ڇيلا، شراب ۽ ڪاڏي پيتي جو ٻيو سامان ڪٺو ڪن ٿا ۽ اوڳڙ وصول ڪن ٿا ۽ ملاقاتيءَ جي ونڊر واسطي سهٽيون ڇوڪريون گهرائن ٿا. ڪو اهڙو صاحب اچي يا نہ اچي پر پوليس ۽ ميمبر ان بهاني سان مٿيون ڪارروايون ڪندا رهندا آهن ۽ ڪنهن کي بہ انهن حڪمن جي ڀڃڪڙي ڪرڻ جي همت نہ ٿيندي آهي، ڇو تہ هن کي ڪوڙن ڪيسن ۾ ڦاسائي، هن کي صفا تباهہ ڪيو ويندو. دولتمند ۽ مڃي ماني وارن شخصن کي اهڙن ۽ ٻين بهانن سان پئسو پهچائڻو پوي ٿو، ور نہ ٻي صورت ۾ هن تي چوري، اغوا، زوري زنا، ناجائز هٿيار رکڻ، ويندي خون جا هتراڏو ڪيس ٿي سگهن ٿا. ماڻهوءَ جي نہ زال محفوظ آهي، نہ ملڪيت، نہ حياتي ۽ نہ عزت آبرو. پوليس جي خواهش خلاف ڪو سچي شاهدي بہ ڏئي نہ ٿو سگهي. سڀ ڪجهہ ڄاڻندي بہ ماڻهو ڪورٽ ۾ خدا جو قسم کڻي ڪوڙي شاهدي ڏيڻ تي مجبور ٿين ٿا. پئسي ۽ ميمبر جي پٺڀرائيءَ کانسواءِ ڪو فرياد بہ داخل نہ ٿو ڪيو وڃي. ماڻهن ۾ حد کان وڌيڪ پوليس جي هيبت ۽ هراس ويهي ويو آهي ..... پوليس عوام جي بچاءَ ۽ نگهبانيءَ جو اهڃاڻ آهي. هجڻ تہ ائين کپي تہ پوليس وارو پرسان ڏسي، ماڻهوءَ کي محفوظ هجڻ جو احساس ٿيڻ کپي. پر عملي طرح ائين آهي جو هن ورديءَ واري کي پاڻ ڏي ايندو ڏسي يا پنهنجي در جو ڪڙو کڙڪائيندي ٻڌي، ماڻهوءَ جو اڌ ساهہ نڪري ٿو وڃي ۽ دل ئي دل ۾ خدا کان پناهہ گهرڻ ٿو لڳي، پوءِ هنجو ضمير صاف ئي ڇونہ هجي ۽ هن ڪو ڏوهہ ئي نہ ڪيو هجي. يورپ ۾ ائين نہ آهي. لنڊن ۾ ٻهرين ٻهرين مان پوليس واري جي پاڇي کان بہ گهبرائيندو هوس. پر اتي رهڻ سان پتو پيو تہ هو واقعي ئي عوام جا همدرد، سهڪاري ۽ مددگار آهن. هنن جي مزاج ۾ تيزي، لڙاٽپ ۽ سختي نہ آهي. رستي يا بزار ۾ توهانجي مسئلي ۾ مرڪندڙ مک سان مدد ڪندا، صفا خادم بنجي. مثال طور توهانکي ڪا ائڊريس پڇڻي آهي تہ هو توهانکي تفصيل سان ٻڌائيندا ۽ ڪن حالتن ۾ تہ پرڏيهي سان گڏجي پنڌ گڏ هلي، گهربل جاءِ ڏيکاريندا. عورت هوندي تہ هنجي سامان جي ٿوڪري يا ننڍڙو ٻار بہ کڻائي هلندس. خير اها تہ هتي ولايت جي ڳالهہ. پر هتي اهو بہ وسارڻ نہ کپي تہ جي پوليس جي خلاف مٿي شڪايت ڪندا تہ توهانکي پنهنجي وڌيڪ تباهيءَ لاءِ تيار ٿيڻو پوندو. مان سوچيندو آهيان تہ عوام ۾ وڏي سگهہ آهي، پوءِ سڀ ڪجهہ صبر ۾ سهڻ يا انصاف ٿيڻ جي اميد ۾ وهڻ بدران، هو گڏجي اهڙن ظلمن ۽ زيادتين جو مقابلو ڇو نہ ٿا ڪن؟ اصل علاج تہ اهو آهي تہ ذاتي ملڪيت وارو طبقاتي سماج مٽايو وڃي، پر تيستائين؟ بهر حال هيءَ گهڻنا، جنهن تي توهان ڳالهايو پئي، سا ظلمن جي تاريخ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهي .....“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيءَ اڇوت ماستياڻي هئي پرڳڻي ۾ پنهنجي جاتيءَ جي پهرين ڇوڪري هئي، جنهن مئٽرڪ پاس ڪئي هئي. هوءَ تازو ئي هن ننڍڙي شهر ۾ ماسترياڻي مقرر ٿي آئي هئي. هوءَ اسڪول جي اڱڻ اندر هڪ پٽيواليءَ سان گڏ رهندي هئي. هوءَ نوجوان هئي ۽ سندر هئي. هڪ رات ورديءَ ۾ چار پوليس وارا ٽئڪسيءَ ۾ آيا ۽ اچي ان ڪوارٽر جو در کڙڪايائون، جنهن ۾ ماسترياڻي رهندي هئي. جيئن ئي پٽيواليءَ طاق کوليو، هي اندر گهڙي پيا ۽ ننڍا ڪڙي نوجوان ماسترياڻيءَ کي ڪنييءَ کنيائون ۽ اچي ٽئڪسيءَ ۾ وڌائون. پوليس وارن جي حڪم تي ٽئڪسي هلڻ لڳي. هوءَ ڦٿڪڻ ۽ رڙيون ڪرڻ لڳي. پوليس وارا هن تي کلڻ ۽ گاريون ڏيڻ لڳا. هنن هن کي سوگهو پڪڙي رکيو. هن جي چيخن کي بند ڪرائڻ لاءِ هنن هنجي وات تي هٿ رکڻ به ضروري نه سمجهيو. البت هن کي ٻه چار ٺڦوهاڻي ڪڍيائون. پوءِ هوءَ هٿ ٻڌي، هنن جي پيرن تي ڪري ۽ هنجون هاريندي وينتيون ڪرڻ لڳي: "ڀڳوان جي واسطي، پريوءَ جي نالي، مونکي ڇڏيو، منهنجي آبرو نه لٽيو.... رام جي واسطي مان توهان کي مائرن، ڀينرن، ڌيئرن جو واسطو ٿي وجهان...." پر پوليس وارن جا ٽهڪ وڌ بلند ٿي ويا. ڊرائيور کي کهل اچي رهي هئي ۽ هن جو اندر اپامڻ لڳو هو ۽ پنهنجي بيوسي ڏسي فقط ايترو خيال آيس ته پوري رفتار سان گاڏي ڪنهن وڻ يا پٽ سان ٽڪرايان ۽ پلي هن ظلم سان گڏ مان به ختم ٿي وڃان. پر هو فقط ايترو چئي سگهيو: "جمعدار صاحب، هن تي ديا ڪريو!" ان تي اهڙي چڙٻ مليس جو وري ڪجهه چوڻ جي جرئت نه ٿيس.

اهڙي جڳهه تي پهتا، جتي صوبيدار سندن انتظار ڪري رهيو هو. ماسترياڻيءَ کي گهلي لاٿائون ۽ ڊرائيور کي ترسڻ جو حڪم ڪيائون. هڪڙي ڪوٺيءَ ۾ هن کي صوبيدار سان ڇڏيائون ۽ پاڻ چارئي پوليس وارا ٻئي ڪمري ۾ ويهي شراب پيئندا رهيا. پهرين ڪوٺيءَ مان ماسترياڻيءَ جي منٿن ميڙن، ٻاڏائڻ، ڦٿڪڻ، پلنگ ۽ ڪرسين جي گسڪڻ، گلاس ۽ بوتلن جي ڪرڻ ۽ ڀڄڻ جا آواز اچي رهيا هئا، جڻ ڪا وڏي ڇڪتاڻ جاري هئي. رات جي هن وڳڙي ۾ هڪ ٻن واٽهڙن به لنگهندي اهي ڪيهون ٻڌيون ۽ بيٺل ڊرائيور کان پڇيائون ته ڪهڙي ماجرا آهي؟ پوليس جو نالو ٻڌڻ تي ڪن ٻوسائيو، هو تڪڙا تڪڙا پنهنجي واٽ وٺي ويا. صوبيدار ڪامياب نه ٿي رهيو هو. دروازو کليو ۽ صوبيدار ظاهر ٿيو: صفا اگهاڙو، نشي ۾ ٻڏل، ڪاڙهيون اکيون ۽ وحشي چهرو. هن ٻن پوليس وارن کي اندر سڏيو. هنن جي مدد سان، ماسترياڻيءَ کي زوري ڪندو رهيو.

ٻن ڪلاڪن کانپوءِ پوليس وارن کي چيائين: "وٺي وڃو هن ڪتيءَ کي ۽ وڃي قتل ڪوهه ۾ ڦٽي ڪيوس!"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چارئي پوليس وارا، ماستريائيءَ کي گهليندا، وري اچي ساڳئي ٽئڪسيءَ ۾ ويٺا. ماستريائي جا ڪپڙا چيهون چيهون ٿيل هئا. هنجي ڪنڌي ۽ ڪنواري بدن تي چڪن ۽ رهندن جا نشان هئا، ۽ هيٺيون لباس رت سان داغيل. هوءَ اڌ بيهوشيءَ ۾ وڦلي رهي هئي: "اي ڀڳوان .... اي پرماتما ... منهنجي عزت .... منهنجي آبرو ......"

ڊرائيور کي ان مندر ڏانهن هلڻ لاءِ چيو ويو جو شهر کان ٻاهرپرو هو. اتي پوليس جا ٻه پيالي ياتي ۽ پنچائت جو ميمبر سٽاءُ موجب اول ئي موجود هئا. ڊرائيور کي دڙڪا ۽ چتاءُ ڏئي ڇڏيو ويو. ڇهه ئي ڄڻا ڇوڪريءَ کي ڇڪيندا، مندر ۾ پهتا. هو پنهنجي شغل ۾ شروع ٿي ويا: شراب، ڪباب ۽ ڇوڪريءَ تي واري وٽيءَ سان حملو. ڇوڪري ڪنجهندي ۽ ڪيهون ڪندي رهي. پاڻي تي گهريائين ته هنجي وات ۾ شراب ٿي وڌو ويو. مندر جي پنڊت، پوليس ۽ اهو شغل ڏسي درياءَ پوتر مندر ۾ آئي، مندر کي اپوتر ڪيو28 "رامدررام، رام...... هڪ شو ويو، ڪلجگ آهي ڪلجگ، ..... رام، رام، راما" چوندي هو مندر مان نڪري رات جي اونداهين ۾ گم ٿي ويو. اوسي پاسي هارين جا گهر هئا. گوڙ شور تي، انهن مان ڪجهه ماڻهو نڪتا ۽ اچي هي ڏيک ڏٺائون ۽ ڪجهه وقت ڏسندا رهيا، پر پوليس جا ماڻهو ڏسي پوئتي هٽي ويا ۽ ان ڊپ کان وڃي گهرن پيڙا ٿيا ته متان پوليس وارن جي نظرن ۾ نه اچي وڃون. هڪ ٻن ڄڻن کي خيال آيو ۽ ٻين سان صلاح ڪيائون ته اسانکي گڏجي هن مظلوم ڇوڪريءَ جي سهائتا ڪرڻ گهرجي، پر ڪير به هنن جو ساٿ ڏيڻ لاءِ تيار نه ٿيو. گهرن ۾ به ڇوڪريءَ جون ڪيهون هنن جي ڪنن ۾ وڄنديون رهيون، بي آرام ڪنديون رهيون. پوءِ ڪيهون بند ٿي ويون، باقي شرابي ٽهڪن جا پڙلاءَ وڃي رهيا.

صبح ٿيندي ٿيندي ماستريائيءَ جي ڪل ٽٽي چڪي هئي. هنجو دماغي توازن بگڙي ويو هو. هوءَ رڳو اکيون ڦوٽاري، پانهون ڊگهيون ڪري، هٿن جا چنبا ڦهلائي، چرين وانگر چيخون ڪري رهي هئي. رات وارين ڪارواين اول ئي هنجي شڪل صورت ۽ ڪپڙا لٽا، ديوانن جهڙا ڪري ڇڏيا هئا.

پئي شهر ۾، جو تعلقي جو هيڊڪوارٽر هو، ان جي سرڪاري اسپتال ۾ ٻه پوليس وارا اهو چئي ماستريائيءَ کي ڇڏي ويا ته هيءَ ڪا رولو ديواني آهي ۽ رستن تي ڌڪا کائي رهي هئي.

اها هئي انهن اخباري اطلاعن جي داستاني تصوير، جنهن تي حاضرين، پروفيسر جي اچڻ کان اڳ، خيالن جي ڏي وٺ ڪري رهيا هئا.

پروفيسر کي محسوس ٿي رهيو آهي ته اڄ پڌندڙ هن جي ليڪچر مان بيزار نه ٿي رهيا آهن ۽ ڪنهن به ٻسڪڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي، جيتوڻيڪ ان قسم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جون ... اڳ ۾ هنن ساڳين ماڻهن سامهون ڪري چڪو آهي.

... منهنجي نيت اخبار جي هڪ ٻي خبر جي چنڊ ڇاڻ ڪرڻ جي هئي، پر اوهان جنهن گهٽنا تي بحث ڇڙي ڪيو، مون به ان ۾ حصو ورتو." پروفيسر چيو ٿو.

"اها ٻي خبر ڪهڙي آهي،سائين؟" هڪ ٻئي جڻا هڪ ئي وقت پڇن ٿا.

"هڪڙي ٿاڻي تي هڪ بيڱوهي ڇوڪري تي ڪوڙو الزام مڙهي، هن کي لاڪپ ۾ بند ڪيو ويو ۽ هن کي مارياڻون ۽ ايذاءُ پڻي ڏناڻون ته هن جي ڪيهن تي سوين ماڻهو ڪٺا ٿي ويا ۽ جوش ۾ اچي، ٿاڻي جي ڀيڄ ڊاهه ڪري، ڇوڪري کي ڇڏاراياڻون ۽ پوليس وارن کي به اڌ مئو ڪري وڌائون!" پروفيسر ٻڌائي ٿو.

"سائين ان گهٽنا تي روشني ضرور وجهو!" ڪوڙ آواز چون ٿا.

پروفيسر کي اچرج لڳي ٿو: هي ڪهڙو موضوع آهي جو ماڻهو منهنجي ليڪچر مان ڪونه ڪسڪيا آهن ۽ اجا به وڌيڪ ٻڌڻ چاهين ٿا! •

(١ڊسمبر ١٩٨٣)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وري نہ ايندو وڻجارو

حاجي قطب احمد رنگ والا سان منهنجي ڏيٺ ويٺ ۽ واقفيت جون سرحدون منهنجي دڪان جون ديوارون هيون. ها، ڪڏهن ڪڏهن ڪتابن جي دڪانن تي اتفاقي ملڻ ٿيندو هو، يا "لطيف ڏينهن" ۽ اهڙن ٻين تهذيبي ميڙن ۾، يا ڪنهن شاديءَ جي موقعي تہ. اهڙن هنڌن تي جي ڳالهہ وڌ جو وجهہ ملندو هو تہ ڪچهري بہ ڪري وٺندا هئاسين. اسانجي واقفيت ڪي پندرهن سورهن سال ٿي ويا هئا، پر ڪڏهن بہ هڪ ٻئي ڪي شادي غميءَ جي ڪوٺ ڪانہ ڏنيسين. نہ ڪڏهن گڏ گهمڻ نڪتاسين ۽ نہ ڪڏهن سئنيما يا هوٽل ۾ گڏ وڃي ويٺاسين. مان منهنجي دڪان ۾ ويندو هئس، تہ زوريءَ بہ ڪجھ وقت وهاري ڇڏيندو هو، ۽ چانهہ پاڻي ۽ ميوي منائيءَ سان ڊڪ ڪرائڻ ڪانسواءِ اٿڻ نہ ڏيندو هو. مان ڪيترائي ڀيرا هن ڪي منهنجي گهر يا اسپتال اچڻ جي صلاح ڪئي، پر هو ڪڏهن بہ نہ آيو.

هن واقفيت جي شروعات ان وقت ٿي جڏهن مان پنهنجي گهر جي ججهہ جوڙائي رهيو هوس. هن جو هارڊ ويئر Hard ware جو دڪان هو. هن وٽ ڪوڪا ڪڙا، ڪنڊا، پينٽ، رنگ ۽ ٻيو ججهين ۾ ڪتب ايندڙ سامان هو. انڪري مونکي ڇهہ مهيناڪن، ٻئي ٽئين ڏينهن هن وٽ وڃڻو پوندو هو. مون ٻڌو ڳاڇا مان اهو بہ ڏٺو تہ هو ٻين دڪاندارن جي ڀيٽ ۾ شين جي قيمت مناسب ۽ ڪجهہ نہ ڪجهہ گهٽ وٺي ٿو. پوءِ سمورا ٿيڙ هن ڪان ڳنهڻ لڳس. هنجي ڳالهائڻ ۾ سادگي، فضيلت ۽ ڪشش هوندي هئي. هنجو لهجو واپارين جهڙو گهٽ ۽ پڙهيلان ڳڙهيلن جهڙو وڌيڪ هوندو هو. هو گهٽ ڪري انگريزي لباس پهريندو هو ۽ ڏاڙهي نہ رکائيندو هو.

هنجي هٽ اندر واپاري وکر ڪانسواءِ، پٽين تي ڪن شين جا اشتهار ۽ ڪئلينڊر ٽنگيل هئا ۽ آيت واري هڪڙي تختي. پر ٽي وٿون وڌيڪ پٽريون هيون. سنڌن جاتيءَ جي پير جي وڏي ۽ رنگين تصوير، ان جي هيٺان خود حاجيءَ جي مورت، جا اچي ۽ ڪاري هئي ۽ ماپ ۾ مٿين تصوير جي اڌ جيتري، ۽ پاسي ۾ هنجو گهر هٽ جي پنيان ۽ لاڳيتو هو ۽ وچ واري دروازي تي پردو چڙهيل هوندو هو. ڪڏهن ڪڏهن اتان ٻارڙن جي رڻ جو آواز ٻڌبو هو. هن ڪي ننڍيا ٻار بہ هئا، پر هنجا ٻہ وڏا پٽ هن سان گڏ هن دڪان ۾ ڪم ڪندا هئا.

مان جڏهن دڪان ۾ ويندو هوس تہ حاجي، ڪو ڪتاب يا رسالو پڙهندي نظر ايندو هو، يا اهو ڪتاب ميز تي رکيل هوندو هو. هڪ ڀيري منهنجو لکيل ڪهاڻين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ڪتاب، هنجي هٿ ۾ ڏٺم. پر مونکي محسوس ٿيو ته هن کي منهنجي ۽ ان ڪتاب جي وچ ۾ ناتي جي ڄاڻ ڪانهي.

هڪ ڏينهن هنجي هٿ ۾ گهڙيس ته هڪدم پڇيائين "ڊاڪٽر سائين، توهين ڪهاڻيڪار نجم عباسي ته نه آهيو؟"

مون هاڪار ڪئي.

هو اٿيو ۽ اچي مونکي خوشيءَ مان ڀاڪر پاتائين.

"مونکي تازوئي اهو شڪ پيو هو. پر پڪ ڪرڻ واسطي توهان سان ڳالهائڻ جو اوسيڙو پئي ڪيم. توهان لکل لعل نڪتا. ڪڏهن اهڙي ڳالهه ئي ڪانه ڪديو. توهان به سوچيو هوندو ته هڪ بداذوق واپاريءَ کي ادب جي ڪهڙي ساڃهه!" هن چيو.

"نه، اهڙي ڳالهه ناهي. توهان کي جهڙي قسم جا ڪتاب پڙهندي ڏسندو آهيان، اهي توهان جي ادبي ذوق جي بلنديءَ جي ڪافي ثابتي هوندا آهن." مون وراڻيو.

"توهان کي خبر هوندي ته مان توهان جي مداحن مان آهيان ۽ توهانجا هڙئي ڪتاب پڙهندو رهندو آهيان" هن چيو.

جاءِ جي اڏاوت پوري ٿيڻ ڪانهيءَ به. جڏهن به مونکي ڪڙي ڪنڊي يا ٻي ڪنهن به اهڙي وٿ جي حاجي پوندي هئي، جا هن جي دڪان تان ملي سگهي ٿي ته مان هنجي دڪان ڏانهن منهن ڪندو هوس. ان بهاني ڇهين ٻارهين مهيني هن سان ڳالهائي ۽ خيالن جي ڏي وٺ پئي ٿيندي هئي.

هو مون سان هاڻي کلي دل ۽ کلئي ذهن سان ڳالهائڻ لڳو هو. هو چوندو هو: "جنهن جاتيءَ ۾ مان رهان ٿو، ان سان اٺٿو وهٺو پوي ٿو. ان سان رسمن ۾ ساٿ ڏيڻو پوي ٿو. خاص ڪري ان حالت ۾ ماڻهو اڪيلو رهجي ويندو. مان مذهبي رسمون به سماجي ڪارج ۽ پنهنجي تهذيب جو حصو سمجهي، ادا ڪندو آهيان."

هڪ ڏينهن دڪان ۾ ويس ته هو ڪونه هو. هنجي پٽن ٻڌايو ته هو نماز پڙهڻ ويو آهي. ٿوري دير ۾ هو اچي ويو. ڇوڪرا ڏنڊي کي منهن ڏئي رهيا هئا ۽ اسين ٻئي ڪچهري ڪرڻ لڳاسين. ڳالهين ڪندي هن چيو "مان نماز کي سماجي ڪارج ۽ پنهنجي تهذيب جو حصو سمجهي پڙهندو آهيان. جڏهن مان گهر ۾ هوندو آهيان يا اڪيلو هوندو آهيان، ته نماز ڪونه پڙهندو آهيان. جڏهن به ٽي ڄڻا نماز پڙهڻ وارا هوندا آهن ۽ به نماز پڙهڻ لاءِ تيار ٿيندا آهن ته مان به انهن سان گڏ بيهي ويندو آهيان. جمعي جي نماز ۽ عيد جي نماز سيني سان گڏجي ضرور پڙهندو آهيان. ٻيا روزو رکندا آهن ته مان به روزو رکندو آهيان. پر جي ڪنهن روزي دوران سهڻ کان ٻاهر بک يا اڃ لڳندي اٿم ته لوڪ کان لڪي ڪجهه کائي پي وٺندو آهيان. اٿين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندي مونکي گناهه جي ڇهنڊڙي ڪانه پوندي آهي. اسان شيعا آهيون. محرم ۾ جڏهن اسانجي جاتيءَ جو ننيو وڏو ڪارا ڪپڙا پائيندو آهي ته مان پڻ ڪارا ڪپڙا ڍڪيندو آهيان. مجلسن ۾ به ٻين وانگر حاضر رهندو آهيان ۽ پڙ نڪرندو آهي ته ان ۾ شريڪ ٿيندو آهيان."

هڪ لڳا ٻڌايائين ته هو حج تي وڃي رهيو آهي:

"اسانجي جاتيءَ ۾ منهنجي حيثيت وارا دولتمند، حج تي ضرور ويندا آهن. مون حج ڪرڻ ۾ دير ڪئي آهي. جاتيءَ وارن ان باري ۾ مونکي اشارا ڏيڻ، سنئون سڌو چوڻ ۽ ٽوڪون هڻڻ شروع ڪيو آهي. سو هن سال وڃان پيو."

موٽي آيو ته چيائين "مان ڏاڍو بيزار ٿيس. ڏاڍي رش هئي ۽ عرب اسانکي جانورن کان به گهٽ ٿا سمجهن. هنن جي اسان سان روش ڏاڍي کهري ۽ اڍنگي آهي. هڪ ته اتي اسلام جوبنياد هجڻ جي ڦونڊ، ٻيو وري اسان هوندا آهيون سندن ڏرتيءَ تي، سو اصلي ڪتن سان گڏ ٿا ڪارائين. هڪڙي ڳالهه خاص طرح منهنجي ذهن ۾ ويٺي: هو نماز جا ڏاڍا پابند آهن. ٻانگ ٻڌائون ته هزار ڪم ڇڏي، نماز ۾ جٽي ويندا. مونکي اهو احساس به ٿيو ته هنن جي نماز، عبادت کان وڌيڪ هنن جي تهذيب جو حصو بنجي وئي آهي."

هو ٽئين چوٿين سال يورپ يا آمريڪا جي سير تي ويندو هو ۽ نئين صحت، چهري جي نئين چمڪ، نئين چاڻ ۽ ڪتابن جا انبار آڻيندو هو.

هڪ ڏينهن ٻارن جي تعليم جي ڳالهه نڪتي ته چيائين "اسان جي جاتي، ڪاروباري جاتي آهي. پيڙهين کان وڻي اٿين رهيا آهيون. ٻارن جي پالنا اهڙي وايو منڊل ۾ ٿئي ٿي جو ننڍي هوندي کان ئي هنن جي رڳ رڳ ۾ ڪاروبار سمائجي وڃي ٿو ۽ اڳتي هلي هو ان ۾ ڪامياب به ٿين ٿا. انڪري مائٽ به جلد ئي هنن کي پنهنجن ڌنڌن ۾ لڳايو ڇڏين. اسان وٽ ڪي ڳاڻ ڳڻيا اهڙا ڇوڪرا هوندا آهن، جي وڏيون ڊگريون پاس ڪندا آهن. البت مون پنهنجي ٻارن کي اعليٰ تعليم ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هي ٻئي وڏا ڇوڪرا ته مئٽرڪ کان مٿي هلي ڪونه سگهيا. باقي ننڍيا ڏسون ته ڪهڙو ٿا ٻولو ٻارين."

حاجي قطب احمد کي جيون سان پيار هو. هو جيون مان پوري رس حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هو. هو ڪائڻ پئڻ ۽ ڪپڙي لٽي جو ڏاڍو شوقين هو ۽ سدائين ٽپ ٽاپ رهندو هو. پٽن کي به ساڳي ريت سهڻن ويسن ۾ ۽ سمارٽ رهڻ جي عادت وڌي هئائين. موٽر جي کا خاص ضرورت ڪانه هئس. پر ٻارن ٻچن کي گهمائڻ لاءِ اها به رکي هئائين. موٽر ۾ اوڙي پاڙي جي مسڪين مريضن کي اسپتال تائين پهچائڻ ۾ وڏي خوشي محسوس ڪندو هو. هو چوندو هو ته زندگيءَ سان پيار ان ۾ آهي ته پاڻ زنده رهجي ۽ ٻين کي به زنده رهڻ ڏجي. نه رڳو زنده رهجي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر پاڻ به خوشحال زندگي گذارجي، ۽ ٻين کي به خوشحال زندگي گذارڻ ۾ سهائتا ڪجي. خوشحالي گڏيل ۽ سماجي ٿيندي آهي، زندگي پڻ گڏيل ۽ سماجي ٿيندي آهي. اڪيلي انسان جي خوشي، انسانن جي گڏيل خوشيءَ جو مقابلو ڪري نه ٿي سگهي.

هڪڙي ڀيري هن چيو "مان ڀيٽي بورجوا آهيان، هن وقت منهنجي ايتري پهچ آهي، جو وڏو نه، ته به ننڍڙو ڪارخانيدار يا بورجوا بڻجي سگهان ٿو، پر منهنجو ذهن اهو قبول نه ٿو ڪري ته پورهيتن جي پرماريت ڪريان ۽ انهن جو ڪٽيو ڪاوان."

هن جا پٽ مونکي "چاچا" چوڻ لڳا هئا. جڏهن حاجي هٽ تي نه هوندو هو ته هو ويهي مون سان ڳالهيون ٻولهيون ڪندا هئا. اڪثر هو پيءُ جون دانهون ڏيندا هئا ۽ شڪايتون ڪندا هئا.

هڪ ڀيري چيائون ته بابو غير ضروري سخاوت ڪري ٿو ۽ وڏا وڏا چندا ۽ امدادون ڏئي ٿو، ۽ اهڙي طرح پئسو زيان ڪري ٿو.

اهو ڪاٿو مون به ڪيو هو ۽ ڪجهه ڏٺو هو ۽ ڪجهه ٻڌو هو ته هو قومي تحريڪن لاءِ، ٻوليءَ جي هلچل لاءِ، تهذيبي سرگرمين لاءِ، اسپتالن لاءِ اسڪولن لاءِ دل کولي رقمون ڏيندو رهندو آهي. ان حقيقت جي پٺڀرائي، منهنجي ڪن چاڻو سياسي ۽ سماجي ڪارڪنن به ڪئي هئي ته حاجي سون نه پر هزارن ۾ رپين جي سهائتا ڪري ٿو ۽ ڪندو رهي ٿو.

پٽن ته هڪ لڳا اها به شڪايت ڪئي ته بابو وقت جو رخ به نه ٿو ڏسي. هن جو چوڻ هو ته ڪڏهن ڪنهن شيءِ جي مارڪيٽ ۾ اٿاٽ ٿي ويندي آهي. اهڙي وقت اها شيءِ لڪائي سگهجي ٿي ۽ ان جي قيمت پنجوڻي ڇهوڻي ملي سگهي ٿي. پر بابو اها شيءِ لڪائڻ به نه ڏئي ۽ وڪڻي به رواجي قيمت ۾.

حاجيءَ جي هڪڙي پڻي عادت هئي. هن کي احساس هو ته هن جو فئملي ڊاڪٽر پيو آهي ۽ هو هن جوڻي علاج ڪرائيندو آهي، تنهنڪري پنهنجي ڪنهن به بيماريءَ جي باري ۾ مون کان آڏي پڇا ۽ اجايا سجايا سوال ڪري بور نه ڪندو آهي. هڪڙ گهمري، دڪان ۾ ملياسين ته مونکي هو ڪمزور نظر آيو. منهنجي پڇڻ تي ٻڌايائين ته به مهينا اڳ دل جي بيماريءَ جو دورو پيو هو ۽ مهينو ڪن اسپتال ۾ داخل ٿي رهڻو پيو. هن پنهنجي بيماريءَ جو حال حوال ائين ڏنو، جيئن غير ڊاڪٽر دوست کي ڏجي.

هڪڙي ڀيري، ڪو ڪپڙ خريد ڪرڻ لاءِ مونکي حاجيءَ جي هٽ تي وڃڻ جي حاجت پئي. ڇهه اٺ مهينا ٿي ويا هئا ته نه هنجي دڪان تي ويو هوس ۽ نه ڪنهن پئي هنڌ هن سان مڪا ميلو ٿيو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دڪان ۾ حاجي صاحب موجود ڪونہ هو. هنجا ٻئي پٽ، گراهڪن سان رڌل هئا. واندا ٿيا تہ پڇيو مان:

"حاجي سائين ڪونہ ٿو ڏسجي؟"

هن جون اکيون مون ۾ کپي ويون. انهن ۾ اچرج هو، ميار هئي يا سوال، سو مان سمجهي نہ سگهيس. وڏي پٽ جواب ڏيڻ ۾ وڌيڪ دير نہ ڪئي.

"چاچا، بابو تہ ٽي مهينا ٿيا گذاري ويو!"

"هان!" منهنجي وات مان نڪتو. مونکي ڌڪڪو پهتو.

"توهان ڏاڍي ڏک جي ڳالهہ ٻڌائي، مونکي بيحد افسوس ٿيو."

اها مون رسمي ڳالهہ نہ چئي هئي. مونکي سچ پچ افسوس ٿيو هو. هن سان منهنجو چڱو رستو رهيو هو، هو سٺي ذهن ۽ روشن خيالن وارو ماڻهو هو. پر منهنجو اهو ٻول ٻڌي وڏي پٽ چيو "چاچا، توهانکي افسوس ٿيو!"

هن اهڙي عجيب نموني، ائين چيو جو مان هيسجي ويس. خيال آيو تہ شايد مون هن جي ڳالهہ نہ سمجهي آهي، هنن شايد پيءُ جي موت جي خبر نہ ٻڌائي آهي، ٻيو ڪجهہ چيو آهي. يا ٿي سگهي ٿو تہ هنن جي جاتيءَ ۾ پيءُ جي لاڏاڻي تي ائين پرچاڻو ڪرڻ جو رواج نہ هجي ۽ مون غلط طريقو اختيار ڪيو آهي. يا ائين بہ ٿي سگهي ٿو تہ پيءُ جي ڪري هنن تي جيڪي پابنديون هيون. انهن مان آجا ٿيا آهن ۽ هنن لاءِ افسوس جو سوال ئي ڪونهي. يا هنجو موت ڪنهن خطرناڪ ڏوهہ يا گندي گناهہ سان ڳنڍيل هجي. بهرحال هو ۴۵ ورهين جو هو ۽ هنجي جيون، هنجي موت کان، هر لحاظ کان ڪارائتي هئي. هو جيون سان پيار ڪندڙ ۽ ترقي پسند انسان هو. هنجي ڳالهين ۾ پنهنجي ڌرتيءَ جي سرهاڻ هوندي هئي، پنهنجي ڌرتيءَ جا رنگ هوندا هئا، پنهنجي ڌرتيءَ جي روشني هوندي هئي.

هو منهنجي مونجهاري کي تاڙي ويا.

"چاچا، ڇا توهان کي اڳ ۾ بابي جي موت جي خبر ڪانہ پئي آهي؟" وڏي ڇوڪري پڇيو.

"نہ" ! مون وراڻيو.

"تہ پوءِ توهانکي هنجي موت جي تفصيل جي ڄاڻ بہ ڪانہ هوندي. جي ڄاڻ هجيو ها تہ افسوس نہ ڪيو ها. اهڙو موت تہ خدا هر ڪنهن کي نصيب ڪري."

مان منجهيل نگاهن سان هن ڏي نهاريندو رهيس.

هو چوندو هليو: "هنجو موت ڏهين محرم تي ٿيو. اهو جمعي جو ڏينهن هو ۽ هن مسجد ۾ جمعي جي نماز پڙهندي دم ڏنو. اهڙو برڪت ڀريو موت ڀاڳ وارن کي ئي تہ نصيب ٿيندو آهي."

مان حيرت مان هن کي ڏسندو رهيس. (۲۳ نومبر ۱۹۸۳)●

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ ۾ طوفان

سليم ڏاڍي بيقراريءَ مان، دريءَ مان ٻاهر نهاري رهيو هو. هر لنگهندڙ ڇوڪريءَ کي چتائي ٿي ڏٺائين ۽ هر رڪشا جي آواز تي اميد ٿي جاڳيس. هن ۽ انيلا هِن هوٽل ۾ ملڻ جو سٿاءُ سٽيو هو.

سليم جي هيءَ سنگتياڻي، آفيس ۾ ٽيليفون آپريٽر هئي. جتي هو آفيسر هو. اڄ سليم جو گهر صفا خالي هو. هن جا هڙئي مائٽ، ڪجهه ڏينهن لاءِ، هن شهر کان ٻاهر ويل هئا. انيلا انجام ڪيو هوس ته اچوڪي، يعني آچر رات، آچر جو سڄو ڏينهن ۽ سومر رات، ساڻس گڏ، سندس بنگلي ۾ هلي گذاريندي. سٿاءُ موجب، رات جو اٺين بجي هو هن هوٽل ۾ گڏجڻا هئا، ۽ اتان سليم جي گهر وڃڻو هون.

سليم ته اٺين کان اڳ پهچي ويو هو، پر هينئر ساڍا اٺ ٿيا هئا. انيلا اڃا ظاهر ڪونه ٿي هئي. سليم ان ڪري به بي آرام ٿي رهيو هو، جو آسمان وسڻ جا ويس ڪيو بيٺو هو، ۽ ور وڪڙ وچون ٽڪڙو ٽڪڙو چمڪاٽ ڪري رهيون هيون. هن چاهيو ٿي ته مينهن شروع ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي هو گهر پهچي وڃن. مينهن پوڻ جي حالت ۾، رستي تي ڦاسي پوڻ جو انديشو هو. هيءَ هوٽل تلڪ چاڙهيءَ تي هئي ۽ هن جو بنگلو هتان ٽي ميل پري لطيف آباد ۾ هو. جڏهن زوردار برسات پوندي هئي، تڏهن تلڪ چاڙهيءَ تان، آبشار جي رفتار واري تيزيءَ سان پاڻي هيٺ وهڻ لڳندو هو، ۽ ان کان هيٺيون رستو پاڻيءَ سان ترت ئي تار ٿي ويندو هو، ۽ نئن وارو ڏيک ڏيندو هو. سليم کي خبر هئي ته اهڙي وهڪري ۾ لاهيءَ تان موٽر هلائڻ مشڪل هو. هيٺ اسٽيشن روڊ تي ۽ گاڏي کاتي ۾ مينهن جو پاڻي گڏ ٿيڻ وقت، ٽي فوٽ کن ٿي ويندو هو ۽ اهڙي حالت ۾ پاڻي موٽر جي انجڻ ۾ پهچڻ ڪري گاڏي بند ٿي ويندي ۽ بيهي رهندي.

کنوڻ جي چمڪاٽ ۾ تيزي ايندي ٿي وئي. گجگوڙ به ٿيڻ لڳي ۽ هوا جي رفتار ۾ واڌارو اچي ويو هو. نيٺ نوين بجي ڌاري، هن انيلا کي رڪشا مان لهندي ڏٺو. هو ٽڪڙو ٻاهر نڪتو. ان وقت برسات شروع ٿي چڪي هئي.

هن جلدي جلدي وڃي پنهنجي موٽر کولي.

انيلا مرڪي جي بارش وسائيندي چيو:

”تون ته اهڙي تڪڙ ۾ پيو ڏسجين، ڄڻ ته گاڏي ڪسڻ جو انديشو آهي.“

”سکي ٿي، اندر ويهه ڳالهيون پوءِ ڪجانءِ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"الا، ڪهڙي نہ خوشگوار موسم آهي. اڄوڪي رات تہ ڏاڍي رومانٽڪ ٿيندي."

هوءَ ٿڌڪ ڏيندي موٽر ۾ ويٺي.

انيلا .... عمر پنجويهہ سال، قد پورو پنو، رنگ پورو، وارن جي ڪٽ مرداني، غرارو ۽ ڪليل ڳچيءَ وارو چولو پهريل، پوتي سنهڙي ۽ شفاف، ڇاتيءَ جا ڪنگرا، قد بت جي لحاظ کان وڌيڪ اپريل، چهري تي تمام گهٽي ميڪ اپ، خوشبوئن سان ڀريل مسڪراهٽن جو مجسمو، هونءَ اداس اداس نظر ايندڙ، پر سليم سان اڪيلائيءَ وقت ڏاڍي چلولي.

سليم ... ٽيهن سالن جو اڻ پرٽيل ٺاهوڪو جوان، قد ڊگهو، بدن تي ٽيٽران جو فل سوٽ، وڏي ويڪري ٽاءِ، وارن سان ڪياڙي بہ ڍڪيل، وات وڏو، چپ ٿلهيرا ۽ دائمي مرڪندڙ، سگريٽ ڇڪڻ جو شوقين، اکين ۾ تيزي ۽ شرارت، ڏسندڙ کي ائين محسوس ٿيندو ڄڻ تہ چٽر پيو ڪري.

"ڏاڍي دير ڪيئي؟" سليم موٽر ۾ وهندي پڇيو.

"وات تي ڪاليج آڏو شاگرد وڏي ميڙ جي صورت ۾ رستو روڪيو بيٺا هئا: ۽ جيئي سنڌ، سنڌو ديش ۽ سنڌي ٻولي قومي ٻوليءَ جا نعرا هڻي رهيا هئا. ان ڪري ويهہ پنجويهہ منٽ رڪشا واري کي رڪڻو پيو."

تلڪ چاڙهيءَ کان هيٺ لٿا تہ وسڪاري ۾ ڏاڍي واڌ اچي وئي، ۽آنڌي ۽ مٽيءَ جو طوفان شروع ٿي ويو. شهر ۾ بجلي بند ٿي وئي. طوفان ۾ خطرناڪ تيزي اچي وئي. آوازن ڀيانڪ صورت اختيار ڪئي: گجگوڙ، هوا جا سوساٽ، بارش جو ٿهہ ٿهہ ٿمڻ، نيسارن جو وهڻ، جڳهين جي درن ۽ درين جا ڳڙڪا، رستي تي نالي جي بوردن، فلمن جي اشتهارن ۽ ٻين چيزن جو ڪرڻ.

فردوس سئيما وٽ پهتو تہ هن ڏٺو تہ ڪي موٽر وارا بتيون روشن ڪري، رستي جي پاسي ۾ موٽرون روڪي، بيهي رهيا هئا. هن بہ موٽر بيهارڻ ۾ سلامتي سمجهي. ۾ اڃا بيٺو تہ موٽر جي ڇت مٿان شيشن ڪرڻ جا آواز ٿيا، جي ۾ واري جڳهہ جي درين مان ڪريا هئا، ۽ ڏسندي ڏسندي پاسي وارن وڪيلن جي آفيسن ۽ دڪانن جا بورڊ ۽ تختا اڏامي اچي پرسان ڪريا. اتي ئي شور ۾ هڪڙو وڏو شور اڀريو. زبردست ڌماڪو ٿيو. شايد ڪا اوچي ماڙي ڪري هئي.

هن محسوس ڪيو تہ هتي بہ خطرو آهي. ان ڪري موٽر اڳتي وڌايائين. بہ ٽي موٽرون ۽ بہ ٽي رڪشائون، وچ رستي تي پاڻيءَ ۾ بيٺل ڏٺائين. اهي شايد انجڻ بند ٿيڻ ڪري بيهي رهيون هيون.

هن هنڌ ڪني پاڻيءَ جي نيڪال واسطي وڏيون پائيپون وجهڻ لاءِ رستي جي وچ ۾ وڏي کڏ کوٽيل هئي، ڇهہ ست فوٽ اونهي ۽ ڇهہ ست فوٽ ويڪري. اها

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هاڻي پاڻيءَ سان پرجي وڃڻ ڪري نظر نه ٿي آئي. هو ان رستي تان ايندڙ ويندڙ هو، انڪري ان جي لاهين چاڙهين کان واقف هو. پر خطرو پنهنجي جڳهه تي موجود هو. جي موٽر ٿورو به هيڏي هوڏي ٿئي ته نه موٽر جو خير ۽ نه اُن ۾ ويٺلن جو.

موٽر پيرَ پيرَ ۾، جونئن واري رفتار هلي رهي هئي. هو پوري ڌيان ۽ خبرداريءَ کان ڪم وٺي رهيو هو.

موٽر قبرستان پرسان، ڪليل ميدان واري رستي تي پهتي. هتي ڪيترين ئي موٽرون ۽ رڪشائون، قبرستان جي پٽ جي اوٽ ۾ بيهي رهيون هيون. چرندڙ گاڏي ڪا ايڪڙ ٻيڪڙ ٿي ڏٺي.

هو گاڏي هلائيندو رهيو. هن خيال ڪيو ته اهڙو تيز ۽ خطرناڪ طوفان آهي، جو هتي بيهڻ سان به ڪو حادثو پيش اچي سگهي ٿو، ۽ هو بهرحال هڪ ڊارين چوڪريءَ سان گڏ هو. ان ڪري ڏکيو سکيو، جو ڪم ڪٽي به، هر حالت ۾ پنهنجي گهر پهچڻ ضروري سمجهيائين.

هن اهو به سوچيو ٿي ته بيهي رهڻ جي حالت ۾ پتو ناهي طوفان هڪ ڪلاڪ هلي، ٻه ڪلاڪ هلي، چار ڪلاڪ هلي. پوءِ به رستا ، وڻن يا بجليءَ جي ٿنڀن ڪرڻ ۽ پاڻيءَ جي جهجهائيءَ ڪري ايتري حد تائين بند ٿي سگهن ٿا ، جو گاڏيءَ جو ڪاهي وڃڻ ناممڪن ٿي سگهي ٿو.

هن سامهون بيحد خطرا ٿي ڏٺا. هو من ئي من ۾ ڏڪي رهيو هو. پر پار پهچڻ جو پڪو پهه هوس. بجليءَ جون تارون ڪٽجي موٽر مٿان ڪري ٿي سگهيون. ان جو مطلب هو موٽر ۾ ويٺلن جو موت. رستي جي پاڻي ۽ گپ ۾ گاڏي گسڪي، قبضي مان نڪري، رستي کان هيٺ ڪري ٿي سگهي. اوندهه ايڏي هئي، جو آمهون سامهون ايندڙ ويندڙ موٽر سان ٽڪر ٿي ٿي سگهيو. وڻ موٽر مٿان ڪري، پسمر ڪري ٿي سگهي.

پر هو ماڳ پهچڻ جي ڌن ۾ موٽر ڪاهيندو هليو.

طوفان جي تيزيءَ ڪري گاڏي لڏي رهي هئي. انديشو پئي ٿيو ته گاڏيءَ جا ڦيٿا زمين تان اکڙي ويندا، ۽ گاڏي بلاڪيون کائي، ٽين جي خالي دٻي وانگر اڏامندي، الاٽي ڪٿي وڃي پهچندي. هو گاڏي پهرين يا ٻئي ڏندي (گيئر) ۾ هلائي رهيو هو، جيئن گاڏيءَ جي زمين تي پڪڙ زياده کان زياده سوگهي رهي.

مينهن ايڏو زبردست ۽ ايڏي مقدار ۾ پئجي رهيو هو، ڄڻ ته آسمان جي درياهه جو بند ڀڄي پيو هو. پلر جي پالوٽ هئي، اوهيڙا ڪري ٿي ائو.

روشنيءَ جي حالت اها هئي، جو موٽر جي آڏو ٻن گزن تائين به مشڪل نظر ٿي پئجي سگهي. بتين جي شيشن تي پاڻي لڳي رهيو هو، وايو منڊل ۾ ڪارو ڪارو نيار لڳو پيو هو. پاسي وارين درين مان ٻاهر ڪجهه نظر ڪونه ٿي آيو. فقط

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اونده ئي اونده هئي، پاٽ اونده، پيانڪ اونده. هن موٽر جي اندرين بتي بہ ٻاري ڇڏي هئي، جيئن اڳيان يا پٺيان ايندڙ ڪي گاڏيءَ جي گهٽي ڪان گهٽي سوچنا ملي سگهي.

رستي جي ڇهي ڇهي سان واقفيت، هيانءَ جي سڄائي ۽ وچ جي واهر سان هو اڳتي وڌندو رهيو. پاسي کان بہ ڪي رڪشائون ۽ رڪشا وارا نظر آيس. هر هڪ رڪشا وارو، رڪشا بيهاري؛ رڪشا کي هٿن وسيلي زور سان زمين طرف پڪڙي ويٺو هو. شايد هو رڪشائن کي طوفان جي تيزيءَ ۾ اڏامڻ ۽ بلاڪيون کائڻ کان بچائڻ خاطر اهڙي نموني سوگهو جلهي ويٺا هئا.

هڪ هنڌ، هڪ موٽر رستي کان هيٺ اونڌي پيل ڏٺائين. شايد ترڪي وڃي اوڌانهن ڪري هئي. يا شايد ٻي ڪنهن گاڏيءَ سان ٽڪرجڻ ڪري اها گت بڻي هئس. انهن ۾ چڙهيلن جو ڪهڙو حشر ٿيو؟ ۾ اهڙي سمي، ڪنهن کي ايترو حوصلو يا ايتري همدردي هئي جو لهي وڃي جاچ جوچ ڪري ۽ ڪنهن انسان کي بچائڻ جو جتن ڪري.

هو رڙهندو هليو. صفا انڌن وانگر. آسپاس جو ڪو پتو ڪونہ ٿي پيو. شور، گجگوڙ، سوساٽ، ڪڙڪاٽ، ٺڪاءَ، ڌماڪا، موٽر جي ڇت مٿان ڄڻ سوين هزارين ڍرم وڄي رهيا هئا. طوفان جو راڪاس ڦوڪون ڏيئي رهيو هو. وڄون نہ هيون، باهہ جا نانگ هئا.

هلڻ وقت هن کي اندازو ئي ڪونہ هو تہ اهڙو خوفناڪ طوفان ايندو.

ريلوي ڦاٽڪ وٽ پهتو. اتي جي خطري واري ٻاڙهي تي ٻري رهي هئي. پر ڦاٽڪ کليل هو. هوڦاٽڪ اڪري، لطيف آباد ۾ گهڙيو ۽ ٻئو رستو ورتائين.

اوچتو هن هڪ هنڌ روڪٽي (بريڪ) لڳائي. موٽر ذري گهٽ رستي جي وچ ۾ ڪريل وڻ مٿان چڙهي وئي هئي. گاڏي پوئتي ڪري، وري پاسي کان اڳتي وڌايائين.

ٿورو اڳيرو سامهون ايندڙ رڪشا ان وقت نظر آيس، جڏهن صفا اچي ٽڪريس. پر بچاءُ ٿي ويو. رڪشا، موٽر جي پاسي کي رهڙيندي هلي وئي. نہ رڪشا وارو بيٺو ۽ نہ هن موٽر روڪڻ جي ضرورت محسوس ڪئي. رڳو بڙ بڙ ڪري چيائين: ”هي ڪمبخت رڪشا وارا ههڙي سمي بہ صحيح پاسي نہ ٿا هلن.“ ڄڻ تہ هي 'هڪ طرفو' رستو هو رڪشا وارو غلط اچي رهيو هو.

انيلا چيس: ”پرواهہ ناهي، خير ٿي ويو.“

هي سارو وقت ڇوڪري چپ ۽ گنڀير رهي هئي. فقط ڪڏهن ڪڏهن سليم کي چيائين ٿي: ”سنڀالجانءِ، سامهون گاڏي آهي.“ يا ”سنڀالجانءِ، هتي گهٽو پاڻي ٿو ڏسجي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انيلا ڪابہ گهبراهٽ ڪانہ ٿي ڏيکاري، ۽ نہ ڊپ يا پريشانيءَ وارو آواز ٿي ڪڍيائين.

اهو پر ڪڻ خاطر تہ انيلا ڊنل آهي يا نہ، سليم، موٽر جي اندر واري روشنيءَ ۾ بہ ٿي گهمرا هن ڏي نهاريو. پر هن جي چهري تي ڪوبہ خوف ۽ هراس جو اهڃاڻ نظر ڪونہ آيس. شايد ڇوڪريءَ پنهنجي گهبراهٽ ڏيکاري، اهڙي وقت سليم کي وڌيڪ پريشان ڪرڻ نہ ٿي چاهيو.

هڪ هنڌ ڇوڪريءَ کان پڇيائين:

"ڊڄين تہ ڪونہ ٿي؟"

"مان اهڙا ڪيئي طوفان ڏسي چڪي آهيان. مان ڪونہ ٿي گهبرايان."

سليم تہ ڏاڍو گهبرايل هو، پر ٻاهريون ٻنو رکندو ٿي آيو. هو پنهنجون پوريون قوتون گاڏي سنڀالڻ ۾ خرچ ڪري رهيو هو. ان ڪري هن وقت هن جي دماغ ۾ ٻين خيالن اچڻ لاءِ خال ڪونہ هو. پر تنهن هوندي بہ موت جو ويچار آيس ٿي. حالتون اهڙيون هيون، جو ڪنهن بہ وقت ڪجھ ٿي ٿي سگهيو. هيڪر اهوخيال بہ آيس تہ هن حالت ۾ موت ٿيو ۽ منهنجو لاش هن ڇوڪريءَ سان گڏ ڏٺو ويو تہ مائٽن جي بہ بدنامي ٿيندي، ۽ منهنجي لاءِ واقفڪارن ۾ ڪو همدريءَ جو جذبو پيدا ڪونہ ٿيندو.

رستي وارا بجليءَ جا هڙئي ٿنڀا گهٽو ڪري جهڪي پيا هئا: ڪي ٿورو، ڪي گهڻو. ڪي تہ زمين جي صفا ويجهو هئا. سليم انهن کان بہ بچندو آيو.

رستي جي موڙن جي بہ خبر نہ ٿي پئي. جتي هن کي مڙئو هو، اتي اندازي تي بيهي ٿي رهيو ۽ ڪنوڻ جي چمڪي ۾ اتي جا نشان ۽ پاريتا چڱيءَ طرح چڪاسي، پوءِ ٿي گاڏي موڙيائين. هڪ موڙ تي ٿوهر وڻن ۽ خاطري ڪرڻ لاءِ هن کي پورا ڏهہ منٽ، وڄ جي روشنيءَ ۾ آسپاس جي جاچ ڪرڻي پئي.

رواجي طرح هي ٽي ميل ڏهن منٽن ۾ طئہ ٿيندا آهن، پر طوفان ڪري، چاليهہ منٽ لڳي ويا. هن سفر جي پوڻين ميل ۾ هن کي ڪابہ هلندڙ گاڏي ڪانہ گڏي. سڀ آڻ ميجي بيهي رهيا هئا.

بنگلي ۾ نوڪر موجود هو. هن سليم کي سلامت ڏسي چيو:

"خدا جو شڪر آهي، توهين خير سان پهتا. منهنجو تہ ساهہ سڪي ويو هو. هي طوفان تہ ڪو خدائي غضب آهي. منهنجي بہ هيءَ ڄمار اچي ٿي آهي، پر ههڙو طوفان نہ ڏٺوسين نہ ٻڌوسين."

گهر ۾ گهڙڻ سان سليم اطمينان جو ساهہ کنيو، ۽ انيلا جي البيلائي موٽي آئي.

"مون کان وڌيڪ تہ تون ڊنل هنئين. مان ڏسي رهي هئس تہ تنهنجو منهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيڏڙو ٿي ويو هو.“ انيلا هڪ هٿ جون آڱريون ملائي چيو ۽ ٿهڪ ڏئي کلڻ لڳي ”پر مان تنهنجي بلند حوصلي ۽ همت کي مڃان ٿي.“

ٻنهي جا گڏيل ٽهڪ گونجيا.

بجلي بند هئي. نوڪر لالٽين ٻاري ڪمري ۾ رکي ڇڏيا هئا. هو انيلا کي چيلهه ۾ هٿ وجهي، پنهنجي ڪمري ۾ پهتو. ڪمري ۾ اچي هن پنهنجي ”آواز بند“ (ٽيپ رڪارڊ) جو بٽڻ دٻايو. ان تي ان وقت ڪو سنڌي گيت لڳل هو، جو وڄڻ لڳو.

هو ڪپڙا بدلائڻ لڳو. انيلا ٻيهر ميز وٽ ويٺي هئي. ميز تي هڪ سنڌي اخبار ڏٺائين. سنڌي اخبار ڏسي ۽ سنڌي گيت جي گونج ٻڌي، هن کي ڪلاڪ کن اڳ ٻڌل سنڌي شاگردن جا نعرا دل تي تري آيا، ۽ هوءَ ڪن خيالن ۾ گم ٿي وئي.

اوچتو سليم چيو:

”ڏسجي ٿو ته سنڌ ۾ به بنگال وارا طوفان شروع ٿي ويا آهن.“

انيلا جيڪا ٻهارڻ هئي، بنگلاديش جو انقلابي طوفان ڏسي، ان ۾ پٽس جي ڪوڙن ڪليمن ذريعي هٿ ڪيل لکن جي ملڪيت کان آڌو قتل ٿيندي ڏسي، اتي اردوءَ کي دفن ٿيندي ڏسي، بنگلاديش جي خيراتي ڪئمپن ۾ به سال پيڙجي ۽ ڏکيا ڏينهن ڪاٽي، ڏاڍي مشڪل سان تارو هتي پهتي هئي ..... ۽ جسر هتي اچي، هتي جي ڏيهي ماڻهن جون به بنگالين جهڙيون حالتون ڏٺيون ۽ شڪايتون ٻڌيون هيون، ۽ پڻ ”بهاري نه کپن“ جا نعرا پڙهيا هئا، جنهن کي پنهنجي سنڌي يار جو طوفان سان مقابلي ۾ ٿورو گهٽ حوصلو ڏيکارڻ به هن گهڙيءَ ککڻ لڳو هو، ۽ جا هينئر ميز تي سنڌي اخبار ڏسي ۽ سنڌي گيت ٻڌي، ڪلاڪ کن اڳ ٻڌل سنڌي شاگردن جا نعرا ياد ڪري خيالن ۾ ٻڏل هئي..... تنهن پنهنجي ذهن جي لڪل پريشانيءَ ۾ سمجهيو ته سليم چوي ٿو ته هتي پڻ بنگال وارو انقلابي طوفان شروع ٿي ويو آهي.

هن خالي خالي، مرجهايل ۽ ڊپ ڀريل نظرن سان سليم ڏي نهاريو.

انيلا جو چهرو پيلو پٽجي ويو هو. ٻهريون ڀيرو هن جي مرڪندڙ، ٻهڪندڙ چلولي چهري تي چنتا، خوف ۽ هراس جا بادل ڀرجي آيا.

حيدرآباد: ٢٨- مئي ١٩٧٤ع

سنڌ رنگ: نومبر ١٩٧٤ع •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇوريءَ جا انگل

پڙهڻ جو مطلب اهو ٿورو ئي آهي ته ڇوري شادي کان ئي انڪار ڪري، پيءُ ماءُ جو چيو نه مڃي ۽ اوڙي پاڙي جي نظرن ۾ پنهنجي خاندان کي ذليل ڪري.

ماڻس ته اول ئي پنهنجي دانهون ڪيون ته ڇوريءَ کي اسڪول جو ڏڪ نه ڏيکاريو. هن جي ابن ڏاڏن ۾، پوري شجري جي پورين پيڙهين ۾، ڇوڪري ته ڇڏيو، پر ڪنهن مرد تعليم حاصل نه ڪئي هئي، پيو ته ڇڏيو، پر ڪنهن کي قرآن جا ٻه اکر پڙهائڻ واسطي ڪنهن ملان وٽ به نه موڪليو هو. خود هن ڇوريءَ جي پاڻ مان به ڪن قرهي هٿ ۾ نه ڪئي هئي.

مستري مڃي مانيءَ وارو، سکيو ستابو هو. پنهنجو گذريج هوس. محنتي ماڻهو هو ۽ دل لڳائي پورهيو ڪندو هو. ٽي پٽ هيس، جيئن ئي پٽ سمجهه سان ٿيندو هو ته گذريج ۾ ڪم سان لڳائيندو هوس، ڇا جو اسڪول، ڇا جو پڙهڻ. ڇوري اها هئس به هڪڙي، پر ان تي الائي ڇو اچي راض ٿيس، جو هن کي ويو پڙهائيندو ويو پڙهائيندو.

ٿيو ائين جو هڪڙي ڪهري ڇوري، پنهنجي پاڙي وارين ڪڪين سان، رڳو اسڪول ڏسڻ خاطر، اسڪول ۾ وئي. موٽي اچي پيءُ سان انگل ڪيائين ته بابا مان به اسڪول ۾ پڙهنديس. ماءُ ته گهڻو ئي رڙيون ڪيون ته هن جو نه پيءُ پڙهيو نه ڪو ڏاڏو پڙهيو، هيءَ ڪٿي وڃي اسڪول ۾ روز ٽاپا ڪائيندي. پر پيءُ مرڪندي چيو ته نياڻي آهي، پلي دل خوش ڪري. ماءُ ٻڙ ٻڙ ڪندي مات ٿي ويئي. پوءِ پيءُ ڇوريءَ جا انگل ڪٽندو ويو. ڇوريءَ کي به پڙهڻ ۾ اچي ويو مزو، سو سنڌيءَ جا پنج درجا پورا ڪيائين، ته انگل ڪيائين ته جيئن ٻيون پاڙي واريون ڇوڪريون هاءِ اسڪول ۾ داخل ٿيو ٿين تيئن مان به اتي پڙهان. وري مئٽرڪ پاس ڪيائين ته چيائين ته جيئن سنڌس ٻيون ساهيڙيون ڪاليج ۾ پڙهڻ ٿيون وڃن ته مان به وڃان. پيءُ مرڪندي ڇوريءَ جو هر انگل ڪٽندو رهيو ۽ ڇوريءَ جا ناز نخرا مڃيندو رهيو ۽ ڇوريءَ تي اهڙو دل کولي خرچ ڪيائين جو جڏهن فئشن ڪري ۽ ٺاهوڪو لباس پهري، ٻاهر نڪرندي هئي ته ڄڻ بنگلي ۾ رهندڙ لڳندي هئي. پٽس وٽ هر وقت ڪا نه ڪا مرمت لاءِ موٽر بيٺل هوندي هئي ۽ روز هن کي موٽر ۾ ڪاليج ڇڏڻ ويندو هو.

ڇوري به پيءُ جي شفقت جو مانُ رکندي آئي. هوشيار ۽ ذهين به نڪري پيئي ۽ پڙهڻ ۾ دل لائي محنت به ڪندي هئي.

ڇوريءَ جي ماءُ کي هر ڳالهه ۾ ۽ هر وک تي خار لڳندي هئي. هوءَ دانهون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندي رهندي هئي ته پيءُ چوريءَ کي مٿي تي چاڙهي ڇڏيو آهي. اٺين نائين درجي ۾ پهتي ته چوريءَ جو بدن مکڙيءَ مان ڦٽي گل ٿي پيو، سونهن ۽ سرهاڻ، رنگ ۽ روپ سان مالا مال گل. ماڻس دانهون ڪندي رهي ته چوري برقعو پاءِ، ۽ رستي تي حياءُ سان هل. مڙس کي دانهن ڏنائين ته چوري پردو به نه ٿي ڪري ۽ رستي تي ڏڪَ اياري، سينو ٻاهر ڪڍي، پريل پريل ٻانهون اگهاڙيون ڪري، وردي پاتل سپاهين وانگر ٺڪ ٺڪ ڪندي ٿي هلي ۽ پاڙي جا لوفر ڇوڪرا، هن کي ڏسي سيٽيون ٿا وڄائن، اکيون ٿا پٽين، ميڇون ٿا ڏين، ۽ هيءَ پاڻ کي ڪنهن فلم جي هيروئن سمجهي، ڏند ٽيڙيندي ٿي هلي.

چوريءَ بي-اي به پاس ڪري ورتي ۽ امتحان ۾ اهڙي جوهر ڏيکاريائين جو سونو ٻلو (گولڊ ميڊل) انعام مليس.

ڪاليج ۾ چوريءَ جي جيون جي وڻ ۾ نيون لامون ڦٽي آيون. هوءَ ساهتي، ثقافتي ۽ سياسي سر گرمين ۾ حصو وٺڻ لڳي. هوءَ ڪاليج جي يونين جي عهديدار چوندجي وئي ۽ شاگردن جي سياسي پارٽيءَ جي سر گرم ڪارڪن بنجي ويئي. بحث مباحثو ۽ تقرير ڪرڻ جو اهڙو ڏانءُ اچي ويس جو ٻڌندڙن کي پنهنجي ويچارن ۾ ٻڌي ڇڏيندي هئي ۽ هو هن کي ٻُڌڻ لاءِ آتا رهندا هئا.

پيءُ چوريءَ جي گرئجوئيٽ ٿيڻ تي ايڏا شاد مانا ڪيا ۽ اوڙي پاڙي وارن ۽ چوريءَ جي ساهيڙين کي ايڏيون مانيون، ميوا ۽ مٺايون کارايون جوڄڻ ته چوريءَ جو وهانءُ پئي ٿيو.

چوري ڪڙي تڙي (Smart) ۽ وڻندڙ روپ واري هئي ۽ ذهين ۽ هوشيار به. هن کي نوڪري سنت ئي ملي ويئي. هن سرڪاري نوڪري لاءِ ڪوشش ڪانه ڪئي، پر هڪ خانگي ڪمپنيءَ ۾ جنرل ڊائريڪٽر جي پرائيويٽ سيڪريٽري ٿي وڃي ٿي. ان آفيس ۾ پيون به ڇهه ڇوڪريون ملازم هيون.

هاڻي هوءَ گذراني طرح خود مختيار ٿي ويئي.

نوڪري ڪرڻ تي چوريءَ جي ماءُ اصلي منهن مٿو پٽڻ لڳي ۽ ايڏو هل هنگامون مچايائين جو پاڙي وارا اچي مڙيا. زور زور سان چوڻ لڳي، ته چوري ڇتي ٿي آهي، پنهنجي ته قيامر ڪاري ٿي ڪري پر اسانجي ٽيهن پيڙهين جو پنهي جهانن ۾ ڪارو منهن ڪري ڇڏيائين. اسان کي نه هِتي جو رکيائين نه هُتي جو. اڙي هن ڪان پڇو ته نوڪري ڪرڻ جي هن کي لوڙ ڪهڙي پيئي آهي، ڪو بک ٿي مري جو ڌارين مردن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي وڃي ٿي سارو ڏينهن وهي!

پيءُ پڻ هن ڳالهه تي دلگير نظر آيو. ڇو ته هو به ان معاملي ۾ پنهنجي زال سان همر خيال هو. پر جڏهن چوريءَ ڳچيءَ ۾ ٻانهون وجهي چيس: "بابا، مان تنهنجي ذهين ۽ دلير ڌيءُ نه آهيان؟ توهان کي منهنجي پنهنجي خود اعتماديءَ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پروسو ڪونهي!“ تڏهن پيءُ مرڪي ڏنو، ۽ جڏهن چوريءَ جي نوڪري ڪرڻ لاءِ رستو صاف (لائين ڪليئر) ٿي ويو، هن جو هي انڪل بہ پورو ٿي ويو.

شاگرديءَ جي زماني ۾ ئي چوريءَ کي سياست جي چوس پئجي ويئي هئي. هن خانگي ڪمپنيءَ ۾ بہ نوڪري ان ڪري ڪئي هئي، جيئن هوءَ سياست ۾ سر گرميءَ سان حصو وٺي سگهي. هوءَ ذهني طرح ۽ نظرياتي طرح انقلابي هئي ۽ اهڙي پارٽيءَ ۾ شامل ٿي ويئي، جا هن جي نظرين مطابق ڪم ڪري رهي هئي. هوءَ رڳو نالي ۾ ان پارٽيءَ جي رواجي ميمبرياڻي نہ ٿي، پر عملي ڪم ڪرڻ لڳي ۽ سرگرم ڪارڪن بنجي ويئي، هوءَ نہ رڳو شهرن ۾ جلسن ۽ جلوسن ۾ ويندي هئي، ۽ تقريرون ڪندي هئي، پر ڳوٺن ۾ پڻ ڦيرا ڏيندي هئي. شهرن توڙي ڳوٺن ۾ هن جي ڪم ۽ پرچار جو دائرو گهڻو ڪري عورتون هونديون هيون. پارٽيءَ وارا ٽوليون ناهي سياسي ۽ سماجي ڪم ڪندا هئا. انهن ٽولين ۾ مرد ۽ عورتون ڪڏهن اڪيلا هوندا هئا ۽ ڪڏهن گڏ. ڪن حالتن ۾ پهاڙيءَ ۾ ويندڙ ٽوليءَ ۾ مردن سان گڏ اڪيلي هيءَ چوري هوندي هئي، ۽ ڪڏهن راتين جو بہ هن چوريءَ کي ڳوٺ ۾ رهڻو پوندو هو.

انهيءَ تي ماءُ ڏاڍي واتويلا مچائي ۽ ذات وارن ۽ واقفڪارن وٽ وڃي دانهون ڪيائين تہ چوريءَ اسانجو نڪ وڍي ڇڏيو، اسان کي ڪنڌ کڻڻ جهڙو نہ رکيو. هڪ ڏينهن تہ اها واتويلا ڪندي، خودڪشيءَ جو نمونو ڏيکارڻ لاءِ پٽ سان اهڙا زور سان لڪر هنيائين جو نرڙ مان نڪرندڙ رت وهڻ لڳس ۽ بي سرت ٿي ويئي. هيءَ عورت، جنهن مڙس جي باري ۾ ڪڏهن اُف بہ نہ چيو هو، سا مڙس کي سٺيون سريون ٻڌائيندي، ماٺهن کي چوڻ لڳي تہ ڏسو هي بي غيرت مرد، پنهنجي ڌيءَ جي اُن انڪل تي بہ مرڪي پيو.

پاڙي جون اٺهڙهيل ۽ گهرن ۾ واڙيل ڇوڪريون، هن چوريءَ کي حسرت ۽ ريس جي نگاهن سان ڏسنديون هيون. پڙهيل ڇوڪرين مان ڪن کي چوريءَ پنهنجو همر خيال بنائي ڇڏيو هو. هو هن سان سياسي سر گرمين ۾ ساٿ ڏينديون هيون. هو ٽولي ناهي، پاڙي ۾ سماجي ڪم بہ ڪنديون هيون. هو مائرن کي سمجهائينديون هيون تہ ٻارن کي اسڪول ۾ وهارين. ڪن حالتن ۾ تہ هو ٻارڙن کي پاڻ اسڪول پهچائي اينديون هيون ۽ اسڪول بند ٿيڻ تي انهن کي واپس گهر ڇڏي اينديون هيون، خاص ڪري بيمار عورتن ۽ ٻارن جي. هو هنن کي اسپتال يا ڊاڪٽر ڏي وٺي وينديون هيون، مسڪين بيمارن جي دوائن جو بندوبست ڪنديون هيون. وقتي تہ ائين بہ ٿيندو هو جو گهر جي ڀاتين لاءِ رڌ پچاءَ جو ڪم بہ ڪري ڏينديون هيون.

باقي پاڙي جون ٻڪيون پوڙهيون مايون، تن کي جڏهن بہ موقعو ملندو هو تہ چوريءَ جي اعمالن جي جيءُ ڀري گلا ڪنديون هيون، جيترو ٽيڪ تڪليف ۽ بيماريءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وقت ان ڇوڪريءَ ۽ سندس ٽوليءَ ڏي سهائتا لاءِ هٿ وڌائيندا هئا ۽ اهي سندن سهائتا ڪنديون به هيون.

هاڻي شاديءَ جو مرحلو آيو. ماءُ جي خيال موجب ته ڇوڪريءَ کي گهٽ سال اڳ شينهن ڪلهي چڙهڻ کپندو هو. حقيقت ۾ ان سلسلي ۾ هن گهڻي وقت کان ڪوشش به پئي ڪئي هئي. هن پنهنجن مائٽن، ذات وارن ۽ پنهنجي طبقي وارن ۾ ڇوڪريءَ لاءِ مڙس جي ڳولا پئي ڪئي. ڪيترن کي ڇورايو هئائين. هن جي پيءُ به ان باري ۾ ڊوڙ پئي ڏني هئي. هنن جو خيال هو ته هنن کي پنهنجي ڌيءُ واسطي ور چونڊڻ جو هر ڪو حق آهي ۽ هنن جي ذهن ۾ اهوئي هو ته جيڪو به مڙس هن کي ڏيندا سين، سو سندن راڄ جي دستور موجب، هوءَ قبول ڪندي. ان باري ۾ ڇوڪريءَ جي انڪار جو تصور ته هنن وٽ ڪونه هو.

هنن کي اهوڏسي ڏاڍو صدمو پهتو ته ڪوبه سندن ڇوڪريءَ سان شادي ڪرڻ لاءِ تيار نه هو. هاڻي ته ماءُ منهن مٿو پٽڻ لڳي. جيتوڻيڪ اهو سڀ ڪجهه هٿ وٺي پنهنجو پاڻ سان پاڻ ڪيو هئائين. پنهنجي پيڙي پاڻ ٻوڙي هئائين. گهر گهر وڃي جو مائٽن ۽ پاڙي وارن سان پنهنجي ڌيءُ خلاف دانهون ۽ شڪايتون ڪيون هئائين، سو سڀڪو ڇوڪريءَ کان ٿهي ويو هو. وري ڇوڪريءَ جا افعال به هنن پئي ڏٺا. هنن واسطيدار ماڻهن جي نظر ۾ انهن افعالن ڪري هوءَ رولو ڇوڪري هئي.

اتين به هو ته هنن جي مائٽن يا ذات وارن يا طبقي وارن ۾ ڪوبه ڇوڪرو يا مرد ايترو پڙهيل ڪونه هو ۽ جاهل يا گهٽ پڙهيل مردن کي پڙهيل ۽ هوشيار ڇوڪريءَ سان پرڻجڻ ۾ گهٽتائيءَ جو احساس ٿي ٿيو يا ڊپ ۽ هٻڪ ٿي ٿي. پيءُ ماءُ نا اميد ٿي چڪا هئا. پر هنن هر حالت ۾ اهو بار لاهڻ ٿي چاهيو. ڇوڪريءَ کي ته ڄڻ ان پاسي خيال ئي ڪونه هو.

هڪ ڏينهن ماءُ پيءُ لاءِ ڄڻ پاڳ جي ٻوڏ اچي ويئي. ان ضلعي جي هڪ ڳوٺ جي هڪ تمام مشهور ۽ مالدار ڪٽنگ زميندار، پنهنجو قاصد موڪلي، هنن کان سندن ڇوڪريءَ جو سڱ گهريو. پهرين ته هنن کي اعتبار نه آيو، پر پوءِ پڪ ٿين ته سچ پچ اهو چرچو ڪونهي. اهو وڏيرو پڙهيل ڳڙهيل ۽ امير ماڻهو هو. هن کي هڪڙي زال اول ئي هئي، جنهن مان چار ٻار هئس. هو عمر ۾ سندن ڇوڪريءَ کان گهڻو وڏو هو. وڏيري جي ڳوٺ ۾ هيءَ ڇوري پنهنجن سياسي ساٿين سان راڄنيتي پرچار ڪرڻ ويئي هئي. اتي وڏيري جي نظر هن تي پئجي ويئي هئي ۽ هن کي وري وري ڏسڻ تي دل چاهيو هوس. پوءِ هن ڇوريءَ جي باري ۾ پڇا ڳاڇا ڪرائي، ساري ڄاڻ ورتي هئي ۽ هن کي ڦاسائڻ لاءِ داءُ پيچ به هلايا هئائين، پر دال ڪانه ڳري هئس ۽ پڇاڙيءَ ۾ هن سان شاديءَ جو چار پڪيڙڻ جو پهه پچايو هئائين.

ڇوريءَ جا پيءُ ماءُ ته اهو پيغام ٻڌي، خوشيءَ ۾ نه ٿي ماپيا. هنن ته ان باري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پر، پنهنجي رواج موجب، ڇوريءَ کان پڇڻ بہ ضروري نہ سمجهيو ۽ تڪ پٽڻ وارا هئا.

ڇوريءَ کي ڪا ان بابت ڪڙڪ پنجي ويئي. ستو اچي پيءُ ماءُ تي ڪڙڪي، ۽ زوردار آواز ۾ چيائين: "مونکي هي رشتو نہ پسند آهي ۽ نہ منظور آهي. هڪ تہ هينئر مونکي شادي ڪرڻي ناهي، پر جي ڪرڻي بہ هجي ها تہ ههڙين نالائقين واري مڙس کي ڪنهن بہ صورت ۾ قبول نہ ڪريان ها. مان وري بہ توهانکي ٻڌايان ٿي تہ منهنجو شادي ڪرڻ جو هينئر ڪو ارادو ڪونهي. توهانکي منهنجي پرڻي جي چنتا ڪرڻ جو ڪو ضرور ڪونهي. مونکي ڪو پسند جو ساٿي مليو تہ مان پاڻهي شادي ڪنديس. نہ مليو تہ مان پنهنجي مقصد سان شادي ڪنديس. ماڻهو قرآن سان بہ تہ ڇوڪرين جي شادي ڪرائيندا آهن، مان پنهجي مقصد سان شادي ڪنديس، مان پنهنجي ڌرتيءَ سان شادي ڪنديس، جي توهان زوريءَ منهنجي شادي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي تہ مان پاڻ کي انهن بزدل ڇوڪرين مان ثابت نہ ڪنديس جي اهڙي حالت ۾ پنهنجو پاڻ کي مارينديون آهن، پر مان ان پيءُ ماءُ کي ماريندديس جو هي بي جوڙ نڪاح پڙهڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو، ۽ ان ٽيڻ واري مڙس کي مارينديس جو منهنجو راضپو چاهڻ کان سواءِ مون سان اهو ناتو ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪري ٿو." •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪتي جو موت

ماڻڪ هن کي ويچار ۾ وجهي ويوهو. ڳالهين ۾ هن کي چيو هئائين، "ڪتي جو موت مرڻ کان ڀلو ائين آهي ته ماڻهو ميدان تي لڙندي، مقابلو ڪندي، مڙساڻو موت مريا"

ڦوٽي ڀيڻ جي واتان به ڪڏهن ڪڏهن اهو جملو ٻڌو هو ۽ شايد پاڻ به استعمال ڪيو هئائين، پر اڄ پهريون ئي ڀيرو هو جو هن کي خيال پيدا ٿيو ته ان جو آخر مطلب ڇا آهي؟ 'ڪتي جو موت' ڇا کي چيو ٿو وڃي ۽ اهو ڇا ۾ خراب آهي؟ ڇا ڪتو نڌڻڪو ٿي مرندو آهي ۽ مرڻ کان پوءِ ان جو لاش گهٽين ۾ رلي ويندو آهي، ڪوبه ان جو والي وارث يا ان تي افسوس ڪرڻ وارو ڪونه هوندو آهي؟ ڇا ان جو موت بي مقصد هوندوآهي؟ ڇا هو ڀر مار ۽ عياش طبقي جي وندر لاءِ شڪار لڙي ٿو ۽ ڪنهن جهنگلي جانور هٿان مري ٿو، يا وڏيرن ۽ پيرن جي ٻچ تي هو سوئرن سان ويڙهه ۾ پنهنجو انت آڻي ٿو؟ ڇا هو بيمار ٿو ٿئي ته بنا علاج جي ڇُڙي ڇڙي مري ٿو وڃي؟ ميونسپالٽيءَ جا ملازم يا ڪو ٻيو ماڻهو زهر ڏيئي يا بندوق هٽي يا ٻئي نموني ڪتي کي ماري ٿو ته ان تي ٻيا ڪتا احتجاج نٿا ڪن؟ ڇا هو زميندار ۽ سرمائيدار جهڙن ڀر مارن جوچمچو ٿي، هنن جي جان ۽ پورهيت جي ڦٻايل ملڪيت جي رکوالي ڪندي، چورن جي هٿان موت جو ٻڪ بڻجي ٿو؟

ڦوٽي کي ياد ٿو اچي ته هن هڪ سياسي ڪارڪن کي چوندي ٻڌو هو ته جو سامراج لاءِ وڙهندي مري ٿو سو ڪتي جو موت مري ٿو، جو سامراج جي دلالي ڪندي مري ٿو سو ڪتي جو موت مري ٿو. جو ڌارين ڌرتيءَ تي سامراج جي مفادن ۽ اقتدار قائم رکڻ واسطي لڙندي مري ٿو سو ڪتي جو موت مري ٿو. جو وڏيري ۽ سرمائيدارن لاءِ يا وڏيرپ ۽ سرمائيداري جو سرشتو قائم رکڻ لاءِ لڙندي مري ٿو سو ڪتي جو موت مري ٿو. جو مظلوم، ظلم ۽ بي انصافي سهندي ۽ ٺا" مقابلو ڪرڻ بنا مري ٿو سو ڪتي جو موت مري ٿو. جيڪو سامراجي ظلم يا طبقاتي سماج لاءِ يعني سماجي انقلاب لاءِ لڙندي مري ٿو سو مڙساڻو موت مري ٿو. جو قومي آجپي ۽ سماج لاءِ جنگ ۽ جاکوڙ ڪندي نٿو مري سو ڪتي جو موت ٿو مري، جو آزاد ۽ غير طبقاتي سماج واري ملڪ ۾ رهي ٿو، پر مرڻ گهڙي تائين قومي آزادي ۽ غير طبقاتي سماج جي اوسر ۽ ترقيءَ لاءِ جتن نه ٿو ڪري سو ڪتي جو موت ٿو مري. بستري تي بيوسي، بيحسي ۽ مظلوميءَ جي حالت ۾ مرڻ ڪتي جو موت آهي........

جمهوريت لاءِ هلچل هلي پئي. ڦوٽي ڏٺو ته ماڻهو ميجرجي پيا هٿا ۽ نتيبجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو سوچڻ کان سواءِ، جنون جي حد تائين ڪاروائين ۾ رڌل هئا. اهوجه ڳوناٿو نفرت جو ... ۾ بنجي ويو هو، جنهن مان هينئر نفرت جو رڳو سيمو ٿي رهيو هو.

... ڀوپال جي يونين ڪاربائيڊ ڪارخاني مان زهريلي گئس جو اتفاقي ... ڻلي نيڪال ٿيو هو ۽ هزارين ماڻهو مري ويا هئا. ۾ جڏهن هي ٻه ڦاٽندو، تڏهن ڪيڏي نه تباهي آڻيندو!

هي ڳيرا سر تريءَ تي رکي، پنهنجي نفرت کي اوڳارڻ لاءِ ڪارروايون ڪري رهيا هئا. ڪارروايون ڪندڙ ڳوناٺن کي "ڳيرا" ٿي ڪوٺيو ويو. هنن ۾ هيتري سگهه ڪٿان اچي وئي هئي! هو ڪيڏي نه تيزيءَ سان ڪم ڪري رهيا هئا. جهونا ٿلهن ٽڙن وارا وڻ، جن کي چار همراهه مس ڀاڪر وجهي سگهن ۽ جنهن کي چار ڄڻا ڪهاڙن سان وڍڻ شروع ڪن ته سڄو ڏينهن لڳي وڃي، اهڙي ٽڙ کي ٻن ڳوناٺن ڪهاڙن سان اچي ٿي ورتو ته اڌ ڪلاڪ ۾ ان کي وڍي، ليٽائي ٿي ورتائون ۽ رستي تي اڻ ٽر رڪاوٽ بنائي ٿي ڇڏيائون. وري ڏامر ۽ پٿر واري رستي جي آرپار، واٽر ڪورس جيڏي ڪڏ کٽي رستي کي بيڪار بنائي ٿي ڇڏيو. نه وٽن ڪا مشنريءَ جي چاڻ ۽ نه اوزار، ۾ ريل جي رستن کي ٿي ورتائون ته رواتن، پانن، پيچ ڪشن، متوڪن ۽ پنهنجن پانهن جي ٻل سان ريل جا پٽا اُکيڙي پري ڦٽا ڪرڻ ۾ دير نٿي ڪونه ٿي ڪيائون. موٽرن، بسن ۽ ٽرڪن مان پيٽرول ڪيي سرڪاري عمارتن کي ٿي ساڙيائون. ٿاڻا، ٽيشنون، ٽپال گهر، بئنڪون ۽ آفيسون اٿين ڀسم ڪري ڇڏيائون جو انهن جو نالو نشان ٻه ڪونه بچيو. بنا هٿيار يا ڀراٽن ۽ مڏن هٿيارن سان پوليس ۽ فوج جو مقابلو ٿي ڪيائون. جي ڦٽجيا ته پنهنجو پاڻ ٿي ملم پٽي ۽ پيو علاج ڪين، يا ڪنهن گهٽگهري ڊاڪٽر وٽ ٿي ويا. نازڪ حالت ۾ ٻه سرڪاري اسپتال جي وات نه ٿي ورتائون. ڪو مقابلي ۾ مئو ٿي ته ماٽتن ۽ ڳوناٺن ماڻ ٿي مات ۾، رات جي اونداهه ۾، دل جو سور سانڍي، هن کي ڌرتيءَ جي سپرد ڪري ٿي ڇڏيو، ۽ وري پنهنجي ڪاروايون ۾ جنبي ٿي ويا. نه رڳو مرد ۽ جوان ۾ ضاعفون، پوڙها ۽ اٺن نون سالن وارا ٻار ٻه پوري جوش سان ڪاروايون ۾ مست هئا. ماڻهو مري رهيا هئا، ماڻهو ڦٽجي رهيا هئا، ماڻهو گرفتار ٿي رهيا، ماڻهو جيلن ۾ واڙجي رهيا هئا، ماڻهو گرفتار ٿي رهيا، ۾ هلچل هلڪي ٿيندي نظر ڪانه ٿي آئي. ڦوٽو سوچيندو رهيو ته ڳيرن ڪري ڏيکاريو!.... ڳوناٺا وڙهي ڄاڻن!

ڦوٽو هاري هو ۽ هاريءَ جو پٽ. هنن کي چار ايڪڙ پنهنجي زمين هئي، ڏاندن ٻو جوڙو هو ۽ ڏهه ايڪڙ ڳوٺ جي وڏيري جي زمين کيڙيندا هئا. ڦوٽو ايترو پڙهي پيو هو جو خط لکي ويندو هو ۽ اخبارون پڙهي سگهندو هو. هن جون مشغوليون دلچسپ هونديون هيون. ۾ واري وڏي شهر ۾ ڪو سياسي جلسو ٿيندو هو ته ان ۾ ضرور ويندو هو. جي بس ۾ جڳهه نه ملندي هئس ته ڏهه ميل پنڌ وڃي ٻه اتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهچندو هو ۽ اڌ اڌ رات تائين تقريرون ٻڌندو هو. ڳوٺ ۾ هاري ڪاميٽيءَ وارن يا شاگردن جي ڪا ٽولي ايندي هئي، هن سان وچي ڪچهري ڪندو هو. ڳوٺاڻن جي ميڙ هن سان خيالن جي ڏي وٺ ڪندو هو. ڳوٺ ۾ ٻه ٽي دڪاندار اخبار گهرائيندا هئا، ڏهاڙي هن وٽ وچي، اخبار جي هڪ هڪ سٽ پڙهندو هو. ڳوٺ ۾ جيڪي سياسي ڪارڪن هوندا هئا، تن سان سنڌين جي مسئلن تي بحث ڪندو هو. جيڪي شاگرد شهر ۾ پڙهندا هئا ۽ تحريڪن سان ڳنڍيل هوندا هئا، اهي جڏهن ڳوٺ ايندا هئا ته هو انهن سان وچي قومي ۽ طبقاتي سوالن جي ڇنڊڇاڻ ڪندو هو. هو سگهڙ به هو ۽ ڳجهارتن ۽ لوڪ ادب جو چڱو ڄاڻو هو. انڪري هن کي ڪڏهن ڪڏهن اهڙي قسم جي پروگرامن واسطي ريڊيي ۽ ٽي-ويءَ تي به گهرايو ويندو هو.

ڦوٽو هن هلچل ۾ حصو ڪونه وٺي رهيو هو. هڪ پير، جو هڪڙي سياسي پارٽيءَ جو مهندار هو، تنهن جي پارٽي هن هلچل ۾ بهرو نه وٺي رهي هئي. اهو پير ڦوٽي وارن جو مرشد هو. هن جي پيا ذات وارا به هن جا مريد هئا. جيتوڻيڪ ڦوٽي جي نه ان پير يا ڪنهن به پير ۾ عقيدتمندي هئي ۽ نه سياسي يا نظرياتي طرح ان پير جو هم خيال هو، پر پائرن سان پاءُ ٽي رهڻ لاءِ پاهريون پنو رکيو هو. اها به حقيقت هئي ۽ ڦوٽي کي پڻ اها ڄاڻ هئي ته سندس ڳوٺ وارا ان پير جا مريد هن هلچل جي ڪاررواين ۾ ظاهر ظهور ۽ پرپور حصو وٺي رهيا هئا ۽ قربانيون ڏئي رهيا هئا.

وڏيري کي ضروري ڪم سان ڪنهن ٻئي هنڌ وڃڻو هو، سو جيپ ۾ ڦوٽي سميت ٽي هاري به ڪنياتين ۽ ڊرائيور به هوس. رستي تي هڪڙي جڳهه تي وڻ ڪيرائي ۽ وڏا وڏا بند رکي، رڪاوٽ وڌي وئي هئي. جيپ کي بيهارڻو پيو. اتي ڇهه ست سپاهي بندوقون تاڻيو بيٺا هئا. وڏيري سميت سڀني کي هيٺ لهڻ لاءِ چيائون ۽ هن کي حڪم ڏنائون ته اهي وڻ ۽ بُند کڻي، رستي تان هٽائين. ٻين ته ڪم شروع ڪري ڏنو، پر وڏيرو بيٺو رهيو. سپاهين پنهنجي ٻوليءَ ۾ هن کي گار ڏئي چيو ته حڪم ڇو نه ٿو مڃين؟ وڏيري گهٽو ٿي چيو ته مان عزت وارو ۽ وڏو زميندار آهيان ۽ فلاڻي پارٽيءَ جو اڳواڻ ۽ ان جي مهندار پير جو خاص ماڻهو آهيان. پر سپاهين گارين جي وسڪاري سان گڏ بندوق جي ڪنداق اُلاري چيس ته ڪڻين ٿو بند يا ڪيون توکي شوٽ. وڏيري سان گڏ هتي جي قوم کي به گهٽ وڌ ڳالهايائون، جنهن جي ڪري هو خطري ۾ پيا هئا. وڏيرو ٿلهو متارو ۽ ڦيلو هو ۽ بند کڻڻ سان گڏ پراڻي جيپ جي انجڻ وانگر سهڪڻ به لڳو.

ان وقت هڪ موٽر اچي بيٺي. ان جي مسافر کي به لاٿو ويو. هن کي ڦوٽي وارن وانگر اجرڪ ۽ پٽڪا پهريل نه هئا. هن ۽ سپاهين جي پنهنجي ٻوليءَ ۾ گفتگو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ۽ پوءِ هو پاڻ ۾ ٺهڪ ڏيندا رهيا. ڦوٽي به ٺهڪ ڏنا، پر دل ئي دل ۾. ۽ ٺهڪ ڏنائين پاڻ تي، وڏيري تي ۽ پير تي.

ساڳئي وقت ڦوٽي اهو سوچيو ته ڪالهه هڪ احتجاج ڪندڙ انبوهه تي فوجين گوليون هلايون. انبوهه جا الائي ڪيترا ماڻهو مئا ۽ ڦٽيا، پر انبوهه جي جوابي حملي ۾ ٽلڏي تي ٽي چار سپاهي اڪت مري ويا ۽ ڪوڙ زخمي ٿيا. هنن سپاهين کي ان اصليت جي ڄاڻ به نه آهي ته هو هتي ڇو وڙهي رهيا آهن. هنن کي پنهنجي ڌرتيءَ کان پري آمر پنهنجو اقتدار قائم رکڻ لاءِ موڪليئن ٿا ۽ هو ان لاءِ وڙهندي ٻي ڌرتيءَ تي موت جو شڪار ٿين ٿا. انگريز سامراج جي سمي کان وٺي هنن کي اهڙي تربيت ڏني وڃي ٿي ۽ ائين تيار ڪيو ٿو وڃي ته هنن کي فقط حڪم مڃڻو آهي، پنهنجي آقائن جو حڪم. هنن کي ڪو به سوال ناهي پڇڻو، ڪابه آڏي پڇا ناهي ڪرڻي، ڪوبه بحث ناهي ڪرڻو، ڪابه تنقيد ناهي ڪرڻي ۽ نه حڪم جي نافرماني ڪرڻي آهي، ڇڻ ته هنن کي نه پنهنجو رايو آهي ۽ نه دماغ. ڦوٽو سوچي ٿو ته هن زماني ۾ وڙهڻ واري کي خبر هجڻ کپي ته هو ڇو وڙهي رهيو آهي، ڪهڙي مقصد لاءِ وڙهي رهيو آهي، ۽ جڏهن ذهني ۽ نظرياتي طرح ان مقصد کي سمجهي ۽ ان سان سهمت هجي ته پوءِ وڙهي. حڪم جو بندو ٿيڻ جي سکيا ملڻ جو ئي نتيجو آهي جو مسلمان هوندي به مسلمان ڪعبي تي گوليون هلائيندا آهن، ترڪن خلاف وڙهندا آهن ۽ مسلمانن کي ماريندا آهن، ۽ ڌاري ڌرتيءَ تي پنهنجي حياتيءَ کان هٿ ڌوئيندا آهن. ۽ پوءِ هنن جا سينگاريل ۽ سرهاڻ پريا تابوت، هوائي جهازن ۾ پنهنجي ڳوٺ پهچندا آهن.

هن کي هڪڙي ڪارڪن جي چوڻي ياد اچي ٿي: "سامراجي سپاهي ۽ انقلابي سپاهيءَ ۾ وڏو فرق آهي!"

هن ڪنهن کي اهو سوال اٿاريندي ٻڌو هو ته اها ڳالهه تحقيق طلب آهي ته هتي جي سپاهين ڪنهن ميدان تي سرسي به ڪئي آهي؟

ڦوٽو، درزيءَ جي دڪان ۾ اخبار پڙهي رهيو هو. گفتگو جو مرڪز هلندڙ هلچل هئي.

"اڄوڪي اخبار ۾ به پنجاب ۾ ٻن وڏن حادثن جي خبر آهي. هڪڙي ۾ ريل گاڏي ۽ بس جي ٽڪر ۾ چاليهه ماڻهو مري ويا ۽ ٻئي حادثي ۾ ٻن بسن جي ٽڪرجڻ ڪري ٣٢ مسافر موت جو شڪار ٿيا."

"ڪالهوڪي اخبار ۾ به هو نه، ته پنجاب ۾ بس ۽ ٽرڪ جي حادثي ۾ ٢٥ ماڻهو ختم ٿي ويا."

پنجاب هلچل ۾ ڀرو ڪونه ٿو وٺي! سنڌ ۾ هلچل چوٽ تي آهي ۽ ماڻهو مري رهيا آهن، ۽ پنجاب ۾ اهين ئي ماڻهو مري رهيا آهن ۽ حادثي جو موت اڃايو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ وڏيڪ دردناڪ ٿيندو آهي، ان ڪان ته چڱو ٿئي ها ته هلچل ۾ زوردار حصو وٺن ها. هلچل ۾ مرڻ وارو موت معنيٰ ڀريو آهي.“

”سائين، مان ته چوندس ته جي پنجاب وارا هلچل ۾ حصو وٺن ها ته اهي حادثن وارا موت ٿين ئي ڪونه ها، ڇو ته هلچل ڪري رستن تي رڪاوٽون ڪڙيون ڪيون وڃن ها ۽ بسن، ٽرڪن، ويگن ۽ گاڏين جي هلڻ ڊينهن ۾ اچ وڃ بند ٿي وڃي ها ۽ حادثن جو سوال ئي ڪونه ٿئي ها، جيئن سنڌ ۾ ٿيو آهي.“

هڪ ڏينهن ڦوٽي ڳوٺ مان جلوس نڪرندي ڏٺو. ان ۾ نه رڳو جوان ۽ نوجوان هئا پر ٻار ۽ ٻڍا پڻ هئا. هو قومي ۽ انقلابي نعرا هڻي رهيا هئا. ڦوٽي دل ۾ چيو ته هاڻي گمان جي گنجائش نه رهي آهي ته ماڻهو ايترو تنگ ٿي چڪا آهن جو هو Action ٿا چاهين، ڪاروائي ٿا چاهين. جلوس پڪي رستي ڏانهن وڌي رهيو هو. ان جي پٺيان ڪجهه پوليس وارا به هئا، ڦوٽو ان جلوس ۾ شامل ڪونه ٿيو.

پوء ڦوٽي خبرون ٻڌيون ته پوليس ان جلوس تي گوليون هلايون. جلوس سان گڏ جيڪي پوليس وارا هئا، تن ۾ به اُترين علائقي وارا هئا. انهن کي جلوس جا قومي ۽ انقلابي نعرا نه وڻيا. هنن زور ڀريو ته گوليون ڇوڙيون وڃن. هتي جي پوليس وارن انڪار ڪيو ته نه ان جي ضرورت آهي ۽ نه اسين ڪنداسين. پر اترين علائقن وارا پوليس وارا نه مڙيا ۽ هنن اوچتو بنا ڇتاء جلوس تي گوليون ڇوڙڻ شروع ڪيون. شايد هنن پوليس وارن کي اهو ڪاٿو ڪونه هو ته ٻهراڙي وارا هاڻي نه ايترو ابوجهه رهيا آهن ۽ نه وردي جو ايترو ڊپ يا هراس رهيو اٿن. هنن جا ماڻهو اول ئي پر وارن وٽن ۾ بندوقن سان لڪل هئا. جيئن ئي انهن پوليس وارن گوليون ڇوڙيون ته وٽن ۾ لڪل همراهن به نشانو وٺي انهن ۾ ڇٽن کي پورو ڪري ڇڏيو. ان دوران پوليس جي گولين جلوس جو هڪڙو ماڻهو ماري وڌو هو ۽ ڪيترا زخمي ڪري ڇڏيا هئا.

جتي به ٻه چار ماڻهو گڏبا هئا ته هلچل تي ٽيڪا ٽپڻي ٿيندي هئي. خبرن چارن مان ڦوٽي محسوس ڪيو هو ته اڳين جمهوريت لاء هلچل ۽ هاڻوڪي هلچل ۾ هي فرق هئا: اڳين تحريڪ ۾ ماڻهن ميرن، پيرن ۽ وڏيرن جي چوڻ تي يا انهن جي اڳواڻيءَ ۾ حصو ورتو. پر هن ڀيري عوام پاڻمرادو نڪري پيو هو ۽ مير، پيريا وڏيرا ٻاهر ڪونه نڪتا هئا.

هن ڀيري عورتن ۽ اٺن ڏهن سالن وارن ٻارن پڻ ڪارروايون ڪيون. هن ڀيري اتندي ئي ماڻهن زوردار حملا ڪيا هئا ۽ سرڪار جو وڏو نقصان ڪيو هو. جتي عوام وٽ هٿيار هئا، اتي هنن استعمال ئي ڪيا، ۽ اهڙي حالت ۾ سپاهين جا ٻرڙ ٻرا ٿِي ٿي ويا. ماڻهن ۾ وردي جو خوف ۽ هراس ايترو نه رهيو هو. ماڻهن ۾ تنظيم، تياري ۽ رٿابندي ۽ سگهيا جو احساس وڌيو آهي. ڪن شرارتين هن تحريڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي زبان جي فساد جو رنگ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي. پر ڪن سمجهدار شخصن انهيءَ ڳالهه کي روڪي ورتو. پر هڪ ٻن شهرن، جتي اِهڙي قسم جي جهيڙي جي ڪوشش ڪئي وئي، اتي سنڌين ٻي زبان وارن جي دڪانن جو بهشڪار ڪيو ۽ نتيجو اهو نڪتو آهي جو اهي دڪاندار ڏاڍو پريشان ۽ پشيمان ٿي پيا آهن ۽ ٺاهه لاءِ پنڌ ڪري رهيا آهن.

شاگرد جي هڪڙي ٽولي آيل هئي. ڪچهريءَ ۾ بحث مباحثي دوران ڪنهن سوال ڪيو ته هڪ ماڻهو آخر پنهنجي ڌرتيءَ لاءِ سر ڇو ڏئي؟ سمجهيو ڪٿي ته ان جنگ ۽ جاکوڙ جي نتيجي ۾ قومي آزادي به ملي ۽ طبقاتي سماج جو خاتمو ٿئي، پر اهڙي جنگ دوران جيڪو ماڻهو مري ٿو وڃي، تنهن کي ته اهڙي انقلاب جو لاڀ ڪو نه ملندو..... ان جا جدا جدا جواب ڏنا ويا. پر ڦوٽي کي جيڪو سڀ کان وڌيڪ وزني جواب محسوس ٿيو سو هي هو: جيڪو ماڻهو آدرشي هوندو ۽ هن جو آدرش انقلاب آهي ۽ ذهني طرح ان آدرش کي قبول ڪيو اٿس، اهو بنا وڌيڪ سوچ ويچار جي هر ڪا قرباني ڏيندو. پر جيڪو شخص اها ڳالهه سمجهڻ چاهي ٿو، ان کي سمجهائڻو پوندو. هلچل يا انقلابي جاکوڙ دوران ٿيندڙ موت لاءِ وڌ ۾ وڌ ائين چئي سگهجي ٿو ته اهو موت کان اڳ جو موت يا غير فطري موت آهي. حقيقت ۾ طبقاتي سماج ۾ به وقت کان اڳ غير فطري موت اچي سگهي ٿو. اهڙي سماج ۾ ماڻهو ايتري حد تائين غريب ۽ مجبور هوندو آهي، جو ويلن جا ويلا هن کي کاڌو نصيب نه ٿو ٿئي ۽ هو ڪنهن به وقت بک وگهي مري سگهي ٿو. غربت ۽ اڻ هوند ڪري هن وٽ بيماري کان بچاءُ جا وسيلا ڪونه هوندا آهن ۽ جڏهن بيمار ٿيندو آهي ته علاج خاطر هَڙَ ۾ پئسو ڪونه هوندو اٿس. ان ڪري هو جلدي، بي وقتو ۽ غير فطري موت مري ويندو آهي.

بعضي هاري جڏهن زميندار جو ڪو حڪم نه مڃيندو آهي يا هن جي نامناسب خواهش پوري نه ڪندو آهي، تڏهن به زميندار هن کي مارائي ڇڏيندو آهي. ڪڏهن وڏيرو، هاريءَ کي ڪنهن قتل جي ڪوڙي ڪيس ۾ ڦاسائي، ڦاسيءَ جي تختي تي پهچائي ڇڏيندو آهي. ڪڏهن ڪو سرمائيدار پنهنجي ڪارخاني جي خراب ٿيل مشينن جي وقت اندر مرمت نه ڪرائيندو آهي ۽ انهن تي ڪم ڪندي مزدور حادثي ڪري يا زهريلين گئسون نڪرڻ ڪري بي موت مري ويندا آهن. اهڙي طرح طبقاتي سماج ۾ هاري، مزدور ۽ پورهيت وقت کان اڳي ۽ غير فطري موت مرندا رهن ٿا. ساڳئي نموني سامراج پنهنجي غلام قوم جي جيون تنگ ڪري وجهندو آهي ۽ انهي بهاني ماڻهن کي ڪُٺيندو، ڦٽڪن ۽ ڦاسين جو نشانو بنائيندو رهندو آهي. تنهن کان سواءِ سامراج ڪن ملڪن ۾ جنگ جو پيڙ پڙڪائي، انسانن جي عام ڪوس جو ڪارڻ بڻبو آهي...... انڪري مناسب اهو ئي آهي ته ماڻهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙي سماج ۽ سامراج خلاف جنگ جوڙي. جي ان جنگ ۾ ماڻهو بچي ويو ۽ ڪاميابي ٿي تہ هوا سياسي ۽ اقتصادي آزاديءَ جو ميوو ماڻيندو. جي ماڻهو موت جو شڪار ٿي ويو تہ بہ پويان ۽ قوم جا ٻيا ماڻهو ساڳيو ميوو ماڻيندا. آخر ماڻهو سدائين سڀ ڪجهہ پاڻ لاءِ تہ ڪونہ ڪندو آهي. پوڙهپ جي ڪمائيءَ ۾ بہ ٻارن ٻچن ۽ ٻين جو حصو تہ هوندو آهي. انڪري انقلاب لاءِ لڙندي بہ ماڻهو ڇو نہ سوچي تہ انقلاب ٻين کي بہ فائدو پهچائي ٿو.

جمهوريت لاءِ هلچل جتاءَ نہ ڪيو. جلد ئي ان جا ٿهڙ ويڙهڻ جو اعلان ڪيو ويو. شايد ان ۾ حصو وٺندڙ پارٽين جا بورجوا اڳواڻ خود عوام جي ايڏي اُڀار ۽ تحريڪ جي شدت کان گهٻرائجي ويا هئا.

اترين علائقي جا ٻہ سپاهي، هن ڳوٺ مان نڪتل جلوس جي موقعي تي ماريا ويا هئا. هڪ ڏينهن پوليس جو ائالو ڳوٺ کي گهيرو ڪري ويو. پوليس وارا گهرن ۾ گهڙي پيا. ننڍي وڏي مرد ضاعفان کي مارڪٽ ڪئي وئي. جوان تورڙي پوڙهن مردن کي گرفتار ڪيو ويو، زالن جي بيحرمتي ڪئي وئي ۽ زيور، روڪڙ ۽ قيمتي سامان تڳايو ويو. هڪ تہ ڳوٺ جا ڳچ جوڏا هلچل دوران ئي پڪڙيا ويا هئا يا روپوش ٿي ويا هئا. ٻيو تہ پوليس تمام جهجهي ڳاٿاتي ۾ هئي ۽ بيحد باروت ۽ هٿيارن سان ڏٽجي آئي هئي ۽ پنيرڪي جو اوچتو چڙهائي ڪئي هئائون. انڪري ڳوٺاڻا مقابلو ڪري ڪونہ سگهيا.

ڦوٽي جي گهر جي جهڙتي بہ ورتي وئي. عورتن سان بدتميزي ڪئي وئي، ٿهڙ ڪنيا ويا ۽ ڦوٽي کي گرفتار ڪيو ويو. اهڙي ريت هن ڳوٺ ۽ آس پاس جي ٻهراڙيءَ مان سوَ کان وڌيڪ ماڻهو ڀتا ويا.

ڪانوَ کي لُڙ ۾ مزو ايندو آهي يانہ، پر ڦوٽي محسوس ڪيو تہ پوليس لاءِ لُڙَ ۾ مزا ئي مزا آهن. مثال طور شهر ۾ شاگردن جو يا مخالف پارٽين جو ڪو سياسي جلوس نڪرندو آهي ۽ امن سان هلندو رهندو آهي تہ اوچتو ئي اوچتو ۽ بنا سبب پوليس ان تي ڳوڙها گئس ڇوڙيندي آهي ۽ لٺيون وسائڻ شروع ڪندي آهي. پوءِ هلندي آهي سوديباري. هر ماڻهوءَ کان ڪجهہ هزار وٺي هن کي ڇڏيو ويندو آهي. اهڙي طرح لکين رپيا ملي پوندا اٿن. باقي ڏوهي بنائي چالان انهن کي ڪندا آهن، جي پئسا نہ ڏيندا آهن يا نہ ڏئي سگهندا آهن.

هن تہ جي وڏي ٿاڻي جو وڏو صوبيدار اترئين علائقي جو هو. هن کي ٻاهيون هيون جو هن جا هم وطن سپاهي ماريا ويا هئا. پڪڙين تي مارڪٽ، پيڙا، عذاب ۽ ايذاءَ شروع ٿي ويا. پوءِ جنهن پئسا ڏنا، ان کي ڇڏيندو ويو. هڪ هزار کان پنجن هزارن تائين وصول ٿي ڪيا ويا. ٻي لک رپيا اچي ويا. باقي ڇهہ ڇٽا بچيا، جن پئسا نہ ٿي ڏنا يا ڪونہ ٿي ڏئي سگهيا. انهن ۾ ڦوٽو پڻ هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڦوٽي جي پيءُ کي پيو آسرو هو. هن کان پنج هزار گهريا ويا. هن سوچيو ته جي ڏاند يا زمين جو ٽڪرو ٿو وڪڻان ته روزگار جو ذريعو نه رهندو ۽ بک مرڻو پوندو. ڏاندن نه هجڻ ڪري وڏيرو زمين ڪسي وٺندو. هنکي پڪ هئي ته پنهنجي پير وٽ ويندو ته ڇڏ ڇوڙ ڪري ڇوڪري کي ڇڏائيندو. پير جا هٿ ڊگها آهن. هو پير وٽ ويو. پير ڪو خاص رخ ڪونه ڏنو ۽ جي ڪنهن کي چيائين به ته ان اثر ڪونه ڏيکاريو.

ان وچ ۾ صوبيدار، ڦوٽي سميت ڇهن ڄڻن کي خون جي الزام هيٺ چالان ڪري وڏي شهر جي سينٽرل جيل ۾ بند ڪرائي ڇڏيو.

ٻهراڙيءَ جي جهانگين ۽ مارون ۾ نفرت جي نئين لهر اپري، هن کي جيئڻ جي وسيلن کان وانجهو ڪيو ويو هو. هڪ ڏينهن رتابنديءَ سان هن ٿاڻي تي حملو ڪيو. پيچ ڊاهه ڪٽي وٺي ۽ وڏي صوبيدار کي ماريو ويو.

سينٽرل جيل جي هڪ وارڊ ۾، ٻين قيدين کان پاسيرو، ڦوٽو هڪڙي ڪنڊ ۾ اڀاٽڪو ويٺو آهي. ٻيا ڪچهري پيا ڪن پر هي ويڳاڻو ٿو ڏسجي. هن جو چهرو سرءُ جي وڻ وانگر مرجهايل آهي. هن جي ڏاڙهي ڏڀ وانگر وڌي وئي آهي. هنجا ڇپ ڪلراٺي زمين وانگر سڪي ڦوٽ سفيد ٿي ويا آهن. هنجو وات جهرڙو نانگ جو ٻر، جنهن مان ڪڏهن ڪڏهن سڪل ۽ ڪاري زبان، مثل جي نانگ پيڙيءَ وانگر پسجي ٿي. هن جون ڏرا ڏئي ويل اکيون اٿين ٿيون ڏسجن ڄڻ ته پٿرائجي ويون آهن، يا سير وڏل پهروءَ جي اکين وانگر اجهاميل آهن. هو ڏاڍو ڏيرو ٿي ويو آهي. هڪ طرح آرام نه ٿو اچي. گهڙي وهي ٿو، گهڙيءَ تي ليٽي ٿو پوي.

هن کي جيل ۾ ڇهه مهينا ٿي ويا آهن. اڃا ڪورٽ ۾ ڪيس هليو ئي ڪونهي. هو حساس ماڻهو آهي ۽ گهڻو ڪجهه سوچيندو رهندو آهي. هن کي اهو خيال کائيندو رهي ٿو ته جن مونکي ڦاسايو آهي، سي قتل جو ڪوڙو ڪيس مون تي ثابت به ڪري ويندا ۽ بيگناهه ڦاسيءَ تي چاڙهيو ويندس.

هن کي وري وري ماڻهڪ جا هي لفظ ذهن ۾ ڏنگ هڻندا آهن ته "ڦوٽا! ڪتي جو موت مرڻ کان ڀلو آهي ته ماڻهو ميدان تي لڙندي، مقابلو ڪندي، مڙساڻو موت مريا" •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏکيو ڊرامو

صبح جو اسپتال وڃڻ لاءِ پنهنجي سنپريس تہ پنهنجي ڪمري مان، هٿ ۾ اخبار کنيو، ڪِڪي خوشيءَ پريون رڙيون ڪندي، چوندي آئي تہ "بابا! دنيا جو عجوبو!"
ماڻ منجهي پيس ۽ هن ڏي نهارڻ لڳس.
"ها بابا، دنيا جو اٺون عجوبو يا نائون عجوبو يا ڏهون عجوبو، پر آهي عجوبو!"
"ڪهڙي ڳالهہ تي آهي اهڙي عجب جي؟" مون شوق ڏيکاريندي پڇيو.
"بابا، اڄ اخبار ۾ اهڙي ڳالهہ آهي، جو توهان کي اعتبار ئي ڪونہ ايندو."
"پر بہ ڪهڙي ڳالهہ تي آهي، ٻڌاءِ تہ سهي!"
"بابا، مونکي بہ اعتبار ڪونہ ٿي آيو ۽ ڳالهہ کي هڪ ڀيرو پڙهيم، ٻيو ڀيرو پڙهيم، ٽيون ڀيرو پڙهيم، ور ور ڪري پڙهيم."
"پر بہ ٻڌائينءَ ڇو نہ ٿي ۽ تون ايترو خوش ڇو ٿي رهي آهين؟" منهنجي هورا کورا چوٽ چڙهي وئي.
"بابا، ڳالهہ ئي اهڙي آهي."
"ڪهڙي ڳالهہ آهي؟"
"ٻڌايانو! نہ نہ، هيءَ اخبار وٺو ۽ پاڻ پڙهي ڏسو!"
"هائي وري مونکي عينڪ ڳولڻي پوندي، تون ئي ڪٿي ٻڌاءِ!"
"تہ ٻڌو! اخبار ۾ ٽي-ويءَ جي اڄوڪي پروگرام ۾ ڏنو ويو آهي تہ اڄ رات جو پاڪستان ٽي-ويءَ تان ٻن ڪلاڪن جو سنڌيءَ ۾ ڊگهو ڊرامو ايندو."
"نہ نہ!" مون عجب ۽ بي اعتباريءَ مان چيو.
"مان بہ تہ اهو پئي چوان تہ مون کي بہ پڪ نہ ٿي آئي، انهيءَ ڪري ئي تہ ان کي ٽي چار ڀيرا پڙهيو اٿم."
"پڪ اٿئي؟ ڀُلي تہ ڪان آهين؟"
"پڪ ڪرڻ لاءِ تہ مون ان ڊرامي جو نالو غور سان پڙهيو تہ اهو نالي مان بہ سنڌي لڳي ٿو يا نہ."
"ڊرامي جو عنوان ڇا ڏنو اٿن؟"
"ڊرامي جو عنوان آهي: 'پيرن ڪان پير'. آهي نہ نج سنڌي نالو!"
مون بہ عينڪ پاتي، اخبار ۾ اهو پروگرام پڙهيو. حيرت ۽ بي اعتباري پنهنجي جڳهہ قائم رهي. پر خوشيءَ جو احساس ضرور ٿيم. سنڌي پروگرام وقت ۽ اٺين بجي جيڪي اڙدو ڊراما ايندا آهن، مان اسپتال ۾ هوندو آهيان ۽ پروگرام

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسي ڪونہ سگھندو آھيان. البت جيڪي نوين ٻجي کان پوءِ اڙدو ڊگھا ڊراما يا اڙدو فلمون ڏيندا آھن، ۽ مھيني ۾ ٻہ يا ٽي دفعا اھڙا پروگرام ڏيندا آھن، سي، ٻي ونڊر نہ ھجڻ ڪري ڏسڻا پوندا آھن، جيتوڻيڪ گھڻو ڪري انھن ڊرامن ۽ فلمن ۾ پوڙھا ھاريو ويندو آھي ۽ مان بور ٿيندو آھيان.

پر خبر ناھي اڄ ڪھڙي خوشيءَ ۾ ٻن ڪلاڪن جو سنڌي ۾ ڊگھو ڊرامو ڏيني رھيا ھئا؟ ورھين کان وٺي سنڌي رڙيون ڪندا اچن تہ ٽي-ويءَ تي سنڌي پروگرام جو وقت وڌايو وڃي، ۽ ڪڏھن ڪڏھن ڪرسين تي ويٺل آسرو بہ ڏيندا آھن تہ سنڌي پروگرام جو وقت سگھو ئي وڌايو ويندو، پر اڄ ڏينھن تائين ڪجھہ نہ ڪيو ويو آھي. دليل اھو ڏنو ويندو آھي تہ جي سنڌي پروگرام جو وقت وڌايو ويو تہ ٻين علائقائي ٻولين، جن کي بہ سنڌيءَ جيترو وقت ڏنل آھي، تن جو پڻ وقت وڌائڻو پوندو.

سنڌين کي ان تي بہ اعتراض ڪونھي تہ ٻين علائقائي ٻولين يعني بلوچي، پشتو ۽ پنجابڪيءَ کي بہ ٽي-ويءَ تي وڌيڪ وقت ڏنو وڃي. پر سنڌي ٻوليءَ جو ٻين ٻولين کان انڪري بہ حق وڌيڪ آھي، جو سنڌي ھڪ سٽريل ۽ لکيل ٻولي آھي، صدين کان وٺي اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ پڙھائي وڃي ٿي ۽ صدين کان وٺي آفيسن ۽ ڪورٽن ۾ استعمال ٿئي ٿي. بلوچي، پشتو ۽ پنجابڪي ٻولين جي حالت ۾ اھا ڳالھہ نہ آھي، سنڌي تہ اڙدوءَ کان بہ وڌيڪ جھوني ۽ شاھوڪار ٻولي آھي.

ماٺھو شايد حاڪم ٽولي کي آفرين ڏين جو ھو برابري (parity) جي اصول جي پوئلڳي ڪري رھيا آھن، ۽ ڪي تہ شايد ان ڪارنامي کي اسلام جي مساوات جو نادر نمونو ڪري پيش ڪن. مان سوچيندو آھيان تہ رڳو ٻوليءَ جي معاملي ۾ برابري ڇو ٿي ڏيکاري وڃي؟ ٻين معاملن ۾ ڇو نہ ٿو اھو جذبو ڏيکاريو وڃي؟ مثال طور لشڪر جي معاملي ۾. ھر علائقي جا ڪاٿائي ۾ ھڪ جيترا فوجي ھجن. سنڌ، بلوچستان، سرحد توڙي پنجاب مان ھرھڪ پرڳڻي جا فوج ۾ ھڪجيترا سپاھي ھجن ۽ ھڪجيترا جنرل ھجن مونکي خيال ايندو آھي تہ ڏيڍ سئو جنرلن مان رڳو ٻہ جنرل سنڌي ھجن ھا، تہ ڪنھن سنڌي وڏي وزير کي ڦاسي چاڙھڻ واري ريتن کان اڳ گھڻو ڪجھہ سوچيو وڃي ھا.

برابريءَ جو ٻيو مثال حاڪم ٽولا پارليامينٽ جي سلسلي ۾ ڇو نہ ٿا ڏيکارين، جو سنڌ، بلوچستان، سرحد ۽ پنجاب مان ھرھڪ پرڳڻي جا ھڪجيترا ميمبر پارليامينٽ ۾ چونڊيا وڃن؟

اھڙي طرح اھو سوال اڀري ٿو تہ آخر فقط ٽي-وي پروگرام ۾ وقت ڏيڻ تي برابريءَ جي اصول تي ٿورو ڇو ٿو ڪيو وڃي؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهي منهنجيون ڪي نيون سوچون ڪرڻ هيون.

ڊگهي ڊرامي جو ڇاڻي، سارو ڏينهن منهنجي دل ۽ دماغ تي خوشيءَ جو احساس ڇانيل رهيو. سنڌي ڊرامي ڪري سنڌي ٻوليءَ جا آواز فضا ۾ بلند ٿيندا رهندا، ڊرامي ۾ ڪنهن حد تائين ماحول سنڌي هوندو، ڪنهن حد تائين ڪردار سنڌي هوندا، ڪهاڻيءَ ۾ سنڌ ۽ سنڌين جي ڪنهن نه ڪنهن مسئلي کي ڇهيو ۽ ڇيڙيو ويندو.

منجهند جو گهر ويس ته ٻار سڪهوئي سمهي پياهئا، جيئن گهٽي ڪان گهٽي ننڊ ڪري وٺن ۽ رات جو مزي سان ڊگهو ڊرامو ڏسي سگهن.

شام جو ٽي-وي شروع ٿيڻ وقت ان ڏينهن جو پروگرام ٻڌائيندا آهن. ٻارن ٽائيم تصديق ڪرڻ خاطر اهو به ٻڌو. رات جو نَوَ لڳي چاليهن منٽن تي سنڌي ڊگهو ڊرامو اچڻو هو. اخبار ۾ اهوئي ٽائيم ڏنل هو.

سادي نوين وڳي سڀ ٻار ٻچا، نئنيا توڙي وڏا، ٽي-ويءَ جي سامهون وڏي شوق سان اچي ويٺا. مان اسپتال مان موٽندي ڪجهه سڪو ميوو وٺيو آيو هوس ته ڊرامو ڏسندي سڀ چڳندا رهنداسين. ٻارن چانهه جو سامان به تيار ڪري رکيو هو ته ڊرامو هلندي چانهه جا چُسڪا پيا پربا.

مون اخبار ۾ هڪ پيپرو وري ٽي-ويءَ جو پروگرام نظر مان ڪڍيو ۽ ڏسي چوڪاري جو ساهه پريم ته ڊرامي ڪان اڳ ڪو "خصوصي پروگرام" ڪرڻ آهي. ٻين غير دلچسپ پروگرامن وانگر، جيئن ئي "خصوصي پروگرام" شروع ٿيندو آهي ته ٽي-وي فورن بند ڪئي ويندي آهي. نئنيا توڙي وڏا ان پروگرام کي پسند ڪونه ڪندا آهن. اها ڳالهه ٽي-ويءَ وارا به ڄاڻن ٿا. انڪري هو ڊرامي، فلم يا ٻئي ڪنهن دلچسپ پروگرام ڪان اڳ اهو خصوصي پروگرام هلائيندا آهن ته من ماڻهو ٻنيان ايندڙ دلچسپ پروگرام جي شوق ۾ ٽي-ويءَ آڏو ويٺا رهن. آسماني پروگرام به نه ٻار ڏسندا آهن نه وڏا، جيئن ئي اهڙو پروگرام شروع ٿيندو آهي ته ٽي-وي بند ڪري ڇڏيندا آهن.

ڪالهه جي ئي ته ڳالهه آهي. اخبار ۾ آيو هو ته ڪراچيءَ جي ڪنهن دولتمند، خاص قسم جي ڏاڍي قيمتي انٽينا (Antenna) هٽائي هئي (۽ ان انٽينا جي تصوير به ڏني هئي) جنهنڪري ٽي-ويءَ تي دنيا جي ٻين ملڪن جو پروگرام به ڏسي سگهيو. اها خبر پڙهي هڪڙي دوست چيو:

"ڇٽي پيو هي همراهه هڪ وڏي عذاب ڪان!"

ان تي ٻئي دوست چيو: "جهڙي طرح پنهنجي ملڪ جي ريڊين کي ماڻهو نظر انداز ڪندا آهن، اهڙي طرح، جڏهن ٻين ملڪن جي ٽي-ويءَ جا پروگرام رواجي طرح هتي نظر اچڻ لڳندا، ته هو ملڪي ٽي-ويءَ کي ڪونه ڏسندا."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي ذهن ۾ اهڙي نموني جون سوچون جاري هيون. گهر مسيت تيڻ جو محاورو تہ پراڻو آهي، خبر ناهي اهو ڪيئن ٺهيو، پر هينئر ٽي-وي۽ تہ ٻي وقتيون ٻانگون ڏيئي سچ پچ اسانجا گهر مسيت بڻائي ڇڏيا آهن. ٻانگ ۾ سڏ ڏنو ويندو آهي تہ "حي علیٰ لصلوات" يعني نماز پڙهڻ لاء اچو. گهر مان اهڙو سڏ ڏيڻ جو ڪو مطلب ڪونہ ٿو ٿئي، جو تہ نماز لاء مسيت ۾ وڃبو آهي، ۽ ڊاڙهي ڪي گهر ۾ اچڻ جي ڪوٽ ڪانہ ڏٻي آهي. پر هتي عوام جي احمقن لاء آهي "وهي نہ وهي، وٽ رينگٽ ڪي."

ونڊر جو حس تہ دل ۽ دماغ ۾ آهي، پر عام طرح ريڊيئي جي ونڊر ڪنن ذريعي يعني ٻڌڻ سان محسوس ڪري سگهجي ٿي ۽ ٽي-وي۽ جي ونڊر ڪنن ڪانسواء زيادہ تہ اکين ذريعي يعني ڏسڻ سان ماڻبي آهي. انڪري ضروري آهي تہ ٽي-وي۽ تي تصويرن جي تبديلي تکڙي تکڙي ٿئي، جيئن سندر سندر چهرا، وڻندڙ وڻندڙ ڏيک ۽ نيون نيون شيون پردي تي نظر ايندڙيون وڃن. لاڳيتو ساڳيو نظارو ۽ ساڳيا چهرا رکڻ يا ڊگهيون تقريرون ۽ ڊگها مباحثا هلائڻ ۽ ڏيک نہ ڦيرائڻ، ٽي-وي ڏسندڙن واسطي بوريت جو ڪارڻ بڻجن ٿا.

منهنجي سوچن جي سيسر، ٽي-وي۽ جي عام پروگرامن جي سمنڊ ۾ ترندا هليا. ۽ ... دفعا ساڳيون صورتون ڏيکاريون وڃن ٿيون. هر هڪ صوبي مان ٻہ شخصيتون ڪنيون وڃن ٿيون ۽ اهڙي طرح مرڪز مان ٻہ ٻہ يا ٽي. ٽي-وي۽ جي پروگرام ۾ ڏهاڙي اهي سنڌي خبرن ۾ ڏيکارين، انگريزي خبرن ۾ ڏيکارين، اڙدو خبرن ۾ ڏيکارين، تبصري پروگرام ۾ ڏيکارين، پريس ڪانفرنس ۾ ڏيکارين، حالات حاضرہ پروگرام ۾ ڏيکارين، ۽ شايد ڪن ٻين پروگرامن ۾ پڻ، جي هينئر مون کي ذهن ۾ نہ ٿا اچن. رڳو ايترن ماڻهن جا ڏينهن ۾ ڏهہ ڀيرا وري وري چهرا ڏسڻ ۽ هنن کي ٻڌڻ، ۽ ڳالهيون بہ سيني جون هر ڀيري لڳ ڀڳ ساڳيون. نہ رڳو هڪ ڏينهن ۾ ايترا ڀيرا پر هفتي جي ستن ئي ڏينهن ۾ ايترا ڀيرا. پر هفتي جي ستن ئي ڏينهن ۾ ايترا ڀيرا، مهيني جي ٽيهن ئي ڏينهن ۾ ايترا ڀيرا ۽ سال جي ٣٥٦ ڏينهن ۾ ايترا ڀيرا ساڳيا چهرا ڏسڻ ۽ ساڳين چهرن جي واتان ساڳيون ڳالهيون بہ اهڙيون جو ڏسندڙ ۽ ٻڌندڙ شخصي طرح ڄاڻي ۽ پروڙي ٿو تہ انهن جو چوڻ ۽ ڪرڻ ۾ فرق آهي ۽ عملي طرح ائين ڪونہ آهي يا ائين ڪونہ ٿو ڪيو وڃي، تہ اها ريت منهنجي هن لکڻ مان ئي پڙهندڙ پڙهڻ سان دماغي توازن قائم رکي نہ سگهي، سو تصور ڪريو تہ اهو سڀ ٽي-وي۽ تي ڏسڻ وارو، پنهنجي ڪَل ٽٽڻ کان پاڻ کي ڪيئن بچائي سگهندو!

حاڪم، عوام جي پنهنجي اصلي ۽ ٻرندڙ مسئلن ۽ خاص ڪري اقتصادي مسئلن کان منهن پاسي ڪرائڻ خاطر، هٿراڌو مسئلا، غير ضروري مونجهارا ۽ نوان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نوان ناٽڪ پيندا ڪندا آهن. اڄڪلهه ماڻهن کي راندين ۾ رنپايو ۽ ريجهايو ويو آهي. ٽي-ويءَ تي ڪيتو وقت راندين پيون ڏيکاريون وڃن ۽ ڪٿي ڪٿي، رستو رستو ڪرڪيٽ ۽ هاڪيءَ جو ميدان بنيل آهي. نو لڳي چاليهه منٽ اشتهار هلي رهيا هئا، ۽ اهي هلندا رهيا. پوءِ هڪڙي اڙدو نغمو ڏيکاريو ويو. وري اشتهار هلندا رهيا ۽ وري هڪ اڙدو قومي نغمو ڏيکاريو ويو. وري اشتهار شروع ٿيا ...... سوائين ڏهين بجي لکيت ۾ ڏيکاريو ويو ته ساڍي ڏهين بجي "خصوصي پروگرام" ڏيکاريو ويندو، جنهن ۾ ملڪ جي محبوب اڳواڻ، جنهن اترين علائقن جو اڄ دورو ڪيو آهي، ۽ جلسي کي خطاب ڪيو آهي، تنهن جي رڪارڊنگ ڏيکاري ويندي. اهو ڏسي، اسين سڀ مايوس ٿي وياسين، اسان جا منهن لهي ويا. جنهن ڳالهه کان پڄاسين ٿي، سائي ڳالهه ٿي رهي هئي. هاڻي اڃا به ڪيٽ ۾ ڪيٽ منو ڪلاڪ انتظار ۾ بور ٿيڻو پوندو.

ٽي-وي بند ڪئي ويئي. ٻار اڱڻ ۾ هيڏانهن هوڏانهن ڦرڻ يا راند ڪرڻ لڳا. مان هڪڙو ڪتاب پڙهڻ لڳس. پوڻين يارهين ڌاري ٽي-وي کولي ويئي. ڏٺو ويو ته اڃا اشتهار ۽ اڙدو نغما اچي رهيا هئا. وچ ۾ ڏيکاريو ويو ته محبوب ليڊر جي دوري ۽ تقرير جي رڪارڊنگ اڃا ڪانه پهتي آهي، جيئن ئي پهچندي ته ڏيکاري ويندي. اسان جي دل هارجي ويئي. ڊرامي ۾ دير پئجي رهي هئي. ڇا هنن جو ارادو اڄ سڄي رات ٽي-ويءَ تي پروگرام هلائڻ جو آهي! وري ٽي-وي بند ڪئي ويئي.

ننڍين ٻارن کي هاڻي اوٻاسيون اچڻ لڳيون هيون.

اتي اوچتو بجلي بند ٿي ويئي. اسانکي ننڍي مايوسي وڪوڙي ويئي. اسانکي خبر هئي ته بجلي ويندي آهي ته پوءِ ٻن منٽن ڪانپوءِ به اچي سگهي ٿي ته چار ڪلاڪ به وٺي سگهي ٿي. سڀڪنهن جي دل پئي چاهيو ته شل بجلي جلد اچي وڃي، متان ڊرامي جو ڪو حصو کسي نه وڃي. بجليءَ وارن کي بُرو ڀلو پئي ڳالهايوسين ۽ معاشري تي ملامت پئي ڪئيسين، جنهن ۾ نه لياقت رهي آهي نه ذميواري جو احساس، رڳو رشوت پئي راڄ ڪري. منهنجي هڪڙي ڪڪيءَ ته اهو ويچار به ظاهر ڪيو ته ڇاڻي واڻي هن سنڌي پاڙي جي بجلي بند ڪئي وئي آهي، جيئن اسين سنڌي، هي سنڌي ڊرامو ڏسي نه سگهون.

پندرهن منٽن ڪانپوءِ بجلي اچي ويئي ۽ اسانجا نه رڳو چهرا پر روح به روشن ٿي ويا.

سوا يارهين بجي ٻارن ٽي-وي کولي ۽ جيئن ئي ڏٺائون ته محبوب ليڊر وڏي ميڙ آڏو تقرير ڪري رهيو آهي ته هن جي شان ۾ ڪجهه ڳتا لفظ چئي، هڪدم ٽي-وي بند ڪري ڇڏيائون. پوءِ هر ڏهين منٽين اها حرڪت ورجائيندا رهيا: ٽي-وي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ڪوليائون، محبوب اڳواڻ جو آواز ٻڌي يا شڪل ڏسي، ڪجھ ڳتا لفظ ڇني، تقرير ڪندڙ جي ڳالهائڻ ۽ هن جي چرُ پرُ جا ويچارا تي ڪڍيائون ۽ اهل تي ڪيائون، ۽ ٽي-وي بند تي ڪري ڇڏيائون. سڀ سنڌي ڊرامي ڏسڻ خاطر بيتاب، بيقرار ۽ پريشان ٿي رهيا هئا. ٻن ننڍين ٻارن ڪي ته ننڊ وٺي ويئي. ٻيا جون اکيون ٻه ڳوڙهون ۽ ڳاڙهيون ٿي ويون هيون. نيٺ سوائين ٻارهين جو ٽي-وي کولي ويئي ته هڪ سهڻي ڇوڪري، مرڪندي، اعلان ڪندي، نظر آئي: "اڄ جو پروگرام پورو ٿيو، هاڻي سڀاڻي جي پروگرامن جو تفصيل ٻڌو.....".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باهہ جو چنڊ

اسان زال ۽ مڙس جي ڳالهہ ٻولهہ ڏاڍي ڏکي هئي ۽ ان ۾ صفا مگن رهيا سين. شايد ٻاهرين گرميءَ کي وسارڻ واسطي اسان پنهنجي گفتگوءَ جي موضوع ۾ گرمي پيدا ڪري ڇڏي. گفتگوءَ جو مرڪزي موضوع هڪ ٿي هو. سنڌ جي ڪن ٻين ضلعن وانگر اسانجي ضلعي ۾ بہ ڌاڙيلن جي ڌاڙن جي ڏمر لڳي پيئي هئي، ۽ انهن تي ڪا بہ روڪ ٽوڪ نظر نہ ٿي آئي.

منهنجي زال جو هڪ سوٽ، جو پنهنجي مڃي مانيءَ وارو هو، تنهن جي گهر ۾ ڏينهن ڏٺي جو ڌاڙيلن جو ٽولو گهڙي پيو. ڌاڙيلن وٽ خطرناڪ هٿيار هئا. گهر ۾ زر زيور، پئسا ۽ ٻيو جيڪو بہ چرڻ پرڻ جهڙو ملهائتو سامان هو، سو هنن ٻهاري، پنهنجي آندل سوزوڪي گاڏيءَ ۾ وڌو. گهر ڌڻي ٻيوسيءَ جا ٻت بڻجي، پنهنجو گهر لٽجندو ڏسندا رهيا. پڇاڙيءَ ۾ ڌاڙيلن منهنجي زال جو سوٽ جي پٽ کي پينگ طور پاڻ سان وٺي وڃڻ چاهيو ۽ هنن کي چتاءُ ڏنائون تہ فلاڻي ڏينهن، فلاڻي وقت، فلاڻي هنڌ بہ لک پهچائجو تہ ڇوڪري کي ڇڏينداسين. ڇوڪرو نوجوان ۽ جوشيلو هو ۽ پاڻ ڇڏائڻ ۽ ڌاڙيلن سان مقابلو ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين. پيءُ بہ پٽ جي بچاءَ خاطر ڌاڙيلن سان اٽڪي پيو. ڌاڙيلن ڌمڪيون ڏنيون، پر پيءُ آڻ نہ مڃي. ڌاڙيلن بندوقن سان فائر ڪري، هنن کي مارڻ ۾ دير ئي نہ ڪئي. پوليس کي اطلاع ڏنو ويو، پر اها ٻارهن ڪلاڪن کانپوءِ آئي ڪجهہ ڪونہ ٿيو.

اسان هڪ تازي ٻي گهٽنا تي ٽيڪا ٽپڻي ڪرڻ لڳاسين. ڌاڙيلن اسانجي ئي ترَ ۾ هڪ ڳوٺ ۾ پنج پنجابي ماريا هئا ۽ هنن جو مال ۽ سامان ڦريو هو. پنجابين پنج ئي لاش آڻي، سنڌ جي شاهراهہ تي رکيا هئا. سڄي ملڪ جي پوليس ۽ فوج چرپر ۾ اچي ويئي هئي، ۽ ايڏا هٿيار ۽ ايترا سپاهي اچي پهتا، جڻ تہ ڪنهن غير ملڪ تي حملو هو. آسپاس جي سنڌي ڳوٺن کي گولين ۽ بمباريءَ سان تباهہ ڪيو ويو. ٻڌندا آهيون تہ هندستان ۾ ڪو انگريز قتل ڪيو ويندو هو تہ انگريزن جي پوري فوج توبن ۽ لشڪن سان پهچي ويندي هئي ۽ قتل جي جاءِ جي آسپاس واري علائقي کي بارود ۽ بمن سان ناس ڪري ڇڏيندي هئي. نہ ڪنهن ٻار کي جيئرو ڇڏيندا هئا ۽ نہ ڪنهن ٻڍي کي، عورت کي نہ مرد کي، نہ نوجوان کي نہ بيمار کي. اها ٻي ڳالهہ آهي تہ ان کانپوءِ انگريز ان علائقي مان پنهنجون سڀ ملڪيتون سستي اگهہ ۾ وڪڻي، اتان پڃي ويندا هئا، ۽ وري پوئتي نهاريندا بہ ڪونہ هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان ان تي به خيالن جي ڏي وٺ ڪئي ته ڪنهن به نوان پنجابي، نوان پٺاڻ يا نوان بلوچ نه ٻڌا آهن، پوءِ ڪن ماڻهن کي 'نوان سنڌي' ڇو ٿو ڪوٺيو وڃي. ماڻهو يا سنڌي آهي يا سنڌي نه آهي. اسان انهيءَ نتيجي تي پهتاسين ته غير سنڌي ٿيڻ هن ريت هجڻ کپي ته اهو ڌاريو غير سنڌي، سنڌين جي راضپي سان اچي سنڌ ۾ رهيو هجي ۽ ڪنهن به سنڌيءَ کي هن جي هتي آباد ٿيڻ ۾ اعتراض نه هجي، هو گهٽ ۾ گهٽ لاڳيتين ٽي پيڙهين سنڌ ۾ گذاري ۽ سنڌي ڳالهائي، سنڌي پڙهي ۽ سنڌي لکي ۽ سنڌي ٻولي دل جان سان ۽ عملي طرح قبول ڪري. انکانپوءِ هو 'سنڌي' سڏائڻ جو حقدار ٿيندو ۽ هتي ووٽ ۽ ڊوميسائيل جو حق ملڻ کپيس.

اسان اهو به خيال ظاهر ڪيو ته اهي بزدل ۽ ڀاڄوڪڙ، جي هندن کان ڊڄي ڀڄي ۽ پناهگير بنجي آيا، سي سرحد ٽپڻ سان پاڪستاني ته ٿي سگهن ٿا، پر سنڌي ٿيڻ ايترو سولو نه آهي. ان لاءِ پيڙهين جون پيڙهيون رياض ڪرڻو پوندو، ڪشالا ڪڍڻا پوندا ۽ انتظار ڪرڻو پوندو.

اسان اهو سوال به هڪ ٻئي کان پڇيو ته ڇا ڪنهن سنڌيءَ کي هڪ انچ به زمين يا ملڪيت جو پنجاب ۾ مليو آهي؟ جي نه، ته پوءِ پنجابي سنڌ ۾ هر قسم جي ملڪيت جا مالڪ ڇو آهن؟

ٻي دلچسپ ڳالهه اسان هيءَ سوچي ته بنگالين 'بنگلاديش' جو نعرو هنيو، ڪي سنڌ وارا 'سنڌوديش' جو نعرو لڳائيندا رهن ٿا، ڪي بلوچ 'آزاد بلوچستان' جو نعرو هڻندا رهن ٿا، ڪي پٺاڻ 'پختونستان' جو نعرو آلاپيندا رهن ٿا، پر پنجابين طرفان ڪڏهن به اهڙي قسم جو نعرو نه ٻڌو ويو آهي. ۽ پوءِ ان سوال جي ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ ۾ اسانکي ڪا مشڪل درپيش ڪانه آئي ته پاڪستان جو مطلب ڇا آهي؟

اسان ان تي پڻ بحث مباحثو ڪيو ته ڌاڙيل، ڌاڙيل ڇو ٿا بنجن، ۽ انهيءَ نتيجي تي پهتاسين ته ڌاڙيل بنجن ٿا، طبقاتي سماج ڪري، يعني وڏيرن جي پرماريت ۽ پوليس جي ڌاڙاين ڪري، ڌاڙيل بنجن ٿا قومي غلاميءَ ڪري يعني بيروزگاري ۽ ڌارين طرفان سنڌين جا حق ڦٻائڻ ڪري.

اسان ان تي پڻ ويچاريو ته ڌاڙا ڪيئن ختم ٿيندا. ان جو جواب ته اهوئي هجڻ گهرجي ته ان جا بنيادي ڪارڻ يعني طبقاتي سماج ۽ قومي غلامي ختم ٿيندا ته ڌاڙا پاڻمرادو ختم ٿي ويندا. ۾ حالي .....

"مان ٿو ٻڌايانوَ......"

اسان پنهنجي دليلبازيءَ ۾ اهڙو مگن ٿي ويا هئاسين جو اسانکي پتو ئي ڪونه پيو هو ته ڪجھ دير کان اسانجو پٽ، جو يونيورسٽيءَ ۾ پڙهندو آهي، سو اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پرسان بيٺو هو، هن ني وچ ۾ اهو واڪو ڪيو هو. مان اڳو پوءِ پنهنجي جان سجان ٻه ڪرائي ڇڏيان. مان يونيورسٽيءَ ۾ سماجيات جو پروفيسر آهيان، ۽ منهنجي گهر واري، سنڌي ماسترياڻي هجڻ سان گڏ انقلابي ليکڪا به آهي.

ان مهل اسان اهو به محسوس ڪيو ته سومهڻي لڙي وئي هئي ۽ تڏڪار ٿي چڪي هئي. سوير، جو پنکي جي هوا به گرم محسوس ٿي رهي هئي، سا هاڻي وٿنڊڙ ٿي پيئي هئي...... اسان چرڪ پري پٽ ڏانهن نهاريو.

هو چئي رهيو هو: 'اسين ڏاڙيلن تائين پهچڻ جا ڪشالا ڪنداسين. پرچار ۽ سمجهاڻ سان هنن کي حقيقت پسند بنائينداسين. هنن جا ذهن بدلائي ڇڏينداسين، هنن جي سوچ ۾ انقلاب آڻي ڇڏينداسين. هنن ۾ سنڌيت جو شعور جاڳائينداسين. هنن ۾ ذهني ۽ نظرياتي ساڃهه پيدا ڪنداسين. نيٺ به ته هو پڻ سنڌين وانگر ستايل، پيڙيل ۽ مظلوم آهن. ان واسطي وڏي جاکوڙ ۽ محنت ڪرڻي پوندي، پر مونکي پڪ آهي ته هو قومي ۽ طبقاتي مسئلن کي سمجهي ويندا، ۽ اسانجا ڪارڪن ٿيڻ لاءِ تيار ٿيندا ۽ سنڌيت جا سپاهي گوريلا ۽ ڪمانڊوز بنجي، سنڌ جي دشمن جي پاڙ پٽڻ ۾ سهڪاري ٿيندا....'

هن جي چهري تي جوش هو، اتساهه هو ۽ يقين هو. ان ويل رات وڌيڪ وٿنڊڙ ٿي ويئي، ۽ چنڊ ۾ وڌيڪ چٽائي ۽ چمڪو اچي ويو.

اسانجو پٽ به ته چنڊ جهڙو ٿي لڳو، باهه جو چنڊا •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊوڪو

ڊاڪٽر چارلس چارمنگ ڏاڍو خوش هو. تازو هو انگلينڊ ۾ جوهري جنگ (- -) خلاف هلچل هلائي حيدرآباد سنڌ ۾ پنهنجي هڪڙي پياري ۽ ذهين دوست ۽ شاگرد وٽ آيو هو هن جو خيال هو ته جوهري جنگ جو جيئڻ انساني حياتيءَ جي بقا سان واسطو آهي. آهي، ۽ ڊاڪٽر جي ذميواري به انساني جانيون بچائڻ آهي.ان ڪري هن کي هر حال ۾ اهڙي جنگ ٿيڻ کي روڪڻ ۽ جوهري هٿيار (- -) جي هيل تائين دنيا ۾ ٺاهيا ويا آهن.انهن کي برباد ڪرڻ ۽ انهن جي وڌيڪ ٺاهڻ تي بندش وجهڻ لاءِ پورا اُپاءَ وٺڻ کپن. هن کي خبر هئي ته جوهري جنگ جو نتيجو ۽ اثر ڏسڻ لاءِ، دنيا ۾ ڪو انسان ئي ڪو نه بچندو. نه رڳو انسان پر حيوان ۽ وڻ ٻوٽا به تباه ٿي ويندا. جتي ڪٿي انسان ۽ جناورن جا سڙي ويل هڏاوان پڃرا نظر ايندا. زمين جي مٿاڇري جو پاڻي سڪي ويندو ۽ جو پاڻي بچندو، اهو زهريلوپاڻي پيئڻ لائق نه هوندو. ايڪڙ ٻيڪڙ ڪو انسان بچيو ته اهو به ڪئنسر ۾ ورتل، لُو لُو لنگڙو ۽ رڳو چرندڙ پرندڙ لاش ۽ شڪل ۾ پوائتو هوندو. هن جو ماس سڪل سڙيل هوندو، هو نه ڏسي سگهندو. انسان جي صدين جي دوران حاصل ڪيل تهذيب ۽ ترقي ڪن ۾ تباه ٿي ويندي. ماحول ۾ گرميءَ جو ٽيمپريچر ايترو ته وڌي ويندو، جو ڪو به ساهوارو جيئرو رهي نه سگهندو.

اهڙي جوهري جنگ ٿيڻ خلاف سڄي يورپ ۽ آمريڪا ۾ احتجاج ٿيا هئا. ڊاڪٽر چارلس چارمنگ جي تحريڪ برٽش ميڊيڪل ايسوسيئيشن اهڙي جنگ کي بنجو ڏيڻ ۽ اهڙن موتمار هٿيارن ٺاهڻ تي بندش وجهڻ لاءِ سرگرم عمل رهي هئي، اتي جي اٽڪل ٻن هزارن ڊاڪٽرن، انگريزي پارليامينٽ آڏو ٦٤ ڪلاڪن جي بک هڙتال ڪئي هئي. ۽ اتي جي جوهري ڪارخاني آڏو مظاهرو ڪيو هو. لنڊن ۾ يورپ ۽ آمريڪا جي ٻين مرڪزي شهرن وانگر، عوام لکن جي ڳاٽاٽي ۾ هڪ زبردست جلوس ڪڍيو هو، ان ۾ ماڻهو اهڙا انقلابي چهرا پائي شامل ٿيا هئا، جهڙا پوائتا چهرا، جوهري جنگ جي نتيجي ۾ ماڻهن جا ٿي ٿي سگهيا، اهي موت جا ڊيڄاريندڙ چهرا هئا. ڊاڪٽر چارلس به موت جو ماسڪ پائي ، ان عوامي جلوس ۾ شريڪ ٿيو هو.

اهڙي قسم جي احتجاجن جوئي نتيجو هو جو دنيا جي ٻن وڏين طاقتن، يعني روس ۽ آمريڪا جي پڳدارن ان مامري تي ملڻ ۽ ڳالهايون ڪرڻ ۽ جوهري هٿيارن ۽ جوهري جنگ کي روڪڻ لاءِ گڏ جڻ جو ارادو ڪيو هو. اها ڳالهه هئي ڊاڪٽر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چارلس جي خوشيءَ جو ڪارڻ. هو انسان ۽ انسان ذات ۽ دنيا جي سونهن ۽ سنگهار جو ڳهٽڳهرو هو.

ڊاڪٽر چارلس برٽن ميڊيڪل ايسوسيئيشن جو پريزيڊنٽ هو ۽ انگلينڊ جي هڪڙي وڏي ميڊيڪل ڪاليج جو پرنسيپال پڻ. هن ڪاليج ۾ دنياجا وڏا وڏا ۽ ماهر ڊاڪٽر پڙهي ۽ سکيا وٺي چڪا آهن.اهڙي طرح هن جا شاگرد هر ملڪ ۾ پکڙيل آهن.انهن مان گهڻن سان دوستي ۽ شخصي ناتا هوندا هئا. اهي پيا سندن ملڪ ۾ اچڻ ۽ گهمڻ جون دعوتون ڏيندا هئا. جوهري جنگ جي سلسلي ۾ هلچل جي ڪاميابيءَ ڪانپوءِ هن کي دنيا گهمڻ ۽ ڏسڻ جو شوق جاڳيو.

هو دنيا جي ڪن ملڪن جو سير ڪندو هاڻي حيدرآباد سنڌ ۾ ڊاڪٽر لائق تيبهي وٽ اچي مهمان ٿيو هو. اچڻ سان ڊاڪٽر تيبهي کي چيائين مان جتي به ويو آهيان، اتي مونکي شهرن جون رنگينيون ۽ روشنيون ڏيکاريون ويون آهن. يا وڏ ۾ وڏ سمنڊن ڍنڍن، نديون ۽ باغن جي نظارن ۾ وندر ڪرائي وئي آهي. پر هاڻي مون کي انهن کان صفا الڳ هنڌ گهماءِ پوءِ پلي ته ان ۾ مون کي تڪليفون ڏسڻيون پون ۽ مصيبتون سهڻيون پون- مان دنيا جي ڪنهن نئين تجربي سان واقف ٿيڻ ٿو چاهيان."

ڊاڪٽر لائق نه فقط ماهر ڊاڪٽر هو، پر دانشور ۽ ساهتڪار قسم جو ماڻهون به هو. هو ٿر جو ويٺل هو ،۽ هن ٿر جو سوچيو .

جيپ جڏهن ٿر جي واريا سي ميدان ۾ پهتي ته سج چڱو چڙهي آيو هو. مئي جو مهينو هو ۽ گرمي پنهنجو جيون چوڏاري پکيڙي رهي هئي. هر طرف واريءَ جون پٽون هيون ننڍيون پٽون وڏيون پٽون، نه رستو نه واٽر ڪورس، نه واهه، نه نهرون، نه ڍنڍيون نه تلاءَ. ڪوهن ۾ ايڪڙ ٻيڪڙ ڪو انسان جي قد کان ننڍيو ۽ ڇانون کان وانجهو ٻوٽو. نه بنگلا نه ماڙيون. ڪٿي ڪٿي ٻن چئن چورن وارا ڳوٺ. نه ساوڪ نه سبزي، نه آبادي نه ٻوڪ، چوڏاري اُس جو ڪررو ۽ واريءَ جون چڙنگهون. آسمان ۾ ڪو پکي اڏامندو نظرتي آيو. البت هڪ هنڌ، مٿي آڪاش ۾ ڪيترن پکين جو ميڙ اڏامندي نظر آيو.

"اهي ڪهڙا پکي آهن؟" ڊاڪٽر چارلس پڇيو.

"اهي ڳجهون آهن" ڊاڪٽر لائق جواب ڏنو.

"اهي ڪهڙي قسم جا پکي آهن؟"

" اهي ڪنهن مئل جانور جي مٿان مڙيل آهن.ان جي ڍونڍ کي چيريندي ڦاڙينديون آهن. هتي سالن کان مينهن نه اٿو آهي. جانور ته ڇڏيو انسان به بک ۽ اڃ وگهي مري ويندا آهن." ڊاڪٽر لائق چيو.

ڊاڪٽر چارلس ان ڍونڍ وارو هنڌ ڏسڻ چاهيو. اڏامندڙ ڳجهن جي آڌار تي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٽن جي وچ مان جيپ ڪاهيندو، ڊاڪٽر لاتق ان جاءِ تي پهچي ويو، جتي پيٽ ڀڙڪن جي ڊونڊ ڪي ڳجهون چيري ڦاڙي، ماس ڪائي رهيون هيون، ۽ هڪ ٻئي پر وڙهي رهيون هيون. چارلس حيرت ۽ ماٺ پر اهو نظارو ڏسندو رهيو.

هن هلندڙ جيپ پر ڪيترن ئي هنڌن تي ڳجهن جا ولر اڏامندي ڏٺا.

اڳيرو هليا ته ائين جو هڪڙو قافلو اچي لنگهيو. اٺ ڏيرا ۽ ڏڪاريل هئا. انهن تي چڙهيل ٻار، ضاعفون ۽ مرد، بس انسانن جا پاڇولا هئا: سنهڙا سڪل، زندگيءَ جو ڪو اهڃاڻ ڪونه، نه رنگ نه روپ، نه جوڀن نه جواني، نه صحت نه صفائي. چپ سڪل اکيون ڏرا ڏئي ويل. ڪُٻا ۽ اڌ اگهاڙا. ماس ته هون ئي ڪونه. رڳو ڪارائيل ۽ گهنجيل چمڙي ۽ هيٺا هڏڙا. چپ ئي ڪونه تي چرين، چڻ گونگا هئا. اکيون خالي، چڻ نظر ڪان وانجهيون هيون.

رستو ڪٿي هئو ئي ڪونه. ڪٿي ڪٿي گاڏين هلڻ ڪري ڪجهه چيلا ٺهيل هئا، نه ته جيپ گهٽو ڪري پٽن جي وچ مان پنهنجا پيچرا ٺاهيندي هلي رهي هئي. هڪڙي هنڌ هڪڙي ٽرڪ ويندي نظر آين. چارلس ڏٺو ته اها تمام پراڻي هئي ۽ تمام اونگا گهوگهٽ ڪندي، وڌ پر وڌ ڏهه ميل في ڪلاڪ جي رفتار سان هلي رهي هئي. پٺيان ماٺهوريل هئا. انهن جي وهڻ واسطي ڪي سيٽون ڪونه هيون، پر سڀ هيٺ تري پر ويٺل هئا، اهڙا سوڙها ويٺا هئا جو چرڻ پرڻ جي گنجائش به ڪونه هئي. اهي اپرا ۽ سڪل سڙيل هئا، ۽ هينئر پگهر پر شل هجڻ ڪري ۽ مٽان واري ۽ ڌوڙ پر لنبجڻ ڪري، هو عجيب قسم جا پوت لڳي رهيا هئا. نه رڳو ايترو، پر هنن سان گڏ وچ پر ڪجهه ٻڪريون به وهاريون يا بيهاريون ويون هيون ۽ انهن جو مت ۽ ڦولهڙيون، هنن جي لٽن ڪپڙن ڪي تـلـي ۽ ڏپ ڦهلائي رهيون هونديون. چارلس سنڌي نه هو، نه ته جيڪر ٻڪر پوسات، جي اصطلاح جو جيئرو جاڳندو مثال، هن جي ذهن پر اُڀري ها..

هو هڪڙي کوهه وٽ اچي بيٺا. چارلس نوڙي کوهه پر نهاريو. ٻه سُوَ فوٽ اونهو هو. هڪڙو اُٺ رسيءَ ۽ گرٽيءَ رستي ان مان پاڻيءَ جون پخالون ٻاهر ڇڪي رهيون هو. پاڻي گندو ۽ ڪاري رنگ جو هو. هن اهو چکڻ چاهيو، پر ان جي صورت ڏسي، اهو خيال لاهي ڇڏيائين. اتي ڪجهه عورتون، مرد ۽ ٻار، دلا، ڏول ۽ گهاگهرون کنيو بيٺا هئا. انهن سيني جا جسم بيمار ۽ نبل هئا، ۽ ڪپڙا ليڙون ليڙون ٿيل ۽ اٿيورا. هن کي ٻڌايو ويو ته ڏهن ڪوهن اندر، ماڻهن ۽ حيوانن جي پاڻيءَ جو ذريعو اهو اڪيلو کوهه هو. ماڻهن کي ايتري پنڌ تان پاڻيءَ جي هڪڙي گهاگهر واسطي اچڻو ٿي پيو.

هو اڳتي وڌيا. ڪن هنڌن تي پاڻيءَ جا ننڍيا تلاءَ يا ڍُٻا نظر آيا، جي ٿوري گهڻي پيل مينهن جي ڪري بنيا هئا. چارلس ڏٺو ته اهو تلاءَن جو بيٺل پاڻي ڪنو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ويو هو، سانو ۽ گندو هو ۽ پري کان ئي نڪ بند ڪرڻ جيتري ڏپ ٿي آئي. وڏي ڳالهه ته ان مان جناور، ڍور ڍڳا، ڪتا تروڙي انسان پاڻي پي رهيا هئا. انسان پاڻيءَ ۾ پنهنجي ۽ پنهنجي گندگيءَ کان فارغ ٿي رهيا هئا. چارلس کي اهو ڏيک ڏسي، ايتري ڪرب ۽ ڪراهت آئي جو هن کي ٿيءَ اچي ويئي.

هو هڪڙي ڳوٺ ۾ پهتا. ان ڳوٺ ۾ ڪجهه ڪچين سرن جي جاين ۽ هڪ ٻن پڪين سرن جي جاين ڪانسواءِ پيا گهر سپ ڇونرا هئا. ڊاڪٽر لاتق، ڊاڪٽر چارلس کي هڪڙي دڪان تي هلي ويهاريو، جو هڪ حڪيم جو دوا خانو هو. مريضن جا ميڙ لڳا پيا هئا. چارلس هنن کي ڏسي اندازو ڪيو ته هنن ۾ گهڻا سلهه جا مريض هئا. پيا مليريا، دستن، مدي جي بخار ۽ شايد ڪي ڪئنسر جا بيمار پڻ. هن ڏٺو ته حڪيم فقط نبض تي هٿ رکي، هر ڪنهن کي ڪک، ڪنهن کي ڇاڻو، ڪنهن کي عرق، ڪنهن کي شربت ۽ ڪنهن کي معجون. اتي نه جسماني تپاس جا اوزار هئا، نه رت ۽ پيشاب جون چڪاسون، نه ايڪسري، ۽نه چڪاس جا پيا سائنسي ذريعا. هن کي خيال آيو ته هنن بيمارن جون انساني صورتون رهيون ئي ڪونه آهن. رت جي گهٽتائي، هيٺائي، ڪپائي، بيماريءَ جي پيڙا، اڻ پوري کاڌي، ۽ موسمن ۽ ماحول جي اثر هنن جي چهرن تي نه زندگيءَ جو اهڃاڻ ڇڏيو آهي ۽ نه انساني روپ.

هي تي هئا ڪجهه ڏيک، جي ڊاڪٽر چارلس پاهر ڏٺا. پر سائنس جا ٿي گذريو؟

اونهاري جي گرمي، سج جو تيک ۽ تتل واريءَ مان اٿندڙ لُک، ڊاڪٽر چارلس جي برداشت کان ٻاهر هئي. هن گهٽ ۽ پوست محسوس ڪيو، هو سهڪڻ لڳو. هلندڙ جيپ جي هوا هوندي به هو پگهر ۾ شل ٿي ويو. پهرين قميص جا پيڙا کوليائين، پوءِ قميص لاهي ڦٽي ڪيائين. پوءِ سوٽ لاتائين، بوٽ ۽ جوراب لاتائين، گنجي به لاهي ڇڏيائين، پچاڙيءَ ۾ فقط ڪڇو وڃي رهيس، تڏهن به پگهر ريلا ڪري ٿي نڪتس، مٿان وري اڏامندڙ واري، هن جي بدن سان ٺلجندي ۽ چنبڙندي ويئي. ائين سمجهو ته پگهر، ڌوڙ ۽ واريءَ جي گاري سان هن جو سڄو جسم لنبجي ويو. واري اکين ۾ ٿي پيس ۽ مهتڻ ڪري اهي ڳاڙهيون ٿي ويون هئس، جن مان ڇڻ رت ٿي ٽميو. وات ۾ واريءَ جي داڻن پوڻ ڪري ڪِر ڪِر محسوس ڪرڻ لڳو. ان سان گڏ ساري بدن ۾ بيزاري پڻ محسوس ڪيائين. هنَ کي ائين لڳي رهيو هو ته هو پڻ قسم جي مخلوق ۾ مٽيل انسان بنجي ويو هو.

البت هنن کاڌي پيتي جو سامان جام ساڻ کنيو هو. ٿڌي پاڻيءَ جو کولر هو، شراب جو بوتلون هيون ۽ کائڻ لاءِ ڪيترين ئي شيون. چارلس ڪڏهن ٿڌو پاڻي ٿي پيتو ۽ ڪڏهن شراب چڪو. اهڙي نموني ٻاهريون پنو رکڻ ۾ ڪامياب ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي ويو، باقي اندر جي اندر سان هئس.

هڪ هنڌ، واريءَ جي دڙي جو پاسو اُرنديءَ، جيپ جو توازن رکجي نہ سگهيو ۽ جيپ پاسيري ٿي ڪري، پر بلاڪيون ڪاٺ ڪان بچي ويئي. پيئي ڊاڪٽر پري واريءَ تي وڃي ڪريا. گهڻو هاڃو ڪونہ ٿيو. ڪنهن کي زخم ڪونہ رسيا. چارلس واريءَ ۾ پيوت ٿي ويو. جسم پگهر ۾ آلو هجڻ ڪري، واري ۽ ڊوڙ بدن تان پوري طرح چنڊجي نہ سگهيون. جيپ کي آسانيءَ سان سنئو ۽ چالو ڪري سگهيا.

هو تعلقي جي هيڊ ڪوارٽر واري شهر ۾ پهتا. هتي ڊاڪٽر چارلس کي هر هنڌ ڪچا رستا، ڪنو پاڻي، گند جا ڍير، ۽ ڊٺل پراڻا گهر نظر آيا. ۽ هر جڳهہ بدبوءِ هن جي آجيان ڪرڻ لاءِ موجود هئي. هن ڏٺو بہ ۽ پڇڻ تي بہ معلوم ٿيس تہ هن شهر ۾ بہ بجلي ڪانہ آهي.

ڊاڪٽر لاٽق ٿيٻي جي هتي واري هڪڙي دوست وٽ وڃي هنن کي ٽڪڻو هو. هو هن جي گهر ۾ گهڙيا. گهر سهڻو ۽ آرام وارو ٿي ڏٺو.

هڪڙي ڪمري ۾ گهڙنديءَ، اتي رکيل درسنيءَ ۾ جيئن ئي ڊاڪٽر چارلس جي نظر پنهنجي شڪل تي پيئي، تہ هو خوفناڪ دانهن ڪري، بيهوش ٿي ڪري پيو. ٿڪ ۽ گرميءَ کان بيحال تہ اول ئي هو، پر آرسيءَ ۾ پنهنجو ڀيانڪ چهرو سڃائي نہ سگهيو، ۽ صدمي ۽ اڻ ڄاتل خوف کان هوش حواس وڃائي ويٺو هي چهرو ڪنهن انسان جو تہ نہ هوا

هن جي منهن تي ٿڌي پاڻيءَ جا ڇنڊا هنيا ويا، ۽ هن کي مڏ جو ڍڪو پياريو ويو. ٿوري ويرم ڪانپوءِ هن جا هوش حواس درست ٿيا. هن ڪجهہ سوالن جا جواب ڏنا. پوءِ اتي هڪ آرام ڪرسيءَ تي ٽيڪ ڏيئي آهلي پيو. هو اکيون بند ڪري، ڪجهہ مهل ماٺ ۾ رهيو. پڌرو هو تہ هو ڪنهن گهري سوچ ۾ آهي.

نيٺ ڊاڪٽر لاٽق هن کان پڇيو، "ڊاڪٽر صاحب! ڇا پيا سوچيو؟"

ڊاڪٽر چارلس چارمنگ اکيون کوليون، جي اجا بہ رت جهڙيون ڳاڙهيون هيون، ۽ هوريان هوريان چپ کولياين جي اجا بہ سڪل هئا، ۽ پهرين ڌيمي آواز ۾ ۽ پوءِ زور سان جوشيلي آواز ۾ جواب ڏنائين، ۽ اٿين ڳالهايائين ڄڻ تہ پنهنجو پاڻ سان ڳالهائيندو هجي. هن چيو:

"اسان سان دوکو ڪيو ويو آهي، اسان يورپ ۽ آمريڪا ۾ جوهري جنگ ۽ جوهري هٿيارن خلاف احتجاج ڪندڙن سان دوکو ڪيو ويو آهي. اسان کي چيو ويو هو تہ اجا هنن اٿين نہ ڪيو آهي، پر مون اڄ پاڻ پنهنجي اکين سان ڏٺو آهي تہ سامراجين ٽين دنيا جي هن ٽڪري تي ننڍڙو جوهري بم (Nuclear Bomb) اڇليو آهي." •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي ڌرتيءَ جي روشني

اجا ٻه ڪلاڪ اڳ ئي آفيس مان موٽيو هو ته آسمان صاف ڏٺو هئائين. هينئر اوچتو گجگوڙ جو آواز ٻڌائين. پهرين ته هن ڌيان ڪونه ڏنو. گجگوڙ وري ٿي ۽ وڌيڪ زور سان ۽ ڪجهه لاڳيتي ٿي. هن ٻاهر نڪري آڪاس ڏي نهاريو. ان جو ڪجهه حصو ڪڪرن ساڻ ڍڪجي ويو هو ۽ اتر پاسي کان ڪارو انڌوڪار هو، جو وڌي رهيو هو. گوڙ ۾ واڌارو اچي ويو هو ۽ کنوڻ سان گڏ وڏا وڏا ٺڪاءَ نڪري رهيا هئا. هو واپس ڪوٺيءَ ۾ ويو. ويرم ئي ڪا نه گذري ته گهر جا در ۽ دريون زور زور سان ڪڙڪڙ ڪرڻ لڳيون ۽ هوا جي سوسٽ سان گڏ، بارش پوڻ جا آواز اچڻ لڳا هئا، هن وري اچي ٻاهر ڏٺو. وڏڦڙو وسي رهيو هو ۽ تيز طوفان شروع ٿي ويو هو. چوڌاري انڌوڪار ٿي ويو هو. نيسارا اهڙي چوهه سان وهڻ لڳا جيئن پهاڙ جي اتاهينءَ تان وهندڙ آبشار. ائين ئي ڳڙا پوڻ شروع ٿيا، ڇتن جيڏا ڳڙا. ڇت تان اهڙا آواز اچڻ لڳا جڻ چوڌاري ڪلاشنڪوف رائيفلون ڇوڙيون پيون وڃن. سڄو ميدان ڳڙن سان ڍڪجي اڇو ٿي ويو ۽ درن جا ڪي شيشا ڀڄي پيا.

پورو ڪلاڪ طوفان ۽ ڳڙا، هاجيا ۽ راڳا ڪندا رهيا. کهٽيو ۽ بندر روڊ جهڙن رستن تي به ڇيلهه جيڏو پاڻي بيهي ويو هو ۽ اهو پاڻي اهڙو ڪارو ۽ گندو هو جهڙو گٽر جو.

هو ورانڊي جي در وٽ ڪرسي رکي، خالي نظرن سان پولار ۾ گهوريندو رهيو. هن کي پدمنيءَ سان ملهايل پڇاڙڪي ڏياري ياد اچي وئي. گهٽا گهٽا ورهيه ٿيا، جڏهن اجا هندستان جو ورهاڱو ڪونه ٿيو هو. هي ساڳيو ئي ڪراچيءَ جو شهر هو. ان ڏينهن به ساڳي طرح اوچتو سخت بارش پئي هئي. پارس اول ئي ڪاري در مان آسو حلوائيءَ کان حلوي جو پڙو وٺي پاڻ وٽ رکيو هو. بارش جو زور گهٽيو ۽ هلڪيون هلڪيون بوندون پئجي رهيون هيون ته کهڙي ۾ اهو پڙو ويڙهي، پنهنجي هاسٽل مان نڪتو. پدمني پنهنجي پيءُ سان بندر روڊ جي ڇيڙي تي بنگلي ۾ رهندي هئي، ۽ جو اتان پنجن ميلن تي هو. هن کي ڏين پرئي مهل پدمنيءَ وٽ پهچڻو هو. ان زماني ۾ ڪراچيءَ ۾ گندگي ڪانه هوندي هئي. هي شهر پوري ايشيا ۾، صاف ۾ صاف هوندو هو ۽ سنڌين لاءِ سڄي دنيا ۾ سهڻي ۾ سهڻو شهر.

هلڪي مينهن ۾ پارس اگهاڙا پير ڪري، مزي سان هلندو هليو. پاڻيءَ جي نيڪال جو سٺو بندوبست هو، ان ڪري رستي تي ڪٿي به پاڻي ڪونه بيٺو هو. مينهن پوندي به پير پوڙ جيترو وهندڙ پاڻي هو. پارس ان پاڻيءَ مان جهاڳيندي يا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻوڙندي مزو محسوس ڪرڻ لڳو. پاڻي، کوهہ جي پاڻيءَ جهڙو صاف شفاف هو. گند ۽ ميراڻ جوڳرو بہ نہ هو. ان زماني ۾ رستن تي ايترين موٽرون ۽ گاڏيون بہ ڪونہ هونديون هيون. ڪيترائي ٻار، ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون رستن تي نڪري آيا هئا، ۽ پاڻي هڪٻئي تي اڇلائي ۽ ٻوڙون پائي، راند روند ۽ تفريح ڪري رهيا هئا.

پدمنيءَ جي پيءُ ماءُ ۽ ٻين پاڙين دستور موجب پارس کي پنهنجائي وارو قرب ڏيکاريو. هن جا ڪپڙا برسات ۾ پسجي ويا هئا، ان ڪري هن کي پائڻ لاءِ پيو وڳو ڏنائون. پوءِ پارس ۽ پدمنيءَ گڏجي نڪر جا سوين ڏيا ٻاري، بنگلي جو چوڌاري ڪارنس تي قطارن ۾ ڪري رکيا. پارس ٻين سان گڏ مٺايون کاڌيون. پارس ۽ پدمني پاڻ ۾ دير دير تائين پنهنجي ڳوٺ جون ڳالهيون ڪندا رهيا. رات جو پارس کي اتي ئي ٽڪايو ويو......

پارس ۽ پدمني، سکر ضلعي جي هڪ ئي ڳوٺ ۾ پيدا ٿيا ۽ پليا هئا. هنن جا گهر گڏوگڏ هئا. پدمنيءَ جو پيءُ دولتمند واپاري هو ۽ ڪراچيءَ ۾ ڪاروبار ڪندو هو. هنن جي جاءِ پڪي ڳاڙهي ماڙي هئي ۽ سامان سان پريل. پارس جو پيءُ ڪيڙ خان وڪ منشي هو. هنن جي جڳهہ ڪچين سرن واري هئي ۽ گهر ۾ ضرورت واريون شيون بہ ساديون سوديون ۽ پڳل ٽٽل هيون. پارس ۽ پدمني هڪجيڏا هئا، ننڍپڻ کان ئي گڏ رانديون ۽ رهاڻيون ڪيون هئائون. هنن ٻنهي گهرن وارا ٻار ۽ ضاعفون، پنهنجائيءَ سان هڪٻئي جي گهر ايندا ويندا هئا. ڳوٺ وارا عيد، ڏياري توڙي ٻيا ڏڻ گڏجي ملهائيندا هئا. ڏياريءَ تي مسلمان بہ ڏيا ٻاريندا هئا ۽ مٺايون خريد ڪري پاڻ بہ کائيندا هئا ۽ هندو پاڙيسرين کي بہ ڏيندا هئا. هندو، مسلمان پاڙيسرين ڏي مٺاين جا ٿالهن جا ٿالهہ موڪليندا هئا. گهر گهر مان، گهٽي گهٽيءَ مان ڦٽاڪن ڇٽڻ جو شور ايندو هو.

ڏياري رات ڪيڙ خان جن بہ هوند آهر مٺائي خريد ڪندا هئا. پدمنيءَ جو پيءُ ٻولومل جن ڏي ۽ ٻين هندو پاڙيسرين ڏي موڪليندا هئا. پارس ماءُ، پٽ کي بہ ڏيا ٻاري ڏيندي هئي تہ وڃي پاڙي جي مسيت ۾ رکي اچ. پدمني پنهنجي گهران ٻن نڪرن جي ڏين ۾ سرنهہ جوتيل ۽ کپهہ جي وٽ وجهي، وٽ کي تيليءَ سان ٻاري، پارس جي گهر کڻي ايندي هئي ۽ هنن جي ورانڊي جي ٻن جارن ۾ اهي ٻريل ڏيئا رکندي هئي. سڄو ڳوٺ ڏين جي ڪري روشن ٿي ويندو هو. انهن ڏينهن ۾ بجلي ڪانہ هوندي هئي ۽ پوري سال ۾ ڏياڻين جي عيد کان سواءِ، اها ئي هڪڙي ڏياريءَ جي رات هوندي هئي جو ڏين جي ڪري سڄو ڳوٺ روشنيءَ جي جهرمر سان ٻهڪڻ لڳندو هو. گهرن، دڪانن، اوطاقن، مسيتن ۽ ٽڪاڻن جي ڇتين، اڱڻن جي ديوارن ۽ درن تي ڏين جون قطارون ٽمڪڻ ۽ ٻهڪڻ لڳنديون هيون. انهن جي جهرمر، آسمان ۾ تارن جي بي ترتيبيءَ کي شرمندو ڪري ڇڏيندي هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پارس ۽ پدمني، توڙي ٻيا ٻار ۽ وڏا ڳوٺ جي گهٽين ۽ بزارين جو روشن ڏينهن ڏسڻ ۽ رانديون ڪرڻ لاءِ نڪري پوندا هئا. پارس کي اڄ به ياد ايندو آهي ته پدمني ڏاڍي معصوميت مان چوندي هئي: "توکي خبر آهي ته ڏياريءَ جي ڏينهن ۾ هتي هوا ڇو ٿي بند ٿي وڃي؟" ۽ وري پاڻ ئي جواب ڏيندي هئي ته "هوا ان ڪري ٿي بند ٿئي ته اسان جا ڏيا نه وسامن ۽ سوجهرو رهي!"

پدمنيءَ ۽ پارس ٻنهي ڳوٺ جي اسڪول ۾ گڏ پڙهندا هئا. اتي فقط چار درجا سنڌي هئا. سيٺ ٻولو مل کي ڌيءُ کي وڌيڪ پڙهائڻ جو شوق هو، پاڻ واپار سانگي ڪراچيءَ ۾ رهندو هو. پدمنيءَ کي به اتي وٺي وڃي هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪرايائين. ڌيءُ جي ڪري ماءُ کي به هاڻي ڪراچيءَ ۾ رهڻو پيو، پرهڻ جا ٻيا مائٽ ڳوٺ ۾ ئي هئا. پارس کي اسڪالرشپ ملي وئي، ان ڪري هو سکر هاءِ اسڪول ۾ داخلا وٺي سگهيو.

غريبيءَ جي ڪري پارس مئٽرڪ پاس ڪرڻ ڪانپوءِ ڪاليج ۾ داخلا وٺي نه ٿي سگهيو ۽ انهن ڏينهن ۾ ڪاليج فقط حيدرآباد يا ڪراچيءَ ۾ هئا. پر سيٺ ٻولومل هن کي مالي مدد ڪري، ڪراچيءَ جي ڪاليج ۾ داخل ڪرايو. هو اتي هاسٽل ۾ رهڻ لڳو. ڪاليج جو ٻيو سال اڃا شروع مس ٿيو ته ملڪ جو ورهاڱو ٿي ويو ۽ ٻولومل وارن کي سنڌ ڇڏڻي پئي. پارس تعليم جاري رکي نه سگهيو. هن ڪاليج ڇڏي، ڪراچيءَ ۾ ئي ميونسپل ڪارپوريشن ۾ ڪلارڪيءَ جي نوڪري ورتي، جتي ٣٩ سالن کان پوءِ اڄ هو آفيس سپرنٽينڊنٽ هو ۽ رٽائر ڪرڻ کي ويجهو هو.

منهن ڪان ئي ڪجهه خان ۽ سيٺ ٻولومل جو هڪٻئي ڏي خط جو سلسلو جاري ٿي ويو. پوءِ پارس ۽ پدمني پڻ هڪٻئي کي باقاعدي حال احوال لکڻ لڳا. هنن ۾ هڪ نئين هڪجهڙائي وجود ۾ اچي وئي. پدمني هندستان ۾ سنڌيءَ جي برک ناول نويس بڻجي وئي، ۽ پارس سنڌ ۾ سنڌيءَ جو ڄاتل سڃاتل ڪهاڻيڪار ٿي اڀريو.

جيئن ته پارس ۽ پدمني ٻئي ترقي پسند ۽ انقلابي ساهتڪار هئا، ان ڪري مذهبي حڪومت هنن کي پاسپورٽ ۽ ويزا ڏيڻ لاءِ تيار نه هئي. ان ڪري نه پارس هندستان وڃي سگهيو ۽ نه پدمني سنڌ ۾ اچي سگهي هئي.

برسات بند ٿي وئي هئي. آسمان صاف ٿيڻ لڳو هو. هوا هلڪي ٿي وئي هئي. اُس وڌيڪ تيزاڻ سان واپس اچي وئي هئي. پارس، پدمنيءَ جو تازو آيل خط ڪڍي، وري پڙهڻ لڳو:

...... توکي چڱيءَ طرح ڪاتو آهي ته سنڌ ڏانهن اچڻ تي منهنجي دل ڪيڏو نه چاهي ٿي، مون کي پنهنجي ڌرتي ڏسڻ جي ڪيتري نه تڙپ آهي! پر ڏسجي ٿو ته جيستائين جاگيرداري ۽ سرمائيداري سرشتا موجود آهن، اٿين ٿيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محال آهي. ان لاءِ اسان کي اهڙي سرشتي آڻڻ لاءِ جاکوڙ تيز ڪرڻ کپي، جنهن ۾ طبقاتي سماج ختم ٿي وڃي ۽ سامراجيت جو وجود نہ رهي.

توکي وچڙيلن جي وري ملڻ جو مزيدار واقعو ٿي ٻڌايان: سنڌ مان ڪي مسلمان سنڌي، هندستان گهمڻ آيا. هنن جي مان ۾ هن شهر ۾ راڳ جي محفل مچائي وئي. آشا کيمچنداڻي مشهور ڳائڻي آهي. آل انڊيا ريڊيو جي سنڌي پروگرام ۾ تو هن جا گانا ٻڌا هوندا. ان محفل ۾ هن کي بہ ڳائڻ لاءِ گهرايو ويو هو. مان بہ ان ميڙ ۾ شريڪ هئس. سنڌ مان آيل مهمانن مان هڪ سٺ سالن جو موٽيل عمر جو همراهہ هو. هن جا وار اڇا هئا، بدن جو سنهڙو ۽ ڪڙڙو هو. طبيعت جو شرميلو ۽ ٿورڳالهائو ٿي ڏٺو. محفل ۾ هيڏانهن هوڏانهن ڪونہ ٿي نهاريائين ۽ هن جون نظرون ڪنهن سان نہ ٿي مليون ۽ زياده تر زمين ۾ کتل ٿي رهيون. توهان کي اهو ٻڌائڻ وسري ويم تہ آشا کيمچنداڻيءَ جو اهو نالو فنڪار جي حيثيت ۾ هو. هن جو اصل نالو پيو هو.

مان شرميلي مهمان جي ويجهو ويٺي هئس ۽ الائي ڇو هن کي غور سان جاچي رهي هئس. جيئن ئي صفي ۾ آشا جو آواز گونجيو تہ مون ڏٺو تہ شرميلي مهمان جون اکيون ننڍين جوت سان هوشيار ٿي ويون ۽ آشا ۾ کپي ويون. هن جي چهري ۾ چمڪ پيدا ٿي ۽ چهري جو رنگ ڳاڙهو ٿي ويو، شايد هن جي ڇهن ۾ ٽڙڪٽي پڻ هئي. ائين هو اوچتو اٿي سنئون ٿي ويٺو. اکيون اهي ئي آشا ۾ کتل. هو هڪ ڪن ٻيهي وري ويهي رهيو. ماڻهو راڳ ٻڌڻ ۾ مگن هئا، ان ڪري گهڻن جو هن ڏانهن ڌيان ڪونہ ڇڪيو. پوءِ هن، پر ۾ ويٺل پنهنجي هندستان جي سنڌي ميزبان مان ڳالهايو. مان پانيان ٿي تہ هو هن کان آشا جي باري ۾ ڪا معلومات حاصل ڪري رهيو هو. اوچتو هو اٿيو ۽ اسٽيج جي پرسان وڃي ويٺو ۽ آشا ڏي نهاري، ٻئي هٿ ٻڌي، نمسڪار ڪرڻ وانگر جهلي ويٺو. هن ڀي بہ حرڪت ڪئي جڏهن آشا جون هن تي نظرون پيون تہ شرميلي مهمان مرڪي پنهنجو هيٺيون چپ ٿورو ٻاهر ڪڍيو. مون ڏٺو تہ حيرت مان آشا جون اکيون ڦاٽي ويون. پوءِ هن بہ مرڪندي پنهنجو هيٺيون چپ ٿورو ٻاهر ڪڍيو، جيتوڻيڪ پنهنجي ڳائڻ ۾ فرق اچڻ نہ ڏنائين. شايد اهو هنن جي ننڍپڻ جوکو قرب جو اشارو هو. ان تي شرميلي مهمان تي جڻ چرياڻپ جو دورو پئجي ويو. پرانکهون پيري هو اسٽيج تي چڙهي ويو، ۽ سارن ۽ گيت جي سُر ۽ لئہ تي بي اختيار ٿي نچڻ لڳو. سڄو هال ماڻهن سان ڪڇا ڪڇ ڀريل هو. ۽ سيني خوشيءَ مان وٺي تاڙيون وڄايون هنن سمجهيو تہ هي زنده دل ماڻهو آهي. ۽ راڳ ۽ فن جو متوالو آهي، ۽ هي راڳ ٻڌي موج ۾ اچي ويو آهي، وجد ۾ اچي ويو آهي. مستيءَ ۾ اچي ويو آهي. مون کي پوءِ خبر پئي تہ هي همراهہ ايتري قدر لڳارو هو جو سڄي عمر ۾ ماڻهن جي سامهون تہ ڇا پر پنهنجي منهن اڪيلائيءَ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

به ڪلاڪن ڪونه نچيو هو. آشا جي ڳائڻ ۾ پڻ نئين جان ۽ نئون مناج پيدا ٿي ويو ڳائيندي ڳائيندي هوءَ به اٿي بيٺي ۽ ڳائڻ سان گڏ نچڻ لڳي ۽ شرميلي مهمان سان رڪون ملائي نچڻ لڳي.

ماٺهون موج ۾ ۽ مستي ۾ اچي ويا ۽ تاڙين سان ڪرسين جون پانهون وڄائي، نچڻ وارن سان لئه ملائڻ لڳا. خبر اٿئي حقيقت ڇا هئي؟ حقيقت اها هئي ته هي پريمي، ورهاڱي کري ۳۹ سالن کان پوءِ اڄ مليا هئا.

مون وانگر آشا جو به اڌ مٿو اچو ٿي ويو آهي. مون سوچيو ته جيستائين تون نه ملندين، مان ڏياري نه ملهائيندس! پر چار مهينا ڪن ٿيا ته پنهنجي(تنهنجي ۽ منهنجي) ڳوٺ وارو ڪا ڪو جهامنداس، ايڏانهن سنڌ ۾ ٿي آيو. مون کي هڪڙو خيال اچي ويو، مون هن کي چيو اسان جي ڳوٺ مان مون واسطي ٺڪر جا ڏيئا، سرنهن جو تيل، ڪپهه ۽ ماچيس آڻجان.

توکي ته خبر هوندي ته پنهنجي ڳوٺ وارو چاچو ڏتو ڪنڀر اڃان جيئرو آهي. ڪاڪي وجي هن کي چيو، چاچي ڏتي منهنجي پسند جا هڪ سؤ ڏيئا، جهڙا مونکي پنهنجي نندپڻ ۾ ٺاهي ڏيندو هو، تهڙا ٺاهي پهچائي مونکي سوکڙي طور موڪلي ڏنا. ڪاڪي مون لاءِ سرنهن جي تيل جا چار شيشا به آندا ۽ ڪپهه به آندائين ۽ ماچيس جو هڪ بنڊل پڻ. هن سال جو ڏياري آئي ته ۳۹ سالن کان پوءِ مون ڏياري ملهائي. سنڌ جي مٽيءَ مان ٺهيل ڏيئن ۾ سنڌ ڌرتيءَ جو اپايل تيل وڌم. سنڌ جي ڪپهه مان وٽيون ٺاهي.ڏيئن ۾ وڌم. ۽ سنڌ ۾ ٺهيل تيل سان اهي ڏيا پاريم. اهي ڏيا پنهنجي گهر جي ڇت ۽ پتين تي اهڙين قطارون ڪري رکيم جيئن پنهنجي ڳوٺ ۾ ڪندا هئا سين.

هتي هاٿي ڏياريءَ تي بجليءَ جا بلب ٻارڻ جو رواج آهي. پريل ڏيئن جون قطارون ممبيءَ جهڙي شهر لاءِ نئين ڳالهه هئي. هزارين ماڻهون ڏسڻ آيا، منهنجي سنڌ جي روشني منهنجي ڌرتيءَ جي روشني! ●

(۱۰ مئي ۱۹۸٦)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وهبو نہ هاٺي مات ڪري

چتل سوچيو مات ڪري نہ وهبو: مات ڪري وهندڙ پهاڙ کي بہ ماٺهو ڪٽيو ڪاٽيو، ڪٽو ڪوٽا ڪيو، پڇيو پور ڪري ڇڏين.

هو ڏهن سالن کان شهر ۾ گڏه گاڏيءَ تي بار ڍوئڻ جي مزدوري ڪندو ٿي آيو. پڙهيل تہ رڳو چار پنج درجا هو، پر شهر جون سياسي سرگرميون هلچلون، هڙتالون جنسا ۽ جلوس ڏسي هن گهڻو ڪجهہ ڏسي، هن گهڻو ڪجهہ پرايو ۽ پروڙيو هو. اخبارن رسالن ۽ ڪتابن پڙهڻ جي هير بہ حاصل ڪئي هئائين.

پنهنجي ڳوٺ جي پرسان واري ڪنڌ جي ڪارخاني جون اوچيون چمنيون بلند منارا، شاهي اڏاوتون ۽ اجگر دروازا ڏسي هو پاڻ کان پڇندو هو تہ ڇا هي شيون اسان جي دل جلائڻ، اسان تي چٿرون ڪرڻ ۽ اسان کي چڙ ڏيڻ خاطر ڪڙيون ڪيون ويو آهن؟

پنج سالن کان پٺي پنڌ ڪيائين، پر هن کي ان ڪارخاني ۾ مزدور ڪري نہ ڪنيو ويو. هي ڪارخانو شهر کان ڀر پرو هو، چوڌاري ڪوڙ ننڍيا وڏا ڳوٺڙا هئا. بہ هزار مزدورن مان رڳو هڪ سؤ ترَ جا هئا، ٻيا هڙئي ٻين پرڳڻن جا هئا. ڪي ڏور بہ ويجها ڪي ويجها بہ ڏور، وار مامرو هو. نہ رڳو مزدور، پر انتظامي عملي وارا ٻڻ ٻاهريان هئا. ڳوٺائن کي اها بہ خبر هئي تہ سرڪار جي فرمان موجب ڪارخاني جي ملازمتن ۾ آسپاس جي ماڻهن کي اوليت ڏيڻي هئي.

سنگت ۾، ڪچهرين ۾، هن ڏٺو تہ ڳوٺن توڙي شهر جا ڪيترائي هن جا واقفڪار ۽ دوست اها ساڳي شڪايت ڪن ٿا تہ ان ڪارخاني ۾ ڇاٽي واٽي هنن کي نوڪريون نٿيون ڏنيو وڃن هن جي ڪاٽي موجب اهڙا هزارين ماڻهون هئا.

هڪ ڀيري هن کي خيال آيو تہ اهڙي طرح شخصي ڪوشش مان ڪجهہ نٿو وري ان ڪري ڇو نہ انهن مڙني ناڪام اميد وارن جي گڏيل ڪوشش سان محاذ قائم ڪجي.

هو پنهنجن اهڙن سنگتين ساٿين، يار دوستن ۽ ڄاڻن سڃاڻن مان هر هڪ وٽ وڃي ان معاملي تي خيالن جي ڏي وٺ، بحث مباحثو ۽ صلاح مصلحت ڪرڻ لڳو تہ پنهنجو حق حاصل ڪرڻ واسطي ڪهڙو عملي قدم کڻڻ گهرجي.

ڪن ڪورو جواب ڏنو، ڪن دلچسپي ڪانہ ڏيکاري، ڪن قسمت تي راضي رهڻ جو خيال ڏيکاريو، تمام ٿورن اتساهہ ۽ سرگرمي ڏيکاري. پر هو دل شڪستو نہ ٿيو، هن همت نہ هاري، هو مايوس نہ ٿيو. جن ٿورو ساٿ ڏيڻ جو اتساهہ ڏيکاريو هو، تن کي هن چيو تہ هو پنهنجي اهڙن واقفڪارن سان لهہ وچڙ ۾ اچن جي ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪارخاني جا ڏڪاريل هئا. اهڙي طرح ڪارڪنن جو هڪڙو ٽولو پيدا ٿي پيو. هو پنهنجي سر پنهنجي منهن گهربل نقطي نگاهه کان ڪم ڪرڻ لڳا. پوءِ ميٽنگ جو مرحلو آيو. پنجاهه ڄڻن کي ڪوٺ ڏني وئي. چاليهن جي اچڻ جي اميد هئي، پر آيا فقط ڏهه ڄڻا. هنن حوصلا ڪونه هاريا. هو هڪ وات ٿي قدم ڄمائي چڪا هئا، وک تکي يا ڍلي، قافلو هلندو رهيو اڳتي وڌندو رهيو.

وقتي وقتيءَ سان ميٽنگون ڪندا رهيا، سوچيندا رهيا، رٿون رٿيندا رهيا. ٻين سٽايلن سان ملندا رهيا. ٻين پاڙن سان وات ٽڪائي ڪندا رهيا. ٽر جي دانائن ۽ قومي ڪارڪنن سان به لهه وچڙ ۾ آيا نيٺ هڪ ننڍڙي تنظيم ٺهي پئي، هڪ ننڍڙي پارٽي وجود ۾ اچي وئي. ٻه سال ٻيا به لڳي ويا. پارٽيءَ وارن جي تعليم، تنظيم تيار ٿيندي رهي.هنن ۾ خود اعتمادي. پيدا ٿي چڪي هئي. ان ڪري چتل اڄ پنهنجي تقرير ۾ چيو:

"وقت اچي ويو آهي ته اسين ٽر وارا سٽايل ۽ پورهيت پنهنجي حقن حاصل ڪرڻ لاءِ عملي قدم کڻون."

"اسين" ٻرڱو پارٽي وارا نه ٿا اچي وجون پر ان ۾ سڀ شامل آهن.اسان جا مٽ مائٽ ۽ پاڙي اوڙي، سڀ ٽر جي ڳوٺن ۽ شهر جا سٽايل پورهيت، اهي پورهيت به جي بيروزگارآهن. يا ٻين ڪارخانن جا ڏڪاريل آهن.۽ هتي جا هاري ۽ شاگرد پڻ."

چتل پاڻ تي تنقيد ڪرڻ جي روايت به قائم ڪئي هئي مثال طور هو بار بار پنهنجي تقريرن ۾ چوندو هو:

" چيو وڃي ٿو ته اسين سنڌي محنت نٿا ڪريون ۽ پورهئي کان ڀڄي ٿا پڄون. اهو ڪهڙي قدر صحيح به آهي.ان لاءِ سبب پڻ آهن. جاگيرداري سرشتي ۾ اسان جي محنت جو سارو ڦل زميندار هڙپ ڪري ويندو هو ڪارخاني ۾ به مزدور جي محنت جو سڄو فائدو سرمائيدار کي ملي ٿو. پر اتفاق سان هي ڪارخانو قومي ملڪيت ۾ ورتل آهي. ان ڪري ملڪ لاءِ پيدا وار وڌائڻ سان گڏ اسان جو خاص مقصد اهو ثابت ڪرڻ هوندو ته اسان ۾ محنت ڪرڻ جو پوريون پوريون صلاحيتون آهن.۽ اسين ٻين کان وڌيڪ محنت ڪري سگهون ٿا."

هڪ هزار پورهتين جي صحيحن سان نوڪريءَ لاءِ تفصيلي درخواست ڪارخاني جي مئنيجر کي موڪلي وئي. ڏهه ڏينهن گذرڻ تي به ڪو جواب نه مليو.

چتل جي اڳواڻيءَ هيٺ پنجن پورهيتن جو وفد وڃي مئنيجر سان روبرو مليو. هن جو ڏيان ڇڪايو ويو ته ڪارخاني ۾، نوڪري ۾، ٽر وارن کي اوليت ملڻ کپي ۽ سرڪاري فرمان موجب سٽر سيڪڙو نوڪريون هتي وارن کي ملڻ کپن،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

قصو ابتڙ آهي. اسان کي ڏنا بهانا ۽ آسرا ڏني. موٽايو ٿو وڃي، مئنيجر پورهيتن جي واتان اهڙيون ڳالهيون ٻڌڻ جو عادي ڪونه هو. هن جو منهن ڳاڙهو ٿي ويو. ٻچاڙيءَ ۾ هن کي ٻه ڏينهن ترسي اچڻ جو وقت ڏنائين.

ٻه ڏينهن پوءِ جڏهن چيتل پنهنجي وفد سان ڪارخاني جي حدن ۾ داخل ٿيو ته مئنيجر جي ماڻهن اوچتو هن کي جهليو ۽ رسين سان ٻڌي وهاريو. پوليس کي ٽيليفون ڪيو ويو ته ڳوڙي زوريءَ ڪارخاني اندر گهڙي آيا آهن ۽ ڳوڙ ڪرڻ چاهين ٿا. سپاهن جي لاري پرجي آئي. ۽ چيتل ۽ سندس ساٿين کي گرفتار ڪري وٺي ويا.

ٻئي ڏينهن ڪارخاني کلڻ کان اڳ ٽي اٺ هزار ماڻهن جو انبوهه ڪارخاني کي گهيرو ڪري ويو. ان ۾ شامل هئا: ڪورٽاٽا، شهري پورهيت، هاري شاگرد، مرد، زالون، ٻن مينگهواڙن ۽ ڪولهين جي ڳوٺن جو لڳو ٻه شريڪ هو. انهن جا مرد توڙي عورتون ڪارخاني ۾ مزدوريءَ لاءِ ڪوشش ڪندا رهيا هئا.

پوليس جو اتالو پهچي ويو. ڌمڪيون ڏنيون ويون، چتاءُ ڏنا ويا پر انبوهه نه چڙيو ٿيو ۽ نه ڪنهن کي ڪارخاني اندر وڃڻ ڏنو. لٺ باري ڪئي وئي ۽ ڳوڙها آڻيندڙ گيس جا گولا اڇلايا ويا.

ماڻهن ۾ ڦڙلوٽ پئجي وئي. ڀڄ ڀڄان شروع ٿي. ڪن پوليس سان چڪريون ڪاڏيون. پنجاهه ڄڻا گرفتار ٿيا. ٽيهه ڄڻا ڦٽيا هئا، جن مان ڪن جي حالت نازڪ هئي. انهن کي سرڪاري اسپتال ۾ ڪٽي وڃڻ بدران ماڻهن هن جو پنهنجن همدرد ڊاڪٽرن وٽان خانگي طرح علاج ڪرايو.

ڪارخانو ڏهن ڏينهن لاءِ بند ڪيو ويو.

ماڻهن جون گرفتاريون جاري رهيون. ڳوٺڙن مان ٻه سؤ ماڻهن کي جهلي جيل ۾ وڌو ويو.

ان ڏينهن ڪارخانو کلئو هو، ان ڏينهن ان وٽ اڳئين کان به وڌو هجوم ڪٺو ٿي ويو. ٻارنهن تيرهن هزار ماڻهو هجن.

وري پوليس آئي، وري ماڻهن کي پڄائڻ لاءِ لٺيون هلايون ويون، ڳوڙها آڻيندڙ گئس جا گولا اڇلايا ويا. پر هن ڀيري ماڻهو ڀڄڻ بدران اونڌا ٿي زمين تي ليٽي پيا. سڄي ميدان ۽ رستن تي انسانن جو گلم وڇائجي ويو. اهڙو ڏيک نظر اچڻ لڳو جهڙو عيد گاهه تي نماز وقت ماڻهن جو سجدي ۾ وڃڻ وقت ڏسبو آهي. ماڻهو ڌرتيءَ جي سيني سان ائين چنبڙي پيا جيئن ٻار ماءُ جي گود ۾ پناهه وٺندو آهي ۽ دنيا جي هر خوف خطري کان بي نياز ٿي ويندو آهي. جيڪي لٺين ۽ گولن لڳڻ ڪري ڦٽيا هئا، سي رت ڳاڙيندا رهيا، پر اُٿيا ڪونه. لائوڊ اسپيڪر تي چتاءَ ڏنا ويا، هوائي فير ڪيا ويا تڏهن به ڪو اثر ڪونه ٿيو. ليٽي ليٽي ماڻهو نعرا بلند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندا رهيا.

اهڙي حالت ۾ ٽي منجهند لڙي ويئي. پوءِ اختياري وارا اچي پورهيتن، هارين ۽ شاگردن جي اڪواٽن سان ڳالهيون ڪرڻ لڳا.

فيصلو ٿيو ته ٻاهرين ماڻهن مان جن جي نوڪري ڪچي آهي تن کي ڪڍيو ويندو. جيڪي جڳهيون خالي آهن يا آئينديءَ خالي ٿينديون وينديون يا نيون پيدا ڪيون وينديون تن سيني تي ترَ جا ماڻهو رکيا ويندا.

ٻه سال گذري ويا آهن. ڪارخاني جي ٻه هزار پورهيتن ۾ ترَ جي پورهيتن جو تعداد هڪ سؤ مان وڌي چار سؤ کي پهتو آهي. انگ اکر ڏيکارين ٿا ته ترَ جي پورهيتن جي پيداواري قوت ٻين جي ڀيٽ ۾ ڏهه سيڪڙو وڌيڪ آهي. ●

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪارو صوبيدار

صوبيدار گم هو؟
پڪڙايو ويو هو؟
يا روپوش ٿيو هو؟
روپوش ٿيڻ لاءِ
سبب ته ڪونه هوس.
تڏهن ڇا
ضد ۾ اچي،
بدلي وٺڻ لاءِ،
هن کي ڪنهن
زوريءَ کنيو آهي.
اغوا ڪيو آهي!
پنهنجي هن جي ساٿين ۾ ڦڙڦڙي.
اڄ جي پڪڙايو ويو
ساٿي اسانجو هڪڙو
ساڳي ڪار تي سکهي ٿي
سياڻي اسان سان پيو.
ڪم ته ساڳيا آهن،
ڪارناما ته اهي ئي آهن.
تنهن ڪري زمين آسمان هڪ ڪري،
صوبيدار سندو سراغ لهبو،
ڏوهارين کي پڪڙيو
۽ ڏبا انهن کي اهڙو عذاب،
ست پيڙهيون ڪندن ياد.

ان وقت انگولا جي انقلابي تحريڪن جي ٻريات هئي. ماٺهو اڃا سجاڳيءَ جا پهريان ڪ موڙي رهيا هئا. صوبيدار جي غائب ٿيڻ ڪري سڄو پوليس ڪاتو ترتلي ۾ اچي ويو. نه رڳو هن شهر جا پوليس آفيسر، پر پوري ملڪ جي پوليس عملي جي ننڊ حرام ٿي وئي. ائين پئي ڏٺو ڄڻ ته سيڪنهن کي پنهنجي سر جي اچي لڳي آهي. تنهن ڪانسواءِ پورچوگيز سرڪار خاص حڪم جاري ڪيا ته سڀ حيلا هلائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بہ گم ٿيل صوبيدار کي صحيح سلامت هٿ ڪيو وڃي.

پوليس عملدارن جو خاص ميٽنگون ٿيون، گنڀير صلاح مشورا ٿيا، پري پري تائين جاسوس موڪليا ويا، شڪي گهرن ۽ گهاٽن تي ڇاپا هنيا ويا.

هي ڪم هڪ شخص جو آهي يا ڪنهن ٽولي جو؟ هن جي سنگتين ۽ آفيسرن کي خبر هئي تہ هو ظالم، رشوتخور، لالچي ۽ بدڪردار هو.

جن ماڻهن ۾ شڪ ٿي ٿي سگهيو، تن جي باري ۾ هر آفيسر پنهنجا رايا پيش ڪرڻ لڳو:

"پيسن ڪڍڻ خاطر فلاڻي کي چوريءَ جي الزام ۾ ٿاڻي تي گهرائي، سڄي رات اجيو، بکيو، اگهاڙو ۽ اوجاڳي ۾ رکي، ڦٽڪا هنيائين. چهبڪ سان ماريائين، اونڌو ٽنگيائين، مُٺ پيارياين ۽ مرچ وڌائين. پٺي ڏينهن پنج سؤ روپيا وٺي، بيهوش ۽ اڌ مئل حالت ۾ مائٽن جي حوالي ڪيائين."

"فلاڻي جي ڪنواري ڌيءَ کي زوري ڪڍائي، ڏهہ ڏينهن پاڻ وٽ رهايائين ۽ زبردستيءَ هن جي آبرو لٽيندو رهيو. هو ويچارو ٿاڻن ۽ آفيسرن جي درن تي ڌڪا کائيندو رهيو. ڪنهن فرياد بہ ڪونہ ورتس."

"فلاڻي کي، فلاڻي زميندار کان وڏي رقم وٺي، خون جي ڪوڙي ڪيس ۾ ڦاسايائين، جو نيٺ ڦاسيءَ تي چاڙهيو ويو. حالانڪہ هڙني کي خبر هئي تہ اصل قاتل اهو زميندار پاڻ هو."

"فلاڻي جي ڪنواري ڌيءَ کي سندس آڏو اگهاڙو ڪري، نازيبا حرڪتون ڪيائين."

"فلاڻي کي هرويرو ٿاڻي تي گهرائي، ايترو ڪُٽيائين، جو هو مري ويو. پوءِ هن جو لاش ڇت تان ڪيرائي ظاهر ڪيائين تہ هن خودڪشي ڪئي آهي."

"اڙي سائين، هن جا اهڙا ڪارناما بيان ڪندي تہ سڄو ڏينهن گذري ويندو. پر مان سمجهان ٿو تہ انهن ماڻهن ۾ شڪ ڪرڻ اجايو آهي. هن وقت پاڻ ۾ وينا آهيون. اسان آسانيءَ سان سمجهي سگهون ٿا تہ اهي سڀ ماڻهو يا انهن جا مائٽ بيڏوهي هئا. انهن ۾ ڪوبہ خوني يا بدمعاش ڪونہ هو. اهي سڀ شريف، مسڪين بي پهچ ۽ ڪمزور ماڻهو هئا، جن کان هن پيسا ڪڍڻ خاطر هنن تي اهڙا ظلم پئي ڪيا آهن. ان ڪري اهو چوڻ تہ هنن ۾ ايتري همت هئي يا اهڙي رٿابندي ڪيئن، جو هڪ پوليس آفيسر کي اغوا ڪري ويا، لڪايو اٿن، سو اجايو آهي. اهو ٿي نہ ٿو سگهي."

"پر جيڪي سچ پچ بدمعاش، ڌوهاري، سمگلر، خوني ڌاڙيل ۽ قاتل آهن، سي تہ هن جا ويري ۽ دشمن ٿي نہ ٿا سگهن. انهن جي تہ هو پشت پناهي ڪندو آهي. هن کي انهن وٽان پنهنجو حصو باقاعدي جو پيو ملندو آهي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهيني ڪان مٿي ٿي ويو هو، پر صوبيدار جو ڪو سراغ ڪونه مليو هو.

سج ڪاپار تي آهي. ڪاڙهو وڏي رهيو آهي. انڪولا جي گاديءَ واري شهر لئانڊا جي رستن ۽ بازارين ۾ ماڻهن ۽ گاڏين جي پيهه لڳي پئي آهي. عمارتن جون ڇتيون، جي گهڻو ڪري ڳاڙهي رنگ جون آهن، سي سج جي روشنيءَ ۾ چمڪي رهيون آهن. هڪڙو ڪارو شخص جدا جدا گهٽين مان هلندو، هيڏانهن هوڏانهن نهاريندو، هڪڙي سائيڪلن جي دڪان تان ڀاڙي جي سائيڪل اچي وٺي ٿو. هو قداور ۽ جانٺو جوان آهي. هن کي آفريڪي نموني جو سادو ۽ پراڻو ويس پهريل آهي. هو جڏهن پيدل پئي هليو تڏهن به، ۽ هاڻي جڏهن سائيڪل تي پئي ويو تڏهن به، هن جي دماغ ۾ خيالن جو طوفان ۽ هن جي دل ۾ جوش جو ٻرندڙ ڪورو آهي.

هن کي جيڏانهن وڃڻو آهي، اوڏانهن وڃڻ واسطي شهر پار ڪرڻ لاءِ سنئو رستو به آهي، پر "ڪارن" کي ان رستي تان لنگهڻ جي منع آهي. ان ڪري هن کي وڏو وڪڙ ڪري، شهر جا ڪيترائي رستا ۽ گهٽيون لتاڙي، شهر اڪرڻو پوي ٿو.

هو سوچي ٿو:

"هي ملڪ اسان جو آهي، هيءَ ڌرتي اسان جي آهي، پر اسان جي حيثيت جانورن کان به بدتر آهي. هتي جا حاڪم اڇيءَ چمڙي وارا آهن. هن شهر ۾ ڪي ڪيتريون اهڙيون هوٽلون، ڪلبون ۽ تفريح گاهه آهن، جتي فقط گورا وڃي سگهن ٿا. ڪاري چمڙي وارن کي اتي قدم رکڻ جي اجازت ڪانهي. ڪي خاص گورن جي رهڻ جا پاڙا آهن، جتي اسان ڪارن کي وڃڻ جي موڪل ناهي. ڪن رستن تان اسانکي لنگهڻ جي منع آهي. ڪن رستن تان اسانکي لنگهڻ جي ان شرط سان اجازت آهي ته اسين ڪنڌ جهڪائي لنگهون ۽ ڪنهن به گهر، در يا دريءَ ڏانهن نگاهه نه ڪڻون."

"شهر جي سُٺن ۽ عاليشان گهرن ۾ غير انڪولي رهن ٿا. انڪولي سرمائيدار، انڪولي زميندار ۽ انڪولي ڪامورا، جي ڌارين اڇي چمڙي وارن جا دلال آهن، سي پڻ سٺن گهرن ۾ رهن ٿا. باقي عام پورهيت انڪولين کي مٿي ڍڪڻ لاءِ پوري ڇت به ڪانهي. غير انڪولي فوجين کي به پڪيون پڪيون ڪالونيون ٺاهي ڏنيون ويون آهن. هنن کي اسان جون زمينون بخشيش ۾ ڏنيون ويون آهن."

هو شهر پار ڪري، ٻاهر پهتو. جلد ئي اچي زمبيري نديءَ جي بند تي چڙهيو. چوطرف ساوڪ ئي ساوڪ هئي، مڪائي، وونڻ، ڪوڪو، ڪافي، تماڪ ۽ ٻيا فصل جهومي رهيا هئا. ڪيوڙن، زيتونن، ڪاٺ ڳدرن ۽ اناس جا آباد باغ هئا. پريان ناسي ناسي جبل نظر اچي رهيا هئا، جتي هيرن، جواهرن، سون، پلٽينم ۽ يورينيم جون کاڻيون هيون. ٻئي پاسي لوهي منارا ٿي ڏٺا، جتي پيٽرول جا کوهه هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"اسان جو ملڪ شاهوڪار آهي. اسان جي ڌرتي مالامال آهي صديون اڳي گوري چمڙي وارا پورچوگيز يورپ مان آيا ۽ اچي اسانکي غلام بنايائون. اسان تي ظلم ۽ زبردستي ڪري، اسانکي ٻانها بنائي، دنيا جي جدا جدا ملڪن ۾ وڪڻي، پاڻ دولت ڪمائيندا رهيا. هاڻي رڳو ڪمائيءَ جو رخ بدلايو اٿن. هاڻي اسانجي ڌرتي جو ڌن وڪڻي، دولت ڪمائن ٿا. هي ڪيت ۽ ڪاٽيون، هي ڪوهه ۽ باغ غيرن جي قبضي ۾ آهن. انهن تي پورهيو اسان ڪان وٺن ٿا، پر سارو ڪٽيو پاڻ ڪاٽين ٿا. اسان ڪي ايترو به ڪو نه ٿا ڏين جو آرام سان جيئرا رهي سگهون."

هاڻي هو هيڏانهن هوڏانهن نظرون ڦيرائيندو، بند تان لٿو. سڌ پنڌ پريان ٻيلو ٿي شروع ٿيو. هي ٻيلو آفريڪي نموني جو نهايت گهاٽو ۽ خوفناڪ هو. ان ۾ زراف، زيبرا، هاٿي، گينڊي، شينهن ۽ چيتي جهڙا خطرناڪ جانور جام هئا، پر ان ٻيلي جي گهڻن ۽ گسن ڪان واقف هو، ان ڪري سلامتيءَ واري واٽ وٺي ٿي سگهيو. جهنگ ۾ پهچي، هن سائيڪل مقرر محفوظ جڳهه ۾ لڪائي،. ٿورو اندر وڃي، پنهنجو لڪل ڏڪو ۽ رائيفل ڪڍيائين.

هو ٻه ميل ڪن هلندو هليو. پوءِ اهڙي هنڌ پهتو، جتان جبلن جون قطارون شروع ٿيون. اهي جبل پڻ وڻن ۽ ٻوٽن سان ڍڪيل هئا. هو جبلن تان چڙهندو ۽ لهندو هليو.

هڪڙي جڳهه تي وڃي رڪيو. ڀيرين چوطرف نهاريائين. پوءِ پٽ تان پٿر کڻي، خاص نموني "ٺڪ، ٺڪ" ڪيائين.

هن جي سامهون، جو ظاهري اهو دروازي جو جهڳٽو هو، تنهن ۾ چرپر ٿي، ۽ پوءِ اهو دروازي وانگر کلي پيو. ڪوليندڙ هن کي فوجي سلام ڪيو ۽ اندر غار ۾ گهڙي ويو. جڏهن اتان ٻاهر نڪتو، تڏهن هن کي فوجي نموني جي وردي پهريل هئي. ٻوٽن پريل دروازو وري بند ٿي ويو.

هو هڪ ٻئي پهاڙ تي چڙهي ويو. اتي به ساڳئي طريقي دروازو کولرايائين. هي غار ڪافي ڪشادو هو. هتي ڪيترائي ڪاريگر ۽ مستري بندوقون، بارود، بم ۽ ڪي ڏيهي هٿيار ٺاهي رهيا هئا. هن هر هڪ جي ڪم جي چڪاس ڪئي ۽ هدايتون ڏنيون پوءِ اتان نڪتو. وري ٽئين غار اندر ويو. اهو ولايتي هٿيارن جو اسٽور هو هن ان جي چڪاس ڪئي.

پوءِ هو ٻه ٽي پهاڙيون لنگهي، اهڙي هنڌ پهتو جتي جبلن جي وچ ۾، ڳچ حصي تائين ڪي قدر سنئون سڌو ميدان هو. اتي هڪ پاسي انگولي شاگرد، هاري ۽ مزدور بندوقن سان نشانا چٽڻ جي مشق ڪري رهيا هئا. ٻئي پاسي ڪيترائي جوان پريڊ ڪري گوريلا سکيا وٺي رهيا هئا.

ٿورو پريرو هڪ متاهينءَ جڳهه تي، گهر ٽيل ڪارو صوبيدار هڪ وڻ سان ٻڌل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو. هن جو وات بہ ٻڌي بند ڪيو ويو هو. البتہ اکيون ۽ ڪن ڪليل هئس.

جڏهن صوبيدار جي هن تي نظر پئي، تڏهن حيرت مان صوبيدار جون اکيون ڦاٽي ويون: ڇا هي لڪي جو ماٺهو ڪارنيٽو، گوريلن جو ڪمانڊر آهي! اهو ڪارنيٽو جنهن کي هن جي سامهون اچڻ يا کنڊ ڪڍڻ يا ڳالهائڻ جي همت نہ ٿيندي هئي. اهو ڪارنيٽو، جنهن کان هو پنهنجي گهوڙي جي لڏ ڪڍائيندو هو. اهو ڪارنيٽو جنهن مان ڪجهہ ڏوڪڙ ڪڍڻ خاطر بنا ڪنهن قصور جي هن کي ٽي ٽي، چار چار ڏينهن لاڪيتو لاڪ اپ ۾ رکي ماريندو ۽ بي عزتو ڪندو هو. سو ڪارنيٽو گوريلن جو ڪمانڊر آهي!

مهينو کن اڳ گوريلن هن صوبيدار کي اغوا ڪري هڪ غار ۾ قيد رکيو هو. اڄ ٽي پهريون ڏينهن هو. جو هن کي ٻاهر ڪڍيو ويو هو. هن کي ڇاٽي واٽي گوريلن پنهنجيون تياريون ۽ ساز سامان ڏيکاريو هو ۽ ڇاڙيءَ ۾ سامهون ٻڌي ڇڏيو هو.

صوبيدار کي اهو ڏسي ٿهرس لڳو تہ انهن گوريلن ۾ گهڻا اهڙا هاري، شاگرد ۽ پورهيت هئا، جن کي هو ڪنگهندو بہ ڪو نہ هو: بلڪہ هنن سان هرويرو بہ پيو جنيون ڪندو هو، هنن کان بيگر ۾ ڪم وٺندو هو، هنن کي زميندارن ۽ سيٺين جي چوڻ تي سزائون ڏيندو هو ۽ جلسن جلوسن ۾ هنن سان تعديون ڪندو ۽ جيلن ۾ واڙيندو هو.

هتي هي ڪاروايون ڏسي، صوبيدار دل ۾ سوچڻ لڳو: مان ڪنهن نموني هتان بچي، پنهنجي نگران تہ اختياريءَ وارن وٽ وڃي هيءَ ڦاٽ ڦاڙيان ، هن بغاوت ۽ راڄڀوهي جي قلعي کوليان تہ مونکي وڏا انعام اڪرام ملندا. مونکي تڪڙي ترقي ملندي ۽ مان فورن ايس-پي تہ ضرور بڻايو ويندس. حالانڪ اڄ ڏينهن تائين ڪنهن بہ ديسيءَ کي صوبيدار کان مٿي عهدو نہ ڏنو ويو آهي،پر منهنجو هي ڪارنامو اهڙو ٿيندو جو مون کي ايس-پي ضرور بڻايو ويندو.

صوبيدار نگاهہ مٿي ڪئي تہ ڏٺائين تہ ڪارنيٽو سڄي پلٽڻ جي سلامي وٺي رهيو هو.

پوءِ سڄي پلٽڻ صوبيدار جي ويجهوئي پلٽي ماري اچي پٽ تي ويٺي. ڪنهن بہ صوبيدار سا نہ ڪي ڳالهايو نڪي هن ڏي ڌيان ڏنو. پهرين هڪ گوريلي هيءَ گيت ڳايو:

مون کي فخر آهي مان ڪارو آهيان.

مون کي ڌاريءَ ذليل ڪيو تہ وڃي.

منهنجيءَ قوم سان هر گهڙيءَ جنيون ڪيو وڃن ٿيون. پر اهو ڏينهن ايندو، جڏهن مان آزاد ٿيندس.

گورن جي غلاميءَ کان،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪارا ماڻهو، ڪاري قوم!
اٿو ننڊ مان اٿو!
تيار ٿيو ان جنگ لاءِ،
جا اسين شروع ڪرڻ وارا آهيون.
ڪارنيڙي اٿي بيهي بلند ۽ باوقار آواز ۾ چيو:
"ساٿيو! اڄ هن صوبيدار جو فيصلو ڪرڻو آهي. توهان مان هن بابت جنهن ڪي جيتري ڄاڻ هجي سان پڌائي ۽ هن جي ڏوهه ۽ سزا جي باري ۾ پنهنجي پنهنجي راءِ پڌري ڪري."
پوءِ جنهن ڳالهائڻ چاهيو، تنهن اٿي بيهي ڳالهيو. ڪيترن ئي هڪ ٻئي پٺيان ڳالهايو:
"هي صوبيدار وڏو ظالم آهي. هن پنهنجي ماڻهن سان غير انساني ڏاڍايون ڪيون آهن. هن بيڏوهين کي ڪيترن ڏياريون آهن ۽ ڦاسين تي چاڙهيو آهي."
"هو مٺين ظالم طبقي جو چاڙتو آهي. هن سرمائيدارن ۽ جاگيردارن جي چوڻ تي هزارين هارين ۽ پورهيتن جو رت وهايو آهي."
"هو غير ملڪي سامراجين جو دلال آهي. پنهنجي اڇي چمڙيءَ وارن آقائن کي خوش ڪرڻ خاطر، هن پنهنجي قوم جي مذاق اڏائي آهي. اسان جي قوميت جي نظرئي تي چٽرون ڪيون آهن. اسان جي قومي ۽ سياسي تنظيمن کي دٻائڻ لاءِ پنهنجي ديس واسين سان غير انساني سلوڪ ڪيو آهي. پنهنجي غير ملڪي آقائن يعني پورچوگيزن وٽان انعام حاصل ڪرڻ جي لالچ ۾، پنهنجي وطن جي قومي مدبرن، قومي اديبن ۽ قومي شاعرن کي قيد جي ڪوٺڙين ۾ بند ڪيو آهي، ۽ هن کي طرحين طرحين ذهني ۽ جسماني ايذاءَ ڏنا آهن."
"اسان اهو بہ برداشت پئي ڪيو. اسان کي خبر آهي تہ رياست، ڪامورا شاهي ۽ پوليس سامراجيت جو حصو هوندا آهن. طبقاتي ڪشمڪش ۾ اهي ٿيئي مٺين ظالم ۽ سامراجي طبقي جا هٿيار بنجندا آهن، دلال ٿيندا آهن. هي صوبيدار بہ انهيءَ نظام جو حصو آهي. اسان جي تنظيم اڃان ان پد تي ڪا نہ پهتي آهي جو اهڙن ملڪي ظالم ڪامورن تي سڌيءَ طرح قدم کڻي. پر اسان جو مستقبل ۾ ڀروسو آهي تہ جڏهن اسان سوشلزم ۽ ان کان بہ اڳتي وڌنداسين ۽ سارو پرماري نظام ختم ٿيندو، ان ۾ رياست، ڪامورا شاهي ۽ پوليس جو وجود ئي ڪو نہ هوندو."
"پر هاڻي هي صوبيدار اسان جي تحريڪ ۾ رڪاوٽون وجهڻ لڳو هو. اسان جي ڪارڪنن کي تہ وقت بوقت تڪليف ۽ پيڙا پئي ڏني اٿائين. مثالطور، اسان جي ٻن ڪارڪنن کي ڀتين تي پوسٽر لڳائيندي پڪڙيائين. انهن وٽ ڪو اعتراض جوڳو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مواد بہ ڪو نہ هو، پر هن صوبيدار انهن پن ڇڻن ڪي ايترو ماريو، جو پنهي جي چنگهن جا هڏا ڀڄي پيا ۽ هڪڙي جي هڪڙي ٽنگ تہ ايتري چيتجي وئي جو ڊاڪٽرن کي اها ڪاٽڻي پئي. نتيجي ۾ اسان جا اهي ٻئي نوجوان ڪارڪن عمر ڀر لاءِ لنگڙا ۽ اپاهج بنجي ويا."

"اسان هن جو اهڙيون ڳالهيون بہ نظر انداز ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي."

"هن اسان جي ڪمانڊر ڪارنيٽو کي ستائڻ شروع ڪيو. هو هڪ ايماندار ۽ محنتي ماڻهو آهي، ۽ درزڪو ڏنڌو ڪري، پنهنجو گذر سفر ڪندو آهي. پر هيءُ صوبيدار پئسا ڪيڻ لاءِ هن جي پنيان هٿ ڌوئي لڳو. ڪو نہ ڪو الزام لڳائي، هن کي ٿاڻي تي گهرائيندو هو، ٽي ٽي ڏينهن ، چار چار ڏينهن، ڪڏهن ڪڏهن تہ ڏهہ ڏهہ ڏينهن لاڪپ ۾ رکي ماريندو ۽ بدسلوڪي ڪندو هو ۽ ڇڏيندو تڏهن هو، جڏهن هن جا مسڪين مٽ مائٽ پٽ سٽ ڪري، اُڌار سُدار وٺي، صوبيدار جي کيسي ۾ ڪجهہ رقم وجهندا هئا. ان جي بہ پرواهہ نہ هئي تہ اسان جي ڪمانڊر کي بي ڏوهي هوندي بہ جسماني تڪليفون، ذهني پيڙا ۽ مالي پريشانيون ڏسڻيون ٿي پيون، پر وڏو نقصان اسان جي تحريڪ کي ٿي پهتو. ڪمانڊر جي نہ هجڻ ڪري، اسان جي پلٽڻ جا ڪيترا پروگرام درهم برهم ٿي ٿي ويا، ۽ ڪارنيٽو کي اطمينان سان قومي ڪم ڪرڻ ۾ خلل ٿي پيو. اسان جي تحريڪ کي اهو نقصان اسان جي قوم ۽ ملڪ جو نقصان هو. اسان پيو سڀ ڪجهہ سهي ٿي سگهياسين، پر پنهنجي قومي هلچل ۾ رڪاوٽون ڪڙيون ڪنڌڙ ڪي سهي نہ ٿي سگهياسين، چاهي پنهنجو انگولي ئي ڇو نہ هجي. اهو ملڪ ۽ قوم سان دوهہ آهي."

"اسان چنئين رستي صوبيدار کي عرض ڪيو تہ ڪارنيٽو غريب، شريف ۽ ايماندار شهري آهي. هن کي بار بار ڪوڙن الزامن هيٺ تنگ نہ ڪيو وڃي. پر هن انهن خطن جو ڪو اثر ڪو نہ ورتو. پاڻ هن تي وڌيڪ سختي ڪيائين ۽ سمجهائين تہ هن جي پنيان ڪا سٺيي آسامي آهي. ان ڪري لالچ وڌيس."

"پنهنجن کي شڪار بنائڻ اسان جي اصولن مان نہ آهي. پر ڪني آڱر وڍڻي پوندي آهي. بدن ۾ زهر پئدا ٿي پوي تہ اهو ڪيڏو پوندو آهي."

"پوءِ مجبور ٿي، صلاح مشوري سان اسان فيصلو ڪيو تہ رستي جو هيءُ پٿر هٽايو وڃي. اسان هن جي تاڙ ۾ رهياسين. نيٺ اسان جا بہ بهادر نوجوان هن کي پڪڙي هن اڏي تي آڻڻ ۾ سوڀارا ٿيا. هاڻي جيڪو فيصلو ڪيو."

"ڪني آڱر وڻي وڃي!" ڪيترن ئي يڪ آواز ٿي چيو.

سڀني ڪمانڊر ڪارنيٽو ڏي نهاريو. هن ڪنڌ لوڏي اجازت ڏني. ٽي گوريلا رائيفلون سڌيون ڪري، صوبيدار کان ڪجهہ مفاصلي تي ٿي بيٺا. ڪمانڊر اشارو ڏنو. هڪ ئي پنيان ٽي ٺڪاءُ گونجيا. صوبيدار جي سسي لڙڪي پئي. •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سرٽيفڪيٽ

”جيئي سنڌ“ ڀيرين اينڊڙ ڇوڪري، ڊاڪٽر سان هٿ ملائيندي چيو.
”سدا جيئي، سدا جيئي.“ ڊاڪٽر ٻهڪندي جواب ڏنو.
ٻئي ڇوڪري به ڊاڪٽر سان هٿ ملايو.
”ويهو ادل ويهو.“
”سائين مهرباني.“
”خوش چڱا ڀلا، جوڙا متارا.“
”سائين خير هوندوَ.“
”ڪيئن اچڻ ٿيو آ؟“
”سائين گهڻي وقت کان توهان سان ملڻ جو شوق هو، پر ڊپ ٿيندو هو ته توهين وڏا ماڻهو، ناراض نه ٿيو ته هرويرو ملڻ جو آيا آهن.“ ڀيرئين ڇوڪري چيو.
سارو وقت ڀيريون ئي ڳالهائيندو رهيو، ٻيو ماٺ رهيو.
”نه بابا، مان ان ڪري ناراض ڇو ٿيندس.“
ڊاڪٽر وراڻيو.
”گهڻي عرصي کان توهان جون ڪهاڻيون، اخبارن ۽ رسالن ۾ پڙهندا رهيا آهيون. ڏاڍو وڻنديون آهن، ڏاڍو متاثر ٿيندا آهيون.“
”اڇا.“
”توهان جا شايع ٿيل ڪتاب پڻ پڙهيا اٿئون. خوشامد ڪانهي، توهين سنڌ جا بهترين اديب آهيو.“
”مهرباني.“
”توهان جهڙن سنڌ دوست ماڻهن ۾ ئي سنڌين جون اميدون آهن. اسان کي توهان تي ناز آهي.“
ڊاڪٽر پنهنجي مُرڪ لڪائي نه سگهيو.
”پر ادل، توهان پنهنجي واقفيت ته ڪرائي ڪا نه؟“
”سائين، اسين گورنمينٽ ڪاليج جا شاگرد آهيون.“
”ڪهڙي ڪلاس ۾؟“
”سائين، بي - اي ۾.“
”اڙي ... ڏسو مان سنڌي ٿيڻ وساري ويٺس. مهمانن کي چانهه جي صلاح به ڪو نه ڪيم.“
”نه سائين، حقيقت ۾ اسان چانهه پيتي آهي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"پلا لکڻ پڙهڻ سان بہ شوق اٿو، منهنجو مطلب آهي ڪورس کان سواءِ؟"
"سائين پڙهڻ سان تہ آهي. باقي لکڻ ڪو نہ اچيم. البت قومي هلچل سان چڱو واسطو رهيو آهي."
"ڇا؟"
"ها سائين، مان پنهنجي ڪاليج ۾ جيئي سنڌ شاگرد جماعت جو مکيہ ڪارڪن پڻ رهيو آهيان. ڪاليج يونين جي چونڊن ۾ منهنجو وڏو هٿ هوندو آهي ۽ جيئي سنڌ وارن کي کٽرائڻ جي پوري ڪوشش ڪندو آهيان."
"ڏاڍو سٺو."
"ها سائين، اهو تہ اسان جو فرض آهي. اسين سنڌي بہ سنڌ لاءِ نہ ڪنداسون تہ ٻيو ڪير ڪندو؟ مان تہ ٽوڊي ڇوڪرن کي چوندو آهيان تہ حڪومت جا پٺو نہ بڻجو، پر عوام جا پٺو بڻجو. اسان کي هتي جي عوام کي پنهنجي حقن جو احساس ڏيارڻ، حقن لاءِ لڙڻ ۽ حقن حاصل ڪرڻ لاءِ تيار ڪرڻو آهي."
"توهان شاگردن کي ٻهراڙيءَ ۾ وڃي ڪم ڪرڻ گهرجي. ٻهراڙي ئي سنڌ جي اصل طاقت آهي."
"ها سائين، مان پاڻ جماعت ۾ رٿ پيش ڪرڻ وارو آهيان تہ اسين جٿا ٺاهي، ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃي ماڻهن ۾ شعور جاڳايون."
"واهہ واهہ." ڊاڪٽر جي چهري تي خوشيءَ جا اهڃاڻ نظر آيا. هُو ڇوڪري کي متاثر ٿي رهيو هو.
"سائين، اهي سڀ سڀ توهان جون دعائون توهان جهڙن جي رهنمائي آهي."

"بابا، مون کي ايڏو نہ پڙهايو. مان تہ رواجي ماڻهو آهيان."
"پر، مان پنهنجا حقيقي جذبا بيان ڪري رهيو آهيان."
"ها پلا ڪاليج جو ماحول ڪيئن آهي، پڙهائيءَ جو ڪهڙو حال آهي؟"
"سائين پناهگير تعصب لڳايو ويٺا آهن. سڀ فري شپون ۽ اسڪالرشپون پنهنجن کي ڏياريو ڇڏين. باقي غريب ۽ حقدار سنڌي شاگرد ٻاڙون ڪائيندا وتن."
"پوءِ توهان ان بابت ڪجهہ ڪيو ڪو نہ ٿا؟"
"ها سائين، گهڻو ڪجهہ ڪري رهيا آهيون. جماعت طرفان ان ڳالهہ کي کنيو اٿئون. سائين، ان کان سواءِ ٻيون پڻ ڪيتريون اسان سان ڏاڍايون آهن. امتحان ۾ بہ اسان کي نقصان رسائڻ جي پوري ڪوشش ڪئي وڃي ٿي. اجهو منهنجو پنهنجو ئي مثال آهي. پرنسپال کي خبر آهي تہ مان جيئي سنڌ شاگرد جماعت جو مکيہ ماڻهو آهيان. ڪجهہ جماعت جي جلسن، جلوسن جي سلسلي ۾، ۽ ڪجهہ بيمار پوڻ ڪري، منهنجي حاضريءَ مان ڪجهہ ڏينهن ڪٽي پيا آهن. بس هاڻي انهيءَ ڳالهہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي بهانو بنائي، پرنسپال منهنجي امتحان جو فارم نٿو پري ۽ منهنجو سال ٿو وڃائڻ چاهي."

"هون!" ڊاڪٽر چيو، "ته پوءِ جيترا ڏينهن تنهنجا ڪٽن ٿا، اوترن ڏينهن جو مان تو کي بيماريءَ جو سرٽيفڪيٽ ٿو ڏيان. پوءِ تنهنجي پرنسپال کي تنهنجو فارم رد ڪرڻ جو نه عذر رهندو ۽ نه اختيار."

"نه سائين مان توهان کي اهڙي تڪليف ڏيڻ مناسب نٿو سمجهان."

"نه بابا، تڪليف ڪهڙي آهي. اهڙي وقت به مان تو جهڙي مجاهد کي ڪم نه آيس ته پيو ڪڏهن ايندس."

"سائين... "

"بس، تون ٻڌاءِ گهٽا ڏينهن ڪٽن ٿا؟"

"سائين ... ٽيهه ڏينهن."

ڊاڪٽر رجسٽر ۾ داخلا ڪئي. سرٽيفڪيٽ لکيو ۽ هن کي ڏنو.

"سائين، هيءَ ته توهان مهرباني ڪري ڇڏي. سائين، في گهٽي ڏيان؟"

"تو کان في نه وٺبي. تو جهڙن نوجوانن جي في قوم جي ڪنڌي آهي."

"سائين، توهان جا لک لک احسان، چڱو سائين، جيئي سنڌ"

"سدا جيئي!"

ٻئي ڇوڪرا اسپتال کان ٻاهر آيا.

ٻئي ڇوڪري، پهرين ڇوڪري کي چيو: "اڙي پڻيا، تون نه ڪڏهين ڪو رسالو پڙهين نه ڪتاب، نه ادب سان واسطو، پوءِ تو ڊاڪٽر صاحب کي ڪيئن چيو ته : بهترين اديب آهيو ۽ بهترين قومي ڪهاڻيون لکندا آهيو. تنهن کان سواءِ ان ڪوڙ هڻڻ جو به ڪهڙو ضرور هو، ته تون جيئي سنڌ جو ڪارڪن آهين، حالانڪ تو نه ڪڏهن ان تحريڪ ۾ حصو ورتو، نه تو وٽ قومي جذبو آهي."

"مون ٻين کان ٻڌو آهي ته ڊاڪٽر صاحب ڪهاڻيڪار آهي ۽ قومي خيالن جو آهي."

"پر به هيترو ڪوڙ ۽ لباڙ ڇا لاءِ؟"

"سرٽيفڪيٽ حاصل ڪرڻ لاءِ." ●

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساٿيھہ مٿائڻ سوَن تي

هن عرب اڱوڻ جو هي بيان پڙهي مان حيران ٿيس، خوش ٿيس ۽ پڻ ڪي اهو ٻڌائڻ ۽ ڏيکارڻ لاءِ بيتاب ٿيس. بيان پڙهڻ سان هڪدم محسوس ٿيم تہ انهيءَ بيان ۾ آيل ويچار اول ئي منهنجي دل ۾ موجود هو. پر ٻاهر ڪو نہ ٿي ڪڍيم، يا ٻاهر ڪڍڻ چاهيم ٿي، پر همت نہ ٿي ٿي. يا همت ٿي ٿي تہ لفظ نہ ٿي لڌا، يا جي لفظ لڌا ٿي تہ موقعي جي تاڙ ۾ هوس. مون کي خبر هئي تہ اهو ويچار، دنيا جي سچن ۾ هڪ وڏو سچ آهي.

مون ۾ هڪ انوکي بي آرامي پيدا ٿيڻ لڳي. مون چاهيون تہ اهو بيان گهٽي کان گهٽا ماڻهو پڙهن. اهو ويچار پنهنجي ديس ۾ عام توڙي خاص تائين پهچائجي منهنجي دل چاهيو تہ پمفليٽ ڇپرائجن. پوسٽر پٽين تي چنبڙائجن، برش سان ديوارن تي لکرائجي. مان گهر ۾ ويهي نہ سگهيس ۽ پنهنجي انهن خيالن کي عملي صورت ڏيڻ لاءِ سوچيندو ٻاهر نڪتس.

پيرهين پنڌ هلڻ لڳس، جيئن پٽين تي لڳل اشتهار ۽ پوسٽر ۽ لکيل نعرا ڏسندو ۽ پڙهندو وڃان، جيئن ان بيان جو بلو ڪرڻ لاءِ ذهن ۾ ڪو خاڪو تيار ٿئي.

پٽين تي لڳل پوسٽر ۽ لکيل اشتهار گهڻو ڪري هڙئي پرديسيءَ ٻوليءَ ۾ هئا. مون کي ان ڳالهہ تي بہ خار وٺندي آهي تہ اشتهار لکندڙ ڪهڙا نہ بدذوق آهن: ڪيئن نہ رستن، بنگلن، باغيچن، جاين ۽ شهر جي خوبصورتيءَ جي ستياناس ڪن ٿا. اڄان بہ اهي ڪنهن اهڙي ٻوليءَ ۾ هجن ها، جا عربي لپيءَ ۾ لکي وڃي ٿي ۽ ڪنهن ماهر لکندڙ يا پينٽر جا لکيل هجن ها، تہ وري بہ نظر کي چڱا لڳن ها. انهن مان گهڻا اشتهار اناڙين ۽ بد ذوقن جا لکيل ٿي ڏٺا. حڪومت جي پابندين ڪري، ڪيترا اشتهار سيڙهي يا ڪاراڻ سان ڍاهيا ويا هئا. پر ڪي اشتهار خاص ڪري مرداني طاقت، بواسير، سبڻ جي مشينن، ڪي سياسي قيدين کي آزاد ڪرڻ، هوٽلن، شفا گهرن ۽ هيلٿ سينٽرن جا اڄان صحيح سلامت ٿي ڏٺا. ڪي اشتهار ڪبڏي ۽ فوٽ بال ٽيمن جي سلسلي ۾ هئا، ڪن سياسي پارٽين ۽ پورهيت جي يونين جي جلسن ۽ جلوسن جي باري ۾، ڪي پوسٽر اڌوگابرا، اڌ ڦاٽل يا سڄا موجود هئا.

شهرن جي پٽين تي سياسي نعرا ۽ پوسٽر بہ اٿين ۽ ايترو جلدي جلدي بدلبا رهبا آهن، جيئن فلمن جا اشتهار، سياست جي پردي تي جو ڪيل چڙهندو آهي، ان جي باري ۾ بنا دير پٽين تي وڏن وڏن اکرن ۾ نعرا لکجي ويندا آهن ۽ پوسٽر پٽرا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيندا آهن.

پتين کي ائين گهوري پٺي نهاريم جڻ ته پهريون پيرو ڪي قديم آثار نظر آيا اٿم، ۽ ديوارن تي پوسٽرن ۽ لکيتن کي اهڙي ته غور ۽ شوق سان ٿي پڙهيم، جيئن اخبار ۾ ڪنهن تازي ڇپيل ڪتاب جو اشتهار پڙهندو آهيان.

اڄڪلهه عربن ۽ يهودين جي جنگ ڇڙيل آهي. ڇپي ڇپي تي، پتين جي پردي تي، پرديسيءَ ٻوليءَ ۾ وڏن وڏن اکرن ۾ هن قسم جا نعرا لکيل ڏسجن ٿا:

يهودي مرده باد -- يهودين کي ناس ڪريو -- يهودين خلاف جهاد ڪنداسين -- اسلام دشمن يهودين جو دنيا جي تختي تان نالو نيشان مٽائي ڇڏينداسون-- اسرائيلي جارحيت مرده باد---

مون دل ۾ چيو ته هنن جا اهڙي قسم جا نعرا ڪيترو نه مٺاڄڙا ۽ کوکلا، پاڻيءَ جا ڦوٽا، خلوص کان خالي، ۽ مڪاري ۽ منافقت جا پاڇولا آهن. انهن خيالن کي ٿي دل مان ٿي ۾ ثابت ڪرڻ لڳس:

اسرائيل جي حڪومت، رياست ۽ قوميت جو بڻ بنياد مذهب آهي. جيتوڻيڪ دنيا جي تاريخ، دنيا جا ڪيترا دانشور، مدبر ۽ سياستدان، گڏيل قومن جو ادارو، عقل ۽ رواجي سمجهه سڀ يڪ خيال آهن ته قوم "زمين، زبان، سڀيتا، تاريخ ۽ تاريخي روايتن" جي هڪجهڙائيءَ ڪري ٺهندي آهي.

هن ملڪ ۾ هي اسرائيل خلاف نعرا هڻڻ وارا اهو وساري ٿا وهن، يا ڄاڻي ٻجهي اڻڄاڻ ٿا بڻجن ته پنهنجي ملڪن جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ ماڻهن جي وڏي پيماني تي لڏ پلاڻ ڪرائي وئي. پين پرڳڻين ۽ پرڏيهن جا رهاڪو، ڌاري ڌرتيءَ تي اچي قبضو ڪري ويٺا.

پنهنجي ملڪن ۾ اتي جي اصلي رهندڙن جي پرماريت ڪئي وئي. ۽ هنن جا حق هڙپ ڪيا ويا. يا هنن کي پنهنجي ديس جون ديوارون ڇڏڻ لاءِ لاچار ڪيو ويو. اسرائيل (فلسطين) جي اصلي باشندن فلسطنين کان هنن جو ملڪيتون، اباڻا ڇنا، روزگار، نوڪريون ۽ ٻيا انساني حق کسي ۽ سازشون سٽي، ايترو تنگ ڪيو ويو جو هو يا ته پنهنجي ئي ديس ۾ غلام ۽ پرديسي بڻجي ويا يا پنهنجو ديس ڇڏي، پين ملڪن ۾ پناهگير بڻجي ويا. ٻئي طرف دنيا جي پين ديسن جي يهودين کي آڻي، عربن جي سرزمين تي آباد ڪيو ويو. اسرائيل، عرب زمين جو زهري ناسور بڻجي ويو آهي.

اسرائيل ۾ يهودين کي گهڻائيءَ ۾ ڪرڻ خاطر پين ملڪن جا يهودي اتي آندا ويا آهن. صفا ائين جيئن هن ملڪ ۾ غير ملڪين کي گهڻائيءَ ۾ ڪرڻ واسطي ٻاهران آڻي مڙهيو پيو وڃي.

هنن ۽ يهودين جي وچ ۾ ٻي به هڪڙي هڪجهڙي خاصيت آهي. ڪن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مجبورين ڪري پنهنجي ڌرتي ۽ پنهنجي وطن مان لڏيائون يا لڏايا ويا، ته حالتون سازگار ٿيڻ تي، هنن کي واپس پنهنجي وطن ورڻ جي جاکوڙ ڪرڻ کپي ها. جيئن مجي، چار پر ڦاسي، پاڻيءَ کان ٻاهر اچڻ تي، ڦاٿل هوندي به تڙپندي آهي ۽ وري واپس پاڻيءَ پر پهچڻ لاءِ سرجو جوڙ ستون ڏيندي آهي. پر واپسيءَ جي نه هنن ڪوشش ڪئي آهي ۽ نه اسرائيل پر آيل يهودين. حالانڪه هن جي اصلي وطن پر اڃان تائين ڪروڙين مسلمان رهن ٿا: ۽ آمريڪا، يورپ ۽ رشيا، جتان ڪيترا يهودي لڏي اچي اسرائيل پر رهيا آهن، انهن ملڪن پر اڄ به لکين يهودي سکيا ستابا ۽ آسودا وينا آهن. هوڏانهن فلسطيني عرب پناهگير، جن کي پنهنجي ديس مان نيڪالي ڏني ويئي آهي.، سي سر جو سانگو لاهي، پنهنجي جان مال قربان ڪري، وري پنهنجي وطن واپس وڃي گهر وسائڻ جو ڏينهن رات اُدم ڪري رهيا آهن.

فوجي ڪارروائيءَ دوران بنگالي پنهنجو ملڪ ڇڏي، هندستان وڃي پناهگير ٿيڻ تي مجبور ٿيا، پر حالتون بحال ٿيڻ تي سڀ موٽي پنهنجي وطن جي وٿاڻ تي آيا.

گڏيل قومن جو ادارو پڻ پناهگيرن جو پنهنجي اصلي وطن پر وڃي آباد ٿيڻ جو حق تسليم ڪري ٿو، ۽ مدد ڏئي ٿو.

منهنجي ذهن پر مٿين ويچارن جو وهڪرو هو ۽ نگاهون پٽين تي ڦرنديون ٿي رهيون.

جمعي جي منجهند جو وقت هو. آڪٽوبر جو سچ مٿان هو. اس پر اهڙي تکاڻ ڪو نه هئي. رستي تي ڪل گهوڙيون، ڦٽ ڦٽيون، رڪشائون، موٽرون، بسون ۽ بگيون شرط پڄاڻ واري رفتار سان ڊوڙي رهيون هيون. ماڻهن ڪمن ڪارين تان گهر موٽي رهيا هئا يا اڇا اجرا ڪپڙا پهري جمعي نماز لاءِ مسجدن ڏي وڃي رهيا هئا. پيادلن کي پهريل ڪپڙن مان ڏسڻ پر ٿي آيو ته انهن هن جو رخ مسجد طرف آهي.

ڪن موٽرن جو شيشن تي ۽ ڪن رڪشائن تي لڳايل ڳاڙهي ڪپڙي تي يهودي خلاف، پرديسي ٻوليءَ پر، نعرا چنبڙيل ۽ لکيل نظر اچن ٿا. مان سوچيان ٿو: هي هاسيڪار ان ڳالهه جو ڏيکاءُ ڪن ٿا. اهو هنن جي مجرم ضمير لاءِ آٿت آهي ۽ پنهنجو جرم لاٿڻ لاءِ حيلو.

هڪڙي مسجد جي لائوڊ اسپيڪر مان آسمان ڦاڙ آواز نڪري رهيو هو. مولوي، پرديسيءَ ٻوليءَ پر چئي رهي هو:

"...... يهودي ڪافر آهي، خدا جا منڪر آهن، مسلمانن جا دشمن آهن، هو بيت المقدس تي قبضو ڪيو وينا آهن...."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"..... مان دل ۾ ان مولويءَ کي گار ڏيڻ سوچيم ٿو ته اٿڻ ڇو نه ٿو چوي ته يهودي سرمائيدار، سامراجي ۽ سامراجيت جا دلال آهن، هو انسانيت جا منڪر آهن ۽ انسانن تي ظلم جي بازار گرم ڪيو ويٺا آهن، هو غاصب آهن ۽ فلسطينن جا حق، ملڪيتون، روزگار ۽ جائداون هڙپ ڪري، انهن تي قبضو ڪيو ويٺا آهن.....".

ڇوڪرن جو هڪ ٽولو لنگهي ٿو. هي شايد ڪنهن جلوس ۾ شامل ٿيا هئا ۽ ان جي ختم ٿيڻ تي موٽي رهيا هئا. هنن جي هٿن ۾ ڳاڙهي ۽ ڪاري ڪپڙي جا پٽي ڪارڊ هئا ۽ يهودين کي گارين ڀريا نعرا هڻي رهيا هئا. پٽي ڪارڊن تي پرديسي ٻوليءَ ۾ اسرائيل ۽ يهودين جي مذمت ٿيل هئي.

هاٿي ديوار تي هڪ ڏاڍو خوبصورت پوسٽر نظر آيم. پرديسي ٻوليءَ ۾ هو. ٻي فوٽ ڪن ڊگهو، ڏيڍ فوٽ ڪن ويڪرو، ڇوڏاري گلڪاريءَ جو دلڪش بارڊر، بهترين آفسيٽ جي ڇپائي. مٿان هڪ شڪل نڪتل هئي، جنهن ۾ هڪ يهودي سولجر ڏيکاريو ويو هو. جنهن کي عرب سپاهيءَ ڇاتيءَ ۾ بندوق جي سنگين ٽنبي ڇڏي هئي. هيٺان يهودين جي مخالفت ۽ عربن جي حمايت ۾ نعرا ۽ نياپا لکيل هئا.

پڪرو هو ته ههڙا پوسٽر پوري ملڪ ۾ پنڻ تي ٽنگيا ويا هوندا ۽ منهنجي ڪاٿي موجب ان تي هزارين روپيا خرچ ٿيا هوندا. مان سمجهي نه سگهيس ته هي ڪهڙا واندا ماڻهو آهن، جي ههڙي ڏکر جي زماني ۾ هنن معاملن تي ايترو خرچ ۽ ايتري محنت ڪن ٿا.

مان اڃان پوسٽر پڙهي رهيو هوس ته هڪڙو هن ديس جو اصلوڪو رهاڪو، پنهنجي گڏهه گاڏي پاسي تي بيهاري، ويجهو اچي هن پوسٽر کي غور سان ڏسڻ لڳو. هن کي اجرڪ جو پٽڪو هو، لٽا ميرا ۽ ڦاٽل، پير اگهاڙا، بدن مٽي ۽ پگهر سان ڪلرائيل. مون کي ڏيهي ٽوپي ۽ ڏيهي ڪپڙا پهريل ڏسي، ڏيهي ٻوليءَ ۾ پڇيائين:

"سائين، هن پٽ واري ڪاڳر ۾ ڇا آهي. هي ڪير پيو ڪنهن ماري؟"

"هي عرب سپاهي پيو يهودي سپاهيءَ کي ماري."

"سائين، يهودين وري ڪو نئون بکيڙو شروع ڪيو آهي ڇا؟"

"يهودين، عربن جو هڪڙو ملڪ اچي والاريو آهي ۽ ان تي قبضو ڪري، اتي جي اصلي رهاڪن فلسطينن کي تڙي ٻاهر ڪڍي ڇڏيو آهي."

"سائين، اهي ته وڏا ظالم ڇنبا."

"انهن اتي جي اصلي رهاڪن جون زمينون، جايون ۽ دڪان ڦٻايا آهن، ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عربن جو اتي رهڻ زهر بڻايو آهي. اهي عرب دربدر ۽ ڪيپي لڪر لاءِ پريشان آهن."
"سائين، اهي ته وڏا ظالم ڇٽبا."
"عرب پنهنجا گهر گهاٽ ڇڏڻ تي مجبور ٿيا آهن. يهودين هنن کي نوڪرين ۽ روزگار کان محروم ڪري ڇڏيو آهي."
"سائين اهي ته وڏا ظالم ڇٽبا."
"ديسي پنهنجي ديس ۾ پرديسي بڻجي ويا آهن ۽ ڌاريا پيا اتي حڪومت ڪن."
"سائين اهي ته وڏا ظالم ڇٽبا."
پوءِ مون ڏنو ته هو ٽيپ‌ءَ ۾ پئجي ويو. نيٺ مون ڏي نهاري چيائين:
"سائين هتي اسان وٽ يهوڊي ڪو نه آهن، سڀ مسلمين ڀائر آهيون، پر مان ڪاڪي ليکو مل وٽ نوڪر هوس. هو ويو ته هڪ ننڍڙي جائڙي ۽ هڪ دڪانڙو مون کي ڏئي ويو. دڪان مان منهنجو چڱو گذرسفر پئي ٿيو. پر هنن نون مالڪن اچي مون کي تنگ ڪيو ۽ ڪيس ڪري ڪورٽن ۾ رلائي رلائي، خرچ ڪرائي مون کي سڃو ٻه ڪري ڇڏيائون ۽ گهر ۽ دڪان ٻنهي جو قبضو به ڦري ورتائون. مان دربدر آهيان. هاڻ شهر جي پسگردائيءَ ۾ جهوپڙيءَ ۾ پيو رهان ۽ هي گڏهه گاڏي پيو هلايان. گذر سفر ڏاڍو ڏکيو آهي. هتي جون سڀ سٺيون سٺيون زمينون، جايون، گهر، دڪان، بزاريون انهن کي مليون ، جي هتي جا اصل رهاڪو نه آهن. اٿين ڇو ٿيو آهي."
"ظالم هر جڳهه موجود آهي. سڀ ڪو پنهنجي مڙسي ڪري پنهنجا حق حاصل ڪري." مون کي ان وقت، ان کان بهتر ڪو پيو جواب ڪو نه سمجهيو.
"ها سائين، اسان ۾ ٻڌي ڪانهي، ان ڪري پيا لوڙهيون."
هو پنهنجي گاڏيءَ ڏي ويو.
مون سوچيو ته هتي جي اصل ديس واسين جي اسرائيل کان نفرت حقيقي آهي. هو يهودين کان سندن سامراجي هلت، غلط نظرين جو سهارو وٺڻ ۽ اتي جي اصلي باشندن جي برماريت ڪرڻ ڪري دلي نفرت ڪن ٿا... ۽ نوان آيل جيڪي پٽين تي، جلوسن ۾، موٽرن تي ۽ لائوڊ اسپيڪرن تي اسرائيل خلاف ايڏي نفرت جي نمائش ڪن ٿا، تن جي اها نفرت رڳو ٻچاپڻائي ۽ ڏيکاءُ آهي، يا وڌ ۾ وڌ غلط جذبن جو مظاهرو. هي ڪيئن ٿا يهودين کي ننڌي سگهن، جڏهن سندن ڪردار به ساڳيو آهي.
وري يهودين جي ٻچار: يهودين جو خاص ڪردار آهي سرمائيداري ۽ سامراجيت. هن ملڪ ۾ نوان آيل هتي جي زمين، ملڪيت، جائدادن، نوڪرين، ٻين جي ذريعن، واپار ۽ ڪارخانن تي قبضو ڪري، سرمائيدار بڻجي ويا آهن. ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان پوءِ هن ديس کي ڪالوني سمجهي، هتي جي اصلوڪن ديسن واسين کي محڪوم جو درجو ڏني، اقتصادي طرح هن کي غلام بڻايو ويو وڃي، هن کي بنيادي ۽ انساني حقن کان محروم ڪيو ويو وڃي. هو پنهنجي ٻولي ۽ تهذيب، اصلي ديس واسين مٿان مڙهيندا رهيا آهن. اهو آهي نون آيلن جو سامراجي ڪردار.

سامراجي سدائين پنهنجا دلال پيدا ڪندا آهن. ڪي هن ديس جا اصلي ديس واسي زميندار ۽ ڪامورا، ڌارين سامراجين جا دلال بڻجي، هتي جي پورهيتن ۽ هارين(جي هن ڌرتيءَ جا اصل وارث آهن) کي پيڙي رهيا آهن.

ويٽنام ۾ سامراجي هئا، فرينچ ۽ آمريڪي، ۽ سندس چاڙتا هئا، اتي جا ويٽنامي زميندار. اهڙيءَ ريت چين ۾ سامراجي هئا. جپاني، ۽ سندن دلال هئا ديسي جاگيردار. انهن ٻنهي ملڪن ۾ جڏهن انقلاب آيو، تڏهن انهن ٻنهي طبقن جو تلو پٽايو ويو.

هتي پڻ انقلاب آڻڻ لاءِ پورهيتن ۽ هارين کي سامراجين توڙي سندن چاڙتن جي پاڙ پٽڻي پوندي.

يهودين خلاف مٿي بيان ڪيل پوسٽر تازو لڳايو ويو هو، ان ڪري توري توري پنڌ تي پيتين مٿان نظر اچي رهيو هو. ان کي ڏسندو ويس ۽ مون کي پڪ ٿيندي وئي ته پيتين تي لڳائڻ، پوسٽر يا پمفليٽ ڇپرائڻ منهنجي وس کان ٻاهر آهي. اسان وٽ ننڍڙي تنظيم ٻه ڪانهي جو اهڙا هلڪا هلڪا ڪم ڪري. تنظيم ڪان سواءِ ڪير ڇپائيءَ جو ڪم ڪرائي. ڪير ديوارين تي ٽلڻي، ڪير شهر شهر، ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃي ورڇ ڪري.

مان گورڪيءَ وانگر ساڳئي وقت اديب، انقلابي ۽ سياسي ڪارڪن ڪو نه آهيان. هو نه رڳو لکندو هو. پر پمفليٽون ۽ ڪتابڙا ملڪ جي ڪنڊ ڪنڊ ۾ وڃي ورهائيندو هو. تقريرون ڪري پرچار پڻ ڪندو هو ۽ سياست ۾ ڀرپور وٺندو هو.

مان رڳو اديب آهيان، قلم کان ڪم وٺي ڄاڻان، ان ڪري جيڪي چوڻ ٿي چاهيم، سو ڪهاڻيءَ جي لباس ۾ لکندس.

هائي، ان مسلمان اڳواڻ جو اهو بيان لکان ٿو. جنهن تائين پهچندي پهچندي، مون کي هيتري ڪٿا لکڻي پئي. هن جو بيان هتي جي سامراجيت ۽ سندس دلالن جي منهن تي ٿڦڙ آهي.

هن اڳواڻ، فرينچ اخبار، "لي ماندي" جي عيوضيءَ کي انٽرويو ڏيندي چيو:

"مان فقط ان حالت ۾ جنگ ۾ حصو وٺندس، جڏهن ان جو مقصد هوندو غاصب کي پوري سيڪت ڏيڻ. مان انهن مڙني يورپي يهودين کي هتان تڙي ڪڍڻ ٿو چاهيان، جي ۱۹۴۸ع کان پوءِ عرب علائقن ۾ آباد ٿيندا رهيا آهن. جيستائين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عرب [illegible] جو لاڳاپو آهي، اهي اسان جا ڀائر آهن. هو اسان جي وچ ۾ اهڙي ئي امن [illegible] ئي سان رهندا، جيئن صدين کان هن زمين تي رهندا آيا آهن."

هي آهي لبيا جي صدر ڪرنل قذافيءَ جو بيان.

صدر قذافي اهو شخص آهي، جو ڪٽر مسلمان سمجهيو وڃي ٿو. اسلامي روايتن کي نئين سر جيارڻ جي جاکوڙ ڪري پيو ۽ پنهنجي ملڪ اندر نج اسلامي قانون جاري ڪري رهيو آهي. •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مڙسي

بيمار جي کٽ جي چوڌاري ڊاڪٽر ۽ مائٽ بيٺل آهن. مائٽن جا منهن مرجهايل، منجهيل ۽ پريشان آهن. کٽ تي ليٽيل مائي بيهوش آهي. هن جي عمر ۳۵ سال کن ٿيندي؛ هڏ ڪاٺ جي مضبوط ۽ بدن جي ڀريل. هن جو چهرو پيلو پنبجي ويو آهي. ڪپڙن تي رت جا ڪيترائي داغ اٿس، هن جي مٿي ۾ ڦاڙ آهي، جو سرمي سان ڀري ان تي ميرو ڪپڙو ٻڌو ويو آهي. اهو ڪپڙو به رت هاڻو ٿي ويو آهي. هن جي ڀنيءَ تي پڻ زخم آهي. اهوَ به ساڳئي نموني بند ڪيو ويو آهي. بدن جي ٻين حصن تي به سوڄ، ڌنا ۽ رهڙون آهن، هن جي ڪاٻي ڄنگهه تي ڪاٺ جي ڦٽي رکي ان تي بوڇڻ ويڙهيو ويو آهي.

ڊاڪٽر هن جي چڪاس ڪري چڪو آهي ۽ هاڻي مريض جي مائٽن ۽ ڊاڪٽر جي وچ ۾ بحث مباحثو ٿي رهيو آهي. "توهان ڀلا بيمار کي سول اسپتال کڻي وڃڻ کان ڇو ٿا ڪيٻايو؟ هن جي حالت اهڙي آهي جو هن کي ترت اتي پهچايو وڃي." ڊاڪٽر چوي ٿو.

"سائين سول اسپتال ڪيڏانهن کڻائي وڃون، جو ڪجهه ڪرڻو آهي توهان ئي هتي ڪريو." هڪڙو مائٽ چوي ٿو.

"سائين، اتي ته ايترو خيال به ڪو نه ٿا ڪن جيترو جانورن جو ڪبو آهي." ٻيو مائٽ چوي ٿو.

"سائين، اتي به پيسي وارن تي ڌيان ڏين ٿا. اسان غريبن کي ته ڪير پڇندو به ڪو نه. اوڏانهن اسين ڪو نه ويندا سين. اتي جو وڃي لاش رلي تنهن کان بهتر آهي ته هتي ئي مري." ٽيون مائٽ چوي ٿو.

"سول اسپتال ۾ به هر شيءِ جا پئسا ڏيڻا پون ٿا ۽ دوائون به پاڻ خريد ڪري آڻيون پون ٿيون. اسين غريب آهيون پر توهان جي پوري في ڀرينداسين. بسم الله ڪري علاج شروع ڪريو." چوٿون مائٽ چوي ٿو.

"توهان ڳالهه سمجهو ڇو نٿا. مائيءَ جي ٽنگ جو هڏو ڀڳل آهي. ان جو ائڪسري ٿيندو ۽ مون وٽ ائڪسري جو انتظام ڪونهي. ڀڳل هڏي جو علاج به اتي هڏن وارو ڊاڪٽر ڪندو. تنهن کان سواءِ مائيءَ جا زخم گهرا آهن جن کي ٽانڪا لڳندا ۽ اهو ڪم به سول اسپتال ۾ سولائيءَ سان ٿي سگهندو. مائيءَ جو رت به ضايع ٿيو آهي ۽ شايد رت جي بوتل چڙهيس، ان لاءِ به اتي سهوليت آهي. اتي هروڀرو ايترو انڌير ڪونهي جيترو توهين سمجهو ٿا." ڊاڪٽر چوي ٿو.

"سائين، توهان ائڪسري ۽ هڏي جي علاج کان ڇٽا آهيو. اسين پاڻهي وڃي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنهن کان ڪرائيندا سين. باقي هن کي هوش ۾ آڻيو ۽ هن جي زخمن کي ٽانڪا لڳايو ته رت بيهي. اهو ڪم توهان هتي ڪري سگهو ٿا." ڪو ماڻت چوي ٿو.

"مريض جي حياتي خطري ۾ آهي، مون کي ته سمجهه ۾ نٿو اچي ته توهين ايترو ضد ڇو ٿا ڪريو. مون کي ته اهو به شڪ ٿو پوي ته توهان هن مائيءَ جي زخمن جي باري ۾ مون کان اصل ڳالهه پيا لڪايو. توهان ٿا چئو ته مائي ڏاڪو ڪائي ڪري آهي. ائين ڪرڻ ڪري ته هيترا ۽ ههڙا زخم ٿي نٿا سگهن." ڊاڪٽر چوي ٿو.

ماڻت ماڻ ٿي وڃن ٿا ۽ هڪ ٻئي ڏي نهارين ٿا. پوءِ هڪ پوڙهي مائي، جا زخمي عورت جي ماءُ هئي، سا سرڪي ڊاڪٽر جي ويجهو اچي ٿي ۽ هٿ ٻڌي چوي ٿي:

"ڊاڪٽر سائين! ڊاڪٽر ابو امان ٿيندو آهي. توهان کان ڇا لڪائيندا سين ۽ نه لڪائي سگهنداسين. ڀر ڇا ڪريون هڪ ڀيرو اول سول اسپتال جون اکيون ڏسي چڪا آهيون."

"ڇا ٿيو آهي؟" ڊاڪٽر پڇي ٿو.

"اڳي به ڇوڪريءَ کي هڪ ڀيري ڏاڍا ڏڪ لڳا هئا. توهان وانگر هڪ ڀيرو خانگي ڊاڪٽر هو، ان کي و ٺي آيا سين. هن چيو ته سول اسپتال ڪٺائي وڃوس، اوڏانهن ڪٺائي ته وياسونس ڀر اتي اسان سان جيڪي جنيون ٿيون سي اڄ تائين وساري نه سگهيا آهيون."

"ڪهڙيون جنيون؟" ڊاڪٽر دريافت ڪري ٿو.

"اتي واري ڊاڪٽر پڇيو ته مائيءَ کي زخم ڪيئن ٿيا آهن ۽ ڏڪ ڪيئن لڳا آهن. اسان به ڊاڪٽر کي ابو امان سمجهي هن کي سچي ڳالهه ٻڌائي ته سندس مڙس ڪُٽيو ۽ ماريو اٿس. پوءِ ته مارئي ڊاڪٽر اکيون ڪٽي ڦوٽاريون ۽ چيائين ته پوليس کي فون ڪرڻو پوندو ۽ اها اچي بيان وٺي تنهن کان پوءِ علاج ٿيندو. اسان کي ڪٺي وهاريائين ۽ پوليس کي فون ڪيائين. جهٽ ۾ پوليس وارا اچي پهتا ۽ اسان مان ٻن ماين ۽ ٽن مردن کي ڪنيي ٿاڻي تي وٺي ويا. ڇوڪريءَ جو مڙس اسان سان گڏ ڪو نه هو، جيئن هينئر به الاتي ڪيڏانهن هليو ويو آهي، سو تنهن کي به ڳولي ڦولي ڪٿان پڪڙي آيا. سيني کي سڄي رات اجيو بکيو ٿاڻي تي وهاريائون. صبح جو پيءُ کي ته ڇڏين ڀر مڙس کي روڪي رکين ۽ چين ته چئن ڪلاڪن اندر جي پنج سؤ روپيا نه ڏيندا ته ڪيس ڪورٽ ۾ چالان ڪنداسين. بس ڏاڍا بڇڙا ٿياسين ۽ پٽ سٽ ڪري پوليس کي سؤ ڏئي جند ڇڏائيسين. هاڻي تون ابو آهين جيئن وڻئي تيئن ڪر ڀر ڇوڪريءَ جو ڀلو ڪر. مون سان ته ٻنهي پاسي ڏچو آهي." پوڙهي ڳالهائيندي هنجون هاريندي رهي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر سڄي تيار ڪرڻ لڳي ٿو.

پوءِ ٻه سال ۾ هڪ ٻه پيرو مينديءَ کي سندس مڙس ميهر اهڙي سخت مار ڪيندو هو جو ڪڏ ڪڏ پڇي پوندا هئس ۽ ڊاڪٽر کي گهر تي گهراريو ويندو هو. سنهي ٽلهي ٽڪا ٽوڪي ته ڏهاڙي ٿيندي هئي: ڪڏهن ٻارن جي غلطيءَ يا ڪو ٿپڙ پڇي وجهڻ ڪري، ڪڏهن مانيءَ ۾ دير ٿيڻ ڪري، ڪڏهن پوڙ خراب رڌڻ ڪري، ڪڏهن هنڌ وقت تي نه وڇائڻ ڪري، ڪڏهن ڏاڍيان ڳالهائڻ ڪري، ڪڏهن ڪپڙا ٽانڪڻ وسارڻ ڪري، مڙس اچي زال کي مڪن ۽ لتن سان وٺندو. ڪڏهن ته ڪو ٻه ظاهري سبب ڪو نه هوندو. ڪڏهن ٻاهران اچي جيئن ئي گهر ۾ گهڙندو ته لڪڻ کڻي اچي زال کي ڪٽڻ شروع ڪندو. جسم اهڙو سڄائي ڇڏيندس جڻ هزارين ڏينهن ڏنگيو اٿس. ڪڏهن مار ملڻ وقت ميندي اهڙيون دل ڏاڙيندڙ ۽ ٿياس جوڳيون رڙيون ڪندي هئي جو پاڙي وارا مجبور ٿي اچي وچ ۾ پوندا هئا ۽ هن کي ڇڏائيندا هئا.

بعضي مينديءَ کي دوري پوڻ ڪري ڊاڪٽر کي گهرايو ويندو هو. اهو دورو مار جي ڪري نه پوندو هو پر مار جي دپ ڪري پوندو هو. اهو هن طرح ته مينديءَ کان گهر ۾ ڪا قيمتي شيءِ ٽٽي پوندي هئي، يا ميهر ڪو ڪم چئي ويندو هوس ۽ هن کان اهو ڪم ڪرڻ وسري ويندو هو ۽ ميهر جي اچڻ جو وقت ٿي ويندو هو، انهن حالتن ۾ مينديءَ جي ڪل اڏڻ يقيني هو ۽ ان ڊپ ۾ هن کي اهو هسٽريا جو بيهوشيءَ جو دورو پنجي ويندو هو ۽ هوءَ ان ڪري موچڙن کان بچي ويندي هئي.

هاڻي ڊاڪٽر ميندي ۽ هن جي مائٽن جو باقاعدي فئملي ڊاڪٽر بڻجي ويو هو. ميندي پنهنجي يا پنهنجي ٻارن کي دوا درمل وٺڻ لاءِ هن جي اسپتال ۾ پئي ايندي ويندي هئي. موقعو ملڻ تي ڊاڪٽر هن سان ڪچهري ڪندو ۽ هن کان گهر ٻار جون خبرون پڇندو هو. ڊاڪٽر کي مڙس جي مار ڏيڻ جو سبب ڄاڻڻ جي جستجو رهندي هئي. مينديءَ جي هلت چلت اهڙي ٻه نه هئي جو هن ۾ آوارگيءَ جو شڪ ٿي سگهي.

هڪ ڀيري مينديءَ کان پڇائين: "توهان کي گهر ۾ پيسي جي تنگي ته نٿي رهي؟"

"نه ادا، اسين ته گهٽ کان سکيا آهيون. آهيون ته ٻئي زال مڙس اٿڙهيل: پر مڙس آفيس ۾ پٽيوالي ڪندو آهي ۽ آفيس مان اچي ٿورو آرام ڪري وري وڃي رڪشا هلائيندو آهي. ان مان ٻه ڏهاڙي چڱي ڪمائي ٿيندي اٿس. ڏاڍو محنتي آهي."

ٻئي ڀيري پڇائينس: "تو کي مڙس آخر ماري ڇو ٿو؟"

"بس ڊاڪٽر سائين، چتو ٿيو آهي، خدا ڪلَ ٿيڙي اٿس. جڏهن شادي ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هني تہ چوندو هو تہ منهنجا فلاڻا فلاڻا سنگتي زالن کي ائين ڪندا آهن جيئن اٺ پٽڻ تي ڪنجي، پر تون مون کي اهڙي سهڻي تي لڳين، مون کي تو سان اهڙو پيار آهي جو ڪڏهن بہ تو تي هٿ کڻي نٿو سگهان، پر ٿوري وقت کان پوءِ شايد سنگتين جو اثر ٿيس ۽ انهن وٽ پنهنجي مڙسيءَ جي هامر هڻڻ لاءِ مون کي هرويرو مارڻ لڳو. اسان زالون بہ ڍڳن ٻورن وانگر آهيون، مردن جي ملڪيت. جيئن ڍڳن ٻورن کي مالڪ ماريندو آهي، اسين بہ پيون مارجون. مان تہ وري ننڍڪي آهيان جو پيءُ يا وڏو ڀاءُ ڪونهيم. توهان وٽ بہ پيو ايندو آهي، توهان سمجهايوس نہ."

"مان سمجهائڻ تي پروسو نہ رکندو آهيان. ڇڙي نصيحت يا هدايت ڪنهن کي بدلي نٿي سگهي."

"سائين چئو سچ ٿا، مٺي مارئي کي پيءُ ماءُ سمجهايو، مٺڻ مائٽن سمجهايو، پاڙي وارن ڦٽ لعنت ڪئي، تڏهن بہ ڪو نہ مڙيو، پيو ٿهيو پر هيترو بچڙو ٿيو تڏهن بہ ڪو نہ سڌريو. جڏهن ڏاڍي مار ڪيندو آهي تہ امان مون کي پنهنجي گهر وٺي رهائيندي آهي. ڏهن ٻارهن ڏينهن پر اهڙو ڏکيو ۽ پشيمان ٿيندو آهي، جو پرچائڻ ۽ وٺڻ ايندو اٿم. خدا ۽ رسول جا هزار قسم کڻي انجام ڪندو آهي تہ اڳتي ڪڏهن بہ توتي هٿ نہ کڻندس، پر هو ان انجام تي قائم رهي ڪو نہ سگهندو آهي. ڪجهہ ڏينهن ڏاڍو قرب ڏيکاريندو آهي، فلم تي بہ وٺي ويندو آهي، پر جلدئي پنهنجي پراڻي پير تي اچي ويندو آهي."

"پلا ميهر ڪو نشو پتو تہ ڪو نہ ٿو ڪري؟"

"نہ ادا ڊاڪٽر، اهڙي ڳالهہ نہ چئو، هو نيڪ نمازي آهي. جمعي جي نماز تہ ضرور پڙهندو آهي."

هڪ ڏينهن ميندي مار جي ڪري سهيل ساڄي اک جي دوا وٺڻ آئي تہ ڊاڪٽر مذاق مان کلندي چيس: "تون مڙس کان تہ ٿلهي متاري آهيون، پنهنجيءَ تي اچين تہ هن کي ڏينهن جا تارا ڏيکاري سگهين ٿي."

"ادا، قسمت پر جو لکيو آهي، سو پئي پوڳيان، خدا ڏينهن ڏيئس، منهنجو ڍڪ آهي، منهنجي چانوَ آهي، منهنجي ٻچن جو پرجهلو آهي."

ڊاڪٽر دل پر چيو: جو مقابلو نہ ڪندو سو مارجندو ئي رهندو...

ان دوران هڪ ڏينهن ڊاڪٽر پنهنجي محبوبہ کي اهڙو زور سان ٿڦڙ وهائي ڪڍيو، جو هن جي کاٻي ڳٽي تي پنجن ئي آڱرين جا نشان چٽا ٿي بيٺا. محبوبہ جا وهندڙ ڳوڙها بند ٿي ويا. هن پنهنجو کاٻو هٿ پنهنجي کاٻي ڳٽي تي ڪري رکيو ۽ حيرت، بي اعتباري ۽ صدمي کان خالي خالي نظرن سان ڪاوڙيل ڊاڪٽر ڏانهن نهاريندي رهي... هوءَ، اڪوات پروگرام ڏيڻ بنا، اوچتو اچي وئي هئي. هن جي چهري مان چٽو هو تہ تار پيالو ڇلڪڻ وارو آهي. پريل ڪڪر وسڻ وارو آهي. پر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر جو ان طرف ڌيان ئي ڪو نه ڇڪيو هو. هو ته پنهنجي مستيءَ ۾ اچي ويو هو. جيئن ئي هن کي پاڪر ۾ ورتائين ته پيالو ڇلڪي پيو ۽ ڪڪر وسڻ لڳو. هوءَ هن جي ڇاتيءَ ۾ پنهنجو منهن ڇپائي ڦٽي هيانءَ روئڻ لڳي. ڊاڪٽر ڄڻ ننڊ مان سجاڳ ٿيو... ڪهڙي ڳالهه آهي؟ ڇا ٿيو آهي؟ مڙس سان جهڳڙو ٿيو آهي؟....

جيئن ئي هن سوال پڇيا، تيئن سڏڪن ۾ واڌارو ٿي آيو ۽ روئڻ ۾ تيزي پئجي آئي. هن جي نيڻ جي نير سان ڊاڪٽر جي قميص آلي ٿيندي ٿي وئي، هن جو مٿو مٿي ڪري اکيون اکين سان ملائڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي، پر هن پوري زور سان پنهنجو منهن واپس هن جي ڇاتيءَ سان ٿي لڳائي ڇڏيو، پوءِ هو هن جا ڳوڙها اگهندو، اکين کي چمندو ۽ ماٺ ۾ بدن تي پيار سان هٿ ڦيري هن کي ناپر ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو. جڏهن هوءَ ڳالهائڻ جهڙي ٿي، تڏهن سڏڪن وچ ۾ چيائين: ”مڙس مون کي ماريو آهي....“

”هان.....“ ڊاڪٽر جي وات مان نڪتو.

”ها، مون کي ماريو اٿئين ۽ ڏاڍو ماريو اٿئين. نه رڳو لتن ۽ مڪن سان، هڪڙي ڪاٺ جي پٽي پئي هئي، ان سان ڦٽڪا هنيا اٿئين ۽ لڳاتار پندرنهن ويهه منٽ ڪُٽيو اٿئين.....“

پوءِ ته ڊاڪٽر کي مڙس جي خلاف نفرت جو جذبو جاڳيو پوءِ هڪدم پڇائين: ”اهو سارو وقت تو ڪجهه نه ڪيو، سڀ ڪجهه ماٺ ميٺ ۾ برداشت ڪيئه“.

”مان ڇا ٿي ڪري سگهيس... “ هن جا سڏڪا جاري هئا.

ڊاڪٽر جو پارو چڙهي ويو. هن کي پاڻ کان الڳ ڪري، پر ڪري ٽلڙ وهائي ڪڍيائينس.

هوءَ، جا ڊاڪٽر کي پيار ڪندڙ ۽ پنهنجو سمجهي حال اورڻ ۽ همدردي ۽ پيار حاصل ڪرڻ ۽ پنهنجو بار هلڪو ڪرڻ لاءِ هن وٽ آئي هئي، تنهنجون ڊاڪٽر جي روش وايون بتال ڪري ڇڏيون. هن ته ڊاڪٽر کي اڄان اهو به ڪو نه ٻڌايو هو ته هن کي هن جي پيار جو ڏڻ ۽ پنهنجائپ جي ڇڪ هيڏي نه آڻي ها ته هوءَ درياهه تي وڃي ٽپو ڏئي ٻڏي مري ها. هن ته ڊاڪٽر کي اڃان پنهنجي مڙس خلاف شڪايتن جي اها لسٽ به نه ڳڻائي هئي جا هوءَ دل ئي دل ۾ وات تي ورجائيندي آئي هئي. هن ته اڃان ڊاڪٽر کي پنهنجي جسم تي مڙس جي مار جا نشان، رهنڊون ۽ ڏنا ڪو نه ڏيکاريا هئا.

ڊاڪٽر چوندو رهيو: ”مان تو کان اهو نه پڇندس ته تنهنجي مڙس تو کي ڇو ماريو. مان فقط اهو ٿو ڄاڻان ته تون اٿڙهيل ۽ ڳوڻائي ڪا نه آهين، پاڻ نوڪريءَ ۾ آهين پاڻ آفيس ۾ ملازمت سان گڏ گهر جو ڪم ڪار به ڪرين ٿي. پنهنجي خيال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کان تو پڻ پاڻ ٻڌائيندي آهين ته تنهنجي مڙس جا ڪن عورتن سان ناتا آهن. بدن ۾ به ايترو ڪمزور ڪو نه آهين جو ٿورو مقابلو به ڪري نه سگهين. جي ڏهه ڏک هن هنيا ته چار ڏک تون هڻي ٿي سگهين. ۽ پڪي آهين روئي مون کي ٻڌائڻ. منهنجو ذهن اهو قبول ئي نٿو ڪري ته تنهنجو مڙس تو کي ماري به سگهي ٿو... بزدل! مان تو کي پوڙهن ۾ چوندو آهيان ته مان بيمارن مان اهڙو تنگ آهيان جو مون کي بيمار محبوبه نه کپي، هاڻي تو کي پوري گنپيرائيءَ سان چوان ٿو ته مون کي بزدل محبوبه نه کپي....“

هڪڙي پيري، وري جڏهن ڊاڪٽر کي مينديءَ جي گهر گهرايو ويو ته هن اتي ڦرڪو ڦريل ڏٺو. هن موقعي کان پوءِ مينديءَ علاج لاءِ ته ڊاڪٽر وٽ ايندي رهي، پر هن کي ڪڏهن به مار ۽ ڏکن جي دوا درمل لاءِ اچڻ جي ضرورت نه پئي.

ان ڏينهن مينديءَ جي گهر پهچي، مينديءَ بدران سندس سنهڙي ۽ ڊگهڙي مڙس ميهر کي کٽ تي بيهوش ليٽيل ڏسي، ڊاڪٽر وائڙو ٿي ويو. کٽ وٽ ٽي چار بينل هئا، جن مان وڏي جي عمر ڏهه سال هئي. پڇڻ تي ان ٻڌايس ته ڪلاڪ کن کان بابو بيهوش پيو آهي ۽ ڳالهائي ئي ڪو نه ٿو. هن چڪاس ڪئي. هٿن جي ترين ۽ ٻانهن تي لڪڻ جي ڏکن هلڪا نشان هئا ۽ ساڳئي قسم جا به نشان ڇاتيءَ جي پاسن ۾ هئا، پر ڏک اهڙا نه هئا جن ڪري ماڻهو بيهوش ٿي وڃي. وڌيڪ ٿهاس مان ڪاٿو ڪيائين ته بيهوشي ذهني صدمي ڪري ٿي آهي. هن ٿورو پر پرو پٽ تي لڪڻ پيل ڏٺو. هو دل ئي دل ۾ مرڪيو .

بيمار وراند ۾ ليٽيل هو. ٻنهي ڪوٺين جا در ٻيڪڙيل هئا، هن ٻارن کان زور سان پڇيو ته هي ڪيئن بيهوش ٿيو. ٻار منجهي بيهي رهيا. ايتري ۾ ڪوٺيءَ اندران مينديءَ جي سس ٻاهر نڪتي ۽ سڏڪا پريندي ڊاڪٽر کي چيائين:

”ڊاڪٽر ابو امان ٿيندو آهي، توهان کان کهڙو لڪاءُ، اهو هن جي ڪار منهين ڏاڻڻ زال مينديءَ جو ڪرتو آهي!“ •

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تاج جويي ڏانهن خط!

ساٿي تاج جويا   سکر سنڌ ٩١-٩- ٩

هي خط، ٩ سيپٽمبر جي "جاڳو" جي هڪ خبر جي حوالي سان لکي رهيو آهيان. ان موجب سنڌي بيمار اديبن لاءِ فنڊ ڪٺو ڪرڻ لاءِ، هڪ ڪاميٽي قائم ڪرڻ جو سنڌ سنگت طرفان اعلان ڪيو ويو آهي. ان ڪاميٽيءَ جي ميمبرن مان مون کي فقط طارق اشرف جي ڪردار بابت چٽاڻ ڏيڻو آهي. هن اٺ نَو سال اڳ مون کان هڪ هزار روپيا اڌارا ورتا هئا ، ۽ مهيني کان پوءِ موٽائي ڏيڻ جو واعدو ڪيو هئائين. پر ياد ڏيارڻ جي باوجود ، اڃ ڏينهن تائين نہ موٽايا اٿائين. ان کان سواءِ ١٩٨٩ع ۾ مون کي منهنجي ڪهاڻي ڪتاب "دوڪو" ڇپرائڻ لاءِ هڪ هزار رايليٽي ڏيڻ جو انجام ڪيو هئائين اهو ڪتاب ڇپرائي شايد وڪرو بہ ڪري ڇڏيو اٿائين. پر مون کي اجورو ڪو نہ ڏنو اٿائين. اهڙيءَ طرح هو منهنجا ٻہ هزار هڙپ ڪيو ويٺو آهي. ان بي ايمانيءَ ڪري، منهنجي بيماريءَ دوران، مون کي پڇڻ بہ ڪو نہ آيو ۽ نہ وري پنهنجي رسالي "سهڻي" ۾ ان بابت ۽ مون کي منهنجي گهر مان پناهگيرن جو ڪيڻ ۽ ان تي قبضو ڪرڻ بابت بہ سٽون لکائين. تفصيل تہ ڪڏهن روبرو ٻڌائيندس.

ٻيو هن نذير ناز سان سندس (طارق اشرف) جي ڪتاب جي سلسلي ۾ جي دوکا ڪيا، سي تہ نذير ناز پاڻ هڪ ادبي ميڙ ۾ ٻڌايا هئا. هن کي اهو بہ مرم ڪو نہ پيو تہ هوءَ هڪ سنڌي عورت آهي، ۽ عورت ٿي ڪري پنهنجي جذبي شوق هيٺ ناري پبليڪيشن ذريعي سنڌي ٻوليءَ جي خدمت ڪري رهي آهي. مان نذير ناز جي پچار ان ڪري ڪئي آهي، جو هوءَ بہ منهنجي ڳوٺ خانواهڻ جي آهي.

طارق اشرف جو، اسان جي ڳوٺ جو شڪار، پارس حميد آهي. جڏهن بشير موريائي، هن جي ڪاتي جو سربراهہ هو، تڏهن هن حميد سميت، پنهنجي ڪاتي جي ٽيهہ چاليهہ ماتحت ملازمن کي چيو تہ هو سهڻي رسالي جا ساليانہ خريدار ٿين ۽ هڪ سال جو چندو ڏين. هو ٿيا ، جن ۾ حميد بہ شامل هو. پوءِ انهن خريدارن کي فقط هڪ هڪ پرچو موڪليو ويو. ٻيا تہ شايد ادب پڙهڻ جا شوقين نہ هئا ، پر حميد پارس انتظار ڪندو رهيو. ٽي چار پرچا سهڻيءَ جا بزار ۾ آيا تہ حميد کي ٽپال رستي جي ڪو نہ مليا تہ هو حيدرآباد ويو ۽ طارق اشرف کان گهريائين. تڏهن هن کي مليا. هي حقيقت پارس حميد مون کي پاڻ ٻڌائي آهي.

اهڙيءَ طرح طارق اشرف جا ڪارناما بہ پيا ٻڌبا آهن، مون دل ۾ چيو: "جو ڍيري گڏهہ رک پال" . پاڻ پراڻا ساٿي آهيون. تو ان محنتي سياسي ڪارڪن ۽ ترقي پسند ساهتڪار آهيو، هڪ ٻئي تي تنقيد ڪرڻ جا حامي آهيون، دوستن کي بہ ڏوراپو ڏيو، پندرنهن ويهہ سال اڳ سنڌي ادبي سنگت خانواهڻ وارن هڪڙو

www.sindhsalamat.com   books.sindhsalamat.com

ڪتاب "ناچڻي جو جنم" ڇپرايو هو، ان جون توهان هڪ سو ڪاپيون ورتيون هيون، ڪميشن ڪاٽڻ کان پوءِ توهان ڏي چار سو روپيا ٽيهه ٿيا. اهي توهان اڄ تائين ادا نہ ڪيا آهن. جيتوڻيڪ توهان ڏي ڪيترا پنڌ ڪيا ويا ۽ ياد ڏياريو ويو آهي، ۽ هاڻي نيٺ همراهہ ماٺ ٿي يا آهن.

ڪتاب جي خرچ ۾ منهنجو بہ حصو آهي، ان ڪري حساب ڪتاب کان مونکي باخبر رکيو ويندو هو. غلام نبي ناشاد تازو بہ اها شڪايت ڪئي ۽ توهان پاڻ سڃاڻ ماڻهو آيو، اهي ڳالهيون هلنديون وتن ٿيون ۽ هڪ ترقي پسند اديب يا سياسي ڪارڪن کي پنهنجي ڪردار جو تمام گهڻو خيال رکڻو آهي.

مان ڪن اديبن کي بہ خط جون ڪاپيون موڪلي رهيو آهيان، تہ جيئن ڳالهيون رڪارڊ تي رهن.

جيئي سنڌ

نجم عباسي

ڊاڪٽر نجم الدين عباسي
ايم. بي.، بي. ايس
ڪاڏي ڪاتو، حيدرآباد سنڌ

پريان ڳالهائڻو انگ: ٢٤٥٦٠

تاريخ 30.11.91

اطلاع

مون ناز سنائي، سنڌي ساهت گهر جي مالڪ سان منهنجي ڪتابن "ڊاڪٽر نجم عباسي جون مڪمل لکڻيون" بابت لکيت ۾ جيڪو معاهدو ڪيو هو، اهو غلط ۽ اڻ مڪمل هو. ٻي ڳالهه ته ٽن مهينن ۾ هو ڇهه جلد ڇپائي، مارڪيٽ ۾ آڻي ڏيڻ نه سگهيو آهي. اهو معاهدو هڪ طرفو هو، مون پنهنجي پاران ڪي شرط شروط ڪون لکيا هئا. ان معاهدي کي هاڻي رد سمجهيو وڃي. پاڻ فقط پهريون جلد ڇپائي سگهي ٿو، جيڪڏهن ان ۾ هو چوي ته ان جي ڇپائي جو خرچ هٿ ۾ ڪيو اٿائين. هاڻي جيڪڏهن هو مون سان ڪو معاهدو ڪرڻ چاهي ٿو ته 30 نومبر 1991ع ۽ 15 ڊسمبر 1991 جي وچ ۾ مون وٽ سکر ۾ اچي ۽ نئين سر معاهدو ڪري جو قانوني طرح لکيو ويندو؛ جو ڌرين رجسٽري واري دستاويز تي لکيو ويندو، ان ۾ ٻنهي پارٽين جا پنهنجا پنهنجا شرط ۽ مطالبا هوندا، شاهدن جون صحيون هونديون ۽ مئجسٽريٽ يا اوٿ ڪمشنر Attest ڪندو.

نجم عباسي
21/II، بئراج ڪالوني
سکر سنڌ.

ساهتي سوشل ويلفيئر ائسوسيئيشن خانواهڻ پاران
جلد شايع ٿيندڙ ڪتاب

شال مرڪندو رهين

(ڪهاڻيون)

غلام نبي ناشاد

نجم عباسيءَ جا جلد شايع ٿيندڙ ٻه بهترين ڪتاب

(۱) پاڻ ۾ ويٺا آهيون

(ڪهاڻيون ۽ مڪالما)

(۲) نجم عباسيءَ جا خط

(نجم عباسيءَ جا يوسف سنڌيءَ ڏي لکيل ادبي خط)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر نجم الدين عباسي
ايم. بي.، بي. ايس
گاڏي کاتو، حيدرآباد سنڌ
پريان ڳالهائڻو انگ:- ۲۳۵۶۰

تاريخ ١١-٨-١٩٨٢

پياري فرزانا،

ڇنڇر ڏينهن منجهند جو ڏاڍو مينهن پيو ۽ تيز واچ
لڳي. ماڻهن جا چار ڦيل ڇنڊا، پُسي پيا، جهڪي
ويا ۽ ڪري پيا. ڪي ڦاٽي پيا، ڪن جو رنگ ڦٽي ويو.
مان مينهن کي ڀانو بنائي، پورهيٽي کان منهن موڙي
گهر ۾ ويٺي نه رهيس. هونءَ به ٽي-وي تي
ڪهڙو دلچسپ پروگرام هوندو آهي جو ماڻهو وقت
گهر ۾ گذاري ۽ ان ڏينهن ته خاص ڪري بور پروگرام هو.
شهر ۾ هونءَ به گندگي هوندي، بارش جي ڪري اها
بيحد وڌي وئي. مينهوڳي موسم ۾ ماڻهو سير سفر ڪرڻ
چاهيندو آهي گهمڻ ڦرڻ چاهيندو آهي موج مستي ڪرڻ
چاهيندو آهي، پر هتي مرڳو ئي زندگي بدبودار ٿي
طبيعت خراب ۽ دل ڪيڏي ڪڙهڻ لڳي. غزاله ۽ ڪونج
اول ٿي اڪيليون، مينهن جي ڪري وڏي بور ٿي پيون
۽ ٻاهري وارن ٻار کي زيتونن ٻوٽن جي ڪلي موڪل
ڏنا هئون ۽ مون ڏٺو ته ڇهه ست ٻار اسانجي گهر جي زيتون
جي وڻ تي بوريشن وانگر چڙهي ويا هئا ۽ مکڙن
وانگر فصل چٽ ڪري ڇڏيائون. ان ڏينهن مکڙا
ڏاڍو خوش هئا.
نديم جي شادي ٨- آڪٽوبر، جمعي ڏينهن رکي
وئي آهي.
خط ۾ تنهنجي لکيل شعر پسند آيم.
بابا، اما، فاروق ۽ فهد کي جيئي سنڌ.

تنهنجي ماما.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ "لُڙهندڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اوندا سوندا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، ياڙي، ڪاٺو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڏي تي ڄَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ بين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسُل جا پَنَ سيني کي **چوُ، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪِي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book